

baltasar gracián

848

baltasar gracián
criticonul ,I
criticonul ,II

«Cu *Criticonul*, Baltasar Gracián a trecut în avangarda unei categorii de scriitori care urmau să apară. Categorie căreia, în Franța, i-a fost precursor Montaigne. Gracián e primul intelectual spaniol modern, primul nonconformist, critic intransigent al mediului său, adversar al oricărui compromis. A ajuns la poziția aceasta cu bagajul său prudential, în opoziție, singur. Și-a resimțit singurătatea ca pe o sfișiere brutală. Dar nu a succumbat în singurătate. Mănușii aruncate de societate i-a răspuns prin *Criticonul*: reprezentare a vieții și societății, inaugurând o întreagă serie europeană, ale cărei exemple maxime sînt *Gulliver*, *Robinson Crusoe*, *Candide*. *Criticonul* a fost rodul timpuriu al acestei recolte. Și, în același timp, rodul matur al barocului. Timpuriu, în raport cu secolul al XVIII-lea; baroc matur, în măsura în care este ultima consecință a unui stil și rezonanță extremă a unei palpații vitale.»

ARTURO DEL HOYO

baltasar gracián

editura minerva

Vol. I-III, lei 15

Ilustrația copertei : *gravură din Emblemata*
(ed. din 1591) de *Andrea Alciati*.

baltasar gracián

criticonul, I

(continuare)

•

criticonul, II

TRADUCERE ȘI NOTE DE SORIN MĂRCULESCU

BIBLIOTECA PENTRU TOȚI • 1975

EDITURA MINERVA • BUCUREȘTI

CRITICONUL

PARTEA ÎNȚII

**ÎN PRIMĂVARA COPILĂRIEI ȘI-N
VARA TINEREȚII**

(continuare)

CRITICA a 10-a

Pasul primejdios al prădăciunii

Vulgară neorînduială apare între oameni cînd își fac din scopuri mijloace, iar din mijloace scopuri ; din ceea ce trebuie să treacă își fac sălaș statornic, iar din drum loc de odihnă : încep de unde trebuie să termine și termină cu începutul. Înțeleapta și prevăzătoarea natură a lăsat plăcerea ca pe un mijloc al lucrărilor vieții, alinare adecvată a celor mai supărătoare funcții ale sale ; a fost o cale însemnată spre a ușura tot ce-i mai chinuitor în viață. Dar tocmai aici se arată omul cel mai nechibzuit, căci, mai dobitoc decît dobitoacele, decăzînd din propria-i esență, își face din plăcere scop, iar din viață face mijloc în slujba gustului : nu mai mănîncă doar pentru a trăi, ci trăiește pentru a mîncă ; nu se odihnește ca să muncească, ci nu muncește ca să doarmă ; nu năzuiește la propagarea speciei sale, ci la aceea a propriei desfrînări ; nu studiază pentru a se cunoaște, ci pentru a se ignora ; nici nu vorbește de nevoie, ci de dragul clevetirii. Așa încît nu-i place să trăiască, ci trăiește pentru plăceri. Așa se face că toate viciile și-au ales drept căpetenie Desfătarea : ea e paracliserul poftelor, înaintemergătoarea toa-

nelor, conducătoarea patimilor și cea care-i tîrăște după sine pe oameni, azvîrlindu-i fiecăruia plăcerea lui.

Bărbatul înțelept se cade, dar, să încerce a îndrepta această dezordine atît de răspîndită. Și ca să învețe din răul altuia, să ia aminte la cele întimplate iscusitului Critilo și neprevăzătorului Andrenio.

— Pînă cînd, o, gloată necioplită, aveți să mai abuzați de grijile mele ? — zise Artemia supărată, cu atît mai neclintită, cu cît mai primejduită. Pînă cînd își va rîde barbaria voastră de învățatura mea ? Pînă unde se va prăvăli cutezarea voastră ignorantă ? Vă jur că, de vreme ce mă socotiți fermecătoare și magiciană, chiar în după-amiaza aceasta, drept pedeapsă pentru prostia voastră, voi face o vrajă atît de puternică, încît soarele însuși mă va răzbuna, retrăgîndu-și razele strălucitoare : căci nu-i pedeapsă mai aspră decît a vă lăsa pe întuneric în orbirea vulgarității voastre.

Îi trată după cum o meritau, și se vădi cu prisosință că printre oamenii de rînd mai ascultată e severitatea decît mărinimia, căci rămaseră pe cît de îngroziți, pe-atît de încredințați de puterea ei magică, așa că, înghețați acum, nu se mai apucară să dea foc palatului cum aveau de gînd. Își pierdură de tot firea cînd văzură cu ochii lor că soarele începe să-și ascundă lumina, eclipsîndu-se treptat, și, temîndu-se să nu se ridice și pămîntul împotriva lor cu mari cutremure (căci uneori își dau mîna toate stihile împotriva celui urgisit), o rupseră la fugă descurajați, nărav obștesc al răzmerițelor care se ridică furioase și se risipesc cuprinse de panică ; alergau pe întuneric, împiedicîndu-se unii de alții, ca niște nenorociți.

Astfel, înțeleapta Artemia avu răgaz să plece împreună cu întreaga-i familie cultă ; și cel mai mult s-a bucurat că a putut salva de barbarul incendiu comorile observației curioase pe care pune atîta preț și le păstrează în cărți, hîrtii, desene, tabele, machete și instrumente varii. Cei doi drumeți ai noștri, Critilo și Andrenio, o urmară

și-o ajutară și dinșii. Tinărul era înfricoșat de un asemenea miracol, fiind convins că puterea ei magică se întinde pînă la stele și că soarele însuși îi dă ascultare; o privea cu și mai multă venerație și-și îndoi laudele. Îl dezamăgi însă Critilo, spunîndu-i că eclipsa de soare fusese un efect firesc al rotirilor cerești, normal în acea conjunctură și prevăzut după datele astronomice de către Artemia, care s-a folosit de el în acea împrejurare, prefăcînd în artificiu ceea ce nu era decît un efect natural.

Se dezbătu mult unde să se statornicească, și Artemia ținu sfat cu învățații ei, hotărînd să nu mai calce prin vreun sat, și pînă azi și-a ținut cuvîntul. Au fost propuse felurite locuri. Ea înclina către de două ori buna Lisboa¹, nu atît pentru că e cea mai mare așezare din Spania², unul din cele trei mari tirguri ale Europei (căci dacă altor orașe motivele de renume le sînt împărțite, ea le întrunește pe toate: nobilă, bogată, sănătoasă și îmbelșugată, cit pentru că nicicînd nu s-a văzut portughez prost, ca dovadă că întemeietor i-a fost iscusitul Ulise. Dar o reținu în mare măsură nu înclinarea spre închipuire a cetății, ci vîlmășagul ei, atît de potrivnic tihnitelor speculații ale Artemiei. O ademini apoi încoronatul Madrid, centru al monarhiei, în care se întrunește toată spuma eminențelor, dar îi dispăcea la fel de tare, îngreșînd-o, nu murdăria străzilor lui, ci a inimilor, faptul că nu izbutise niciodată să-și lepede izurile de sat și, că era un Babilon de nații neîncartiruite ca lumea.

De Sevilla nici nu putea fi vorba, căci pe ea pusese stăpînire cîștigul josnic, marele ei adversar, stomac indigest al argintului, ai cărei locuitori nu sînt nici de tot

¹ E „bună” o dată prin situarea ei, apoi în virtutea etimologiei arbitrară a lui Gracián, care în *Lisboa* vede cuvîntul *boa*, adică buna, frumoasa. Cf. proverbul „*Quien no vido a Lisboa, no vido cosa boa*” („Cine n-a văzut Lisboa n-a văzut lucru frumos”) cît. de Romera-Navarro, I, p. 290, n. 15.

² Între 1581 și 1640, Portugalia s-a aflat sub stăpînirea Spaniei.

albi, nici de tot negri, unde se vorbește mult și se muncește puțin, cusur al întregii Andaluzii. Granadei îi puse așijderea cruce, iar Córdobei, un calvar. Despre Salamanca se rostiră vorbe tari, căci aici nu se caută a se plăsmui persoane, ci juriști, garnizoană vrăjmașă avuțiilor.

Îmbelșugata Zaragoza, capitala Aragonului, mamă de regi iluștri, piedestalul celei mai înalte coloane și coloană a credinței catolice prin sanctuare, frumoasă prin edificii, populată cu cetățeni vrednici și, ca tot Aragonul, cu oameni dintr-o bucată, i se părea foarte potrivită; lăsa însă mult de dorit măreția inimilor și-o uluia stăruința în prostia dintii. Îi plăcea nespus vesela, înflorita și nobila Valencia, plină de tot ce nu e consistent; se temu însă că la fel de lesne cum ar primi-o azi, ar izgoni-o mâine. Barcelona, deși bogată cînd vrea Dumnezeu, escală în drumul către Italia, popas al aurului, cîrmuită de înțelepți în mijlocul unei lumi atît de barbare, nu i se păru sigură, deoarece prin ea trebuie să umbli mereu cu bărbia la umăr¹. León și Burgos prea erau la munte, pîndite mai mult de calicie decît de sărăcie. Santiago, ca în Galicia. Valladolidul îl socoti pe placul ei și era hotărîtă să se ducă acolo, deoarece credea că și adevărul sălășluiește în atare simplitate, dar se căi asemeni curții, căci miroase-a fostă ogradă și prea aduce-a țărănie. Despre Pamplona nu se aduse vorba, însușirile-i fiind mai mult scurte decît de curte și, cum e doar cît un punct, Navarra e în întregime numai puncte și punctișoare de onoare.

Pînă la urmă fu preferat imperialul Toledo, după opinia Catolicei Regine, care zicea că nu s-a simțit niciodată proastă decît în această cancelarie de persoane, atelier de înțelepciune, școală de elocință, adevărată curte și oraș, adevărat, și cu atît mai virtos după ce buretele Madridului i-a supt toate drojdiile, căci acolo, deși intră, mojicia

¹ Cf. proverbul „*Traer la barba sobre el hombro*“ („A ține bărbia pe umăr“), în sensul de „a umbla cu ochii în patru“.

totuși nu doarme. Prin alte părți, talentul stă în mîini, aici în gură. Încît unii îl criticară ca lipsit de fond, zicînd că se cunosc puține spirite toledane profunde și miezoase. Cu toate acestea, Artemia rămase neclintită, zicînd :

— Ei, mai mult spune aici o femeie într-un cuvînt decît un filozof la Atena într-o carte întreagă. Să mergem, așadar, în acest centru al Spaniei, nu atît material, cît spiritual.

Purcuse într-acolo cu toată zestrea-i cultă. O urmară, spre nu puținul lor folos, Critilo și Andrenio, pînă-n locul unde se desparte drumul către Madrid. Aici îi împărtășiră neapărata lor trebuință de a se duce la curte în căutarea Felisindei, răscumpărîndu-și învoirea cu prețul multor mulțumiri. Artemia și-o dădu, însoțind-o cu sfaturi pline de însemnătate și zicîndu-le :

— De vreme ce trebuie cu tot dinadinsul să vă duceți acolo, nefiind cu puțință altminteri, băgați bine de seamă ca nu cumva să rătăciți drumul, deoarece sînt multe cele care duc într-acolo.

— Urmîndu-l pe-acesta, n-avem cum să ne pierdem — replică Andrenio.

— Ba da, chiar pe-acesta, căci și pe drumul regal nu puțini s-au pierdut ; așadar, n-o luați pe cel de rînd, știind că e cel al neghiobiei, dar nici pe cel al pretenției, care e foarte lung, chiar nesfîrșit ; cel al litigiului e foarte costisitor și pe deasupra e și încurcat ; cel al trufiei e nerecunoscător, căci acolo de nimeni nu se face caz, ci doar haz. Drumul cametei e pentru puțini, și aceia străini¹. Cel al ananghiei e primejdios, de-a lungul lui pîndind o mare mulțime de șoimi cocoțați pe topoze². Cel al plăcerii e atît de murdar și de desfundat, încît

¹ Face aluzie la genovezi, care urmau acest „drum“, exercitînd în Spania profesiunea de bancheri.

² „Slujitorii justiției sînt comparați cu aceste păsări răpitoare pentru că-i vinează pe cei ce merg pe drumul nevoii“ (Romera-Navarro, I, 298).

glodul îți ajunge pînă la nas¹, așa că pe-acolo mergi cu vai și-amar ; cel al vieții te duce iute și repede îi dai de capăt ; pe cel al slujirii mori ; pe cel al ospățului nu mai ajungi niciodată ; cel al virtuții e de negăsit și încă nu se știe dacă există ; rămîne doar cel al zorului, cită vreme dăinuiește. Și credeți-mă că pe-aici nici nu trăiești, nici nu mori ca lumea. Fiți atenți și pe unde intrați, căci nu-i puțin lucru ; pentru că cei mai mulți intră pe la Santa Bárbara și cei mai puțini pe calea Toledoului ; citiva simandicoși pe Podul Segoviei ; unii și unele intră pe Poarta Soarelui și se opresc la Antón Martín² ; puțini pe la Spălatul-picioarelor și mulți pe la unsul-ochilor³. Și îndeobște nu intră mai nimeni pe porți, căci sînt puține și zăvorîte și ele, ci furișindu-se cu mijlocitori pe-alături.

Acestea fiind zise, se despărțiră : învățata Artemia spre tronul prețuirii sale, iar cei doi drumeți ai noștri spre labirintul curții.

Tot mergînd, proslăveau într-o plăcută consfătuire multele și excelentele înzestrări ale înțeleptei Artemia ; reamintindu-și cu deplină întemeiere prodigiile la care asistaseră și gîndindu-se la fericirea de a fi cunoscut-o ; ca și la folosul pe care-l trăsese. Mergeau adinciți în

¹ Ca loc de manifestare a semnelor de boli venerice în faza lor avansată.

² Santa Bárbara era una din intrările Madridului, venind dinspre Fuencarral ; acolo se afla o minăstire de călugări desculți din ordinul mercenarilor (*Mercenarios*), deci pe acolo intrau nevoșii. Pe calea Toledoului intrau oamenii de lume, înțelepții. Pe Podul Segoviei (*Puente Segoviána*) intrau iubitorii de frumos ; pe Puerta del Sol intrau curtezanii și femeile de moravuri ușoare (*las tapadas*, „cele ce-și ascundeau chipul”), care se opreau la Antón Martín, unde era un spital de boli venerice (vezi Romera-Navarro. I, 299, și A. del Hoyo, ed. cit., p. 613).

³ În original : *Lava-pies* (azi *Lavapies*), stradă și piață din Madrid ; de aici, jocul de cuvinte cu *unta-manos*, de la *untar las manos*, „a adula sau a linguși pe cineva, lăudîndu-l cu afectare” (*Diccionario Académico*, ed. 1780) sau, în accepție modernă, „a mitui”.

conversație, cînd se pomeniră, fără a se aștepta, căzuți în primejdia tuturor, unul dintre cele mai rele pasuri ale vieții. Văzură în apropiere o mare mulțime oprită în loc, atît bărbați cît și femei, toți cu mîinile legate, necutezînd să se miște, în vreme ce erau jefuiți de bunuri sub ochii lor.

— Sintem pierduți — zise Critilo. Stai, că am căzut în ghearele unor tilhari, cruzi de obicei pe aceste drumuri aulice. Jefuiesc, fără doar și poate, și încă de s-ar mulțumi numai cu atita, tot ar mai fi un dram de noroc în nenorocire ; dar obișnuiesc a fi atit de neomenoși, încît iau și viețile trecătorilor și le jupoaie pînă și pielea de pe față, lăsîndu-i de nerecunoscut.

Andrenio îngheță, spaima luînd-o înaintea tilharilor și jefuîndu-i culoarea și chiar suflarea. Cînd își reveni și fu în stare să vorbească, zise :

— Ce așteptăm de nu fugim ? Să ne ascundem ca să nu ne zărească.

— Prea tirziu, ne-am trezit ca frigienii¹, adică proteste — răspunse Critilo —, ne-au văzut și strigă după noi.

Zicînd acestea, o porniră înainte, ca să-și vîre de bună voie libertatea în capcană și grumazul în laț. Priviră într-o parte și-n alta și văzură un număr nesfîrșit de trecători din toate stările, nobili, plebei, bogați, săraci, nefiînd iertate nici măcar femeile, toți oameni tineri și legați cu toții de propriile lor trunchiuri. Și așa, suspinînd Critilo și gemînd Andrenio, căutară cu ochii prin tot acel spectacol de groază cine sînt tilharii cruzi, căci nu izbuteau să dea de ei ; priveau în dreapta și-n stînga și nu vedeau decît oameni priponiți. Bine, dar cine-i

¹ Frigienii, populație de origine pelasgică din centrul Asiei Mici, întemeietori ai unui stat puternic și civilizat, au rezistat invaziilor hitite, dar au fost cucerii de Cresus (sec. al VI-lea î.e.n.). regele Lidiei, apoi de perși, dispărînd de pe scena civilizației și ajungînd proverbiali în Grecia prin servilismul și stupiditatea lor.

leagă ? Văzînd pe cîte unul rău la chip, cum erau cei mai mulți, intrau la bănuială.

— Dacă o fi — zise Andrenio — cel cu căutătura piezișă, cum îi e și sufletul ?

— Poți crede orice despre o privire în doi peri — răspunse Critilo —, dar eu unul mai mult mă tem de strîmbătatea chiorului, căci cei de teapa lui niciodată nu se poartă după dreptate, cum zicea după judecata ei, și era mare, Catolica Regină. Ferește-te de buzați că le crapă buza și nu știu multe, lăsîndu-ne totdeauna cu ea umflată. Dar și cel cu nasul turtit, pe cît de crud pe-atît de mînios și, deși galben ca gutuia, vataf de galere oacheș.

— Să nu fie cel cu ochi rînjit, că prea calcă a călău.

— Dar ce cusur are bosumflatul acela, cu căutătura ursuză, de parcă pe toți i-ar amenința cu fulgere și cu trăsnete ?

Auziră pe unul care vorbea peltic și ziseră :

— Acesta e, fără doar și poate, căci pe toți îi pune-n gardă cu sîsiiala lui să se ferească de el. Ba nu, e cel care vorbește trăgînd tot aerul în piept, de parcă i-ar înghiți pe toți cînd răsufală.

Auziră pe altul fonf și dădură să fugă, înțelegînd după asta că se numără printre vitejii lui Bacchus și ai Veneriei. Dădură peste altul și mai și, care vorbea atît de răgușit, de nu se-nțelegea decît cu ulcioarele. Dacă auzeau pe cineva vorbind stricat, îl bănuiau, iar dacă vorbea în catalană, erau siguri. Și tot așa îi cercetară pe unii și pe alții, dar vedeau că toți sînt păgubași, nici unul făptaș.

— Ce înseamnă asta ? — se întrebau ei. Unde sînt jefuitorii atîtor jefuiți ? Că doar aici nu se află dintre cei care te fură cît fac o dată țac din foarfeci¹, nici din cei care te despoaie cînd te-ncaleță, care te jumulesc cu

¹ Aluzie la tunzătorii de oi, la negustorii de postav sau la croitori.

penele¹, care-și pierde măsura cînd măsoară și nici din cei care cîntăresc cu ocaua mică. Cine atacă aici, cine cere cu împrumut, cine încasează, cine execută ? Nimeni nu tănuiește, nimeni nu tîmîiază, nu sînt miniștri, nu sînt oameni cu pană². Atunci cine jefuiește ? Unde sînt tiranii unei atît de mari libertăți ?

Așa vorbea Critilo, cînd îi răspunse o mîndră arătare femeiască, la jumătate de drum între femeie și înger :

— Vin îndată. Așteptați pînă ce-i leg pe-acești doi închipuiți, că au sosit mai-nainte.

Era, cum spun, o preafrumoasă femeie, nicidecum de rînd, ci întru totul curteană : avea pentru toți cite un zîmbet bun, dar fapte foarte rele. Fruntea îi era mai degrabă netedă decît senină. Nu privea pe nimeni cu ochi răi și le făcea tuturor cu ochiul. Avea nasul alb, semn că n-avea fumuri care să i se urce pînă acolo. Obrajii îi erau trandafirii fără spini. Nu-și arăta dinții, ci tot atîtea mîrgăritare cînd își rîdea de toți. Atît de plăcută, încît legatul era de prisos, de vreme ce înrobea doar cu privirea. Limba îi era fără îndoială de zahăr, din pricină că vorbele îi erau nectar, iar cele două mîini închiupiau o țintă a simțirilor, și cu toate că îi erau atît de bune, nu dădea nimănui mînă liberă și nici nu i-o întindea ; și deși avea braț puternic, îl dădea ca să răsucească, într-atîta confunda îmbrățișarea cu înlănțuirea. Așa că nu părea deloc tilhăriță, cu asemenea înfățișare aleasă. Nu era singură, ci ajutată cu sîrg de un escadron mobil de amazoane, deopotrivă de plăcute, desfătătoare și glumețe, care nu mai conteneau cu legatul, ducînd la îndeplinire ordinele căpitanei lor.

Demn de știut era că pe fiecare îl fereau chiar cu legăturile de el însuși dorite, iar mulți le aduceau cu sine și le țineau gata pregătite ca să-i lege. Astfel, pe unii îi

¹⁻² Aluzie la grefieri, ale căror abuzuri ajunseseră proverbiale în epocă

ferecau cu lanțuri de aur, legătură tare ; pe alții cu cătușe de diamante, și mai puternică. Pe mulți îi legară cu ghirlande de flori, iar alții voiau cu roze, închipuindu-și că erau în ciștig încununându-li-se creștetele și miinile cu ele. Văzură că pe unul îl legară cu un fir de păr blond și delicat și, cu toate că la-nceput își bătea joc, cunoscui mai apoi că era mai tare ca o parimă. Pe femei de obicei nu le legau cu funii, ci cu șiraguri de perle, salbe de corali, panglici lucitoare, ce păreau ceva și nu valorau nimic. Pe viteji, pe însuși Bernardo¹, după multe bravade, îl prioniră cu o cordea, drept care el rămase foarte mîndru. Și mai uimitor a fost că pe alți tovarăși de-ai lui îi prinseră cu zgărđite de fulgi, care se dovediră o temniță foarte sigură. Anumite personaje cu vază cerură să fie legate cu niște curelușe de care atirneau medalii, chei și verigi și ținură morțiș la asia. Pentru unii erau fiare de aur și pentru alții de fier și toți arătau a fi la fel de încintați și de înrobiți.

Și mai de mirare a fost că, nemaiavînd lațuri pentru toți, îi înlănțuiau cu brațe de femei, și încă foarte plăpînde, pe bărbații foarte zdraveni. Pe însuși Hercule, cu un fir subțire și foarte la modă, iar pe Samson, cu cîteva fire de păr pe care i le tăiară din chică. Voiră să-l încătușeze pe unul cu un lanț de aur, pe care îl avea chiar el asupra lui, dar le imploră ca nu care cumva s-o facă, ci să-l lege cu o nojiță de bucsău verde, rar exces de avariție. Altui soț de-al acestuia îi înțepeniră mîinile cu încuietoarele de la pungă și-i dădură toate încredințările că sînt de fier. Pe unul îl innodară chiar cu gîtul lui, că era de barză ; pe altul, cu un stomac de struț ; pînă și cu șiraguri de covrigei sărați foarte gustoși îi legau pe

¹ Se referă la Bernardo del Carpio, erou legendar, contemporan cu expedițiile lui Carol cel Mare în Spania, protagonist al unui ciclu de *romances*, unde îi e glorificată îndrăzneala și impetuozitatea.

unii, și le făcea atît de mare plăcere captivitatea, încît își sugeau degetele. Alții își ieșeau din minți de fericire că-i leagă peste frunți cu dafini și iederă ; dar ce e de mirare cînd alții înnebuniră de-a binelea făcînd să cînte frînghiile întinse ca niște strune ?

Astfel îi supuneau plăcutele tilhărițe pe toți cîți treceau pe drumul acela obștesc, prinzîndu-le în lațuri fie picioarele, fie grumajii ; le puneau cătușe, îi legau la ochi și-i duceau legați fedeleş, trăgîndu-i de inimă.

Cu toate acestea, era una foarte neplăcută între toate, încît toți cei pe care îi lega ea își mușcau mîinile și-și rupeau carnea pînă la os ; pe aceștia îi rodea gîndul că alții huzuresc și-și făceau iad din fericirea aproapelui. Alta era atît de pornită și de furioasă, încît strîngea sfoarele pînă țîșnea singele, iar lor le plăcea atît de mult, încît și-l sorbeau unul altuia. Dar culmea e că după ce-i legaseră pe-atîția, jurau că nu legaseră pe nici o persoană.

Veni și clipa cînd vrură să facă la fel cu Critilo și Andrenio. Îi întrebă cu ce vor să le fie legate mîinile. Andrenio, tînr fiind, se hotărî iute și ceru să i se lege cu flori, părăindu-i-se că ar fi mai mult ghirlandă decît laț ; Critilo însă, văzînd că nu-i chip să scape, zise să-i fie legate cu panglici de cărți, legătură ce li se păru cu totul ieșită din comun, dar tot legătură, încît așa s-a făcut.

Curînd după aceea, dulcea tirană porunci să se sune plecarea, și cu toate că păreau tîrîți cu toții de niște lăntușe prinse de inimi, adevărul e că mergeau singuri și nu prea era nevoie să tragă de ei. Zburau unii duși de vînt, aproape toți avînd aerul că se simt bine, mulți alunecînd, cei mai mulți poticnindu-se și cu toții prăbușindu-se.

Ajunseră în scurt timp la porțile a ceva ce nici palat, dar nici peșteră n-ai fi zis că este. Iar cei mai pricepuți ziseră că e han, pentru că nimic nu-i pe degeaba și totul

e-n treacăt. Era zidit din pietre cu asemenea putere de atracție, că atrăgeau la sine mâinile și picioarele, ochii, limbile și inimile, ca și cum ar fi fost de fier, drept care se vădi că sint magneți ai plăcerii, și erau îmbinate într-o unire atit de strinsă, că veneau ca turnate. Fără nici o îndoială că plăcutul sălaș de popas era atit centru al plăcerii cît și băragan al folosului, precum și o alăturare a tuturor desfătărilor ce se pot inchipui : lăsa cu mult în urmă casa de aur a lui Nero, cu care acesta vru să-și aurească petele oțelurilor lui ; întuneca și palatul lui Heliogabal, de-l lăsa adormit în beznă zicindu-i noapte rea ; însuși castelul lui Sardanapal părea o cocină pentru scursorile acestuia. La intrare stătea prinsă o mare firmă care zicea : *Binele desfătător, folositor și cinstit*. Critilo luă seama și zise :

— Firma asta e pe dos.

— Cum pe dos ? — i-o întoarse Andrenio. Eu o citesc pe față.

— Da, trebuia să spună de-a-ndoaselea : *Binele cinstit, folositor și desfătător*.

— Nu-nțeleg cum vine asta, știu însă bine că n-am văzut niciodată casă mai desfătătoare ca asta. Ce bun gust a avut cel ce a durat-o !

La fațadă avea șapte coloane și cu toate că părea disproporționată, nu era decît o replică a aceleia durate de înțelepciune¹. Printre ele se intra în alte șapte încăperi și apartamente ale tot atitor principi, a căror ambasadoare era frumoasa tilhăriță. Și așa, pe toți cei capturați de dinsa cu mare plăcere îi trimitea acolo și-i lăsa pe prizonieri să aleagă ei înșiși după voie. Mulți intrau prin camera de aur, numită astfel pentru că era în întregime pardosită cu plăci de aur, drugi de argint, pereții avindu-i

¹ Aluzie la cei șapte stâlpi ai înțelepciunii din *Pildele lui Solomon*, 9, 1, stâlpii de aici simbolizînd însă cele șapte păcate capitale.

din pietre scumpe ; urcuşul era costisitor, iar la capăt găseai gust de piatră seacă¹. Iatacul cel mai înalt şi mai grozav dintre toate era şi cel mai primejdios, dar cu toate acestea, pînă şi oamenii cei mai serioşi ţineau să urce acolo². Cel mai de jos³ era şi cel mai gustos, întrucît pereţii îi erau duraţi din bucate ; se zicea că lespezile îi erau de zahăr, mortarul de ghiveci melestuit cu vinuri alese, iar tencuiala atît de bine legată, că se făcuse biscuit. Multora le plăcea să intre aici şi se considerau oameni de bun-gust. Dimpotrivă, era alt iatac⁴ care se arăta roşu, podit cu pumnale, cu pereţi de oţel, uşile îi erau guri de foc şi ferestrele metereze, balustradele scărilor erau făcute din săgeţile cele mai străpungătoare, iar de tavane, în loc de rozete, atîrnau paloşe ; şi totuşi se găseau unii care cereau găzduire acolo, deşi plăteau preţ greu de singe. Alt apartament⁵ apărea colorat în albastru şi frumuseţea lui stătea în aceea că le defăima pe celelalte şi despoilea desăvîrşirile altora ; podoabele arhitecturii lui erau cîini, grifoni şi denticule ; materialul din care fusese construit erau colţii, dar nu de elefant, ci de vipere, şi-n ciuda foarte frumoasei înfăţişări exterioare, se spunea că pe dinăuntru pînă şi ficiaţii pereţilor erau mîncaţi ; cei ce intrau în el se muşcau unii pe alţii. Cel mai comod⁶ dintre toate era cel mai apropiat de pămînt şi cu toate că nu vedeai urmă de scară, cit era el de mare, gemea totuşi de podeste şi parapete, cu scaune şi sumedenie de jilţuri ; părea o casă din China, fără nici un urcuş ; era făcută din carapace de broaşte-ţestoase ; toată lumea venea să şadă aici, tolănindu-se cu multă temeinicie. În felul acesta înaintau atît de încet, iar încăperea era atît de

¹ Iatacul avariţiei.

² Iatacul trufiei.

³ Iatacul lăcomiei.

⁴ Cel al miniei.

⁵ Al invidiei.

⁶ Al trîndăviei.

lungă, încît niciodată nu ajungeau la capătul ei de atîta îndemn la popasuri. Cel mai frumos¹ era iatacul verde, odaia primăverii, unde așezase tabără frumusețea; se chema iatacul florilor, și-ntr-însul totul era înflorit, pînă și vitejia și vîrsta, nu lipseau nici florile mărului². Erau acolo narcisi, iar printre ei violete; la intrare, toți își puneau cununi de trandafiri care se ofileau curînd, rămî-nînd doar spini, iar florile toate se prefăceau în mărăcini, și tufele lor înverzite în lemn sfînt³. Era totuși o încăp-
pere foarte căutată, unde toți cîți intrau se veseleau după poftă.

Îi siliră și pe Critilo și pe Andrenio să intre în unele din încăperile acelea, în cele mai apropiate de gustul lor. Andrenio, chipeș și-n floarea vîrstei fiind, o porni spre iatacul florilor, spunîndu-i lui Critilo:

— Intră și tu pe unde-ți place, pentru că la sfîrșitul drumului ne vom întîlni cu toții în același loc.

Critilo era îndemnat stăruitor să aleagă, dar el zise:

— Eu nu merg niciodată pe unde se duc toți, ci dimpotrivă. Nu mă împotrivesc să intru, dar o voi face pe unde nu intră nimeni.

— Cum se poate — îi răspunseră —, cînd nu există ușa pe unde să nu intre sodom în fiecare clipă?

Alții rîdeau de ciudățenia lui și se-ntrebau:

— Ce fel de om e acesta, în răspăr cu toți?

— Tocmai de-asta cred că sînt om — răspunse el. Voi intra pe unde ceilalți ies, făcînd din ieșire intrare. Niciodată nu mă uit la începuturi, ci numai la sfîrșituri.

¹ Iatacul desfătării.

² În original: „*la del berro*“ (cea a hreniței); *andlarse a la flor del berro* înseamnă a se deda viciului și trîndăviei, a zbura din floare-n floare. În traducere, folosim cîmpul semantic al expresiilor „de florile mărului“, și „a trăi ca în flori de măr“.

³ Urmăm aici interpretarea lui Romera-Navarro (I, 309), după care Gracián face aluzie la lemnul sfînt (*palo santo*) sau lemnul de gaiac (*guayaco*), folosit pe atunci în tratamentul sifilisului.

Dădu roată casei, casa rotindu-se și ea în asemenea măsură că n-o mai recunștea, deoarece toată măreția fațadei se preschimbase atît de mult în mizerie, frumusețea în urîtenie și plăcerea în groază, încît, văzută de-acolo, nu mai părea deloc fațadă, ci grămadă, stînd gata să se prefacă în ruine. Pietrele nu numai că nu-i atrăgeau pe oameni, ci mergeau după ei și-i scuturau, căci pînă și cele de pe jos li se ridicau împotrivă. De partea asta atît de fără parte nu se mai zăreau grădini, ci doar pîrloage cu ciulini și bălării.

Critilo observă, nu cu mică zguduire, că toți pe care îi văzuse că intră pe dincolo rîzînd ies acum plîngînd. Și e vrednic de notat în ce fel ieșeau : unii erau azvîrliți pe ferestrele ce răspundeau în iatacul grădinilor și se prăvăleau printre mărăcini atît de rău, că li se înfingeau peste tot în carne și-i străpungeau dureri atît de nesuferite, încît, ca într-un iad, își înălțau urletul pînă la cer. Cei care se urcaseră cel mai sus cădeau și cel mai jos. Unul dintre aceștia căzu tocmai din vîrfurile palatului, spre marea bucurie a celorlalți și spre durerea lui, căci toți așteptau să vadă cînd va cădea ; se izbi atît de crunt de pămînt, că nu mai rămase urmă de persoană din el și nu mai putu face pe marele personaj.

— Așa-i trebuie — ziceau toți cei dinăuntru și din-afară —, așa să-l ajungă răul pe cine n-a făcut nimănui bine.

Multă milă stirni unul care avusese mai mult lună decît stea¹ ; în cădere, i se înfipse un cuțit în git, scriind cu sînge învățarea de minte fără pereche. Critilo văzu că pe fereastra cîndva de aur, acum de glod, erau aruncați

¹ Aluzie la *don* Alvaro de Luna, favorit al lui Juan al II-lea (1405—1454), rege al Castiliei (1406—1454), după ce-i fusese paj ; acest rege, după moartea unchiului său, Ferdinand al Aragonului, sub tutela căruia își începuse domnia, îi trece puterea lui Alvaro de Luna, pe care însă îl decapitează în 1453, pentru a-i face pe plac tinerei sale soții, Isabela de Portugalia.

mulți oameni goi și-atît de zdrobiți, de parcă le fusese înmuiată spinarea cu saci doldora de rîsip de aur ; alții cădeau în pielea goală pe ferestrele dinspre cuhnie. Și toți se întindeau lați acolo pe pămînt, nemaigăsind blesteme pentru asemenea cruzimi. Numai pe unul singur îl zări Critilo ieșind pe ușă și, plin de mirare, se duse la el, dîndu-i binețe după cum se cuvenea unui om atît de rar. Salutîndu-l, își dădu seama că parcă l-ar cunoaște.

— Doamne-Dîmnezeule — zicea el. Unde l-am mai văzut pe omul acesta ? Că de văzut l-am mai văzut, dar nu-mi amintesc.

— Nu ești Critilo ? — întrebă el.

— Ba da, dar tu cine ești ?

— Nu-ți amintești c-am fost împreună în casa înțelep-tei Artemia ?

— Acum știu. Nu ești tu cel cu *Omnia mea mecum porto*¹ ?

— Eu sînt, și asta m-a scăpat de vraja de-aici.

— Cum de-ai putut ieși o dată ce-ai pătruns înăuntru ?

— Ușor — răspunse el. Și la fel de ușor am să te dezleg și pe tine dacă vrei. Vezi toate nodurile acelea oarbe pe care le face voința cu un da ? Ei, pe toate le poate desface cu un nu. Totul e să vrea ea.

Critilo vru, și așa se văzu repede descotorosit de cărți.

— Spune-mi însă, o Critilo, tu cum de n-ai intrat în această robie obștească ?

— Pentru că, urmînd alt sfat al aceleiași Artemia, n-am făcut primul pas la început fără să pipăi cu mîna sfîrșitul.

— O tu, om fericit ! Dar greșit am zis om, căci nu ești altceva decît un înțelept. Ce s-a întîmplat însă cu tovarășul tău mai tînăr și mai puțin grijuliu "

¹ Vezi și *Oracolul manual*, af. 137. „Tot ce am duc cu mine“ (lat.). Maximă atribuită lui Bias și formulată de acesta în fața concetățenilor săi mirați că părăsește orașul Pirene, asediat de perși, fără a lua nimic cu el.

— Tocmai voiam să te întreb dacă nu cumva l-ai văzut înăuntru, căci, fără friul rațiunii, a dat buzna să intre și mi-e teamă c-are să fie și el azvirlit afară.

— Pe ce ușă a intrat ?

— Pe cea a plăcerii.

— E cea mai rea din toate. Are să iasă tirziu. O să-l azvîrle afară timpul, măcinat în fel și chip.

— Nu e oare nici un leac pentru lecuirea lui ? — întreabă Critilo.

— Unul singur, și acesta lesne anevoios.

— Cum așa ?

— Vrînd. Să facă așa cum am făcut și eu. Să nu aștepte să fie dat afară, ci, luîndu-și de bună voie onoarea și mai cu seamă folosul la spinare, să iasă el însuși, pentru că astfel va ieși pe ușă, alinat, nu pe fereastră, alungat.

— Aș vrea să te rog ceva și nu-ndrăznesc, căci mi se pare mai mult nesăbuință decît bunăvoință.

— Ce anume ?

— Uite, de vreme ce tot cunoști rostul casei, să intri iarăși acolo și, ca un înțelept ce ești, să-l dezamăgești și să-l scapi.

— Nu va fi de nici un folos, deoarece chiar dacă-l găsesc și-i vorbesc, tot nu-mi va da crezare fără dragoste. Mai curînd se va lăsa înduioșat de tine. Și de vreme ce tot ți se va cere să-ți ții cuvîntul, e mai nimerit să intri chiar tu și să-l scoți.

— Bucuros aș intra — zise Critilo —, deși nu mă bucură, dar mi-e teamă că, lipsit cum sînt de experiență, am să mă ostenesc zadarnic fără a-i putea da de urmă, riscînd să ne înecăm amîndoi. Să facem altceva : să mergem împreună, că e nevoie de-o îndoită destoinicie ; tu, ca știutor, mă vei călăuzi, iar eu, ca prieten, îl voi convinge, și vom izbuti cu toții.

Vicleșugul i se păru potrivit ; porniră să-l pună în aplicare ; dar străjerul, căci și la ieșire erau dintr-aceștia, îl opri pe Înțelept, pârîndu-i-se suspect.

— El, da — zise arătînd către Critilo —, pentru că am poruncă să între și chiar să-l rog s-o facă.

Critilo însă, întorcîndu-se din drum, se trase într-o parte ca să țină iarăși sfat cu Înțeleptul. Puse întrebări amănunțite despre intrările și ieșirile casei, despre caturile și caturile ei ; o și pornise hotărît să între, cînd făcu calea întoarsă și-i zise Înțeleptului :

— Mi-a venit o idee, și anume să facem schimb de haine. Ia veșmintele mele, cunoscute lui Andrenio, căci îți vor sluji drept recomandare, și, deghizat astfel, vei putea înșela straja cînd se-ngină ziua cu noaptea ; eu voi rămîne cu ale tale, înlesnind tertipul și așteptînd cite clipe atitea veacuri.

Născocirea nu-i dispăcu Înțeleptului. Se îmbracă ai-domă lui Critilo, putînd intra poftit. Critilo rămase să privească mai departe, cum cădeau alții și alții, fără conținere, în acea prăpastie a zăului. Văzu pe un risipitor azvîrlit de femei, pe geamurile dinspre trandafiri, drept în spini : cum era dezbrăcat, se umplu tot de răni, îi ieși pe nas, deși nu mai avea pe unde ; începu să vorbească fonfăit și-așa rămase cît trăi, iar cîine-l vedea zicea :

— Nu-i de mirare că vorbește pe nas, fiindcă nu-l mai are, e pedeapsa cuvenită pentru tinerețile lui ne-săbuite.

Asemenea scirbă îl cuprinse pe-acesta și pe ceilalți de teapa lui de propria lor necurătenie, încît nu mai contenea să scuipe asupra josniciei desfătării, ca să se răzbune și să se-aline totodată, deși mai bine-ar fi făcut-o înainte. Cei ce se tolăneau pe spetele odihnei erau domoli și în cădere, dar și mai domoli cînd era vorba să se scoale de jos : de lene nici nu mai trăiau, oameni cu adevărat de nimic ; nu-s buni decît să țină umbră pămîntului și să strici merindea pe ei ; nimic nu fac cu

tragere de inimă, se opresc și-n aer și nu mai cad, în-
tărindu-i pauze lui Zenon¹, dar, o dată căzuți, jos rămă-
neau pururi. Cei ce mișunau prin sala de arme, care pă-
rea mai degrabă de nebuni, scoteau urlete ca de fiare ;
ieșeau făcuți zob și dădeau și incasau atare lovituri, încît
imediat scui-pau sînge din viteazul lor piept, vărsîndu-l
și pe cel al vrăjmașilor pe care-l băuseră mai înainte ;
căci mare spargere de capete e răzbunarea. Numai cei
din iatacul înveninat stăteau la geam și se bucurau de
vaielele celorlalți ; și erau oameni de soiul acela care,
ca să-și rupă altul o mină și să-și scoată un ochi, și-i
sacrificau ei pe-amîndoi ; rîdeau de ce plîngeau ceilalți
și plîngeau de ce rîdeau, și merita să vezi cum pe cît erau
de slăbănogi la intrare, pe-atît de grași ieșeau, de mult
ce se desfătau aplaudînd nefericiri și trăgînd clopotele
bucuriei la nenorocirile altora.

Critilo stătea și privea acel cumplit loc de oprire al tu-
tutor. La capătul unei zile mai lungi ca veacurile, îl zări
pe Andrenio arătîndu-se la fereastra florilor cu spini.
Se sperie rău, de teamă să nu-l vadă prăbușîndu-se. Nu
îndrăznea să-l strige ca să nu se dea de gol, îi făcea însă
cu ochiul, arătîndu-i adevărul. Cum coborî și pe unde,
vom vedea mai jos.

¹ Aluzie la doctrina imobilității, profesată de Zenon Eleatul.

CRITICA a 11-a

Marca vieții de curte

Cînd vezi un leu, îi vezi pe toți, și cînd vezi o oaie, pe toate le vezi ; dar cînd vezi un om nu vezi decît unul, și încă nici pe-acesta nu-l cunoști bine. Toți tigrii sînt cruzi, porumbițele neprihănite, dar fiecare om își are firea lui deosebită. Acvilele nobile zămislesc tot nobile acvile, dar bărbații vestiți nu totdeauna zămislesc feciori de seamă, după cum nici cei mărunți, feciori mărunți. Fiecare își are gusturile și gesturile sale, deoarece nu trăim într-un singur chip. Iscusita natură a prevăzut fețe diferite pentru ca oamenii să poată fi cunoscuți, cu spusele și faptele lor, ca nu cumva să fie confundați cei buni cu ticăloșii ; pentru ca bărbații să se deosebească de femei și pentru ca nimeni să nu încerce a-și dosi propriile răutăți sub aparențe străine. Sînt unii care cheltuiesc multă strădanie ca să ispitească proprietățile plantelor. Cu cît mai însemnat ar fi să le cunoaștem pe cele ale oamenilor cu care ne e dat să trăim sau să murim ! Și nici nu sînt oameni toți cei pe care îi vedem ca atare, ci și monștri înspăimîntători și chiar acroce-

rauni¹ în mărite marilor așezări : cărturari fără opere, bătrini fără prudență, tineri fără supunere, femei fără rușine, bogați fără milostenie, săraci fără smerenie, nobili fără noblețe, popoare fără lege, merite fără răsplată, oameni fără omenie, persoane fără miez.

Astfel cugeta Înțeleptul la vederea curții, după ce-l răscumpăraseră pe Andrenio printr-un mijloc atit de pilduitor. În vreme ce aștepta la ușa cea liberă, Critilo îl zări la fereastră, tirit în prăbușirea obștească. Dar răsuflă ușurat văzind că nu-l împinge nimeni, ci că-și ia cununa de pe frunte, și-o despletește și, legind ramurile una de alta, încropește o funie pe care se lasă și, teafăr și nevătămat, ajunge jos spre marea fericire a amindurora. Tot atunci se ivi în ușă și Înțeleptul, sporind încă pe-atita mulțumirea lui Critilo. Nemaioprindu-se nici măcar să se îmbrățișeze, o luară la fugă ca și fugăriți. Numai Andrenio, aruncindu-și ochii în urmă către fereastră, zise :

— Acolo să-mi rămiiie lațul, acuma scară a libertății mele, rămășiță eternizată a dezamăgirii.

Se refugiară pe drumul curții, nimerind, zicea Înțeleptul, din Scila în Caribda. Îi însoți pînă la poartă, purtat de dulcea conversație, cea mai de preț merinde pe drumul vieții.

— Dar casa aceea ce-a fost și cu ce rost ? — întrebă Critilo. Povestești-mi ce vi s-a-ntimplat înăuntru.

Cel dintii vorbi Înțeleptul, îndemnat de curtenia lui Andrenio, și zise :

— Aflați că acea casă amăgitoare, în sfirșit, hanul lumii, e, pe partea pe unde intri în ea, casa plăcerii, iar pe unde ieși, a plătirii. Acea nurlie tilhărită e faimoasa Volusia, căreia noi îi zicem desfătare și latinii *Voluptas*, mare chivernisitoare a viciilor, care pe fiecă muritor îl

¹ De la *Munții Acroceraunii* (adică „Munți expuși trăsnetului“, denumirea antică a unui lanț muntos de pe coasta Epirului, azi *Khimara* sau *Munții Himerei*).

poartă tîrîș legat de slăbiciunea lui. Ea îi robește, îi adăpostește, ori îi adăprostește, pe unii în iatacul cel mai înalt al trufiei, pe alții în cel mai de jos al trîndăviei, dar pe nimeni în cel de la mijloc, căci în vicii mijlocie nu există. Toți intră cum îi vedeți, cîntînd, iar apoi ies plîngînd, afară de invidioși, care fac pe dos. Mijlocul de a nu te prăvăli la sfîrșit e să cazi pe gînduri la început : sfat de seamă al învățatei Artemia, care mie mi-a fost de mare folos ca să ies cu bine.

— Iar mie de și mai mare, ca să nu intru — zise Critilo —, căci eu mai bucuros mă duc la casa plinsului decît la cea a rîsului, știut fiindu-mi că sărbătorile mulțumirii au fost totdeauna ajunul mîhnirii. Crede-mă, Andrenio, cine începe cu plăcerile sfîrșește cu mîhnirile.

— Destul că drumul acesta — zise el — e plin de curse ascunse, căci nu degeaba la-nceputul lui stătea Amăgire. O, casă de nebuni, ce nebun e cine face caz de tine ! O, încîntări de cîntări atrăgătoare ca magnetul, care la început ademenesc, iar la urmă prăvălesc !

— Să vă ferească Dumnezeu — stăruia Înțeleptul — de tot ce începe cu mulțumire. Nu vă lăsați nicicînd atrași de începuturile lesnicioase ; așteptați-vă pururi la deznodăminte anevoioase și dimpotrivă. Pricina acestei stări de lucruri am aflat-o acolo, în hanul Volusiei, în visul acesta care vă va deschide ochii. Mi se povestă că Fortuna avea doi băieți, foarte deosebiți în totul, căci pe cît era de frumos și de atrăgător cel dintîi, pe-atîta de urît și de respingător era cel de-al doilea. Firile și însușirile lor erau întru totul asemănătoare chipurilor, cum se întîmplă de obicei. Mama lor le cusă cu aceeași grijă două bundițe : primului, dintr-o stofă bogată, pe care o țesu Primăvara, semănată cu trandafiri și garoafe, între o floare și alta brodînd și cite un G, tot atîția cite flori, închipuind cifruri ingenioase, în care unii citeau grațios, alții galant, galeș, grozav, ghizdav și gran-

dios, căptușită cu blănițe imaculate de hermină, totul de gală, plin de gust, gentilețe și grație ; pe celălalt îl îmbracă în cu totul altă fire, și anume într-un bogasiu mohorit și brodat cu scaieți, implețiți cu tot atîția F, în care fiecare citea ce nă-și dorea : foc de slut, fiară, furios, felon și fals, tot numai o pocitanie, fiară sălbatică. Ieșeau de-acasă de la mama lor și se duceau în piață ori la școală, și celui dintîi, peste tot, toți cîți îl zăreau îi deschideau larg ușile inimilor, toată lumea se lua după el, socotindu-se fericiți cei ce izbuteau să-l zărească și cu atît mai mult să-l aibă în preajmă. Celălalt, dezmoștenitul, nu găsea nici o ușă deschisă și mergea furișîndu-se în umbra zidurilor, toți fugeau de el ; dacă voia să intre într-o casă, îi trînteau ușa în nas, iar dacă stăruia, îl luau și la bătaie, așa încît n-avea unde să poposească : trăia (ori murea) atît de mîhnit, încît ajunse să nu se mai poată suferi nici el însuși, hotărîndu-se să-și facă seama ca să nu-și mai dea seama de ce-i cu el, preferînd să moară ca să trăiască decît să trăiască doar ca să moară. Dar cum chibzuința e hrana melancoliei, urzi un plan, care totdeauna a tras mai greu la cîntar decît forța : știînd ce puternic e regele Amăgire și ce minuni face în fiecare zi, își puse în gînd să plece-n căutarea lui într-o noapte, căci pînă și cu lumina se ura de moarte. Începu a-l căută, dar nu izbutea să-i dea de urmă ; i se spunea că ar fi în o mie de locuri și nu-l găsea în nici unul. Se încredință că l-ar putea găsi prin casele amăgitorilor, și astfel se duse-ntîi la cea a Timpului. Acesta îi spuse că nu-i la el și că el, Timpul, mai degrabă se străduiește să-i dezamăgească pe toți, numai că i se dă prea tîrziu crezare. Trecu la casa Lumii, socotită drept înșelătoare, dar ea-i răspunse că nici vorbă, ea nu amăgește pe nimeni, deși ar vrea : că oamenii înșiși sînt cei care se amăgesc, se orbesc și vor să se amăgească. Se duse pînă

și la Minciună, pe care o găsi pretutindeni ; îi spuse pe cine caută, și ea îi răspunse :

— Fugi de-aici, prostule ! Cum îți închipui c-o să-ți spun tocmai eu adevărul ?

— Dacă-i așa, mi-l va spune Adevărul — zise el ; dar unde să-l găsec ? E mult mai anevoie, căci dacă pe Amăgire și nu-l pot dibui cât e lumea de mare, cu atât mai puțin pe Adevăr !

Se duse acasă la Fățarnicie, fiind sigur c-are să dea de el acolo, ea însă îl amăgi chiar cu Amăgire, pentru că, răsucindu-și gitul după gând, vîrîndu-și capul între umeri, stringînd din buze, arcuindu-și sprîncenele, ridicîndu-și ochii mai degrabă la tavan decît la cer, îl asigură cu glas de mironosiță că nu cunoaște un asemenea personaj și că-n viața ei nu-i vorbise, și cînd colo trăia cu el. Plecă la Lingusire, care stătea într-un palat, și aceasta îi spuse :

— Eu, deși mint, nu amăgesc, pentru că torn minciuni atît de mari și atît de limpezi, încît și cel mai sărac cu duhul le vede. Toți știu foarte bine că mint ; zic însă că, oricum, le face mare plăcere și mă plătesc.

— Cum e cu puțință — se tînguia el — ca lumea să fie plină de amăgiri, iar eu să nu-l găsec pe regele lor ! Parc-ar fi o percheziție în Aragon¹ ! Fără îndoială, se va fi aflînd prin vreo căsnicie. Hai și acolo.

Îl întrebă pe soț, o întrebă și pe nevastă și-i răspuseră amîndoi că atît de numeroase și de reciproce fuseseră minciunile și de-o parte și de cealaltă, încît nici unul nu se mai putea plînge că ar fi cel amăgit. Dacă o fi printre negustori, printre matrapazlicuri îmbrobodite și datornici golași ? I se răspunse că nu, pentru că nu e înșelătorie acolo unde se știe dinainte că e. Același lucru i-l spuseră și meșteșugarii, după ce trecu din du-

¹ Unde, datorită libertăților existente, era un lucru cu totul inutil.

gheană în dugheană, fiind peste tot încredințat că nu-i poți dăuna cuiva care știe ce-l așteaptă și totuși vrea. Băiatul își pierduse orice nădejde și nu mai știa încotro s-o apuce.

— Am să-l caut — zise el —, de-o fi și la diavol acasă.

Se duse acolo și dădu de o Genovă, vreau să zic de o Genevă¹. Dar diavolul se făcu foc și pară și, cu strigăte îndrăcite, zise :

— Eu amăgesc, eu amăgesc ? Bine mi se mai potriveste, ce să zic ! Află că eu le vorbesc limpede tuturor, nu făgăduiesc ceruri, ci iaduri aici, iar în ele flăcări, nu raiuri. Și totuși mai toți mă urmează și se supun voinței mele. Și-atunci unde-i amăgirea ?

Pricepu că de data asta spune adevărul și-și luă picioarele la spinare. O apucă pe altă cale, hotărît să-l caute printre amăgiți, printre oamenii de treabă, printre creduli și naivi, cu toții lesne de amăgit. Toți însă îi spuseră că în nici un chip nu poate sta la ei, ci acasă la amăgitori, căci aceia sînt adevărații neghiobi, pentru că cine-l amăgește pe altul, totdeauna se amăgește și-și dăunează și mai mult sieși.

— Ce mai e și asta ? — zicea băiatul. Amăgitorii îmi spun că amăgiții l-au dus cu ei ; aceștia îmi răspund că le-a rămas acelora pe cap. Cred că și unii și alții îl au în casă, dar nu-și dau seama.

Tot mergînd așa, dădu Înțelepciunea de el, nu el de ea, și, atotștiutoare fiind, îi zise :

— Rătăcitule, de ce cauți altceva decît pe tine însuși, oare nu vezi că pe Amăgire nu cine-l caută îl găsește, iar dacă dă de el nu mai e amăgire ? Du-te pe la casele acelora care se amăgesc pe sine, căci acolo nu se poate să lipsească.

¹ Genova, ca și întreaga Italie (cf. mai jos, I, 13), era pentru Gracián sediul violenței și minciunii. Geneva poate fi luată în dublul înțeles de „birlog al ereziei calviniste” și „zgomet confuz de glasuri omenști”.

Intră în casa unui naiv, a unui încrezut, a unui zgîrcit, a unui pizmaș, și-l găsi bine ascuns cu dresuri de adevăr. Îi împărtăși nefericirile sale și-l întrebă de leac. Amăgire îl privi cu cît mai bine cu atît mai rău, și-i spuse :

— Tu ești răul, o spune însăși căutătura ta rea. Ești răutatea, încă și mai urită decît pari. Dar întărește-ți cugetul, căci nu ne vom precupeți nici strădania, nici iscusința. Mă bucur că mi se ivesc asemenea prilejuri ca să-mi pun în lumină puterea. Ah, ce pereche o să mai facem noi doi ! Sus inima, căci dacă primul pas în medicină e să cunoști rădăcina răului, pe cea a bolii tale am și dibuit-o, de parcă aș atinge-o cu mîinile. Eu îi cunosc bine pe oameni, deși ei nu mă cunosc pe mine, și știu sigur cu ce picior șchioapătă reaua lor voință, și pot să-ți spun că pe tine nu fiindcă ești rău nu te pot ei suferi, nici gînd, ci pentru că li te arăți în hainele astea ponosite pe care le porți. Scaieții ăștia sînt cei ce-ți aduc vătămare, căci dacă ai fi acoperit cu flori, sînt sigur că te-ar iubi. Dar las-o-n seama mea, c-am să amestec lucrurile în așa fel, încît tu să fii adorat de toată lumea, iar fratele tău urit. M-am și gîndit cum, căci nu e prima și nici ultima dată.

Luîndu-l de mînă, se duseră acasă la Fortuna. O salută cu toată obișnuita-i curtenie și-i luă ochii cu desăvîrșire, ceea ce, la o orbă, n-a fost prea greu. I se imbie în chip de călăuză de orb, înfățișîndu-i nevoile ei și multe foloase pe care le-ar avea. Băiețașul pusese cheazășie că e credincios și priceput, de vreme ce învățacelul lui știe mult mai multe ponturi decît dracul. Și, mai cu seamă, că nu vrea altă simbrerie decît noroacele ei. Și nu se înșela, căci nu-i procopseală mai bună ca ușa mincinoasă a ambiției. Toate acestea erau însușiri foarte potrivite, chiar dacă nu prea nimerite pentru o călăuză de orb, așa încît Fortuna îl primi în casa ei, care e toată lumea. Chiar din prima clipă începu să dea totul peste cap,

fără a lăsa nimic la loc și la soroc. O călăuzește totdeauna pe dos : dacă ea vrea să meargă acasă la un om virtuos, el o duce la unul rău și la altul și mai rău ; cînd ar trebui să alerge, el o ține-n loc, iar cînd ar trebui să meargă cu precauție, zboară ; îi amestecă faptele, schimbă tot ce dă ea ; binele pe care ea ar fi vrut să i-l dea învățatului, o face să i-l dea ignorantului ; hatirul pe care stă să i-l facă viteazului, el îl îndreaptă către cel laș. Îi încurcă mîinile la fiecă pas ca să împartă fericirile și nenorocirile cui nu le merită ; o împinge să-și fluture toiagul fără rost și-o face să-i ciomăgească prostete și orbește pe cei buni și virtuoși : îi trage un toc de sărăcie omului celui mai cuminte, dar îi dă mîna unui șarlatan, că de-asta au azi atîta trecere. Ce de lovituri greșite a făcut-o să dea ! I-a pus cruce cu una lui *don Baltasar de Zúñiga*¹ tocmai cînd începea să trăiască ; dădu gata pe un duce del Infantado, pe un marchiz de Aitona² și pe alții asemenea lor. Le dădu un toc de sărăcire unui *don Luis de Góngora*³, unui *Agustín de Barbosa*⁴ și altor bărbați eminenți. Cînd ar fi trebuit să le facă multe favoruri, iarăși greși. Nemernicul se scuza zicînd :

— Unii ca ei ar fi trebuit să trăiască pe vremea unui Leon al X-lea, a unui rege Francisc al Franței, nu în veacul nostru.

¹ Preceptor, apoi prim ministru al lui Filip al IV-lea, ulterior ambasador la Roma și președinte al Consiliului Italiei.

² *Francisco de Moncada*, marchiz de Aitona (Aytona), guvernator al Țărilor de Jos în 1633. A căzut victimă unei boli grave.

³ *Luis de Góngora* (1561—1627), marele poet al barocului spaniol. A exercitat o profundă influență și asupra liricii iberice moderne.

⁴ *Agustín de Barbosa* (1590—1649), jurisconsult și prelat portughez, partizan al dominației spaniole în Portugalia în timpul războaielor din 1640.

Cite necazuri îi făcu unui marchiz de Torrecuso¹ ! Și se împăuna cu asta, zicînd :

— Ce ne-am face fără război ? L-ar fi-ngropat uitarea.

Nimeri prost și cînd îi trase un glonte lui *don Martín de Aragón*² cunoscîndu-i-se de îndată greșeala. Era pe cale să-i dea o pălărie de cardinal unui Azpilcueta Navarezul³, care ar fi făcut cinste Sacrului Colegiu, dar îi dădu o atare lovitură peste mîină, că o scăpă jos și sări s-o adune un ministrant. Și pușlamaua zicea rîzînd :

— Ei, cu cei de soi n-am mai putea trăi. Ajungă-le fama. Ceilalți, da, căci o primesc cu umilință și-o plătesc cu recunoștință.

Fortuna vru să-i dăruiască monarhiei spaniole multe fericiri văzînd-o atît de catolică, așa cum înainte îi dăruise Indiile și multe alte regate și victorii, dar ticălosul îi altoi o asemenea izbitură, că săriră dincolo-n Franța, spre mirarea lumii întregi. El se scuza zicînd că se isprăvise de mult sămînța cuminților în Spania și-a temerarilor în Franța. Și ca să mai domolească puțin ura pe care și-o aduna cu răutatea lui, îi dădu cîteva victorii republicii Veneției împotriva puterii otomane, și încă singură, fără Ligă, fapt ce-a uimit lumea, spunîndu-se că pesemne Vremii i se făcuse lehamite să tot ducă-n cîrcă norocul otoman, rod mai curînd al forței decît al dibăciei. Astfel amestecă într-atîta toate pricinile și prilejurile, încît norocirele ca și nenorocirile se găseau la cei ce le meritau cel mai puțin. Venind și vremea să-și aducă la

¹ *Carlo Andrea Carracciolo*, marchiz, de Torrecuso (1590—1641), militar napolitan în slujba Spaniei, ia parte la luptele cu francezii de la Fuenterrabia și Perpignan, găsindu-și moartea sub zidurile Barcelonei.

² *Martín de Aragón*, general în campaniile din Italia, între 1636 și 1639, moare împușcat de o archibuză la Salicetto, în Piemont.

³ *Martín Azpilcueta* (1491—1586), originar din Navarra. Moare tocmai cînd era să fie numit cardinal.

indeplinire primul gînd, băgă de seamă noaptea, cînd Fortuna și-i dezbrăca pe cei doi copii, întrucît nu-i încredința nimănui, unde punea hainele fiecăruia, lucru pe pe care ea-l făcea totdeauna cu grijă, așezîndu-le la locuri deosebite, ca să nu se încurce. Amăgire se strecură, așadar, și, fără să-l simtă nimeni, trecu straiile Binelui în locul celor ale Răului și pe-ale Răului în locul celor ale Binelui. Dimineața, Fortuna, pe cît de neatentă pe-atît de oarbă, îl îmbracă pe Virtute în bundița cu spini, fără a-și da seama ; și, dimpotrivă, pe cea cu flori i-o puse Viciului, așa că acesta ajunsese foarte chipeș, ajutat și de sulimanurile lui Amăgire. Nu-l mai cunoștea nimeni, toți se țineau după el, îl poșteau în casă, crezînd că au de-a face cu Binele. Unii, pățiți, cunoscuseră adevărul și-l spuseră și celorlalți ; puțini le dădură crezare și, văzîndu-l atît de plăcut, stăruiră în amăgirea lor. Din ziua aceea, Virtutea și Răutatea umblă schimbate și lumea e amăgită ori se amăgește ; cei ce îmbrățișează Răutatea atrași de momeala desfătării se pomenesc apoi păcăliți, se trezesc tirziu și zic pocăiți :

— Nu aici stă adevăratul bine, ci e răul relelor ; prin urmare am rătăcit drumul.

Dimpotrivă, cei care, dezamăgiți, se încumetă să urmeze Virtutea, deși la început li se pare aspră și semănată cu spini, găsesc totuși pînă la urmă adevărata mulțumire și se veselesc avînd atîta bine în cuget. Ce înflorită îi pare unuia frumusețea și ce vătămat rămîne pînă la urmă de mii de beteșuguri ! Ce mîndră altuia tinerețea, dar ce iute se ofilește ! Ce demnă de aplauze i se înfățișează ambițiosului dregătorie, de cîtă prețuire e însoțită slujba înaltă, dar cît de apăsătoare i se arată apoi, gemînd de greutatea sarcinii ! Ce gustoasă își inchipuie singerosul că e răzbunarea, cum se mai linge pe buze de sîngele dușmanului, iar apoi, dacă-l mai lasă viu, rămîne toată viața îngreșoșat de ceea ce nu pot mistui ofensații !

Pină și apa furată e mai gustoasă. Bogătașul prădalnic sugă singele bietului sărac, dar apoi pe ce chinuri îl schimbă cînd să-l dea îndărăt ! S-o spună mama găii ¹. Lacomul dă gata tot felul de mîncăruri alese, se desfată cu vinuri de soi, și pe urmă cum îl mai dă și pe el gata guta ! Necinstitul nu-și încheie nici o zi fără a se deda poftelor lui bestiale, plătindu-le cu dureri în toate încheieturile trupului său slăbit. Odată cu bogățiile, zgîrcitul strînge în brațe spini, căci nu-l lasă să doarmă și, fără a se putea bucura de ele, le plătește cu inima-i vătămată. Toți aceștia au socotit că aduc în casă Binele, înveșmîntat în Plăcere, și în realitate nu e decît Răul deghizat ; nu seninul, ci veninul, cu drept cuvînt convenit amăgirii lor. Ci dimpotrivă, ce anevoioasă și pieptișă îi apare altuia virtutea, iar apoi ce mulțumire îi dă conștiința curată ! Ce îngrozitoare abstenența, dar în ea stă sănătatea trupului și-a sufletului ! Ce nesuferită i se-nfățișează înfrinarea, și-n ea se află adevărata mulțumire, viața, sănătatea și libertatea. Cel ce se mulțumește cu o mijlocie, acela trăiește. Cel blind la suflet stăpînește pămîntul : amarnică îi apare iertarea dată dușmanului, dar ce împăcare o însoțește și ce nume bun îi dobîndește ! Ce roade dulci culegi din rădăcina amară a mortificării ! Melancolică pare tăcerea, dar înțeleptul nu s-a căit niciodată că a tăcut. Așa încît de atunci Virtutea umblă îmbrăcată cu spini pe dinafară și cu flori pe dinăuntru, spre deosebire de Viciu. Să o cunoaștem, așadar, și s-o cuprindem în brațe, în ciuda Amăgirii, pe cît de obștești, pe-atît de prostești.

¹ În text *milano*. Se referă la gaia din emblema lui Alciati „*Male parta male dilabuntur*“ („Cele rău cîștigate sfîrșesc rău“). Gaia cu pricina era să moară de pe urma lăcomiei cu care înghiți o îmbucătură, pe care o vomită cuprinsă de chinuri. Diego López (*Emblemas de Alciato*) explică : „prin gaie se înțelege, în rîndul hieroglifelor, bogătașul care-și însușește bunurile celorlalți“.

În fața ochilor li se și așternea curtea și, cum Andrenio privea Madridul cu mare mulțumire, Înțeleptul îl întreabă :

— Ce vezi oare în toate cîte le zărești ?

— Văd — zise el — o mamă regească a atîtor nații, o coroană a două lumi, un centru al atîtor regate, un giuvaer al ambelor Indii, un cuib al însuși fenixului și o sferă a Soarelui catolic, încununată cu odoare în chip de raze și herburî în chip de lumini.

— Eu în schimb — zise Critilo — văd un Babilon de vîlmășaguri, o Luteție¹ de necurățenii, o Romă de prefaceri, un Palermo de vulcani, un Constantinopol de neguri, o Londră de molime și un Alger de robii.

— Eu unul — zise Înțeleptul — văd Madridul, mamă a tot ce e bun privit dintr-o parte, și mașteră din cealaltă. Căci așa cum la curte se strîng toate desăvîrșirile lumii, cu atît mai virtos și toate viciile, căci aceia care vin aici nu aduc niciodată ce e bun de prin patriile lor, ci doar ce e rău. Eu nu intru aici, chiar de s-ar zice că am făcut calea-ntoarsă de la podul Milvius².

Și cu aceasta, își luă rămas bun. Critilo și Andrenio, ca oamenii bine dăscăliți, intrară pe spațioasa cale a Toledoului. Dădură curînd peste una din prăvăliile acelea unde se vinde știință. Critilo se îndrumă într-acolo și-l întreabă pe librar dacă nu are cumva de vînzare un *Ghem de aur*³. Acesta nu-l pricepu, căci nu devii înțelept

¹ *Lutetia* [*Parisiourum*], numele latinesc antic al Parisului. Romera-Navarro (I, 332) crede că Gracián face aici un joc de idei cu *luteus* (de lut, noroi), sau *lutensis* (care trăiește în noroi), făcînd aluzie, probabil, la numeroasele disensiuni religioase al căror teatru a fost Parisul.

² *Podul Milvius* sau *Mulvius*, pod peste Tibru, la 3 km de Roma, în locul unde Via Flaminia traversează fluviul. Construit în 109 î.e.n. de cenzorul M. Aemilius Scaurus. Azi, *Ponte Molte*.

³ Aluzie probabilă la ghemul dăruit de Ariadna lui Teseu, cu ajutorul căruia eroul a putut ieși din labirintul cretan; curtea fiind un labirint la fel de primejdios, Critilo caută o călăuză asemănătoare.

citind cărțile numai după titluri, în schimb îl înțelese altcineva care ședea acolo, acreditat drept om de curte prin vîrstă și destoinicie :

— Eh, dîșii nu cer — îi spuse el — decît o busolă pentru această mare a Circei.

— Acum și mai puțin înțeleg — răspunse librarul. Aici n-am de vînzare aur și nici argint, ci cărți, care sînt mult mai prețioase.

— Păi chiar așa ceva căutăm — zise Critilo — și, dintre ele, una care să ne dea sfaturi pentru a nu ne rătăci în acest labirint aulic.

— Așadar, domnilor, sînteți nou veniți ? Atunci am pentru dumneavoastră cărticica aceasta, nu tom, ci atom, care vă va călăuzi însă către nordul fericirii.

— Asta căutăm.

— Iat-o. Am văzut-o făcînd minuni, deoarece cuprinde arta de a fi persoane și de a le frecventa.

Critilo luă cartea și citi titlul care suna : *Galateo curtean*.¹

— Cît face ? — întrebă el.

— Dragă domnule — răspunse librarul — n-are preț. Aduce mare cîștig cui o ia. Cărțile de soiul acesta nici nu le vindem, ci le zălogim pe o pereche de reali, căci nu există destul aur și argint pentru cît ar prețui ele.

Auzind acestea, curteanul izbucni într-un asemenea hohot de ris, încît pe Critilo îl umplu de nu puțină uimire, iar pe librar de supărare ; așa că-l întrebă care-i cauza.

— Pentru că-i vrednic de ris ce spui — răspunse el —, ca și tot ce învață cartea asta.

¹ E vorba de *Galateo* sau *Cartea manierelor elegante* (1554), de Giovanni della Casa (1503—1556), arhiepiscop de Benevento, apoi secretar papal. Cartea lui a fost adaptată în spaniolă de Lucas Gracián Dantisco (1593), avînd o mare importanță în formarea și definirea tipului ideal de om de lume la Gracián, în condițiile barocului.

— Știu și eu — zise librarul — că *Galateo* nu e decît abecedarul artei de a deveni persoană și că nu-ți dă decît primele cunoștințe, dar nu se poate tăgădui că este un breloc de aur, pe cît de lăudabil pe-atît de însemnat ; și deși mic, îi face pe oameni mari, deoarece îți arată cum să devii astfel.

— Cel mai puțin tocmai asta face — i-o întoarce curteanul. Cartea asta — zise el luînd-o în mînă — ar mai valora poate ceva dacă învățăturile i-ar fi puse în practică pe dos. În acele bune vremuri vechi, cînd oamenii erau și ei la fel, adică oameni buni, regulile astea ar fi fost admirabile ; dar acum, în vremurile noastre, nu fac doi bani. Toate lecțiile propovăduite aici își aveau rostul pe vremea arbaletelor, dar acum, în era ochelarilor ¹, credeți-mă, nu mai sînt de nici un folos. Și ca să vă scuturați de amăgire, ascultați-o pe una din primele : zice, dar, că, dacă stă de vorbă cu cineva, curteanul cuviincios să nu-l privească în față, necum țintă, de parcă ar vedea taine în ochii lui. Priviți ce regulă folositoare mai e asta în vremurile de azi, cînd limbile nu mai sînt legate de inimă. Atunci unde să-l privești ? În piept ? S-ar putea, dacă s-ar afla acolo ferestruica dorită de Momos ². Dacă nici privind fețele pe care le face, înfățișarea pe care și-o schimbă, cel mai atent om nu-i în stare să scoată o copie după ce e-năuntru, ce-ar fi dacă nu l-ar privi deloc ? Ba să-l privească și să-l arhiprivească și încă țintă și drept în ochi, și deie Domnul să poată tilcui ținta intenției și să creadă că vede taine ; citească-i sufletul în obraz, luînd aminte dacă se schimbă, dacă-și încruntă sprîncelele : iscodească-i inima. Cum zic, regula aceasta rămîie pentru curtenia bunelor timpuri trecute, dacă nu cumva

¹ În spaniolă, *gafas*, pe lîngă sensul comun de ochelari, însemna și o anumită piesă cu care se fixa coarda arbaletei, ceea ce, pe lîngă opoziția directă *arme-litere*, creează un curent semantic subteran unificator, în bine sau în rău.

² Vezi *Oracolul manual*, aforismul 222, nota respectivă.

s-o mai fi aflînd vreun înțelept pentru care să aibă încă putere și care să mai încerce a dobîndi acea neprețuită fericire de a nu fi silit să-ți privești semenul în față. Ascultați-o și pe aceastăaltă, care mie unuia îmi face totdeauna mare plăcere cînd o citesc : autorul susține că-i o scîrboșenie barbară ca, după ce ți-ai suflat nasul, să te-apuci a-ți privi necurățenia din batistă, ca și cum ar fi țîșnit perle sau diamante din creier.

— Dar, domnul meu — zise Critilo —, aceasta e o observație pe cît de politicoasă, pe-atît de trebuincioasă, chiar dacă nu prea întortocheată, dar pentru prostie nu prisosesc niciodată sfaturile.

— Nu așa — i-o întoarse curteanul —, n-ai înțeles. Să mă ierte autorul, dar învățătura trebuie să-i fie pe dos. Să îndemne ca, dimpotrivă, să se uite toți și să vadă ce sînt după ceea ce dau afară ; să-și dea seama cel care se crede bacalaureat că nu-i decît un flăcăiandru mucos care încă nu gîndește și nu-și cunoaște nici mîna dreaptă : să nu se înfumureze. Celălalt, care se socotește năsos și iscusit, să priceapă că nu cugetă sentințe și subtilități, ci drojdii distilate de alambicul nasului său coroiat ; să fie încredințată frumoasa cealaltă că nu e chiar așa înger cum o mint toți, și nici parfum de mosc nu îi e răsuflarea, ci-i doar o hazna sulemenită ; să nu-și mai inchipuie Alexandru că e fiul lui Iupiter¹, ci al putreziciunii, și nepot al nimicului. Să înțeleagă orice divinizat că e preaomenesc, iar orice îngîmfat că, oricît vînt ar avea în țeastă și oricîte fumuri, din toate se-alege pînă la urmă doar scîrbă, și cu cit e mai zgomotos, cu-atît mai mucos. Ei, să ne cunoaștem, așadar, cu toții și să înțelegem o dată că sîntem niște saci de împuțiciuni : în copilărie,

¹ Alexandru cel Mare se socotea fiu al lui Iupiter Ammon : „Se spune că Filip și-a pierdut ochiul cu care s-a uitat prin crăpătura ușii și-a văzut cum zeul, luînd chipul unui șarpe, ședea lungit lingă soția sa (Olimpiada)“. (Plutarh, *op. cit.*, Alexandru, 3, ed. cit., vol. III, p. 358.)

muci ; la bătrînețe, flegme, iar la vîrsta bărbăției, buboae. Cealaltă regulă care urmează e cu totul de prisos. Zice că sub nici un cuvînt curteanul, fiind cu alții, să nu-și scoată ceara din urechi și nici să n-o răsucească între degete de parc-ar sta să facă fidea. Vă-ntreb, domnilor : oare cine poate face așa ceva ? Cui i-a mai fost lăsată ceară în urechi ba de unii, ba de altele, de aceia și de acestea, cît de puțină, ca să-i mai ajungă de făcut fidea ? Ci nu mai e ceară în această eră. Ce-ar fi trebuit el să ceară ar fi să nu ne-o scoată fiecare pomanagiu, fiecare harpie și fiecare copoi și gtefier și alții pe care-i trec sub tăcere. Dar regula pe care n-o vād deloc cu ochi buni e această-laltă care-nvață că-i o mare grosolănie ca, aflindu-te într-o adunare sau stînd de vorbă, să scoți forfecuțele din trusă și să-ncepi cu tot dinadinsul să-ți tai unghiile. Doctrina asta o consider foarte dăunătoare, deoarece, pe lingă faptul că ei au mare grijă să nu și le taie nici în taină, necum în public, ar fi mai nimerit să poruncească să și le taie în văzul lumii, așa cum a făcut amiralul ¹ la Neapole, căci toată lumea e scandalizată văzînd ce lungi le au unii. Ba dimpotrivă, să scoată foarfecele, fie ele și de tuns, numai de oi să nu fie, și să-și taie unghiile de răpitoare și să și le scurteze pînă-n carne dacă le au atît de lungi. Sînt unii oameni buni la suflet care obișnuiesc să se ducă prin spitale pentru a le tăia unghiile bieților bolnavi : mare dovadă de milostenie, negreșit, n-ar fi însă rău dacă s-ar duce prin casele bogătaşilor și le-ar tăia unghiile de ulii cu care s-au făcut hidalgi de pradă și i-au despuiat pe sarmănuții aceștia, i-au dat pe ușa afară și i-au și azvîrlit în spital. Cu atît mai puțin trebuia să recomande scoaterea pălăriei la timp ; ce politete generoasă ! Dar azi nu-ți mai scot doar pălăria,

¹ Se referă probabil la amiralul de Castilia, *don Juan Alfonso Enriquez de Cabrera*, duce de Medina de Rioseco, vicerege al Neapolului între 1644 și 1646.

cî și mantia, și haina, pînă și cămașa, pînă și pielea de pe tine, căci îl jupoaie și pe omul cel mai de bine și zic că sînt dovezi de curtenie ; alții respectă atît de strașnic regula aceasta, încît intră cu căciula-n cap peste tot. Așa stînd lucrurile, vă asigur că nu mai există regulă în regulă. Cea pe care-o citesc aici e fără îndoială împotriva oricărei bune moralități : nu știm cum de n-a fost interzisă. Cică dacă mergi la plimbare să nu-ți bați capul ca nu cumva să calci pe margini și nici să nu te îngrijești să-ți pui piciorul la mijloc, ci unde se nimerește. Nu, zic eu ! În loc să-l sfătuiască pe curtean să bage bine de seamă să nu calce marginea rațiunii și nici să nu treacă dincolo de ea, să se țină cît mai înlăuntrul hotarului legii lui Dumnezeu, căci făcînd altminteri se arde, și să nu treacă dincolo de marginile stării sale, căci atîția s-au prăvălit din pricina asta, să nu calce măsura, ci cu măsură, căci numai așa te cumpănești și te măsoară ; să nu-și lungească nici brațul, nici piciorul mai mult decît poate. Toate aceste sfaturi i le-aș da eu : să bage bine de seamă unde pune piciorul și cum îl așează, să vadă unde intră și pe unde iese, să calce cu hotărîre totdeauna pe la mijloc și să n-o apuce pe la extremități, întrucît sînt foarte primejdioase ; asta înseamnă să mergi bine. Auzi, să nu vorbească singur, că e prostie ! Dar, mă rog, oare cu cine poate vorbi mai bine decît cu sine însuși ? Cine îi e prieten mai credincios ? Ba să-și vorbească și să-și spună adevărul, căci nimeni altul nu i-l va spune ; să-și întrebe conștiința și s-audă ce-i spune, să se sfătuiască bine, să se înțeleagă și să se certe cu sine și să creadă că toți ceilalți îl amăgesc și că nimeni altcineva nu-i va păstra taina, nici chiar regelui *don Pedro*¹ cămașa. Mai zice

¹ Se referă la Pedro al III-lea cel Mare (1236—1285), rege al Aragonului și Valenciei între 1276 și 1285, instigatorul *Vecerniilor siciliene*. În privința rezervei cu care trebuie să se poarte un rege, acesta îi spuse unui ambasador al papei : „Încît dacă ar ști că

să nu dai ghionți cînd vorbești, că zdruncini și sufletul și trupul. Are dreptate dacă celălalt te ascultă ; dar dacă face pe surdul, iar uneori tocmai la ce-l privește mai îndeaproape ? Și dacă doarme, ce să faci, mă rog ? E nevoie să-l trezești. Sînt însă unii care nici cu ciomagul nu bagă la cap și nu devin capabili de rațiune. Ce-i rămîne de făcut celui care nici ascultat, nici în seamă luat nu este ? Vrînd-nevrînd sînt bușteni și la vorbă, de vreme ce sînt la pricepere. Cică să nu vorbești gălăgios, nici foarte tare, că te dezici de seriozitate. Depinde cu cine vorbești. Fii încredințat că nu-s bune vorbele de mătase pentru urechile de pănură. Dar asta ce mai e ! Să nu faci gesturi cu mîinile cînd vorbești, nici să nu dai din brațe de parcă ai înota, nici să nu miști arătătorul de parcă ai pescui. N-ar fi rău aici să-i deosebim de cei cu gesturi și fapte rele pe cei buni ; iar cei ce se mindresc cu ele n-au decît să ia și cerul în mîini. Cu voia autorului, aș zice, dimpotrivă, să faci și să spui, să nu fie doar vorbele de tine, ci și fapta și împlinirea, să vorbești cu adevăr ; dacă ai mînă bună, folosește-o pretutindeni. Pe lingă regulile de prisos, are și altele cu totul lipsite de duh, ca aceasta : să nu stai prea aproape cînd vorbești și nici să nu-mproști cu scuipat, căci, într-adevăr, sînt unii cam neatenți în privința asta, care s-ar cădea să vestească înainte de-a deschide gura și să spună : „Păzea, apă !“¹, așa încît ascultătorii să se depărteze sau să-și pună pe ei burnuzurile ; și de obicei aceștia vorbesc fără ca ploaia să stea o clipă. Eu unul, domnilor, mai dăunător găsesc

propria-i cămașă ar ajunge să-i priceapă cea mai mică taină, s-ar dezbrăca pe loc de ea și-ar da-o pradă focului“ (*Agudeza y arte de ingenio*, XXX). Gracián a găsit probabil anecdota în *Della ragione di stato* (*Despre rațiunea de stat*, 1589), de Giovanni Botero.

¹ În original „*Agua va !*“, strigăt de avertizare ce preceda, pe timpul nopții, desertarea în stradă, pe ferestre, a recipientelor cu apă murdară sau cu și mai umile conținuturi...

că e să arunci foc pe gură decît apă, și cu atît mai mult la cei care improașcă flăcări de răutate, de cleveteli, de zîzanie, de nerușinare și chiar de scandal. Nespus mai rău e să scoți pe gură clăbuci fără să dai de veste întîi : „Păzea, minie !“ Veștejească vărsarea de venin, căci scuipatul e, la drept vorbind, o copilărie ; nu prea are ce strica o biată undă de stropi. Dar să ne ferească Dumnezeu de glonteale injuriei, de sâgeata unei insinuări, de ghiuleaua unei trădări, de sulitele înțepăturilor și de artileria vicleniei clevetitoare. Sînt și unele pe de-a-ntregul ridicole, ca asta : cînd stai de vorbă cu cineva, nu-l tot mîngîia pe piept și nici nu-i cloci în mînă nasturii de la haină pînă-i smulgi de-atîta răsucit. Ba dimpotrivă ! Lasă-l să-i ia pulsul la piept și să-i afle puțin rostul inimii ! Lasă-l să cerceteze dacă zvîcnește, să pipăie și ca să-și dea seama dacă au inimă la nasturi, căci unii nici acolo n-au. Să-l tragă de minecă pe cine-și uită lungul nasului și de pulpane pe cine se umflă prea tare, ca să nu-și iasă din piele. Regula următoare nu se mai practică în nici o republică, nici în cea a Veneției, era bună în vremea veche : să nu înfuleci cît cu două guri, că e tare urît. Iată aici o îndrumare pe care cele mai frumoase o urmează cel mai puțin, zicînd chiar că le prinde mai bine dacă fac altminteri și că le face mai arătoase. Cică să nu rîzi mult, nici foarte tare, în hohote nestăpînite. Sînt atîtea și asemenea monstruoziități pe lume, încît nu-i de-ajuns să rîzi pe sub mustață, chiar dacă te răcorești la umbra ei. Alta e pe-același calapod : să nu măninci cu gura închisă. Ba așa să faci. Ce fel de regulă e asta pentru vremurile noastre, cînd se-ndasă atîția la ciorbă de pomană ! Nici așa nu ești sigur pe îmbucătură, că ți-o suflă și din gură ; darămite cu gura deschisă ? N-ar mai fi nevoie să-l poftești pe celălalt la mîncare și băutură. Mai mult ca în orice altă împrejurare, cînd măninci și cînd bei trebuie s-o ții închisă, ba chiar cu lacăt ; observația asta a făcut-o

celebrul marchiz de Spinola¹, cînd a fost invitat la masă de către prevenitorul Henric. Și ca să nu scape nici un prilej de-a fi minuțios și tipicar, îi propovăduiește acum curteanului său să nu rigile sub nici un motiv, căci deși sănătos, e necuviincios. Să-mi dea mie ascultare și să-i lase pe oameni să dea afară vîntul de care li se-apleacă și de care sînt cu atît mai plini cu cît sînt mai goi. Dar-ar Domnul să se descotorosească dintr-o dată de tot vîntul pe care-l au în căpățîni ! După mine, pe cel ce strănută îl ajută Dumnezeu să scape de vîntul îngîmfării și de-asta îi urăm noroc. Cunoască din duhoarea suflării cum se strică aerul cînd nu e la locul lui. Un singur sfat din *Galateo* m-a mulțumit cu adevărat și mi s-a părut plin de miez, anume ca să se adeverească acea zicală cunoscută, după care nu e carte fără ceva bun ; ca precept de căpetenie și ca temelie a întregii sale opere curtenești, îi recomandă, așadar, galantului *Galateo* să caute a se bucura de bunurile avuției spre a trăi cu strălucire, întrucît pe-acest soclu de aur i se va înălța și statuia de curtenie, înțelepciune, filotimie, agerime și toate celelalte podoabe ale unui bărbat cult și desăvîrșit, și de asemenea să ia seama că dacă e cumva sărac, nicicînd nu va fi nici deștept, nici politicos, nici curtenitor, nici plăcut. Asta e deci părerea mea despre *Galateo*.

— De vreme ce el nu vă mulțumește — zise librarul —, din pricină că nu instruiește decît în curtenia materială, nu oferă decît un înveliș de persoane, o coajă de bărbați, iată atunci judicioasa și grava învățătură a înțeleptului

¹ Se referă la *Ambrogio di Spinola* (1569—1630), general italian în slujba Spaniei. S-a făcut remarcant în Țările de Jos (victoria de la Breda, 1625) și în Lombardia. Poftit la un ospăț de Henric al IV-lea la Paris, în 1605, este întrebat asupra proiectelor sale de campanie : regele era convins că generalul îi va spune contrariul a ceea ce intenționa să facă, dar Spinola, intuindu-i gîndul, îi dezvăluie planurile reale, drept care Henric al IV-lea spuse : „Ceilalți înșeală mîntînd ; italianul ăsta m-a înșelat spunînd adevărul“.

Juan de Vega¹ către fiul său cînd l-a trimis la curte. Aceeași învățătură a fost reînsuflețită, nu comentată, într-un fel preanobil și portughez, căci altminteri nu se poate spune, de către contele Portalegre² într-o împrejurare asemănătoare, cînd și el și-a trimis un fiu la curte.

— E o mare operă — zise curteanul — și cu prisosință mare, întrucît e numai pentru mari oameni, iar eu nu-l socotesc meseriaș destoinic pe cel care vrea să-ncale pe un pitic cu pantofi de uriaș.

— Credeți-mă că nu există altă carte sau artă mai potrivită, încît ai crede că a scris-o vîzînd ce se întîmplă la Madrid.

— Știu c-o să mă luați drept paradoxal și chiar extravagant, dar adevărul are mai multă însemnătate. După mine, cartea pe care trebuie s-o căutați și s-o citiți din scoarță-n scoarță e vestita *Ulisiada* a lui Homer. Așteptați, nu vă mirați înainte de a-mi face cunoscut gîndul ! Că, oare vă-nchipuiți că primejdioasa mare descrisă de el e cea din jurul Siciliei și că sirenele stau pe lîngă plajele acelea cu chipurile lor de femei și cu cozile lor de pește, că vrăjitoarea Circe e-n insula ei și atotputernicul Ciclop în peștera lui ? Aflați că primejdioasa mare e Curtea cu Scila amăgirilor și Caribda minciunilor sale. Le vedeți pe femeile acelea care trec atît de încorse-tate în deșucherea și atît de dichisite în desfrînarea lor ? Păi ele sînt adevăratele sirene și calpele femei, cu țeluri monstruoase și amare zațuri ; nu mai e de ajuns ca pre-văzătorul Ulise să-și astupe urechile ; e neapărat nevoie să se lege de catargul trainic al virtuții și să îndrepte

¹ Juan de Vega, înalt demnitar spaniol sub Carol Quintul și Filip al II-lea, vicerege al Siciliei (1547—1557), iar apoi, președinte al Consiliului regal. Sfaturile către fiul său i-au fost publicate în 1598, adunate fiind de Juan de Silva, contele de Portalegre — toledan, nu portughez cum spune Gracián, care le alătură sfaturilor către propriul său fiu cu ocazia plecării acestuia în Flandra.

prora științei către portul siguranței, fugind de farmecele lor. Sînt și Circe vrăjitoare, ce pe mulți sosiți aici ca bărbați i-au preschimbat în jivine. Ce să mai zic de atîția ciclopi, pe cît de proști pe-atîta de aroganți, cu un singur ochi, ațintit asupra plăcerii și îngîmfării lor? Revedeți dar această carte, căci ea vă va îndruma astfel încît, asemeni lui Ulise, să scăpați de multele stînci ascunse și de nenumărații monștri care v-amenință.

Îi ascultară sfatul și pătrunseră la curte, unde încercară cuvînt cu cuvînt tot ce-i prevenise curteanul și-i învățase Ulise. Săraci fiind, nu întîlniră nici rude, nici prieteni, nici cunoscuți. Nu izbuteau s-o descopere pe dorita lor Felisinda. Văzîndu-se, dar, atît de singuri și de vitregiți. Critilo se hotărî să încerce puterea anumitor pietre orientale foarte scumpe, salvate din naufragiile sale. Mai presus de orice, dori să facă experiența cu un diamant nespus de fin, ca să vadă dacă tăria lui e-n stare să învingă asemenea greutăți, și cu un smaragd bogat, pentru a ști dacă înduplecă voințele, cum scriu filozofii. Le scoase la lumină, le arătă și avură pe loc efecte atît de miraculoase, încît începură să-și facă prieteni : toți erau rude cu ei, ba unii chiar le spuneau că se trag din cel mai ales sînge din Spania, nobili, deștepți și înțelepți. Atare zgomot făcu un diamant, încît și-l văzură amanetat pe cîteva sutare, ducîndu-se buhul prin tot Madridul, drept care-i asaltară o liotă de prieteni, de cunoscuți și de rude, pomenindu-se cu mai mulți veri decît un rege și cu mai mulți nepoți decît un papă.

Dar prin întîmplarea cea mai desfătător de ciudată îi fu dat să treacă lui Andrenio, între Strada Mare și Palat. Veni la el un mic paj, băiat cu livrea de fir și fire dezghețată, care, scoțînd ca din teacă cele patru muchii ale unui bilet, îl încolți atît de rău pe Andrenio, încît acesta nu mai știu cum să iasă cu fața curată, dar pajul, îndrumîndu-l, îi dezvălui în semnătură pe o verișoară, sluga lui ; îi ura bunvenit la curte și se plîngea că el,

atît de apropiat, fusese totuși atît de distant ; îl implora deci să se lase văzut, pajul aflîndu-se acolo ca să-l călăuzească și să-l slujească. Andrenio rămase înmărmurit la auzul cuvîntului de verișoară, cînd el știa că nici mamă nu are. Și, îndemnat mai mult de curiozitatea dorinței sale decît de buna primire a celeilalte, porni la drum spre casa ei.

Ce minuni văzu și ce miracole i se-ntîmplară acolo, ne-o va spune critica următoare.

CRITICA a 12-a

Farmecele Falsirenei¹

Solomon a fost cel mai înțelept dintre bărbați și totodată bărbatul cel mai amăgit de femei ; și cum el le-a iubit cel mai mult, tot el a vorbit cel mai rău despre ele : dovadă cât de mare rău e femeia rea pentru bărbat, fiindu-i cel mai aprig dușman. E mai tare ca vinul, mai puternică decît regele și se ia la-ntrecere cu adevărul, fiind numai minciună. Mai bună e mîrșăvia bărbatului decît binele femeii, a spus cel care a grăit cel mai bine, pentru că mai puțin rău îți va face un bărbat care te

¹ Sirena înșelătoare (sp. *falso*). P. J. Waley („Giambattista Marino and Gracián's Falsirena“, *Bulletin of Hispanic Studies*, 1957, pp. 169—171) arată că numele acesta nu e creația lui Gracián, cum credea Romera-Navarro (I, 351), ci a lui Marino, în poemul său *Adone* (Paris, 1623). Ajuns la palatul vrăjitoarei Falsirena, aceasta se îndrăgostește de Adonis, dar cum el o respinge, ea îl preface în pasăre. Mercur îl ajută să-și recapete chipul omenesc, sfătuiindu-l să se scalde de șapte ori în izvorul care a fost martorul primei lui întîlniri cu vrăjitoarea. Episodul (c. XII și XIII) are, ca și la Gracián, un sens alegorico-moral. Antecesoare ale Falsirenei lui Marino sînt Sirena lui Dante (*Purg.*, XIX) și Alcina lui Ariosto. A. del Hoyo, după care dau toate aceste date, arată că a identificat o Falsirena și la Lope de Vega (*Obras escogidas*, t. II, p. 130, Aguilar), într-o piesă dedicată „Falsirenei bătrîne“. (A. del Hoyo, ed. cit., p. 635 b, nota 1).

urmărește decît o femeie care te urmează. Femeia nu e însă un singur vrăjmaș, ci toți într-unul, fiindcă toți și-au lăsat garnizoană într-însa : se compune din carne ca s-o descompună ; Lumea o îmbracă și, ca să-l poată învinge pe bărbat, lumea s-a făcut a ei ; și cea care se îmbracă în Lume, se arhiîmbracă și-n demon în mîngîierile ei amăgitoare : Gerion¹ al dușmanilor, întreit laț al libertății care anevoie se rupe. De aici, negreșit, își trage obîrșia obiceiul de a da nume femeiești tuturor relexor, furii, parce, sirene și harpii, căci toate acestea la un loc fac o femeie rea. Împotriva bărbatului duc război deosebite ispite la feluritele-i vîrste, unele la tinerețe și altele la bătrînețe, dar femeia mereu. Niciodată nu poți zice că ești la adăpost de ea, nici ca tînăr, nici ca bărbat copt, nici ca bătrîn, nici ca înțelept, nici ca viteaz, nici chiar ca sfînt ; pururea sună începerea luptei vrăjmașul acesta universal și atît de apropiat, încît înseși slugile sufletului îi dau ajutor : ochii înlesnesc intrarea frumuseții ei, urechile îi ascultă vorba dulce, mîinile o atrag, buzele o rostesc, limba o proslăvește, picioarele o caută, pieptul o plinge și inima o îmbrățișează. Dacă e frumoasă, e căutată ; urîtă, caută ea. Și dacă pronia cerească n-ar fi lăsat ca frumusețea să fie tron al prostiei, n-ar mai fi rămas bărbat în viață, adică liber.

●, cum îl mai preveni pătîitul Critilo pe amăgitul Andrenio, dar ce puțin i-a folosit ! Porni orbit să găsească lumină în casa pojarelor ; nu-i ceru părerea lui Critilo, temîndu-se de severitatea lui ; și așa, singur și rău călăuzit de un păjuleț, adică tocmai păiușul care aprinde de obicei focul dragostei, merse o bună bucată de vreme, cotînd pe uliți și dînd colțuri.

¹ *Gerion (Geryones)*, uriaș mitic cu trei trupuri, trei capete, șase mîini și șase picioare, cu care s-a luptat Hercule pentru a-i lua vacile cerute de Euristeu (a zecea ispravă). Aici, apare în sens metaforic pentru a semnifica „întreitul laț al libertății“.

— Stăpina mea — zicea băiețașul —, preacinstita Falsirena, trăiește foarte departe de lume, străină de zarva curtenească, atît dintr-o reținere innăscută, făcîndu-și pustiu din curte, cît și pentru a putea gusta bucuriile cîmpenești în voioasele-i grădini.

Ajunseră la o casă care, după aparențe, nu făgăduia nici măcar confort, necum splendoare, Andrenio rămî-nînd foarte mirat. Dar de cum intră, i se păru că a nimerit în însuși castelul aurorei, pentru că sălile dădeau toate într-o curte interioară foarte întinsă, teatru în stare de arătări miraculoase, iar restul casei era tot atît de plină de viață. În loc de atlanți vînjoși în chip de coloane, atriul era împrejmuît de nimfe frumoase, neasemuite prin material și artă, și care, pe umerii lor plăpînzi, țineau un cer locuit de serafimi, dar fără stea. La mijloc domnea un desfătător havuz, echivoc între ape și focuri, deoarece un Cupidon înconjurat de Grații, oferindu-i toate harpoane, săgeta cu cristale incendiare, cînd flăcări, cînd unde; se prăvăleau prin albele-ca-neaua talgere de alabastru, pururi lunecînd și fugind de cele ce veneau din urmă, și murmurau apoi chiar împotriva celor pe care-i linguseră.

La capătul curții, se deschidea un Cipru atît de inverzit, încît putea mulțumi orice gust, chiar dacă toate plantele îi erau mai degrabă frumoase decît roditoare, numai floare fără rod. Îl încununau flori strălucitor de înmiresmate, toate nefăcînd altceva decît să exale aburi parfumați. Poporul păsărilor îl întîmpină cu salve de armonie, doar Zefirul și Favoniul păreau să-l ia peste picior și-l fluierau ca să-i facă-n ciudă, dar Andrenio își zise că e doar o glumă. Era, în cel mai deplin înțeles al cuvîntului, o grădină suspendată, căci pe toți cîți ajungeau s-o privească îi minuna, desprinzîndu-i de pămînt. Andrenio se apropie de centrul desfătării ei, unde destrăma fuioare de iasonii Primăvara, vreau să zic vana Veneră a Ciprului acestuia, căci nu e Cipru fără Veneră. Îi ieși în

întîmpinare Falsirena, soare mort de ris, și, făcîndu-și din brațe semilună, îl pofti între vîrfurile cerului ei. Amestecă hațîruri cu reproșuri, zicînd de mai multe ori :

— O, văr al meu neîntrecut de nici o vară ! O domnule Andrenio ! Ești pe cît de binevenit pe-atîta de dorit. Dar cum oare — zise ea schimbîndu-și la fiecă cîvînt simțămîntul, înșirînd perle după perle și minciuni în lanț —, cum de te-a lăsat inima să te surghiunești într-un han, cînd casa asta e mai mult decît a domniei-tale ? Măcar din datorie de rudă, dacă nu de dragul huzurului. Mă tot uit la domnia-ta și nu-mi cred ochilor. Ce portret viu al frumoasei mame a domniei-tale ! Jur că n-o dezminți întru nimic ! Nu mă mai satur să te privesc ! De ce ești atît de sfios ? În sfîrșit, ca un atît de proaspăt curtean !

— Doamnă — răspunse el —, îți mărturisesc că sînt tulburat de uimire auzînd că ești verișoara mea, cînd eu nici pe mama n-o cunosc, neștiînd-o pe aceea care n-a vrut să știe de mine. Nu știu să am vreo rudă, fiu al nimicului fiind. Ia bine seama ca nu cumva să mă fi confundat cu altcineva mai fericit ca mine.

— A, nu — zise ea —, domnule Andrenio ! Nici gînd. Te cunosc foarte bine și știu cine ești și cum te-ai născut pe o insulă în mijlocul oceanului. Știu foarte bine că mama domniei-tale, mătușa și stăpîna mea... O, ce frumoasă era și tocmai de-aceea atît de nenorocoasă ! Ce femeie fără seamăn și ce înțeleaptă ! Dar care Danae a scăpat de-o amăgire ? Care Elenă de-o evadare ? Care Lucreție de-o siluire ? Și care Europă de-o răpire ? Văzînd, așadar, Felisinda, căci acesta e fericitul ei nume...

Aici Andrenio se simți răscolit în adîncul sufletului auzînd că îi e mamă deseori pomenita soție a lui Critilo. Falsirena îi văzu numaidecît tulburarea și stărui să-i afle pricina.

— Pentru că de nenumărate ori am auzit numele acesta — zise Andrenio.

Și ea :

— De aici vei vedea că nu te mint în tot ce-ți spun. Așadar, Felisinda se căsătorise în taină cu un cavaler pe cît de înțelept pe-atît de iubitor, ce rămăsese captiv în Goa, cu toate că-l ducea cu ea în inimă, iar pe domnia-ta în pîntece. Durerile facerii o ajunseră pe-o insulă, datorînd cerului îndoita prevedere mulțumită căreia își putu salva reputația, fără a se destăinui slujitoarelor ei, dăș-mance neîntrecute ale tainelor. Singură, deci, deși atît de ajutorată de curajul și onoarea sa, iți dădu naștere cînd te aruncă din măruntaiele ei pe un pămînt mai blînd decît ele ; acolo, înfășurîndu-te de bine de rău în niște blănuri de jder, haină de gală pentru ea, te încredință în leagăn de iarbă milostivului cer, care nu rămase surd la rugăminți de vreme ce-ți hărăzi drept doică o fiară ; n-a fost nici prima, nici ultima dată cînd ele au ținut locul absențelor materne. O, de cîte ori nu mi-a povestit-o, întărîndu-și mai mult cu lacrimi decît cu vorbe părerea de rău ! Ce bucuroasă va fi cînd te va vedea ! Îți va da atunci îndărăt în chip de îmbrățișări mîngîierile pe care atunci, silită de onoare, ți le-a refuzat.

Andrenio asculta uluit mersul vieții sale și compara împrejurări atît de personale cu cele știute de el însuși ; izbucnind în lacrimi de duioșie, prinse a-și distila inima în fărîme lichide prin ochi.

— Să lăsăm — zise ea —, să lăsăm mîhnirile de mult trecute, să nu se mai întoarcă iar în chip de lacrimi ca să macine inima. Să mergem sus, îmi vei vedea sărăcăciosul, dar acum fericitul adăpost. Hei, aduceți dulciuri, nelipsite la mine-n casă.

Urcară niște trepte de porfiră (foarte perfidă, căci la coborîre o înlocuia agata¹⁾ pînă la sfera soarelui prin strălucire și a lunii prin varietate. Vizitară multe odăi, toate foarte încăpătoare, cu tavane atît de meșteșugit

¹ Porfir paronim cu *perfid*, iar *agata* = *a ! gata !* Redăm jocul similar de cuvinte : *pórfidos-pérfidos, ágatas = a gatas*.

lucrate, încît, imitînd cerul azuriu, pe mulți îi făcură să vadă fără voie stele verzi. Erau iatacuri pentru toate timpurile, afară de trecut, toate fiind o mîndrețe de camere, și ea nu mai contenea :

— Totul îți aparține ca și mie.

Cît dură preadulcea ospătare, îi cîntară Grații și-l încîntară Circe.

— Oricum trebuie să rămii aici — zise verișoara —, chiar dacă ți-ai silnici gustul. Gîndește-te să-ți aduci îmbrăcămintea, deși n-ai duce lipsă de așa ceva, dar ca să fie a domniei-tale. Nu-i nevoie să te duci după ea, căci slujitorii mei, cu un semn de îndrumare, ți-o vor lua și vor plăti după cuviință.

— Va trebui — replică Andrenio — să mă duc eu însumi, căci e bine să știi că nu sînt singur și că bunăvoința ce-mi arăți cată a fi îndoită. Am a-i da seama lui Critilo, tatăl meu.

— Cum adică tată ? — zise Falsirena cu frică.

Iar el :

— Zic tată celui care-i ține locul pe lingă mine și sînt încredințat acum, după veștile ce mi le-ai dat, că e chiar tatăl meu bun — fiindcă e soțul Felisindei — caverul acela care-a rămas închis în Goa.

— Deci așa ! — zise Falsirena. Du-te imediat și întoarce-te de îndată cu Critilo și, oricum, adu-ți și lucrurile. Ia seama, vere, nu voi pune nimic în gură și nu mă voi odihni o clipă pînă ce nu te voi revedea.

Andrenio plecă urmat de același paj micuț, iscodă pentru ea și reamintire pentru el. Îl găsi pe Critilo tocmai cînd începea să se îngrijoreze. Se aruncă la picioarele lui și-i sărută apăsător mîinile, repetînd de multe ori :

— O tată, o stăpîne, mi-o spunea mie inima !

— Ce noutate mai e și asta ? — întrebă Critilo.

— Pentru mine nu-i o noutate — răspunse el — că-mă ești tată, căci însuși singele meu mi-o striga în vine. Află, domnule, că domnia-ta m-ai zămislit și-apoi m-ai făcut,

persoană. Mama e soția domniei-tale, Felisinda, și toate acestea mi le-a povestit o verișoară a mea, fiica unei surori a mamei, pe care adineauri am văzut-o.

— Ce fel de verișoară ? — întrebă Critilo. Numele ăsta de verișoară nu-mi sună bine.

— Are să-ți sune, pentru că e foarte cuminte. Vino, domnule, acasă la ea, și vom asculta iarăși noutatea aceasta atît de plăcută.

Critilo nu știa ce să creadă, auzind pe de o parte împrejurări atît de personale și temîndu-se pe de alta de multe amăgiri de la curte, dar cum lesne crezi ceea ce dorești, se lăsă convins să cerceteze el însuși și așa se duseră împreună acasă la Falsirena.

Părea schimbată acum, și mai frumoasă, și cu toate că se arăta gravă și demnă, dar tot cu aparențe de cer.

— Fii întru totul bine-venit — zise ea —, domnule Critilo, în această casă a domniei-tale, căci numai faptul de a nu fi știut de ea te scuză că n-ai onorat-o mai dinainte. De bună seamă că vărul meu ți-a adus la cunoștință îndatoririle reciproce ale rudeniei noastre, și, de asemeni, că mama lui și soția domniei-tale, frumoasa Felisinda, era mătușa și stăpîna mea, și mai mult prietenă decît rubedenie. Nespus de grea mi-e lipsa ei, și încă o plîng.

Aici, Critilo, cu o tresărire de spaimă :

— Dar cum ? — zise. A murit ?

— O, nu, domnule — răspunse ea —, răul nu-i chiar așa de mare ; e de ajuns absența. Părinții ei au murit, și de durere încă, văzînd că n-a vrut niciodată să-și aleagă un soț dintre cei o sută care și-o disputau. A rămas în umbra și sub tutela acelui mare nobil care azi se află în Germania, ambasador al Regelui catolic. A însoțit-o acolo pe marchiză, ca rudă și protejată, și știu că trăiește foarte mulțumită. Ah, Dumnezeu să ne-o readucă, așa cum trag nădejde ! Eu am rămas aici cu mama, sora ei, avînd din belșug și reputație, și avere, deși eram singure. Dar cum nenorocirile, de lașe ce sînt,

nu vin niciodată singure, mă părăsi și mama, roasă fără doar și poate de tristețea despărțirii. Mă ajută rudele și sînt cum nu se poate mai îndatorată întregii lumi. Virtutea e îndeletnicirea mea, mă străduiesc să păstrez onoarea moștenită, căci unele persoane au datorii mai mari decît altele față de înaintași. Iată, domnilor, casa mea, de azi înainte și a domniilor-voastre pentru tot restul vieții, care vă urez să ție cit a lui Nestor. Acum doresc să vedeți floarea galeriilor mele.

Și-i conduse pînă la intrarea unui port de trandafiri și garoafe. Aici le arată în scene admirabile, operă a unor miraculoase peneluri, tot cursul vieții sale și tragediile ei, spre nu mica uluire a celor doi, unor culmi ale artei răspunzîndu-le culmi de minunare. Nu numai Andrenio, ci și Critilo însuși fu învins de buna primire și convins de istorisirea ei. După scuze amestecate cu mulțumiri, purcese a-și aduce lucrurile, printre care și cîteva pietre de mare preț, ruinele de azi ale bogatei lui case de odinioară. Se laudă cu ele și, ca pe niște roade pentru doamne, i le oferi cu toată plăcerea Falsirenei. Ea, deși le aclamă din plin, porunci să-i fie aduse altele asemănătoare și cu multă mărînimie îl pofti să se bucure de toate. Critilo îi răspunse că o roagă să binevoiască a le păstra, iar ea îi implini ruga.

Critilo suspina de dorul Felisindei și astfel, într-o zi, la masă, plănuî călătoria în Germania, unde se găsea ea. Andrenio însă, cu totul rob al dragostei pentru verișoara lui, schimbă vorba, adînc nemulțumit de despărțire. Ea, mai șireată, după ce aduse laude hotărîrii, o amîină din motive de etichetă. Dar curînd se ivi prilejul și timpul de a porni în slujba mării păsări fenix a Spaniei¹ care mergea să-și pună coroana de pajură a imperiului. Andrenio nu mai avu scuze și, în timp ce se pregătea plecarea, Falsirena propuse, împejurarea fiind

¹ Maria Ana de Austria, fiica lui Filip al III-lea. S-a căsătorit cu Ferdinand de Austria în 1631.

potrivită, să viziteze cele două minuni ale lumii, Escorialul artei și Aranjuezul naturii, sfere paralele ale Soarelui Austriei¹ după gusturi și vremuri. Dar Andrenio era atât de orbit de patima sa, încît nu-i mai rămăsese vază pentru a vedea altceva, fie și minuni. Falsirena stăruia, dar în van, căci el, din orb, ajunsese și surd. Pînă la urmă, Critilo, deși singur, se hotărî să-i plătească și curiozității atât de îndreptățitul tribut, căci pe urmă te ucide cu remușcări că n-ai văzut ceea ce toți proslăvesc; și chiar propria imaginație te pedepsește toată viața închipuindu-și că tocmai ceea ce nu te-ai îndemnat să vezi era lucrul cel mai frumos.

Plecă singur să admire pentru mulți. În acel măreț templu al Solomonului catolic², uimire pentru cel ebraic, găsi nu numai împlinirea așteptării, ci și prisos de minunare. Acolo văzu fala unei puteri regale, un triumf al evlaviei catolice, o desfășurare a arhitecturii, fast al curiozității, fie antică, fie modernă, suprema strădanie a artelor și locul unde măreția, bogăția și splendoarea au izbutit dintr-odată să-și dea întreaga măsură.

De aici trecu la Aranjuez³, lăcaș perpetuu al primăverii, patrie a Florei, ascunziș al desfătărilor ei în toate lunile anului, visterie a florilor și centru al răsfațului tuturor gusturilor și plăcerilor. Își lăsă admirația zălogită ambelor minuni pentru tot restul vieții.

Se întoarse la Madrid pe deplin mulțumit de miracole. Se duse să tragă la casa Falsirenei, dar o găsi mai zăvo-rită decît un tezaur și mai surdă decît o pustietate. Nerăbdătorul slujitor bătu mult în ușa cu ciocanul, ecoul fiecărei izbituri răsunînd în inima lui Critilo. Vecinîi supărați îi ziseră :

¹ Adică regele Spaniei.

² Solomonul catolic : Filip al II-lea. El a construit castelul și mînăstirea Escorial.

³ Castel regal pe valea fluviului Tajo, la sud de Madrid.

— Nu vă osteniți și nu ne pisați, aici nimeni nu trăiește, toți mor.

Speriat, Critilo replică :

— Oare nu locuiește aici o nobilă doamnă pe care acum câteva zile am lăsat-o sănătoasă și bună ?

— Cît despre bună — zise unul rîzînd —, s-avem iertare, dar nu putem crede.

— Și nici doamnă — adăugă altul — nu e cine-și irosește viața în nesocotințe.

— Ba nici femeie — zise al treilea —, ci harpie, dacă nu cumva e cea mai rea femeie din zilele noastre.

Lui Critilo nu-i venea să creadă ceea ce nu dorea. Stăruia iar :

— Domnilor, nu locuiește aici Falsirena ?

Între timp veni cineva care-i spuse :

— Nu te osteni atîta și nu-ți face sînge rău. E adevărat că a locuit aici cîteva zile o Circe meșteră-n gogoși și o Sirenă în farmece, pricină atîtor uragane, urgii și furtuni, deoarece, pe lîngă faptul că-i o ticăloasă, se dă ca sigur că e și o faimoasă vrăjitoare, o vestită fermecătoare, căci îi preface pe oameni în animale ; și nu-i transformă în măgari de aur¹, nu, ci de neghiobie și sărăcie. Pe la curtea aceasta hălăduiesc cu miile cei pe care i-a schimbat (după ce i-a distrat) în tot soiul de dobitoace. Ceea ce pot să vă spun e că, în puținele zile cît a stat aici, am văzut intrînd la ea mulți bărbați, dar de ieșit n-am mai văzut nici măcar unul. Iar cu partea ei de pește, sirena asta le pescuiește tuturor banii, giuvaerele, straiile, libertatea și onoarea. Și spre a nu fi descoperită, își schimbă zilnic, nu firea, nici năravurile, ci locuințele : de la un capăt al orașului sare la celălalt, fiind astfel cu neputință s-o găsești de pierdută ce e. O altă viclenie a ei este busola cu care se călăuzește pe această mare a sforăriilor sale,

¹ Aluzie la celebrul roman *Metamorfoze* sau *Măgarul de aur* al lui Apuleius, al cărui erou principal, Lucius, se transformă în măgar.

și anume, de cum sosește vreun străin bogat, se și interesează cine e, de unde și de ce vine, străduindu-se să afle tot ce-i mai intim, cercetează numele, îi dibuiește rubedeniile. Astfel, pe unii îi minte ca verișoară, pe alții ca nepoată și pe toți, într-un chip sau altul, ca rudă. Își schimbă numele la fel de des ca și casele. Într-o parte e Cecilia de la Scila, într-alta Serena de la sirena, Inés de la cum vin ies, Teresa de la te-a ras, Tomasa de la intri mesa și Quiteria de la chitește. Cu meșteșugurile astea pe toți îi pierde, iar ea ciștigă și domnește.

Tot nu era mulțumit Critilo și, dorind să intre în casă, întrebă dacă nu are cineva cheia la îndemână.

— Ba da — zise unul —, mi-a fost încredințată mie pentru cine ar veni s-o vadă.

Deschise și, cum intrară, Critilo zise :

— Domnilor, ori nu e casa asta, ori sint eu orb, pentru că cealaltă era un palat fermecat.

— Ai dreptate, mai toate sint așa.

— Aici nu-i nici urmă de grădini, nu, nu sint decît grămezi de gunoaie morale ; havuzele sint haznale, iar saioanele cocini.

— A pescuit oare ceva și de la domnia-ta, sirena asta ! Spune-ne adevărul.

— Da, și încă mult, giuvaere, perle și diamante, dar cel mai mult mă doare pierderea unui prieten.

— Nu de ea trebuie să se fi pierdut, ci de sine însuși. L-o fi prefăcut în animal și-o fi fost vîndut așa pe la curte.

— O, Andrenio drag ! — zise el suspinînd. Oare pe unde-i fi ? Unde să te găsesc ? Ce s-o fi ales de tine !

Îl căutară prin toată casa, prilej de rîs pentru ceilalți și de plîns pentru el, și, despărțindu-se de ei, se retrase îndurerat la vechiul său han. Dădu mii de tîrcoale pe la curte întrebînd cînd pe unii, cînd pe alții, dar nimeni nu-l putu lumîna, căci prea puțini erau la rîndul lor luminați. Simțea că-și pierde mințile tot ticluind cum

să-i dea de urmă. Pină la urmă hotări să ceară iar sfat Artemiei.

Ieși din Madrid așa cum se obișnuiește, sărac, amăgit, pocăit și melancolic. Scurt timp după ce o pornise la drum, se întâlnește cu un om mult deosebit de cei pe care-i părăsise. Era o altă minune, pentru că avea șase simțuri, unul mai mult ca de obicei. Critilo se miră nespus, deoarece oameni cu mai puțin de cinci mai văzuse, și încă mulți, dar cu mai multe, nici unul : unii fără ochi, de nu văd nici cele mai limpezi lucruri, umblînd tot orbește și pipăind pe lîngă pereți, dar cu toate acestea nu se opresc niciodată, deși habar n-au pe unde merg ; alții care nu aud o vorbă, numai vînt, zgomot, lingușire, înfumurare și minciună ; mulți care nu miros deloc, și cu atît mai puțin ceea ce se petrece la ei acasă, umplînd astfel lumea de mirosuri grele și mirosînd în schimb de la o poștă tot ce nu-i privește ; ei nu simt mireasma bunului nume, și nici nu vor să-și vadă și să-și miroasă vrăjmașii, iar cum nasul nu-l au decît pentru fumul negru al onoarei prostesți, nu le mai rămîne și pentru parfumul virtuții. Întîlnise și alții, nu puțini, fără nici un soi de gust, mort pentru orice-i bun, și care niciodată nu simt înclinare către ceva miezos : oameni serbezi în societate, supărați și supărători ; alții cu gust prost, mereu copilăros, care aleg ce-i mai rău din toate ; iar alții care nu admit decît gustul lor și deloc pe cel străin. Mai știa și alt lucru vrednic de mirare, și anume că dăduse de oameni, dacă se mai pot numi astfel, care nu aveau pipăit, și cu atît mai puțin la miini, unde de obicei e cu prisosință, așa încît se purtau fără tact în toate, chiar în lucrurile cele mai însemnate : aceștia îndeobște dau repede greș, pentru că nu ating lucrurile cu miinile, nici nu le în-
cearcă.

Omul cu care se întîlnise însă Critilo era cu totul altfel, deoarece, pe lîngă cele cinci simțuri foarte treze, avea și un al șaselea, mai bun ca toate, care le înviorează

simplitor pe celelalte, ba chiar stîrneşe gîndul şi dă pu-
tinţa de a găsi lucrurile oricît de ascunse ar fi ele ; di-
buieste semne, născocoşte mijloace, te învaţă să vorbeşti,
te face să alergi şi chiar să zbori şi să ghiceşti ce are să
se întîmple : simţul acesta era nevoia. Ciudat lucru ca lipsa
celor trebuincioase să nască spor de inteligenţă ! E in-
genioasă, inventivă, prevăzătoare, activă, pătrunzătoare,
în sfîrşit, un simţ al simţurilor.

Recunoscîndu-l, zise Critilo :

— O, cum de nu ne putem întovărăşi noi doi ! Mă
bucur că te-am întîlnit, căci, deşi totul îmi iese de obicei
pe dos, de data asta m-am înseninat.

— Şi-i povesti tragedia lui de la curte.

— Sînt foarte încredinţat de ceea ce spui — zise
Egenio¹ —, căci acesta îi era numele, definiţie totodată —,
şi cu toate că mă duceam spre marele Tîrg al Lumii,
deschis la hotarul dintre tinereţe şi vîrsta bărbătească,
la acea mare trecătoare a vieţii, vreau totuşi să te ajut,
aşa că să mergem la curte, şi te încredinţez că-mi voi
pune toate şase simţurile să-l caute şi, de-o fi om sau
dobitoc (ceea ce-mi pare cel mai sigur), tot avem să-l
descoperim.

Porniră în căutarea lui cu toată atenţia, mai întîi
prin acele ogrăzi comice², pieţe vulgare, grădini dosnice
şi unghere secrete. Întîlniră apoi nişte namile de catîri,
legaţi unul de altul, cei din spate mergînd fără abatere
pe urmele celui dinainte, urmîndu-i întru totul, foarte
împovăraţi cu aur şi argint, dar gemînd sub povară, înve-
liţi cu scoarţe brodate în fir de aur şi argint, iar unii chiar
cu brocarturi ; pe frunte le tremurau numeroase pene³,

¹ Simbolizează lipsa, nevoia, (lat. *egere*, a avea nevoie, a
duce lipsă).

² *Ogrăzi comice* (sp. *corrales cómicos*), teatre, acestea funcţio-
nînd în curţile interioare ale unor clădiri.

³ Soldaţii obişnuiau să-şi împodobească pălăriile cu pene.

căci pină și animalele se mîndresc cu ele ; pleptarele le zornăiau de zor.

— Dacă o fi vreunul dintre aceștia ? — întrebă Critilo.

— Nici gînd — răspunse Egenio —, aceștia sînt, vreau să zic erau, oameni de seamă, oameni cu greutate și greutateți. Și cu toate că-i vezi atît de falnici, dacă le scoți hamurile bogate apar plini de rănile scîrboase ale marilor lor vicii, acoperite de argintăria strălucitoare.

— Ia stai ! N-o fi vreunul dintre aceștia care trag harabale scîrțiitoare, ca de la țară ?

— Nici. Aceștia au ochii sub coarne și din pricina asta suferă atîta.

— De-acolo parcă ne-a strigat un papagal. N-o fi el ?

— Să nu crezi așa ceva. Trebuie să fie vreun lingușitor, care n-a spus niciodată ce simte. Vreun politician dintr-aceștia care în cioc au una și-n inimă alta; vreun vorbăreț care repetă ce i s-a spus, unul din aceia care fac pe oamenii, dar nu sînt ; toți se îmbracă-n verde, trăgînd nădejde la premiul minciunilor lor, și-l capătă cu adevărat.

— Nu e nici acel bigot arătos, care-și ascunde ghearele și-și arată barba ?

— De-ăștia sînt mulți — zise Egenio — porniți la vînătoare de sfințenie ; nu prind doar ce-i prost ridicat, ci prea păzit. Să nu judecăm însă cu atîta temeritate, să zicem că sînt oameni cu pană¹.

— Și ciinele bătrîn care latră acolo ?

— E un vecin rău, vreun cîrtitor, un rival, un rău intenționat, un melancolic, unul care trece de șaizeci de ani.

— Cred că nu poate fi maimuța care ne face semne de-acolo, din balcon.

¹ Oamenii cu pană : grefieri.

— O, mare fățarnic, vrea să pară om de ispravă și nu e! Vreunul din aceia care se află mereu în treabă, care obișnuiesc să facă pe oamenii importanți, și sînt un nimic: maestrul de snoavă, licențiatul în glumă, puși mereu pe șotii și niciodată oameni de-adevăratelea: înși poznași cu toții și săraci în miez.

— Ce ne facem dacă e printre leii și tigrii din Retiro¹?

— Mă-ndoiesc, căci toți aceia sînt oameni arbitrari și impulsivi.

— Nici printre lebedele de pe heleșteie?

— Nici atît, pentru că ele sînt secretari și consilieri care, dacă apucă să cînte bine, sfîrșesc.

— Văd acolo un animal spurcat care se tăvălește nestăpînit în duhoarea unei mocirle preagrețoase, închiupindu-și că sînt flori.

— Dacă ar fi să fie, acesta ar putea fi — răspunse Egenio —, căci destrăbălării și lascivii, înecați în spurcăciunea desfătărilor lor josnice, scîrbesc pe oricine, iar ei creșcă balta e boltă cerească și, cu toate că mută nasul tuturor din loc, nu-și dau seama și li se pare că duhoarea e parfum, iar cea mai imputită cloacă, rai. Lasă-mă să cercetez de departe. Acum zic că nu-i el, ci un bogătaș care, cu moartea lui, o să le facă viața bună moștenitorilor și viermilor.

— Cum e cu puțință — se tînguia Critilo — să nu-l găsim printre atîtea dihanii cîte vedem și printre atîtea dobitoace peste care dăm? Nici înhămat la caleașca tirfei, nici împingîndu-l pe cel mai mare ca el, nici ducîndu-l în cîrcă pe cel mai greu, nici pe cel ce umblă în literă într-o latinească stîlcită și atît de în afara literei pe buna

¹ *Buen Retiro*, parcul regal din Madrid.

limbă a țării ¹, și nici cărînd gunoaiele năravurilor. Cum e cu putință oare ca aceste Circe curtene să sluțească atît de rău un om ? Să-i smintească într-atîta pe copii, făcîndu-i pe părinți să-și piardă judecata ? Cum de nu se mulțumesc cu podoabele trupului și-i despoaie și de cele ale cugetului, răpindu-le pînă și însușirea de persoane ? Și spune-mi, Egenio prietene, dacă-l vom găsi prefăcut într-o dihanie, cum îl vom putea reda oare ființei lui omenești dintii ?

— Stai să dăm de el — răspunse Egenio —, că restul nu-i prea greu. Mulți au redevenit pe deplin ei înșiși, chiar dacă altora le rămîne pentru totdeauna un gust amar care le reamintește ce-au fost. Apuleius a pățit-o mai rău decît toți, și totuși cu trandafirul tăcerii s-a vindecă : mare leac pentru proști, dacă nu cumva vrea să spună că rumegarea plăcerilor materiale și cîntărirea josniciei lor îl scot în mare măsură din amăgire pe cel care le mestecă. Soții lui Ulise fuseseră îndobitociți fără nădejde, dar, mîncînd rădăcinile amare ale arborelui virtuții, culeseră dulcele rod al însușirii de a fi persoane. Avem să-i dăm să mănînce cîteva frunze din pomul Minervei ², care se află la mare preț în grădinile cultivatului și eruditului duce de Orléans ³, ori dacă nu,

¹ Joc de cuvinte bazat, în traducere, pe evasiomografia *litteră* — *literă* ; *litteră*, în latină stilcîită (în cea bună : *littera*) ar corespunde cu *litera* din limba țării. (În original : *littera* — *littera* — *letra*.)

² Măslinul, simbol al înțelepciunii și păcii.

³ *Gaston-Jean-Baptiste d'Orléans* (1608—1660), al treilea fiu al lui Henric al IV-lea și al Mariei de Medici, *Monsieur* (frate al regelui) între 1611 și 1643, cînd Ludovic al XIII-lea moare. Spirit mediocru și versatil, ias, dar intrigant, a conspirat împotriva fratelui său și a lui Richelieu. A fost prieten cu Lastanosa, pe care l-a vizitat la Huesca. Era, ca și el, colecționar de cărți și amator de plante rare.

cele ale înțeleptului dud, pomul moral¹, și știu bine că-și va reveni iute și va fi întru totul om.

Dăduseră de o sută de ori roată, cu mai multă osteneală decît folos, cînd Egenio zise :

— Știi ce m-am gîndit ? Să mergem la casa unde s-a pierdut, și-n băligarul de-acolo avem să găsim și giuvaerul rătăcit.

Se duseră acolo, intrară și căutară.

— De, ne pierdem vremea — zicea Critilo —, doar l-am mai căutat o dată prin toată casa.

— Ai răbdare — zise Egenio —, lasă-mă să-mi întrebunțez cel de-al șaselea simț, singurul leac împotriva celei de-a șasea boli².

Observă că dintr-o mare grămadă de murdărie lascivă feșea un fum foarte gros.

— Aici — zise el — e foc.

Și îndepărtînd toată acea necurătenie morală, se ivi ușa unei hrube oribile. O deschiseră, nu fără greutate, și, în răsfrîngerile nedeslușite ale unui foc infernal, zăriră o mulțime de trupuri fără viață întinse pe jos. Erau tineri amorezi cu minte tot atît de scurtă pe cît le erau pletele de lungi ; oameni de litere, dar tonți ; pînă și bătrîni bogați. Țineau ochii deschiși, dar nu vedeau. Alții îi aveau legați cu cîrpe nemiloase. La cei mai mulți nu se distingea decît un suspin. Toți erau cu mințile duse și adormiți și atît de goi, încît nu li se lăsase nici măcar un cearșaf în chip de giulgiu. La mijloc zăcea Andrenio, atît de schimbat, încît nici Critilo, tatăl lui, nu-l recunoscuse. Se aruncă peste el plîngînd și strigîndu-l, dar nu auzea nimic ; îi strînse mina într-ale sale, dar nu-i găsea nici puls, nici vigoare. Între timp, Egenio băgă de seamă că

¹ Înțelepciunea dudului (sp. *moral*, lat. *morus*) în contrast cu nesăbuința *migdalului* (sp. *almendro*) era un loc comun în Secolul de aur. Alciati dăduse poate exemplul cu emblema sa *Morus*.

² La care se referă a șasea din cele zece porunci : „Să nu fii desfrînat“.

lumina aceea nedeslușită nu venea de la o torță, ci de la o mînă ce răsărea chiar din perete, albă și proaspătă, gătită cu șiraguri de perle care pe mulți îi costaseră lacrimi, cu degetele încununate de diamante nespuse de fine, cumpărate pe prefăcătorii ; degetele ardeau ca niște luminări, deși nu dădeau atît lumină cît foc ce mistuia răunchii.

— Ce mînă de spînzurat mai e și asta ? — zise Critilo.

— Ba e mîna călăului — răspunse Egenio —, căci sugrumă și ucide.

O mișcă puțin din loc și pe loc începură să se frămînte cei de pe jos.

— Cît are să ardă, n-au să se trezească.

Încercă s-o stingă suflînd asupra-i din toate puterile, dar nu izbuti, căci era foc de catran, care cu vînt de suspinuri de dragoste și apă de lacrimi se-ncinge și mai rău. Leacul fu să arunce colb și să pună pămînt la mijloc. Așa se stinse focul acela, mai mult decît infernal, și pe loc se și treziră cei ce dormeau duși, adică cei care, fiind copii ai lui Marte, sînt frați cu Cupidon. Bătrînii, foarte rușinați, zicînd :

— Destul, că focul acesta josnic al destrăbălării nu cruță nici lemnul verde, nici pe cel uscat.

Înțelepții, blestemîndu-și prostia, ziceau :

— Ca Paris s-o insulte pe Palas, e de-nțeleș, era tinăr și neștiutor. Dar s-o facă înțelepții, e îndoită nebunie.

Andrenio, printre Veniaminii greu răniți de Venus, cu inima străpunsă dintr-o parte în cealaltă, îl recunosc pe Critilo și se duse către el.

— Ce zici — îi vorbi acesta —, de halul în care te-a adus o muiere atît de ticăloasă ? Te-a lăsat fără avere, fără sănătate, fără onoare și fără conștiință. Acum vei ști cine-mi este.

Auzindu-l, toți începură care mai de care s-o afuri-sească. Unul o făcea Scilă de fildes, altul Caribdă de smaragd, ciumă sulemenită, venin în nectar.

— Unde e stuf — zicea unul — e și apă ; unde-i fum, foc, și unde sint femei, demoni.

— Ce năpastă e mai mare decît o femeie — zicea un bătrîn — dacă nu două, fiind îndoită ?

— Pe scurt, femeia n-are minte decît pentru rău — zicea Critilo.

Dar Andrenio :

— Tăceți — le zise —, căci oricît rău mi-ar fi pricinuit, mărturisesc că nu le pot urî și nici măcar uita. Vă jur că din cîte am văzut pe lume, aur, argint, perle, pietre scumpe, palate, clădiri, grădini, flori, păsări, aștri, lună și soarele însuși, cel mai mult m-a mulțumit tot femeia¹.

— Gata ! — zise Egenio —, să plecăm de-aici, că asta-i smintire fără curarisire, iar răul pe care l-aș avea eu de spus despre femeia rea e mult. S-o lăsăm baltă deocamdată și să ne vedem de drum.

Ieșiră cu toții la lumina duminirii, necunoscuți celorlalți, dar cunoscîndu-se pe sine. O porni fiecare spre templul învățării de minte ca să aducă mulțumiri nobile dezamăgiri, atîrnîndu-i de pereți epavele naufragiului și lanțurile robiei lor.

¹ Concluzie similară cu cea a lui Segismundo din *Viața e vis* de Calderón de la Barca, actul II. Cf. și *Agudeza y arte de ingenio*, LVII, unde rezumă o parabolă asemănătoare a lui Ioan Damaschinul (ed. A. del Hoyo, p. 490).

CRITICA a 13-a

Tîrgul întregii lumi

Povesteau cei vechi că Dumnezeu, cînd l-a făcut pe om, a întemnițat toate relele într-o peșteră adîncă, hăt departe, ba unii voiau chiar să spună că-ntr-una din Insulele Fericite¹, de unde li se și trage numele. A închis acolo vinile și suferințele, viciile și pedepsele, războiul, foametea, ciurma, infamia, tristețea, durerile, ba chiar și moartea, înlănțuite toate una de alta. Și neavînd încredere într-o gloată atît de groaznică, puse la intrare porți de diamant cu lacăte de oțel. Cheia o încredință liberului arbitru al omului, pentru a fi mai sigur în privința vrăjmașilor săi și ca să știe că dacă nu le-ar deschide el, n-ar putea ieși în vecii vecilor. Lăasă, dimpotrivă, slobode-n cuprinsul lumii tot ce e bun, virtuțile și răsplățile, fericirile și mulțumirile, pacea, onoarea, sănătatea, bogăția și însăși viața.

Astfel omul trăia cum nu se poate mai fericit. Dar îi ținu puțin fericirea aceasta, deoarece femeia, împinsă de ușurătatea ei curioasă, nu-și putea găsi tihna pînă ce nu vedea ce e-n fatala cavernă. Într-o zi, funestă pentru ea și pentru toți, puse mîna pe inima bărbatului și-apoi pe

¹ Insulele Canare ?

cheie. Și fără a mai sta pe gînduri, căci femeia întîi făptuiește și pe urmă gîndește, porni hotărîtă s-o deschidă. Cînd virî cheia, se spune că s-a cutremurat universul. Trase zăvorul și-n aceeași clipă dădură buzna să iasă toate relele, înstăpînindu-se care mai de care pe toată rotunjimea pămîntului.

Trufia, fiind cea dintîi la rău, o apucă înainte și dădu de Spania, prima provincie a Europei. I se păru atît de potrivită cu firea ei, încît se statornici într-însa ; acolo trăiește și acolo domnește cu toți aliații săi : Prețuirea-de-sine, Disprețul-față-de-aproapele, Voința-de-a-porunci-în-toate-și-de-a-nu-sluiji-nimănui, Fii-don-Diego-cît-poți-și-trage-te-din-goți, Fala, Lauda-de-sine, Fanfaronada, Vorba-multă-tare-și-găunoasă, Gravitătea, Fastul, Strălucirea, cu toate soiurile de Înfumurare ; și toate acestea de la nobil pînă la cel mai plebeu.

Setea de cîștig, care venea după ea, găsind liberă Franța, puse stăpînire pe ea cît e de mare, din Gasconia pînă în Picardia. Își aciui familia nevoiașă pretutindeni : Mizeria, Descurajarea, Micimea sufletească, Înrobirea-față-de-toate-celelalte-nații-prin-acceptarea-celor-mai-josnice-îndeletniciri, Nămirea-din-interes-josnic, Negoțul-trudnic, Umblatul-gol-și-desculț-cu-pantofii-sub-brăț, Chilipirul-pentru-toți, în sfîrșit Făptuirea-oricărei-mîrșăvii-pentru-bani. Se zice, e drept, că Fortuna, înduioșată, ca să mai salte nițel atîta amar de josnicie, își introduse aici noblețea, dar atît de măreață, încît apar ca două extreme fără nimic la mijloc.

Amăgirea se răspîndi prin toată Italia, prinzînd rădăcini adinci în inimile italiene : la Neapole în vorbă, iar la Genova în afaceri. E la mare cinste în toată acea provincie, împreună cu toate rubedeniile ei : Minciuna, Înșelăciunea și Intriga, Născocirile, Ticluirile, Mozaviriile, iar ei zic că toate astea sint Politică și că ei au *brava testa* ¹.

¹ *Brava testa* (it.), cap strașnic.

Minia o apucă pe alt drum. Trecu în Africa și-n insulele învecinate, plăcându-i să viețuiască printre harapi și fiare.

Lăcomia, cu sora ei, Beția, după cum ne asigură prețioasa Mărgărita de Valois¹, a dat de dușcă toată Germania de sus și de jos, mirosind și irosind în benchetuieli zilele și nopțile, averile și cugetele; și cu toate că unii nu s-au îmbătat decît o singură dată, i-a ținut însă toată viața. Devorează în războaie ținuturile, alimentează lagărele, și tocmai de-aceea își alcătuia împăratul Carol Quintul pîntecul armatei din nemți.[...]

Desfrînării, renumitei, faimoasei, nobilei bucățele, celei atît de mari și de puternice, îi păru strîmtă o singură țară și se întinse-n toată lumea, ocupînd-o de la un capăt la celălalt; se învoi cu celelalte vicii, intrînd într-o asemenea cîrdășie cu ele, încît peste tot ea e atît de favorită, că nu-i ușor să afli unde are mai multă trecere: umple și molipsește totul. Cum însă prima ființă atacată de rele a fost femeia, ea le-a căzut pradă tuturor, rămînînd îndopată de răutate din cap pînă-n picioare.

Acestea le povestea Egenio celor doi tovarăși ai săi în vreme ce, scoțîndu-i de la curte pe poarta luminii, care-i însuși soarele², îi conducea spre marele tîrg al lumii, deschis, după cum se vestise, în marele emporiu ce desparte plăcutele imașuri ale tinereții de munții aspri ai vîrstei bărbățești și unde, dintr-o parte și din-

¹ Sînt două Marguerite de Valois: prima, fiica lui Charles de Valois și a Louisei de Savoia, vara lui Francisc I al Franței, scriitoare cunoscută mai ales sub numele de Marguerite de Navarre (1492—1549), celebra autoare a *Heptameronului* și a culegerii de versuri *Marguerites de la Marguerite des princesses* (1547); a doua, Marguerite de France sau de Valois (1553—1615), fiica lui Henric al II-lea și a Caterinei de Medici, prima soție a lui Henric al IV-lea, autoare a unor *Memorii* pe care Gracián nu le-a putut cunoaște (apăruie în 1658). Se referă probabil la Marguerite de Valois scriitoarea.

² Aluzie la Puerta del Sol din Madrid.

tr-alta, se strîngeau rîuri de oameni, unii ca să vîndă, alții ca să cumpere, iar alții, mai înțelepți, ca să se uite.

Pătrunseră în marea piață a folosului propriu, bazar universal de gusturi și slujbe, în care unii laudă ceea ce alții detestă. Cum pășiră printr-una din multele-i intrări, săriră în întîmpinarea lor doi samsari, care ziceau că sînt filozofi, unul dintr-o parte și celălalt din cealaltă, căci totul e împărțit în păreri.

Socrate, cum se numea cel dintîi, le spuse :

— Veniți în partea asta a tîrgului, și veți găsi tot ce trebuie ca să fiți persoane.

Dar Simonide, căci așa se numea adversarul lui, le spuse :

— Sînt două încăperi pe lume, una a Reputației și cealaltă a Folosului. Pe cea dintîi am găsit-o pururi ticsită de vînt și de fum și goală de orice altceva ; aceastăaltă, ticsită de aur și argint ; aici veți găsi banul, care e un compendiu al tuturor lucrurilor. Acestea fiind zise, luați aminte pe cine aveți a urma.

Rămaseră descumpăniți, certîndu-se pe care parte s-o ia. Se deosebiră în păreri ca și în porniri, cînd iată că sosi un om, cum părea a fi, deși ducea un drug de aur în mîini, și, apropiindu-se de ei, îi apucă de mîini și li le frecă de aur, ca apoi să le prețuiască.

— Ce vrea omul ăsta ? — zise Andrenio.

— Eu sînt — răspunse el — prețluitoarul persoanelor, verificadorul fineței lor.

— Păi care-i piatra de încercare ?

— Asta — zise el, arătînd aurul.

— Cine-a mai pomenit una ca asta ? — i-o întoarse Andrenio. Mai degrabă aurul trebuie atins și încercat cu piatra lidiană¹.

¹ Piatră de încercare a aurului, „mehenghi“. Vezi Pliniu, *Hist. nat.*, XXXIII, 43.

— Aşa e, dar piatra de încercare a oamenilor înşişi e aurul¹ : cei cărora li se lipeşte de mâini nu sînt oameni adevăraţi, ci calpi. Şi astfel, pe judecătorul pe care-l găsim cu mâinile unse îl osîndim numaidecît ca simţitor la încercător ; prelatul care-şi pune deoparte renta de cincizeci de mii de pesos, oricît de bine ar vorbi, nu va fi în veci gură de aur, ci pungă de aur ; căpitanul prea căpătuit cu rufe brodate şi pene multe, semn că-şi jumu-leşte soldaţii şi nu-i ajută ca viteazul burgund *don Claudio San Mauricio*² ; cavalerul care-şi parafează diploma de nobleţe cu cerneala roşie a singelui săracilor luat cu camătă, într-adevăr nu e nobil ; cealaltă care iese la plimbare foarte gătită, pe cînd soţul ei umblă ponosit, lasă o impresie foarte rea ; şi, într-un cuvînt, toţi cei pe care-i găsec că n-au mîinile curate, zic că nu sînt oameni de ispravă. Aşa că tu, căruia ţi s-a lipit de mîini şi ţi-a lăsat urme pe ele, fii încredinţat că nu eşti — îi spuse el lui Andrenio ; apuc-o pe cealaltă parte. Dar acesta — şi-l arată pe Critilo —, de mîinile căruia nu s-a lipit şi care nu poate fi arătat cu degetul, el e persoană : s-o apuce pe partea Integrităţii.

— Ba mai curînd — i-o întoarse Critilo —, pentru ca şi el să fie, va trebui să mă urmeze.

Porniră să colinde prin bogatele prăvălii de pe mîna dreaptă. Citiră o firmă care zicea : „Aici se vinde ce e mai bun şi ce e mai rău“³. Intrară înăuntru şi văzură că se vînd limbi ; pentru tăcut, cele mai bune, ca să ni le-nghi-ţim, sau care se lipeau de cerul gurii. Ceva mai încolo, stătea un om şi le făcea semn să tacă şi nici nu se gîndea să-şi laude marfa.

¹ „Firea la oameni prin aur se vede de-i rea sau de-i bună“ (Chilon, în *Diogenes Laertios*, op. cit., I, III, 71, ed. cit., p. 135).

² *Claudio de San Mauricio*, ofiţer de cavalerie în slujba Spaniei în Burgundia.

³ „La întrebarea ce au oamenii şi bun şi rău totodată, răspunsul său fu : «Limba»“ (Anacharsis, în *Diogenes Laertios*, op. cit., I, VIII, 105, ed. cit., p. 147).

— Ce vinde acesta ? — zise Andrenio.

Și el își și duse degetul la gură.

— Păi așa cum vom afla ce vinde ?

— Negreșit — zise Egenio — că vinde Tăcerea.

— Marfă foarte rară și de mare însemnătate — zise Critilo. Eu unul îmi închipuiam că s-a isprăvit de pe lume. Pesemne că o aduc din Veneția, îndeosebi secretul, care acolo e de nedezvăluit. Și cine o folosește ?

— E un lucru știut — răspunse Andrenio —, anahoreții, călugării (fără ție vreau să zic)¹, deoarece ei îi cunosc prețul și folosul.

— După mine însă — zise Critilo — cei care o întrebuințează cel mai mult nu sînt buni, ci răi : necinstiții tac, femeile adultere ascund, asasinilor nu li se-aude gura, hoții intră-n casă cu pîslari, și la fel toți răufăcătorii.

— Nici chiar ei — îi întoarse vorba Egenio —, căci lumea e atît de-aproape de pieire, încît cei care ar trebui să tacă vorbesc cel mai mult și se fălesc cu ticăloșiile lor. Îl veți vedea pe altul că-și susține cavalerismul cu potlogărismul, iar nerușinarea nu-i place decît dacă-i obraznicește pe toți ; duelgiul se împăunează că vitejiile lui fac să plesnească obrazul ; fantele vrea să se vorbească despre părul lui ; cealaltă, care nu-și vede de îndatoriri, dar n-are altă grijă decît să facă față grijii de scumpa-i față, își dă-n vileag gâteliile cu cît o sluțesc mai mult ; hoțul prost pretinde cruce², iar altul cere titlu, care să-i fie firmă pentru mîrșăviile lui. Așa încît toți ticăloșii sînt cei mai zgomotoși.

¹ Pasaj oarecum confuz în original : „*los anacoretas, los monjes (con e digo)*“ ; interpretarea cea mai plauzibilă este că, întărind e-ul, autorul face implicit o aluzie satirică și la *monjas* (călugărițe). Vezi A. del Hoyo, ed. cit., p. 649, col. II, nota 3. Traducerea lărgeste puțin sfera asociațiilor prin dubla semnificație a lui *ție*, ca substantiv și ca sufix. Precizări suplimentare în E. Correa Calderón, *El Crítico*, vol. I, p. 216, r. 10.

² Crucea vreunui ordin militar.

— Aşadar, domnilor, cine cumpără ?

— Cine-ţi coace pietre¹, cine tace şi face, cine-şi vede de treaba lui, precum şi Harpocrate², pe care nimeni nu-l mustră.

— Să vedem preţul — zise Critilo —, aş vrea să cumpăr mai multă, căci nu ştiu dacă avem să mai găsim altundeva.

— Preţul tăcerii — i se răspunse — e tot tăcerea.

— Cum se poate ? Dacă marfa de vânzare e tăcerea, cum se poate ca plata să fie tăcere ?

— Prea bine, deoarece o tăcere bună e plătită cu alta ; acesta tace pentru că şi celălalt tace, şi tace o gură, tac zece, deci să tăcem.

Trecură la o dugheană a cărei firmă glăsuia : „Aici se vinde o chintesenţă de sănătate“.

— Mare lucru ! — zise Critilo.

Vru să ştie ce e şi i se spuse că e scuipat de duşman.

— Eu unul — zise Andrenio — zic că asta e chintesenţă de venin, mai mortal decât al vasiliscilor. Mai degrabă m-aş lăsa scuipat de broasca-rîioasă, înţepat de scorpion, muşcat de viperă. Scuipatul de duşman ? Cine-a mai auzit aşa ceva ? Dacă ar fi de prieten credincios şi adevărat, zic şi eu că ar fi leac neîntrecut al relelor.

— Eh, n-ai înţeles ! — zise Egenio. Mult mai mult rău face linguşeala prietenilor, patima aceea cu care pe toate le scot bune, dragostea cu care îngăduie totul, pînă ce-şi aruncă prietenul bolnav de greşeli în mormîntul pierzaniei. Credeţi-mă că bărbatul înţelept trage mai

¹ Cf. proverbul : „*Quien calla piedras apaña*“ („Cine tace pietre-nhaţă“) — se aplică celui care, într-o conversaţie, tace şi la seama, pentru a-şi folosi observaţiile mai tirziu. Ca adaptare, în traducere, propunem : „Cine tace pietre-ţi coace“.

² *Harpocrate*, zeul tăcerii şi al tainei la greci, derivat, printr-o greşită înţelegere, de la *Horpekhru*d sau *Horus copil*, ipostază a zeului egiptean, reprezentat cu degetul la gură asemenea copiilor mici, gest interpretat de greci ca semn al tăcerii.

mult folos de pe urma licorii amare și bine alambicate a dușmanului, deoarece cu ea își scoate petele de pe reputație și umbrele de pe faimă. Teama de a nu afla rivalii, de a nu le da prilej de bucurie, pe mulți îi face să se păstreze în hotarul rațiunii.

Fură poftiți cu mare grabă într-altă prăvălie, căci marfa era pe sfîrșite și văzură că-i adevărat, fiindcă era de vînzare prilejul. Și întrebînd cît face, li se răspunse :

— Acum pe degeaba, dar pe urmă n-o să găsești un fir de păr¹ nici pentru ochii din cap, și cu atît mai puțin cel de care ai mai multă nevoie.

Altul striga :

— Dați zor și cumpărați, căci cu cît întîrziati, cu-atît pierdeți mai mult și nu veți putea să-l mai prindeți cu nici un preț.

Acesta răsculpăra timp.

— Aici — zicea altul — se dă de pomană ceva foarte prețios.

— Și ce anume ?

— Învățarea de minte.

— Bună treabă ! Și cît costă ?

— Proștii o cumpără pe socoteala lor ; înțelepții, pe-a oelorlalți.

— Unde e de vînzare experiența ? — întrebă Critilo. E la fel de prețioasă.

Și-l îndrumară colo departe, la dugheana anilor.

— Și prietenia ? — întrebă Andrenio.

— Asta, domnule, nu se cumpără, deși mulți o vînd. Căci prietenii cumpărați nu sînt prieteni și nu prețuiesc mare lucru.

Cu litere de aur, într-un loc stătea scris : „Aici se vinde totul și fără preț“.

— Aici intru — zise Critilo.

¹ Aluzie la reprezentarea Prilejului, vezi vol. I, p. 261.

Dădură peste un vânzător atît de sărac, că nici haine n-avea pe el, iar prăvălia era goală ; nu se zărea nimic în ea.

— Cum se potrivește asta cu ce-i scris afară ?

— Foarte bine — răspunse neguțatorul.

— Păi ce vinzi ?

— Tot ce e pe lume.

— Și fără preț ?

— Da, pentru că vînd dispreț ; disprețuind toate cîte sînt, vei fi stăpîn pe toate, și, dimpotrivă, cel ce prețuiește lucrurile, nu e stăpînul lor, ci ele ale lui. Aici cel care dă rămîne cu ce a dat, și e în mare cîștig, iar cei care primesc sînt foarte bine plătiți.

Văzură că era vorba de politețe și de cinstirea tuturor.

— Aici se vinde — trîmbița unul — ceea ce e propriu, nu străin.

— Și ce mare lucru e asta ? — zise Andrenio.

— Este. Căci mulți vă vor vinde silința pe care nu și-o dau, hatirul de care nu-s în stare și, chiar de-ar fi, nu l-ar face.

Se îndreptară către o prăvălie unde negustorii, cu mare grijă, îi siliră să se retragă, și cu toți cîți se apropiau făceau la fel.

— Vindeți ori nu ? — zise Andrenio. Nu s-a mai pomenit așa ceva, ca însuși negustorul să-și gonească mușteriii din prăvălie. Ce urmărești cu asta ?

Li se strigă iarăși să se îndepărteze și să cumpere de la distanță.

— Dar ce vindeți aici ? Ori e amăgire, ori e otravă.

— Nu-i nici una nici alta, ci lucrul cel mai prețuit din cîte sînt, și anume însăși prețuirea, care de prea multă atingere se pierde ; familiaritatea o strică și conversația multă o înjosește.

— Dacă e așa — zise Critilo —, reputația de departe, nici un profet în țara lui, iar dacă înseși stelele ar trăi în mijlocul nostru, în două zile și-ar pierde strălucirea.

De aceea cei duși sînt prețuiți de cei prezenți, iar cei prezenți de cei viitori.

— Uite o giuvaergerie bogată — zise Egenio. Să mergem acolo. Poate tîrguim niscai pietre scumpe, căci numai în ele se găsesc virtuțile și finețea.

Intrară și-l găsiră înăuntru pe preaințeleptul duce de Villahermosa ¹, care tocmai îi cerea bijutierului să-i arate cîteva dintre cele mai fine și mai de preț nestemate. Acesta răspunse că are într-adevăr cîteva de mare preț. Și cînd se așteptau la vreun balax ² oriental, la o grămadă de diamante, la smaragdul care bucură prin ceea ce făgăduiește, și toate prin ceea ce dau, el scoase o bucată de gagat ³, negru și trist cum îi e felul, zicînd :

— Aceasta e, preainălțate domn, piatra cea mai vrednică de prețuire din toate cîte sînt, aceasta e cea mai valoroasă ; aici și-a dat întreaga măsură natura, aici soarele, astrele și stihiiile s-au unit spre a-i meni finețe.

Oaspeții noștri rămaseră foarte mirați la auzul unor asemenea exagerări, dar tăceau, de față fiind înțeleptul duce care le spuse :

— Domnilor, ce-i asta ? Nu-i oare o bucată de gagat ? Atunci ce vrea giuvaergiul cu ea ? Ne ia drept indieni ?

— Piatra asta — începu iarăși negustorul — e mai prețioasă decît aurul, mai folositoare decît rubinele, mai strălucitoare decît carbunculul. Ce-i pasă de mărgărite ? Asta-i nestemata nestematelor.

Aici, ducele de Villahermosa, nemaiputîndu-se stăpîni, îi zise :

¹ *Fernando de Gurrea y de Borja, duce de Villahermosa* (1613—1665), nobil spaniol renumit prin înțelepciunea și integritatea sa.

² *Balax*, varietate de beril, numită astfel după provincia Balar din India, unde se găsește.

³ *Gagatul* (după localitatea Gages din Anatolia, Turcia) sau *jeul* (fr. *jais*), varietate de cărbune, întrebuițată ca piatră semi-prețioasă.

— Dragă domnule, nu-i oare o bucată de gagat ?

— Ba da, domnule — răspunse el.

— Atunci de ce laudele astea lipsite de măsură ? La ce slujește piatra asta pe lume ? Oare ce înzestrări i s-au găsit pînă azi ? Nu e-n stare să bucure privirea ca pietrele strălucitoare și străvezii și nici nu-i folositoare sănătății, pentru că nu înveselește ca smaragdul, nu întărește ca diamantul, nici nu curăță ca safirul. Nu e antidot ca padzerhul¹, nici nu înlesnește nașterea ca piatra-pajurei, și nu potolește nici o durere. Atunci la ce e bună, fără doar la făcut jucărioare pentru copii ?

— O, domnule — zise bijutierul —, să fiu iertat de excelența-voastră, dar nu e decît pentru bărbați, și încă doar pentru bărbați deplini, pentru că e piatra filozofală care dă cea mai adîncă învățătură și într-un cuvînt arată cum să trăiești, lucrul cel mai însemnat.

— În ce fel ?

— Dînd cu tifla întregii lumi și nepăsîndu-ți de nimic, nepierzînd masa și somnul, nefiind prost. Așa trăiești ca un rege, lucru care încă nu se știe.

— Dă-mi-o atunci — zise ducele —, am să mi-o înveș-nicesc în casă.

— Aici se vinde, — striga altul —, un leac fără pere-che pentru toate relele.

Se îmbulzea atîta lume, încît nu mai era loc de pi-cioare, dar de capete berechet. Andrenio se duse și el, nerăbdător, și ceru să i se dea neîntîrziat marfa.

— Da, domnule — i se răspunse —, căci se vede bine că ai nevoie de ea : ai răbdare.

¹ În orig. *bezoar*, concrețiune calcaroasă întîlnită în aparatul digestiv sau pe căile urinare ale anumitor mamifere și întrebuin-țată în trecut ca antidot și medicament. În traducere, am preluat forma întîlnită la Dimitrie Cantemir, *Istoria ieroglică*, foarte asemănătoare cu etimonul persan *pad-zahr* (*pad*, protector împo-triva — + *zahr*, otravă) : *padzerh* : „Un fel de piatră carea în șearpe și în inima (stomacul, *n.n.*) cerbului rar iese“ (*Scara a nu-merelor și cuvîntelor streine tilcuitoare*).

După puțin timp, stăruî din nou să i se dea ce ceruse.¹

— Cum, domnule — îi zise negustorul —, nu ți s-a și dat ?

— Cum mi s-a dat ?

— Sigur, am văzut cu ochii mei — zise celălalt.

Andrenio se oțărî, tăgăduind.

— Spune adevărul, deși nu are dreptate — răspunse negustorul —, căci deși i s-a dat, el nu a luat-o : fii răbdător.

Lumea dădea năvală, și jupînul le spuse :

— Domnilor, binevoiți să faceți loc și celor care mai vin, căci domniile-voastre v-ați tîrguit din belșug.

— Ce înseamnă asta ? — i-o întoarse Andrenio. Îți bați joc de noi ? Halal nepăsare, zău așa ! Dă-ne ce-am cerut și plecăm.

— Dragă domnule — zise negustorul —, du-te cu Dumnezeu, că ți s-a dat din belșug, și încă de două ori.

— Mie ?

— Da, domniei-tale.

— Mi s-a spus doar să am răbdare.

— Vai, ce nostim ! — zise negustorul, izbucnind într-un mare hohot de rîs. Dar bine, domnule dragă, chiar asta e prețioasa marfă, asta o dăm și tot ea e leacul fără pereche pentru toate relele. Iar cine n-o are, de la rege pîn' la turn¹, ducă-se de pe lume. Prețuim cît suferim.

— Aici se vinde ceva — zicea altul — care nu se poate cumpăra nici cu tot aurul și argintul din lume.

— Atunci cine-o ia ?

— Cine n-o pierde — răspunseră.

— Și ce anume e ?

¹ „Desde el rey hasta el roque“, zicală bazată pe terminologia sahistă și echivalabilă cu zicala românească : „De la vîlădică pînă la opincă“.

— Libertatea. Mare lucru e să nu atîrni de voința altuia și mai ales de un prost, de un nătărău. Nu e chin, mai cumplit ca apăsarea capetelor de umerii altora.

Un om intră într-o prăvălie și-i ceru negustorului să-i vîndă urechile¹. Riseră toți pe săturate, afară de Egenio, care zise :

— E primul lucru ce trebuie cumpărat : nu e marfă mai însemnată. Și de vreme ce am tîrguit limbi ca să nu vorbim, de aici să cumpărăm urechi ca să nu auzim și niște spinări de salahor sau de morar.

Văzură că pînă și vînzarea însăși se tîrguia, deoarece e de mare preț să știi a-ți vinde lucrurile, care nu se mai prețuiesc după ce sînt, ci după ce par. Cea mai mare parte a oamenilor văd și aud cu ochi și urechi de împrumut ; trăiesc din înștiințarea dată de gustul și de judecata străină.

Luară aminte îndeosebi că toți bărbații faimoși ai lumii, însuși Alexandru în persoană, cum și era, doi Cezari, Iuliu și August, și alții de seama lor, iar, dintre moderni, neînvinsul senior *don Juan de Austria*², frecventau mult o dugheană fără firmă.

Curiozitatea nepotolită îi duse într-acolo. Întrebară pe unii și pe alții ce se vinde acolo, dar nimeni nu mărturisise. Le spori și mai mult dorința. Observară că vînzători erau învățații și înțelepții.

— Mare mister — zise Critilo.

Se apropie de unul și în mare taină îl rugă să-i spună ce se vinde acolo. Acesta îi răspunse :

— Nu se vinde, ci se dă pe preț mare.

— Ce anume ?

¹ Pentru că urechile negustorului nu aud ceea ce nu-i este de folos.

² *Don Juan de Austria* (1547—1578), fiul natural al lui Carol Quintul și al unei burgheze din Regensburg. A condus flota spaniolă în marea bătălie de la Lepanto (1571). Guvernator al Țărilor de Jos, sub Filip al II-lea.

— Acea inestimabilă licoare ce-i face nemuritori pe oameni, iar între atitea mii și mii ciți au fost și-au să fie îi face cunoscuți, ceilalți rămânând îngropați în veșnică uitare, ca și cum niciodată n-ar fi fost astfel de oameni pe lume.

— Nespus de prețios lucru ! — exclamă cu toții. O, ce bun gust au avut Francisc I al Franței, Matei Corvin și alții ! Spuneți-ne, domnule, nu s-ar putea găsi și pentru noi măcar o picătură ?

— Ba da, s-ar putea, numai să dați alta-n loc.

— Alta ce fel ?

— De sudoare de-a voastră, căci după cît asuzi și muncești, dobîndești faimă și nemurire.

Critilo fu în stare s-o tirguiască, așa că-i dădură o fiolă micuță din acea licoare veșnică. O privi plin de curiozitate și, închipuindu-și că e vreun elixir de stele sau o chintesență a strălucirii soarelui, din cioburi de cer distilate, văzu că nu-i decît un pic de cerneală amestecată cu ulei. Vru s-o azvîrle, dar Egenio îi zise :

— Nu face una ca asta și ia seama că uleiul veghii studioșilor și cerneala scriitorilor, unindu-se cu sudoarea bărbaților vrednici, și poate cu sîngele rănilor, le plămădesc nemurirea faimei. Cerneala lui Homer l-a făcut astfel nemuritor pe Ahile, cea a lui Virgiliu pe August, cea a lui Cezar pe el însuși, cea a lui Horațiu pe Mecena, cea a lui Giovio¹ pe marele Căpitan, cea a lui Pierre Matthieu² pe Henric al IV-lea al Franței.

¹ Paolo Giovio (în sp. *Jovio*) (1483—1552), istoric italian, a trăit la curtea papilor Leon al X-lea și Clement al VII-lea, fiind autorul scrierii în limba latină *Historiae sui temporis* (*Istoria vremii sale*), consacrată evenimentelor dintre anii 1494—1547, perioadă importantă a Renașterii. Dă de asemenea *Viața și cronica lui Gonzalo Hernández de Córdoba*, zis Marele Căpitan, tradusă în spaniolă în 1553, la care face aluzie Gracián.

² Pierre Matthieu (în sp. *Pedro Mateo*) (1563—1621), istoriograf francez, istoriograful lui Henric al IV-lea și al lui Ludovic al XIII-lea. A dat opere istorice destul de serios documentate, dar

— Dar cum de nu dobîndesc toți o asemenea excelare ?

— Pentru că nu toți au norocul și cunoștința aceasta.

Tales Milesianul vindea înfăptuiri fără cuvinte și zicea că faptele sînt bărbați, iar vorbele femei ; Horațiu¹, lipsuri, îndeosebi de ignoranță, și o dădea drept cea dintîi înțelepciune. Pittacos, celălalt înțelept al Greciei, punea prețuri la toate, și încă foarte moderate, cumpănind balanțele și propăvăduind pretutindeni al său *Ne quid nimis*².

Mulți stăteau să citească o firmă a unei prăvălii care zicea : „aici se vinde binele cu plată rea“. Puțini intrau.

— Nu vă mirați — zise Egenio —, e o marfă puțin prețuită în lume.

— Să între înțelepții — zicea negustorul — care răspund cu bine la rău, și cumpără cu asta tot ce vor.

— Aici nu mai poți crede astăzi — zicea altul — nici în cel mai bun amic, căci mâine îți va fi inamic.

— Dar nici nu se încrede nimeni — zicea altul.

Și aici intrau foarte puțini valencieni, ca și acolo unde se vindea secretul.

Era, în sfîrșit, o prăvălie obștească, la care veneau oameni din toate celelalte ca să afle valoarea și prețul tuturor lucrurilor. Iar felul în care le apreciau era cu totul neobișnuit, deoarece le făceau zob, le azvîrleau într-un puț, le ardeau și pînă la urmă le făceau să dispară. Și procedau astfel chiar cu cele mai prețioase, ca sănătatea, averea, onoarea și, într-un cuvînt, cu tot ce are valoare.

rău construite : *Histoire des derniers troubles de France sous les règnes de Henri III et Henri IV* (1594), *Histoire de France et des choses mémorables depuis 1598 jusqu'à 1604* (1606). S-a bucurat de un mare succes în Spania, unde a fost mult tradus și utilizat. Toate ideile lui Gracián despre Henric al IV-lea i se datorează. Pentru amănunte, vezi A. del Hoyo, ed. cit., p. 420, nota 1.

¹ Vezi Horațiu, *Scrisori*, I, I, 41—42.

² Nimic prea mult (lat.) ; citat din comedia *Andria* de Terențiu, în succesiunea unei tradiții presocratice.

— Așa le faceți prețul ? — zise Andrenio.

— Da, domnule — i se răspunse —, căci pînă ce nu le pierzi, nu cunoști prețul lucrurilor.

Trecură apoi și de cealaltă parte a acestui mare tîrg al vieții omului, la stăruințele lui Andrenio și în ciuda lui Critilo : de multe ori însă greșesc înțelepții ca să nu plesnească proștii. Erau și acolo multe prăvălii, dar foarte deosebite, cîte una din partea aceasta luîndu-se la-ntrecere cu cea din cealaltă parte. Și astfel, la cea dintîi stătea scris pe firmă : „Aici se vinde cel ce cumpără“.

— Cea dintîi neghiobie — zise Critilo.

— Nu cumva să fie răutate ! — replică Egenio.

Andrenio era gata să intre, dar îl opri, zicîndu-i :

— Unde te duci, că te vinzi !

Priviră de departe și văzură cum se vindeau unii pe alții, pînă și cei mai buni prieteni.

La alta scria : „Aici se vinde ceea ce se dă“. Unii ziceau că e vorba de binefaceri ; alții, daruri din vremurile de azi.

— Negreșit — zise Andrenio —, căci aici se dă tîrziu, ceea ce e ca și cum n-ai da deloc.

— Nu cred decît că se cere ceea ce se dă — zise Critilo —, căci costă foarte scump rușinea de a cere și încă și mai mult riscul de a te expune unui „nu vreau“.

Dar Egenio cercetă și văzu că erau plocoane ale oamenilor josnici.

— Vai, ce marfă rea ! — striga unul din ușa unei prăvălii.

Și cu toate acestea nu conteneau să intre care mai de care, iar cei ce ieșeau ziceau cu toții :

— O, ce marfă blestemată ! Dacă n-o ai, îți face poftă ; dacă o ai, griji ; dacă o pierzi, tristețe.

Zăriră însă o altă prăvălie plină de garafe goale, lăzi deșertate, și totuși ticsită de lume și de zgomot. Andrenio se repezi atras de momeală. Întrebă ce se vinde, că de

văzut nu se vedea nimic, și i se răspunse că se vinde vînt, aer, ba chiar mai puțin.

— Și cumpără cineva ?

— Sînt unii care-și lasă aici toate veniturile. Lada aceea e plină de lingușeli, și se plătește preț bun pe ele. În garafa de colo sînt vorbe, mult prețuite. Borcanul acela e cu hatîruri, de mulți îndrăgite. Cufărul acela mare e doldora de minciuni, care au mai mare căutare decît adevărurile și mai vîrtos cele în stare să dăinuiască trei zile, iar *in tempo di guerra*, zice italianul, *bugia come terra*¹.

— Să nu-ți vină să crezi ! — chibzuia Critilo. Auzi, să cumpere aerul și să se dea în vînt după el !

— De ce te miri ? — fu întrebat. Păi în lume ce-i altceva decît vînt ? Pînă și omul, dezumflă-l și vezi ce mai rămîne. Aici vindem și mai puțin decît aer și luăm preț bun.

Văzură, într-adevăr, că un palavragiu dăruia sumedenie de scule, straie și podoabe foarte bogate, căci unde-s unele nu lipsesc nici celelalte, uneia urite ca dracul de dragul căreia se prăpădea. Și întrebat ce-i place la ea, răspunse că aeruțul ei.

— Așadar, dragă domnule — zise Critilo — nici aer nu are ca lumea și totuși aprinde asemenea foc ?

Altul plătea o groază de ducați ca să-i ucidă dîșmanul.

— Dar ce ți-a făcut, domnule ?

— N-a ajuns chiar pînă aici, dar mi-a zis ceva, încît cu un cuvîntel...

— Și era jignitor ?

— Nu, dar aeruțul cu care l-a rostit m-a ofensat grav.

— Așadar, nici măcar aer nu-i ceea ce te costă atît de scump și pe domnia-ta și pe el ?

¹ „În vreme de război, minciună cit pămîntul“ (it.).

Un mare prinț își irosea veniturile pe bufoni și paiate și zicea că-i fac mare plăcere glumele și hazosul lor încaier. Așa se vindeau atât de scump punctișoare de onoare, felușoare de-a fi și glume cu încaier. Dar nespus de tare se mirară văzînd o femeie atât de sălbatică, încît trecea drept furie infernală și harpie în jupuirea celor care-i veneau în prăvălie, și striga :

— Cine cumpără ? Cine cumpără necazuri, spărgătoare de cap, alungătoare de somn, șoricioaică, prînzuri rele și cine și mai rele ?

Intrau oștiri întregi și, mai rău, cu razvă mare, și ieșeau bătuți la stroi, iar cei vii, puțini la număr, ieșeau șiroind de sînge, mai ciuruiți de răni decît un marchiz del Borro¹. Și cu toate că-i vedeau, noii sosiți nu conteneau să intre. Critilo rămăsese uluit la vederea unei atare cruzimi, iar Egenio îi zise :

— Află că toate relele îl pescuiesc pe om cu o meală oarecare : setea de cîștig, cu aur ; desfrînarea, cu plăcerile ; trufia, cu onorurile ; lăcomia, cu bucatele ; trîndăvia, cu odihna ; numai mînia dă doar lovituri, răni și moarte, și totuși o cumpără cu toții ca tonții plătînd-o atît de scump.

Unul trîmbița :

— Aici se vînd jumătăți !

Veneau unii și alții, întrebînd dacă erau cioburi ori soții.

— Totuna e, că tot netrai înseamnă.

— Și la ce preț ?

— Pe gratis, că gratii-s, sau chiar mai puțin.

— Cum se poate mai puțin ?

— Da, fiindcă ești plătit ca să le iei.

¹ *Alejandro del Borro* (1600—1659), italian în slujba lui Filip al IV-lea. În 1646 a intervenit în războiul din Catalonia.

— Ciudată marfă. Femei și încă lăudate ? — chibzui unul. Așa ceva nu iau : femeia, pe nevăzute și pe necunoscut.

— Dar va fi și nerecunoscătoare.

Veni unul și-o ceru pe cea mai frumoasă. I-o dădură cu prețul durerilor de cap, iar pețitorul adăugă :

— Prima zi are să-ți pară bine dumitale ; restul, celorlalți.

Băgînd la cap, altul o ceru pe cea mai urîtă.

— Ai s-o plătești cu supărare fără sfîrșit ¹.

Îl poșteau pe un flăcău să-și ia nevastă, și acesta răs-punse :

— E prea devreme.

Iar un bătrîn :

— E prea tîrziu.

Altul, care se credea înțelept, ceru una deșteaptă. Îi căutară una urîtă foc, numai oase de-i zornăiau toate.

— Aduceți-mi una, domnul meu, care să-mi fie întru-totul egală — zise un bărbat cuminte —, pentru că femeia, mi s-a spus, e cealaltă jumătate a bărbatului și înainte vreme amîndoi erau cu adevărat o singură făptură, dar Dumnezeu i-a despărțit deoarece nu-și aminteau de pronia-i divină. Și asta ar fi pricina nespuse de vehemente înclinări pe care-o simte bărbatul către femeie.

— Mai că are dreptate — ziseră ceilalți —, e însă tare anevoios să-i găsești fiecăruia jumătatea potrivită : toate s-au amestecat acum. Cea a colericului i-o dăm flegmaticului, cea a tristului, celui vesel, cea a frumosului, urîtului, iar uneori cea a tînărului de douăzeci de ani, moșneagului de șaptezeci ; motiv pentru care mai toți se căiesc.

¹ Cf. Antistenes : „Altădată spuse unuia care-l întreba cu ce fel de femeie trebuie să se căsătorească : «Dacă-i frumoasă, o vei avea în comun cu alții, iar dacă-i urîtă, îți va fi o pedeapsă căsătoria cu ea»“, În Diogenes Laertios, *op. cit.*, VI, 3, ed. cit., p. 294.

— Bine, domnule pețitor, zise Critilo —, dar aceasta nu are scuză, căci e notorie nepotrivirea dintre cinsprezece ani și șaptezeci.

— Ce vrei ! Ei se orbesc și le place-așa.

— Dar ele cum suferă una ca asta ?

— Domnule, sînt copile și ard să fie femei, iar dacă ei se moșnegesc, ele dau în mintea copiilor. Nenorocirea e că, apoi, nemaifiind mucoase, nu le mai plac flegmele. Dar asta-i boală fără leac. Ia-o pe-aceasta, o voi ai potrivită.

O privi și găsi că din toate punctele de vedere era cu cîteva puncte mai scurtă : la vîrstă, la calitate, la bogăție, la tot, și protestînd că nu e atît de nimerită cum dorea el, pețitorul îi zise :

— Ia-o, și cu vremea o să se potrivească, altminteri ar fi prea mare și ar fi mult mai rău. Și ia seama să nu-i dai tot ce-i trebuie, căci dacă-i dai, are să vrea pe urmă și ce nu-i trebuie.

Foarte lăudat fu unul care, chemat să și-o vadă pe cea care avea să-i fie nevastă, răspunse că el nu se însoară pe văzute, ci pe auzite. Și așa luă drept zestre bunul renume.

Fură poftiți la casa Bunului Gust, unde era sindrofie.

— O fi casa lăcomiei ? — zise Andrenio.

— Așa o fi — răspunse Critilo —, numai că acei ce intră par mîncători, iar cei ce ies, mîncăți.

Văzură lucruri neobișnuite. Se pusese pe ospătat un mare senior, înconjurat de gentilomi, pitici înfigăreți, paiațe, viteji și lingușitori, încît părea arca dobitoacelor. Mîncă bine, dar îi umflară socoteala rău, zicîndu-i că-și mîncase o rentă de o sută de mii de ducați. El, fără să crîcnească, o-nghiți. Critilo observă și zise :

— Cum se poate ? N-a mîncat nici a suta parte din cît spun ei.

— E adevărat — zise Egenio —, nici nu mănîncă el, ci toți cîți i se-nvîrt în preajmă.

— Bine, dar atunci să nu spună că ducele are o rentă de o sută de mii, ci de o mie, iar restul de dureri de cap.

Erau destui papă-lapte, alții care sugeau aer și ziceau că se îngrașă, dar la sfârșit totul rămânea în aer. Unii înfulecau totul, iar alții beau totul. Mulți își înghițeau limba și cei mai mulți mîncau ceapă¹, iar pînă la urmă pe toți cei care mîncau îi mîncau pînă și viermii.

Nu tîrguiră nimic folositor din toate prăvăliile acestea ; dimpotrivă în cele de pe dreapta : bunuri prețioase, adevăruri cu multe carate și îndeosebi pe ei înșiși. Căci înțeleptul, în afară de sine și de Dumnezeu, nu mai are nevoie de nimic.

Ieșiră astfel din tîrg, vorbind de cele întîmplate. Ege-
nio, altul acum, deoarece se îmbogățise, porni înapoi
către locul său de popas, căci în viața asta nimeni nu își
are casa lui proprie. Critilo și Andrenio se așternură la
drum ca să treacă prin pasul vîrstei bărbătești în Aragon,
despre care acel rege vestit² al său zicea că, venind pe
lume, a fost hărăzit să dea atîția *Santiagos*³, ca să cuce-
rească atîtea regate, și, comparînd națiile Spaniei cu vîrstele,
zicea că aragonezii sînt bărbații.

¹ Adică îndurau necazuri, deoarece plîngeau, lăcrimau ca după ce mîncau ceapă.

² *Iacob (Jaime) I Cuceritorul*, regele Aragonului între 1213 și 1276. A cucerit Insulele Baleare, Valencia și Murcia.

³ În sensul că i-au urmat alți Iacobi ; pe de altă parte, *Santiago* (Sf. Iacob) era strigătul de luptă spaniol.

CRITICONUL

PARTEA A DOUA

JUDICIOASĂ FILOZOFIE AULICĂ ÎN
TOAMNA VÎRSTEI BĂRBĂTEȘTI

SERENISIMULUI SEÑOR DON JUAN DE AUSTRIA¹

Serenisime Señor,

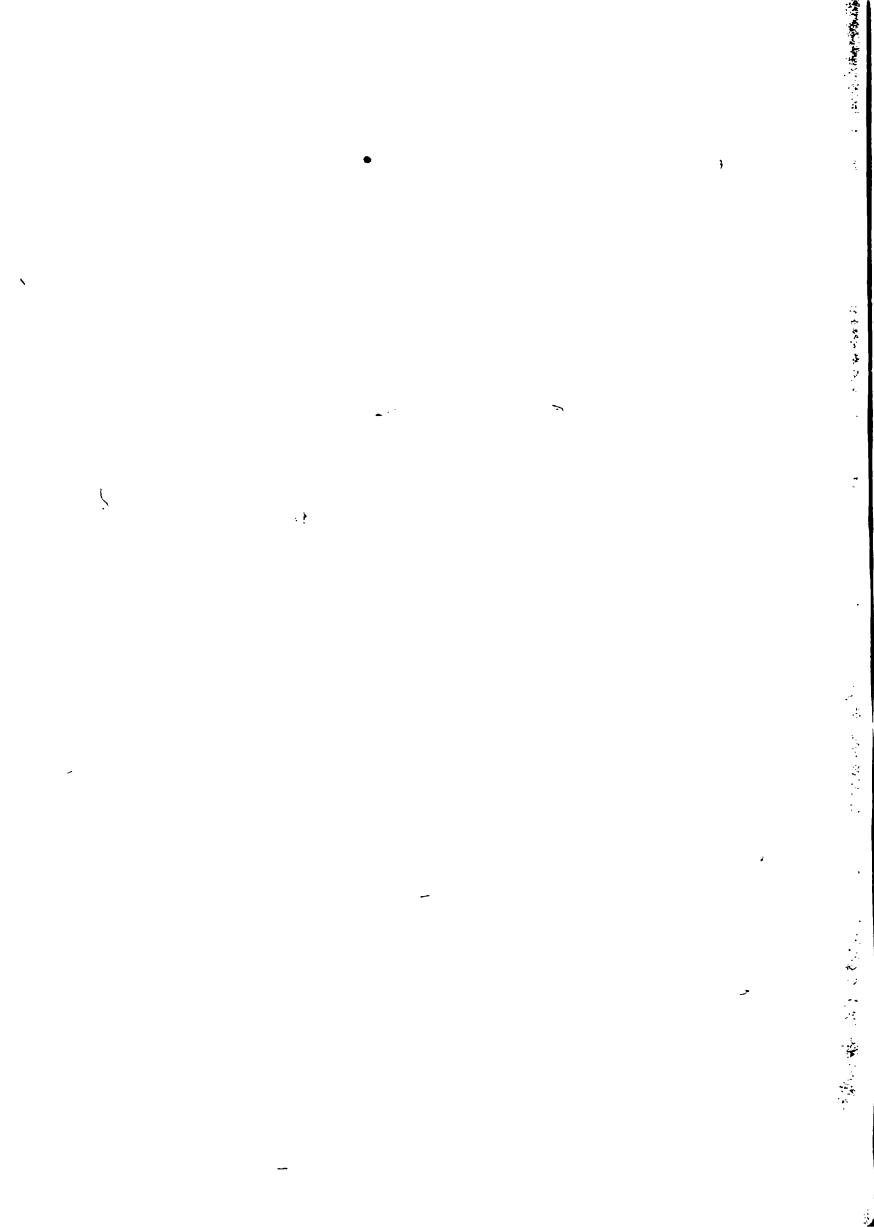
Curcubeu arătos și cu admirație arătat cel ce vestește însemnarea atitor furtuni, rază strălucitoare a celei de-a patra planete² și trăsnet arzător al războiului. Azi, luîndu-se la întrecere cu oțelurile Belonei, pururi auguste, pururi biruitoare în herculeana mină a alteței-voastre, cresc înfloritoare și țelurile Minervei, făgăduindu-și veșnicii de tihnă la umbra unei atît de lăudabile splendori nemuritoare. Între oțeluri și țeluri are loc întrecerea, deloc ciudată, de vreme ce cu egal noroc obișnuiesc să alterneze ostenele vitezei și desfătările studioasei Palas, și cu atît mai virtos într-un Cezar novice, glorie a Austriei și blazon al Spaniei. Virsta, înălțimea-voastră, bărbătească, rău zugrăvită în aceste ciorne, bine întruchipată de izbînzile bătrinei tinereți a alteței-voastre, își pune nădejdea oblăduirii în omul în care întreaga Monarhie Catolică își află cheazășia triumfului ei, augurînd că acela care este atît de bărbat cînd ar trebui să fie tînăr, va fi, atunci cînd are să devină bărbat, un zmeu al curajului, un erou al virtuții și un fenix al faimei.

Vă sărută picioarele alteței-voastre,

LORENZO GRACIÁN

¹ Don Juan José de Austria (1629—1679), fiul lui Filip al IV-lea și al actriței María Calderón. A participat la războiul din Catalonia.

² Aluzie la regele Filip al IV-lea.

CRITICA 1

Reforma universală

Omul își leapădă înclinările din șapte în șapte ani¹; cu atît mai mult își va primeni firea în fiecare dintre cele patru vîrste ale sale ! La început, cînd pricepe puțin ori deloc, trăiește pe jumătate : puterile petrec trîndave în copilărie, chiar cele vulgare, întrucît cele nobile zac înmormîntate într-o puerilitate nesimțitoare, nu departe de animal, sporind cu plantele și vegetînd cu florile. Vine însă vremea cînd și sufletul iese din scutece, își exercită viața senzitivă, intră în junețea jovială, care de aici își trage denumirea : cît de senzuală, cît de desfătătoare ! Cel ce nu înțelege nimic nu înțelege decît să se bucure ; nu se încredințează nobilei minți, ci firii desfătătoare : își urmează gusturile cînd gustul îi e încă atît de șovăitor. Ajunge pînă la urmă, deci totdeauna tîrziu, la viața rațională și de om întreg ; acumă cugetă și deschide ochii ; și pentru că își dă seama că e om în toată firea, caută a deveni persoană, pune preț pe prețuirea celorlalți, jinduiește afirmarea, îmbrățișează virtutea, dobîndește

¹ Conform unei străvechi concepții astrologice, formulată încă de caldeeni. Vezi vol. III, p. 227. Cf. *Oracolul manual*, af. 276.

prietenia, solicită învățătura, îngrămădește cunoștințe și se-ndeamnă la toate îndeletnicirile sublime.

Nimerit cugeta cel ce asemuia viețuirea omului cu o apă curgătoare¹, deoarece cu toții murim și aidoma ei lunecăm. Copilăria e izvor zîmbitor : se naște-n nisipuri mărunte, căci din pulberile nimicului se plămădesc milurile trupului, gîlgîie pe cît de limpede pe-atît de neprefăcut, rîde în loc să șoptească, clocotește printre bulbuci de vînt, gîngurește printre sclifoseli și se-ncinge cu ierburile care-l înfașă. Tinerețea se năpustește apoi într-un torent năvalnic, aleargă, sare, se prăvale și se azvîrlă, poticnindu-se de pietricele, încăierîndu-se cu florile, improașcă spume, se tulbură și se miniază. Ajuns rîu, se potolește, la vîrsta bărbătească, lunecă pe cît de liniștit pe-atîta de-a-dînc, pribeag în îmbelșugare, profund fără zgomot ; își întinde încăpătorea gravitate, rodnicește ogoarele, fortifică orașele, îmbogățește ținuturile și-n toate chipurile e folositor. Dar vai, ajunge pînă la urmă în amara mare a bătrîneții, genune de betesuguri, pînă la ultima picătură. Aci-și pierde rîurile raiurile, numele și dulceața ; corabia roasă de carii plutește într-o rînă sub vînt, luînd apă printr-o sută de spărturi, primejduită în fiecă clipă de furtuni atît de dezlănțuite, încît o desfac din încheieturi, pînă ce dă cu durere și dureri în abisul unui mormînt, rămînînd împotmolită-n veșnica uitare.

Cei doi pelerini ai vieții, Critilo și Andrenio ai noștri, se și aflau în Aragon, căruia străinii îi zic Spania cea bună. viriți amîndoi în cea mai grea ștrimtoare a vieții. Abia trecuseră fără a simți, dar plini de simțirile cele mai

¹ Aluzie la *Jorge Manrique* (1440 ?—1478), poet spaniol, autorul unei capodopere a liricii elegiace spaniole și universale : *Coplas a la muerte de su padre* (*Strofe la moartea tatălui său*), în care se găsește și comparația menționată de Gracián : „*Nuestras vidas son los ríos / que van a dar en la mar, / qu'es el morir*“ („Viețile noastre sînt rîuri / alergînd să curgă-n marea / care-i moartea“).

triste, de pășunile vesele ale tinereții, de plăcerea frunzișurilor și ierburilor ei, de floarea îmbelșugatelor ei înverziri, iar acum urcau anevoiosul pripor al vârstei bărbătești, plin de asprimi dacă nu de hățișuri : atacau un munte de greutate. Pentru Andrenio drumul era foarte pieptiș, ca pentru toți cei ce urcă spre virtute, căci nu s-a văzut înălțime fără povirniș ; mergea gifiind și chiar nădușind. Critilo îl încuraja cu înțelepte aduceri-aminte și-l mîngia de lipsa florilor cu marea abundență de roade de care erau încărcăți toți pomii, căci purtau mai multe decît foi, socotindu-le și pe cele ale cărților. Urcau atît de sus, încît li se păru că stăpînesc tot ce cuprinde lumea, fiind cu mult mai presus decît orice altceva.

— Cum ți se pare acest nou ținut ? — îl întrebă Critilo. Nu simți ce curat e aerul ?

— Așa e — răspunse Andrenio. Mi se pare că și aerul ni s-a schimbat. Ce loc bun să poposim și să ne tragem sufletul !

— Da, era și vremea.

Se întoarseră să privească drumul străbătut pînă atunci.

— Nu vezi ce de ierburi am lăsat în urmă și cum s-au trecut după ce-am trecut peste ele ? Cît de scund și de netrebnic pare tărîmul pe care-am umblat pînă aici ! Totul e un fleac pe lîngă întinsa provincie care ne-așteaptă. Ce umile și mărunte se întrezăresc toate cele trecute ! Ce adîncime vrednică de luare-aminte se arată de aici încolo ! Te-ai prăbuși dacă ai vrea să te întorci la ele. Ce de pași fără nici un folos am făcut pînă azi !

Filozofau astfel, cînd dădură cu ochii de un om, foarte deosebit de toți cei pe care-i întîlniseră pînă aici, deoarece era numai ochi ca să-i observe, căci ar fi fost prea puțin spus că-i privește. Se apropie, și ei văzură că într-adevăr era plin de ochi din cap pînă-n picioare, toți ai lui și foarte treji.

— Ce mai zgîit ! — zise Andrenio.

— Nu, ci minune de atenții — răspunse Critilo. Dacă e om, nu-i din vremurile noastre ; iar dacă este, nu e soț și nici păstor, n-are sceptru și nici bită. Dar dacă o fi Argus¹ ? Dar nu, căci el a trăit în vremea veche și azi nu mai au trecere asemenea vegheri.

— Ba dimpotrivă — răspunse chiar el —, trăim vremuri în care e nevoie să deschizi bine ochii, și tot nu-i de ajuns, ci îți trebuie o sută de ochi. Niciodată n-a fost nevoie de mai multe atenții ca azi, cînd fiecare are atîtea intenții și nimeni nu făptuiește cu cea fâțișă. Și luați aminte că de acum înainte mersul cată a vă fi desomnorat, căci pîn-acum toți ați trăit orbește și chiar dormind.

— Spune-ne, pe viața ta, tu care vezi cît o sută și trăiești cît tot atîția, tot mai păzești frumuseți² ?

— Ce vulgaritate răsufată ! — răspunse el. Dar cine-mi cere imposibilul ? Mai degrabă mă păzesc eu de ele și-i păzesc și pe alții cu mintea întreagă.

Andrenio rămase uluit, și se făcu numai ochi și el, ori de ciudă, ori ca să-l imite ; și văzîndu-l, Argus îi spuse :

— Vezi sau privești ? Căci nu toți văd ceea ce privesc.

— Mă gîndesc — răspunse el — la ce-ți pot sluji atîția ochi. Pentru că sub frunte sînt la locul lor, ca să vezi ce se-ntîmplă, și chiar la ceafă, ca să vezi ce-a fost, dar ce rost au la umeri ?

— Bine mai gîndești ! zise Argus. Aceștia sînt cei mai însemnați, ochii cei mai prețuiți de *don Fadrique de Toledo*³.

— Dar la ce sînt buni ?

¹ Uriaș mitologic cu o sută de ochi, din care cincizeci rămîneau totdeauna deschiși. Simbol al vigilenței neabătute. Ucis de Hermes ; Hera i-a așezat ochii pe penelul păsării ei sacre, păunul.

² Argus fusese însărcinat de Hera s-o păzească pe Io, prefăcută de ea în vacă.

³ *Don Fadrique, marchiz de Villanueva de Valdueza* (1580—1634), unul din adversarii cei mai înverșunați ai contelui-duce de Olivares.

— Ca să poți privi sarcina pe care ți-o iei în spinare, și cu atât mai virtos dacă-ți iei nevastă sau năpastă, cînd primești însărcinarea și-ți iei slujba în primire : cu ei vezi și cîntărești sarcina, privind și arhiprivind, măsurînd-o cu puterile tale, văzînd de ce-ți sînt în stare umerii ; căci dacă nu ești un Atlas, de ce să te apuci să rezemi stelele ? Și dacă celălalt nu-i un Hercule, de ce să se vîre ca să poarte în locul lui povara unei lumi ? Are să dea de ripă cu toate. O, de-ar fi toți muritorii înzestrați cu asemenea ochi ! Știu că nu s-ar mai cocîrja cu hurta sub îndatoriri pe care apoi nu le pot duce la bun sfîrșit. Pe cînd așa, gem o viață-ntreagă sub sarcina nesuferită : unul, de un matrimoniu fără patrimoniu ; celălalt, de prea mult orgoliu rănit, dar nehrănit ; acesta, de ipoteca în care i se prăbușește poteca, iar acela, de-o onoare care-i oroare. Eu unul deschid bine ochii humerali cu mult înainte de a-mi azvirli povara în spinare, căci dacă-i deschizi după aceea, nu-ți mai folosesc decît la deznădejde sau la plîns.

— O, cum mi-aș mai pune eu încă doi — zise Critilo —, nu numai ca să mă-mpovărez de îndatoriri, dar nici măcar să nu mă-ncarc cu nimic care să-mi copleșească viața, făcîndu-mi cugetul să asude !

— Mărturisesc că ai dreptate — zise Andrenio —, și că ochii sînt bine rostuiți pe umeri, de vreme ce tot omul s-a născut pentru poveri. Spune-mi însă : la ce-or fi buni ochii din spinare ? Dacă stă mai mult rezemată, ei ce rost au ?

— Tocmai de-asta — răspunse Argus —, ca să ia seama bine pe ce se reazemă. Oare nu știi că aproape toate reazemele din lume sînt mincinoase, hornuri sub covor, încît pînă și părinții înșeală și chiar frații sînt primejdioși ? Blestemat omul care se încrede în altul, oricine-ar fi acesta. Dar ce vorbesc eu de frați și de prieteni ? Nici pe copii nu trebuie să pui temei, și nebun e tatăl care se despoaie cît trăiește. Nu zicea deloc rău

cine zicea că e mai bine să ai ce le lăsa dușmanilor la moarte, decît să le ceri prietenilor cît trăiești. Nici în părinți nu trebuie să te încrezi, întrucît unii și-au tras pe sfoară copiii, și cîte mame nu-și vînd azi fiicele ! Prieteni neadevărați culegi cîți vrei, dar nu te alegi cu nimic de la dînșii, nici nu-i altă prietenie decît din interes : cum le vine bine mint și te lasă înglodat în mîlul în care te-au aruncat tot ei. Ce folos că te împing de la spate spre fapte rele dacă nu-și pun apoi capul cînd ajungi să fii descăpăținat ?

— Leacul bun — zise Critilo —, e să nu te rezemi de nimic, să rămii singur, să trăiești filozoficește și fericit.

Rise Argus și zise :

— Dacă nu-ți cauți vreun reazem, toți te vor lăsa să tinjești, și nu să trăiești. Nimeni nu are mai mare sprijin în ziua de azi decît cei ce nu se sprijină ; fie și uriaș prin merite, va fi zvîrlit într-un colț ; poate fi mai merituos decît episcopul nostru de Barbastro¹, om mai de bine ca însuși Patriarhul², mai viteaz ca Domingo de Eguía³, mai doct decît cardinalul de Lugo⁴, nimeni nu-și va aminti de el. Și tocmai de-aceea, orice concluzie se reazemă de un stîlp trainic și orice vestire de răsپintia potrivită. Ascultați-mă pe mine, sînt de mare însemnătate aceste privegheri dorsale.

— Aceștia să fie ochii mei — zise Andrenio —, iar nu cei de la genunchi. Mă și lipsesc de ei acolo. La ce-ar

¹ Fray Miguel de Escartin, episcop de Barbastro, între 1647 și 1656.

² După Romera-Navarro, (*Criticón* II, 23), ar fi vorba de don Alonso Pérez de Guzmán (1594—1676), patriarh al Indiilor. *Patriarh* era, în această accepție, un titlu acordat de papă unor prelați onorifici.

³ Militar spaniol, a luat parte la campaniile din Catalonia.

⁴ După Romera-Navarro (II, 23) nu ar fi vorba de un cardinal al acestei diocese, ci de don Juan de Lugo (1583—1660), iezuit sevilian, erudit (*Opera omnia*, Lyon, 1652), cardinal (1643).

folosi, decît ca să orbească de praf și să rămînă storciți de pămînt ?

— Ce greșit cugeți ! — răspunse Argus. Aceștia sînt cei mai practici azi, pentru că-s mai politici. Puțin lucru e oare să vezi în fața cui te pleci, în fața cui cazi în genunchi, ce zeu slăvești, cine are să facă minunea ? Căci sînt icoane vechi, de trecută proslăvire, care azi nu mai sînt sărbătorite, figuri de cărți de joc amestecate de soartă. Ochii aceștia slujesc să arate cine biruie ca să facă pe grozavul, să vadă cine e de preț și are să fie de preț.

— Nu-mi displac, într-adevăr — zise Critilo —, și mi s-a spus că pe la curți sînt foarte prețuiți. Numai pentru că nu-i am mă tot rostogolesc mereu. Integritatea mea mă pierde.

— Un lucru însă nu-l poți tăgădui — i-o întoarse Andrenio —, și anume că ochii de la fluierile picioarelor nu fac decît să se vatăme. Domnule, la picioare au ce căuta, ca să vadă omul unde-i stau, unde intră și de unde iese, pe ce cărare umblă, dar la țurloaie de ce ?

— O, da ! Ca să nu ți se-nmoaie, dar nici prea țepene să nu stea față de cei puternici, de maimarele. Să ia seama omul iscusit cu cine se adună, să vadă cu cine se ceartă și, dumirindu-se cît e de suspus, să nu-mpartă cu el nici pere, necum pietre. Dacă i-ar fi avut și acel fiu al țărinii¹, nu s-ar fi luat la trîntă cu Hercule, niciodată nu s-ar fi luptat cu el, nici titanii răsculați n-ar fi cutezat să se strice cu Iupiterul Spaniei²; căci pe mulți îi strivesc încăpățînările acestea mărunte și prostesți. Vă

¹ Aluzie la *Antonio Pérez* (c. 1539—1611), om de stat spaniol, ministru al lui Filip al II-lea care, după ce-l însărcinase cu supravegherea lui *don Juan de Austria* („Hercule”) și-i poruncise să-l suprimă pe secretarul acestuia, Escobedo, îl dizgrățiază și-l condamnă la moarte. O revoltă populară îi înlesnește fuga, după care se refugiază în Franța.

² „Titanii răsculați” sînt locuitorii Țărilor de Jos care s-au ridicat împotriva lui „Iupiter” (Filip al II-lea). Optica lui Gracián reflectă aici poziția spaniolă față de evenimentele respective.

încredințez că pentru a putea trăi, omul trebuie să se înarmeze din cap pînă-n picioare nu cu ochiuri de zale, ci cu ochi larg deschiși : ochi la urechi, ca să dibuiască atîta prefăcătorie și minciună ; ochi la miini ¹, ca să vadă ce dă și, încă și mai mult, ce ia ; ochi la brațe, ca să nu cuprindă în ele prea mult și să strîngă o nimica toată ; ochi pînă și pe limbă, ca să ia seama de multe ori la ce spune o singură dată ; ochi la piept, ca să vadă ce să ia în el ; ochi în inimă, urmărind cine o atrage și cine trage în ea. Ochi pînă și la ochi, ca să vadă cum vād. Ochi și iar ochi și arhiochi, străduindu-te să fii atotvăzător în văz-duhul acestui veac atît de înaintat.

— Dar ce să facă oare — stăruia Critilo — cel ce nu are decît doi, și nici pe aceștia bine deschiși, năclăiți de urdori și privind copilărește cu două pupile ? N-ai vrea să ne vinzi, că de dăruit nimeni nu mai dăruiește afară de *señor don Juan de Austria*, o pereche de ochi care-ți prisosesc ?

— Cum să-mi prisosească ? — zise Argus. Nu te sature niciodată de privit. Și unde mai pui că nici n-au preț ; unul singur are, și anume un ochi din față.

— Păi ce-aș cîștiga cu asta ? — îi întoarse vorba Critilo.

— Mult — răspunse Argus. Putința de a privi cu ochii altuia, ceea ce e un mare folos ; fără patimă și fără amăgire, căci numai așa privești cu adevărat. Să mergem însă și vă făgăduiesc că înainte de a ne despărți aveți a dobîndi tot atîția ca și mine, căci și ei se iau, ca și înțelegerea, cînd ai de-a face cu cineva care-o are.

— Încotro vrei să ne duci ? — întrebă Critilo —, și ce faci aici, în acest colț de lume, căci ea și-arată pretutindeni colții ?

¹ Tema uneia dintre emblemele lui Andrea Alciati, în care apare *oculata manus : credens in quod videt*. Cf. și *Oracolul manual*, aforismul 222.

— Sînt paznic — răspunse el — la acest pas al vieții, pe cît de anevoios pe-atîta de înalt, căci toți încep a-l trece tineri fiind și la capătul lui se pomenesc bărbați, deși fără a se mîhni atît de rău ca femeile care, din fete cum erau, se pomenesc apoi femei de-a binelea ; dar ele o tăgăduiesc cu atîta strășnicie și, cu toate că nu mai au ce face, se mîngîie nerecunoscînd că-i așa ; și atît de mare le e încăpățînarea, încît și după ce le e de mult calea în colilie, dînselle tot o țin una și bună că abia încep să trăiască. Dar să tăcem, căci s-a decretat că e crimă de necurtenie și ele zic : „Mai bine să ne dezanească decît să ne dezamăgească“.

— Prin urmare — zise Critilo —, ești paznic de oameni ?

— Da, și încă de oameni întregi, de călători, pentru ca nimeni să nu treacă mărfuri de contrabandă dintr-o provincie într-alta. Sînt multe lucruri oprite, care nu pot fi trecute din tinerețe la bărbăție ; acolo sînt îngăduite, pe cînd/aici sînt prohibite sub amenințarea unor pedepse grele. Pe lingă faptul că marfa e rea și nefolositoare, fiind proprietate nedreaptă, copilăria îi costă foarte scump pe unii, căci își pot pierde cîntea și uneori chiar viața, mai cu seamă dacă trec prin desfătări și pozne de-ale tinereții. Ca să se preîntîmpine răul acesta atît de păgubitor pentru neamul omenesc, paznici cu ochii-n patru țin sub observație toate meleagurile acestea și-i opresc pe cei care s-au abătut de la calea cea dreaptă. Eu sînt maimare peste ei, și ca atare vă înștiințez să luați seama ca nu cumva să duceți cu voi vreun lucru cît de cît nepotrivit cu vîrsta bărbătească, iar dacă da, să-l predați, pentru că, așa cum vă spun, pe lingă faptul că e nefolositor, veți fi dați de rușine cînd veți fi prinși ; și țineți minte că, oricît de bine l-ați ascunde, tot vă va fi găsit : și din adîncul inimii vă va răbufni în gură, iar culorile în obraji.

Andrenio se schimbă la față, dar Critilo, ca să dezmință semnele, schimbă vorba și zise :

— Într-adevăr, urcușul nu e chiar atât de aspru pe cât ne așteptăm. Închipuirea o ia totdeauna înaintea realității. Ce coapte sînt toate fructele acestea !

— Da — răspunse Argus —, căci aici totul e matur ; sînt lipsite de strepezeala tinereții, de sărbezeala ignoranței, de lipsa de gust a conversației sale, de nedospirea prostului ei gust. Aici sînt la apogeul desăvîrșirii lor, nici prea trecute, ca la bătrînețe, nici atât de crude, ca în tinerețe, ci numai bune, la mijloc.

Dădură de multe popasuri, cu jilțuri așezate sub duzi, copacii morali cu frunza deasă și coroană bogată¹, care, după spusele lui Argus, fac umbră binevenită și de mare folos pentru capete, răpindu-le multora durerile de cap ; le povesti că-i plantaseră niște înțelepți vestiți, ca alinare de-a lungul trudnicului drum al vieții. Dar faptul cel mai însemnat era că din loc în loc găseau cîte o răcoritoare de învățătură, tonice de curaj, despre care se spunea că fuseseră întemeiate acolo de cîțiva bărbați fără pereche, cu prețul sudorii, și înzestrate cu veniturile doctrinei lor. Și astfel, într-o parte li se oferiră chintesențe din Seneca, într-alta, sucuri dumnezeiești din Platon, nectare din Epicur și ambrozii din Democrit și alți numeroși autori sacri și profani, cu ajutorul cărora dobîndiră nu numai vlagă, ci și calitatea de persoane, luînd-o înaintea tuturor celorlalți.

Ajunseseră tocmai în sublimul centru al acelor înălțimi, cînd descoperiră o mare clădire durată mai mult de dragul folosului decît al artei și, deși foarte încăpătoare, cîtuși de puțin somptuoasă ; cu temelii adînci, sprijinind cu stilpi trainici zidurile puternice, fără a se sumeți însă și fără a umple văzduhul cu foișoare și cu turnuri ; nu străluceau țuguiri și nu se rôteau moriști. Totul era

¹ Vezi mai sus, p. 65 n. 1.

masiv, din blocuri trainice de piatră cioplită cu nădejde. Și cu toate că avea multe deschideri pentru ferestre și lucarne, nu avea nici zăbrea, nici balcon, pentru că între fiare, fie ele și aurite, se zămislesc de obicei altele și mai rele, ajungînd să se înmoaie pînă și piepturile de bronz curat. Locul era foarte întins, dominînd totul împrejur, împărtășindu-se din toate luminile și nedisprețuind nici una. Dar ceea ce o împodobeă îndeosebi erau două porți mari și totdeauna deschise : una către Răsărit, de unde se vine, iar cealaltă către Apus, încotro se merge. Și deși aceasta părea falsă, era cea mai adevărată, fiind totodată poarta principală. Prin cea dintii intra toată lumea, iar pe-aici ieșeau doar cițiva.

Rămaseră nespus de uimiți văzînd cît de schimbați ieșeau trecătorii și cît de deosebiți de cum intraseră, deoarece arătau cu totul diferiți de ei înșiși. Astfel îi mărturisi cineva celei care-i spunea : „Eu sînt aceeași“, răspunzîndu-i : „Eu nu sînt același“. Cei ce intrau zîmbitori ieșeau foarte gînditori ; cei veseli, melancolici ; nimeni nu rîdea, peste tot domnea autoritatea. Și astfel, cei prea nesocotiți înainte purcedeau acum cu gravitate ; zurbagiii deveneau așezați ; slăbănogii, pe care cînd îi căutai îi lua vîntul, acum luau ei cuvîntul, iar șchiopii călcau acum drept ; ușuraticii ajungeau plini de miez. Vederea unei atare noutăți și-a unei atît de neînchipuite transformări îl ului pe Andrenio.

— Ia te uită — zise el —, acela care iese acum ca un adevărat Cato, oare nu era, cu puțin timp înainte, un filfizon ?

— Ba chiar el.

— Ce mai schimbare !

— Nu-l vezi pe acela care intrase sărînd și dănțuînd ca un franțuz, cum iese acum de mohorît și de grav ca un spaniol ? Dar naivul acela, nu observăți ce enigmatic și ce prevăzător se arată ?

— Aici — zise Andrenio —, locuiește Circe care-i transformă astfel pe oameni. Ce sînt pe lingă toate acestea metamorfozele proslăvite de către Ovidiu ? Priviți-l pe acela care a intrat ca un Claudiu împărat¹ și iese ca un Ulise. Toți se mișcau înainte cu ușuratică înlesnire, iar acum purced cu matură judecată. Pînă și culoarea o scot, nu doar un pic, ci schimbînd-o cu desăvîrșire...

Și într-adevăr așa era, căci văzură întrînd un țingău spălăcit care ieși curînd cu barbă neagră ; cei îmbujorați, palizi, cu trandafirii prefăcuți în grozame ; pe scurt, toți schimbați din cap pînă în picioare, întrucît nici capul nu și-l mai mișcau cu ușurință într-o parte și-n alta, ci și-l țineau atît de liniștit, încît s-ar fi zis că fiecăruia i se virise o oca de plumb în el ; ochii mîndri, foarte prudenți ; călcau apăsător, fără a-și agita brațele, cu mantia pe umeri, cu multă sobrietate.

— Trebuie să fie un farmec la mijloc, altfel nu se poate — stăruia Andrenio. E o taină aici, ori de nu, după cît de îngîndurați ies toți, s-ar părea că s-au căsătorit.

— Ce farmec mai mare — zise Argus — ca treizeci de ani în spinare ? Este prefacerea vîrstei. Observați că pe o distanță atît de mică, între o poartă și alta, sînt treizeci de leghe, nu mai puțin ca între un tînăr și un bărbat. Aici e strunga dintre tinerețe și vîrsta bărbătească. La prima poartă își lasă nebunia, nesocotința, ușurătatea, nestatornicia, neliniștea, risul, nepăsarea, necuviința, odată cu tinerețea ; iar la poarta cealaltă își dobîndesc mintea, gravitatea, severitatea, calmul, potolirea, răbdarea, atenția și grijile, odată cu bărbăția. Și așa se face că acela care

¹ Claudiu I (*Tiberius Claudius Nero Drusus Germanicus*) 41—54 e.n.), împărat roman. Bun administrator. Contemporanii îl priveau ca pe un smintit (*mente captus*) și un sărăcuț (*misellus*). Istoricii moderni l-au reabilitat. Prin asociație de idei cu *Metamorfozele* lui Ovidiu, Gracián se gîndește poate și la satira lui Seneca, *Apokolokyntosis divi Claudii* (*Prefecerea în dorleac a divinului Claudiu*) ; trad. de E. Cizek, B.P.T., nr. 399.

vorbea ca o moară hodorogită, cuvîntează acum atît de așezat, de parcă ar acorda o audiență. Dar celălalt căruia îi zdrăngăneau creierii, uitați-vă la el ce cumpănit iese ; celălalt, cu rumeguș în loc de minte, rumegă acum gînduri cu miez. Nu-l vedeți pe-acela atît de măsurat în fapte, atît de stăpînit la vorbă ? E zănaticul de adineauri. Luați seama cum intră acela cu picioarele de fulgi ; aveți să-l vedeți cum va ieși cu picioare de plumb. Nu vedeți ce de valencieni ¹ intră și ce de aragonezi ies ? În sfîrșit, toți sînt alții decît înainte, ori măcar își vin în fire : umbletul tacticos, vorba gravă, privirea pătrunsă și pătrunzătoare, purtarea chibzuită, încît fiecare pare un Chumacero ².

Argus îi și zorea să intre, iar ei :

— Spune-ne mai întii ce casă neobișnuită e aceasta.

— E Vama obștească a vîrstelor — răspunse el. Aici se înfățișează toți călătorii vieții și aici își arată marfa pe care-o duc cu ei ; se cercetează de unde vin și unde au să ajungă.

Intrară și dădură peste un areopag, președinte fiind Discernămîntul, un ins cu mare vază, asistat de Sfat, un om și jumătate, de Măsură, vorbit numai de bine, de Timp, cu mare autoritate, de Rînduială, nespus de însemnat, de Curaj, foarte întreprinzător, ca și de alte personaje de seamă. În fața lor stătea deschis un catastif de socoteli și chibzuință, lucru ce-l miră nespus pe Andrenio, ca pe toți cei de vîrsta lui, care se pregătesc a deveni oameni adevărați. Sosiră tocmai cînd îi întrebau pe niște călători din care parte a pămîntului vin.

— Cu drept cuvînt — zise Critilo —, pentru că din pămînt venim și-n el ne întoarcem.

¹ Valencienii sînt, pentru Gracián, ipocriți, leneși, invidioși, oameni „neîntregi“, așadar, în timp ce aragonezii, în ciuda încăpățînării lor, sînt întregi, „persoane“.

² Juan Chumacero (1580—1660), președinte al Consiliului Suprem al Castiliei.

— Da — zise altul —, căci știind dincotro venim, vom ști mai bine încotro ne ducem.

Mulți nu nimereau să răspundă, întrucât cea mai mare parte dintre oameni nu știu a da seama despre ei înșiși. Și astfel, când îl întrebară pe unul încotro merge, el răspunse că unde-l duce timpul, neavînd altă grijă decît să numere zilele și să aștepte ce aduce timpul.

— Tu aștepți ce-ți aduce, dar el nu așteaptă și te duce — zise președintele.

Și-l trimise la reforma celor care pe lume nu valorează decît la număr. Altul răspunse că merge înainte pentru că nu se poate întoarce. Cei mai mulți ziceau că fac asta doar fiindcă, spre marea durere a inimii lor, fuseseră dați afară din înfloritele tărîmuri ale tinereții și că dacă nu s-ar fi întîmplat așa, cu dragă inimă ar fi rămas acolo toată viața, nemaisăturîndu-se de tinereți. Și pe aceștia îi trimiseră la reforma copilăroșilor. Un prinț se plîngea că se vede pe sine atît de departe, iar pe înaintașul său atît de în urmă, deoarece pînă atunci, absorbit de petrecerile tinereții, nu se gîndise să fie cineva ; dar după ce se terminaseră, îl mîhnea nespus de mult să vadă că-i prisosesc anii și-i lipsesc curțile. Îl dădură la reforma răbdării, ca nu cumva să domnească pe sărite, prăbușindu-se negreșit. Unii spuseră că merg în căutarea reputației ; mulți, după interes ; și foarte puțini, ca să devină persoane, deși fură ascultați de toți cu aplauze, și de Critilo cu luare-aminte.

Sosiră între timp paznicii cu o ceată numeroasă de călători pe care îi prinseseră că se abat din drum. Se dădu poruncă să fie numai decît percheziționați de către Atenție și Prudență, cercetîndu-li-se toate cîte le aveau asupra lor. La cel dintîi dădură peste nu știu ce cărți, unele vîrite adînc în sîn. Citiră titlurile și spuseră că toate erau interzise de către Discernămînt și contraveneau legilor pragmatice ale înțeleptei Gravități, deoarece erau romane și comedii. Îi condamnară la reforma celor care visează treji,

și porunciră ca acele cărți să fie luate de la bărbații care își merită numele și cadorisite pajilor și slujnicelor ; și îndeobște, orice fel de poezie în limbă vulgară, mai cu seamă cea burlescă și amoroasă, cuplete, romane, intermedii, floricele primăvăratice, fură încredințate fanților. Dar cel mai mult îi uimi pe toți faptul că însăși Gravitătea în persoană porunci cu strășnicie ca de la treizeci de ani în sus nimeni să nu mai citească și nici să nu mai recite versuri străine și cu atât mai puțin proprii sau ca și proprii, sub pedeapsa de a trece drept ușuratici, zăpăuci sau stihui-tori. Cît despre lectura cîte unui poet sentențios, eroic, moral și chiar satiric în vers grav, ea le fu îngăduită cîtorva inși cu mai mult gust decît autoritate și numai în cămărilor lor de taină, fără martori, purgîndu-se de asemenea fleacuri, dar acolo, pe ascuns, lingîndu-și degetele. Foarte rușinat rămase unul căruia-i găsiră un roman cavaleresc.

— Boarfă veche — zise Atenția — de prin vreo bărbierie.

Îl făcură cu ou și cu oțet și-l siliră să-l înapoieze scutierilor și spițerilor ; dar pe autorii unor atare nerozii îi declarară nebuni de legat. Alții spuseră că, pentru a-și trece timpul, să li se dea voie să citească operele unor alți autori care scriseseră împotriva acestora dintii¹. Bătîndu-și joc de himerica lor lucrare, dar Cumințenia le răspunse că nici nu poate fi vorba de așa ceva, fiindcă ar însemna să cadă din lac în puț, iar acela nu făcuse decît să încerce a scăpa lumea de o nebunie cu alta și mai mare. În locul atîtor cărți nefolositoare (Dumnezeu să-l ierte pe inventatorul tiparului), sporovăieli de prăvălie și îndeletnicire de profani, le înmînară niște Seneci, Plu-

¹ Aluzie posibilă la Cervantes, pe care, destul de ciudat, nu-l pomeniște decît într-un pasaj din *El Discreto*, XX, în *Obras completas*, ed. Hoyo, Aguilar, p. 133, și aici tot aluziv (Cf. și Romero-Navarro, ed. cit., I *Introducción*, p. 50).

tarhi, Epicteti și alții, care s-au priceput să înfrățească folosul cu plăcerea¹.

Îi învinuiră pe alții, nu mai puțin trîndavi și dăunători, care jucaseră și soarele de pe cer și rămăseseră a se hlizi la lună, zicînd că o făcuseră ca să treacă timpul, ca și cum nu le-ar fi trecut oricum și de parcă a-ți pierde timpul însemna a ți-l trece : de fapt, asupra unuia găsiseră o pereche de cărți de joc. Porunciră să fie arse numaidecît, de teama molipsirii, știut fiind că joaca aduce tîrbaca și-n orice caz necaz, tăind prudența, reputația, modestia, gravitatea și uneori chiar sufletul. Dar celui la care le găsiseră, precum și tuturor trișorilor, pînă la para, că par a fi din tată-n fiu, le tăiară averile, familiile, onoarea și tihna pentru tot restul vieții.

Cînd erau uluirea și liniștea mai mari, îl auziră pe unul fluierînd, lucru care-i scandaliză nespus pe toți cei de față, și mai virtos pe spanioli. Cercetînd nesăbuinta, găsiră că vinovatul fusese un franțuz și-l osîndiră să nu aibă niciodată de-a face cu persoane. Și mai mult îi supără o zdrăngăneală ca de ghitară, instrument interzis sub pedepse strașnice de către Cumințenie. Se povestește că Discernămîntul, auzind corzile, zise :

— Ce e nebunia asta ? Oare sîntem între bărbați sau între bărbieri ?

Se făcu cercetare să se afle cine cînta și se văzu că era un portughez. Și tocmai cînd credeau cu toții c-are să fie supus la chinul corzilor, auziră că-l roagă, fiindcă cei de teapa lui se lasă rugați, să cînte ceva modern și să și zică ceva din gură. Greu îl porniră, dar și mai greu îl opriră. Le făcu mare plăcere, pînă și celor mai serioși miniștri ai reformei omenesti, iar ca regulă obștească, li se porunci tuturor acelora care din tineri devin bărbați ca de acum înainte să nu mai pună nici unul mîna pe

¹ Cunoscut principiu horatian (*Arta poetică*, 343), cultivat și de secolul al XVII-lea și recomandat cu deosebire în doctrina literară iezuită (Suárez, *Retorica* ; Pontano, *Poetica*).

vreun instrument și să nu mai cînte, dar că pot asculta fără grijă cum cîntă alții din instrumente și din gură, așa fiind cel mai cuviincios și cel mai plăcut.

Între timp, percheziția călătorilor omenești se urma cu atîta asprime, încît paznicii ajunseră să-i și despoaie pe cîțiva suspecti. Unuia îi confiscară portretul unei doamne, spînzurat de un juvăt de sidef. Pe cît de zăpăcit rămase acesta, pe-atîta de scandalizați fură toți înțelepții; nu catadicsiră nici să se uite la portret, putîndu-și lesne închipui cum era cea zugrăvită, toate fiind la fel. Unul din paznici îl privi cu luare-aminte și zise:

— Pe-asta i l-am mai luat altuia, nu-s multe zile de-atunci.

Dădură poruncă să fie scos și găsiră încă o duzină.

— Destul — zise Președintele — că o nebună molipsește o sută. Să fie confiscate ca monedă calpă, taleri cu multe fețe.

Iar împrecinatului îi puseră în vedere să aleagă fie mai puțină barbă, fie mai puține sclifoseli, iar bătutul străzilor, învîrtitul pînă ametește, pupatul zăbrelelor, rezematul de ziduri, curățatul balcoanelor, să le lase pentru Adonișii cu caș la gură. Mare veselie stîrni unul care veni cu un lăstar în mină și după ce se văzu că nu era nici medic, nici valencian, ci un fante, îl luă la rost Atenția, spunîndu-i că-i lăstar de nebunie, semn de tractir, dovadă de cap sec. Văzură pe altul care nu se uita la nimeni și, fără a fi necioplit, nu-și dezlipea ochii de la pălărie.

— Doar n-o face de rușine — zise Isteteimea.

Și bănuindu-l de ușurătate, porniră să-l caute și-i găsiră o oglinjoară prinsă de calota pălăriei. Și traseră încheierea că e negreșit un nebun fără pereche, urmaș al lui Narcis.

Nu se minunară atîta de aceștia cît de un altul care năzuia la severitatea unui Cato și se și vedea om de stat. Îl scormoniră cu privirea din cap pînă-n picioare și-i

dibuiră o cută de la un pieptar verde, culoare foarte rău văzută de Autoritate.

— Mai bine i-ar prinde niște dungi la spate — ziseră toți într-un glas.

Dar ca să nu întărite mulțimea, îl predară pe tăcute Nunțiuului din Toledo¹, ca să-l scutească de judecată. Pe altul, care sub o sutană neagră purta pantaloni ajurați, îl osîndiră să-și sumeată poalele și să le prindă în briu, ca să-i poată vedea toată lumea dezmațul. Altora le puseră în vedere cu toată seriozitatea ca nu cumva să-și mai suflece pe viitor borurile pălăriei, prinzîndu-și-le de calotă, decît dacă merg călare, cînd nimeni nu-i înțelept, și nici să nu mai poarte pălăria pe-o ureche, lăsînd descoperită cealaltă jumătate a glagoriei ; să nu se mai privească pe sine nici măcar după umbră, sub pedeapsa proastei reputații, și nici picioarele să nu și le mai admire, căci nu-i bine să te împăunezi. Le fură interzise panglicile și fundele colorate, neîngăduindu-li-se decît răcanilor ageamii cît pleacă sau se-ntorc din campanie ; toate inecele să fie încredințate medicilor și abaților, acestora pentru că-i îngroapă pe cei trimiși des gropii de cei dintii.

Apoi, toți miniștrii marii Vămi a Timpului trecură la reforma generală a tuturor celor care devin din pași ai Tinereții majordomi ai Bărbăției. Și ca măsură dintii, toți fură dezbrăcați de livreaua vîrstei tinere, de părul blond și auriu, și acoperiți cu păr negru, strai de doliu și prin tristețe, și prin lungime, deoarece, căzînd peste tîmple, înaltă inima. Li se porunci cu toată severitatea să nu mai pieptene niciodată păr blond, și cu atît mai puțin spre gură și buze, fiind culoare profană și rău văzută de acum încolo, interzicîndu-li-se și orice fel de tuleie și de plete cîrlionțate, ca să nu ajungă de rîsul înțelepților. Orice culoare materială, dar nu și cea spirituală, le fu interzisă, neîngăduindu-li-se nici măcar să roșească, ci doar să pă-

¹ Nume sub care era cunoscută casa de nebuni din Toledo, întemeiată de nunțiuul Francisco Ortiz în 1538.

lească, semn al grijilor ce-i frământă. Trandafirii din obraji li-i prefăcură în ciulinii bărbii. Astfel încît îi reformau din cap pînă-n picioare. Tuturor le puneau cîte un lacăt la gură, cîte un ochi la fiecare mină și încă o față de Ianus, picior de cocor, copită de bou, ureche de pisică, ochi de linx, spinare de cămilă, nas de rinocer și piele de năpîrcă.

Le reformau pînă și gustul material, poruncindu-le ca pe viitor să nu se mai arate poftitori de lucruri dulci, sub pedeapsa de a fi luați drept copii, ci doar înțepătoare și acre, și unele sărate. Și pentru că unuia îi găsiră niște bomboane, i se puse în vedere să-și atîrne bărbița ori de cîte ori avea să le mănînce. Așa încît se fereau cu toții să dea scaietii pe stafide, și toți mîncău salată. Pe unul îl prinseră mîncînd cireșe și se făcu asemeni lor la față : îi veniră în obraji. I se porunci să le prefacă-n vișine. Așadar, aici nu e oprit piperul, ba e mai prețuit chiar decît zahărul, fiind o marfă răspuns de bine văzută, încît unii o folosesc pînă și-n judecată și cu atît mai virtos dacă se unește cu portocala. Sarea e și ea ținută la mare cinste și unii o mănîncă cu pumnul, dar fără ceva util nu aduce folos : mulți își sarează trupurile operelor ca să nu putrezească în veci ; și nu sînt mirodenii mai bune de îmbălsămat cărțile, ferindu-le din toate părțile de viermi, decît condimentele și sărurile. Dulciurile sînt atît de discreditate, încît pînă și *Panegiricul* lui Pliniu¹ îți face lehamite după patru îmbucături ; și nu-i mai cumplită indigestie de morcovi ca o gură de sonete de-ale lui Petrarca și încă pe-atîtea din Boscán² ; se găsesc unii care și pe Tit Liviu

¹ Aluzie la faimosul panegiric închinat de Pliniu cel Tânăr lui Traian, cu prilejul ridicării acestuia la rangul de consul ; discursul reprezintă un model al genului, cu toate defectele și calitățile lui.

² *Juan Boscán Almagáver* (c. 1495—1542), militar și poet spaniol, admirator al poeziei italiene, al cărei stil și prozodie (endecasílabul) le introduce în poezia spaniolă.

il fac peltea lungă, iar unora și de Zurita¹ al nostru li se apleacă repede.

— Cată să-ți ai gustul și părerea ta, nu să trăiești tot pe seama celor străine ; căci mai toți pe lumea aceasta gustă ce-i văd pe alții gustînd, laudă ce aud că-i laudat ; iar dacă-i întrebi de ce e bun lucrul pe care-l proslăvesc, nu știu să-ți spună ; așa încît trăiesc prin alții și se călăuzesc după înțelegerile străine. Aibi, așadar, propriul tău discernămint, și astfel și părerea îți va avea greutate ; caută să ai de-a face cu oameni, deoarece nu sînt toți cei ce par a fi ; chibzuiește mai mult și vorbește mai puțin, conversează cu bărbații erudiți, și vei izbuti poate să istorisești vreo glumă destinată plăcutei învățături, dar cu multă cumpătare, ca să nu fii luat drept magistru în basme, licențiat în glumă și bufon fără simbrerie. Vei putea uneori să te plimbi în propria-ți tovărășie, cugetînd, nu vorbind cu glas tare. Fii om al bibliotecii, chiar dacă-n-cingi și spadă, și îndrumă-ți puterea de alegere către cărți, care ne sînt prieteni portativi ; nu îndopa rafturile cu cîlți, căci nu stă bine un potlogar alături de un spirit nobil, și, dacă trebuie, preferă-le pe cele judicioase celor ingenioase. Arată-te persoană în totul, în spuse ca și-n fapte, poartă-te cu gravitate potolită, vorbește cu maturitate prietenoasă, făptuiește cu integritate curtenitoare, trăiește cu luare-aminte în totul și mîndrește-te mai mult cu capul bun decît cu chipul. Ia seama că Euclid, omul proporțiilor, a dat copiilor punctul, băieților linia, flăcăilor suprafața, iar bărbaților adîncimea și centrul.

Iată mercurialul preceptelor bărbăției, tariful prețuirii, statutele personalității, căroră, cu glas nici prea tare, nici prea scăzut, le dădu citire Atenția, la stăruința Discernă-mîntului.

¹ *Jerónimo de Zurita* (1512—1580), istoriograf aragonez : *Anales de la corona de Aragón* (*Analele coroanei Aragonului*), lucrare serioasă și bine documentată.

După aceea, Argus îi îmbăie într-o extraordinară li-coare distilată din ochi de vulturi și de lincși, din inimi mari și din creieri, o baie atît de binefăcătoare încît, pe lîngă faptul că-i întări nespus, făcîndu-i mai invulnerabili prin înțelepciune decît pe un Roland prin farmece, le deschise totodată pe tot trupul, din cap pînă la picioare, și numeroși și feluriți ochi care pînă atunci stătuseră orbiți de urdorile copilăriei și de nesăbuitele patimi ale tinereții, iar acum erau toți atît de ageri și de treji, că nimic nu le mai scăpa ; observau și înregistrau tot.

Cu aceasta, li se dădu îngăduința de a trece mai departe spre a ajunge persoane și-și ieșiră cu toții din sine, ca să se întoarcă-n sine cū atît mai mult. De aici înainte, Argus nu-i mai călăuzi, căci ajuns aici nu mai chemi doctor¹ și nu mai cauți călăuză, ci-i conduse în punctul cel mai înalt al aceluï pas peste care pășești în altă lume, făcînd aici haltă ca să aibă sub ochi cea mai vastă priveliște întîlnită de-a lungul călătoriei întregii vieți. Numeroasele și minunatele lucruri pe care le zăriră de acolo, toate mărețe și vrednice de aplauze, ni le va înfățișa critica următoare.

¹ Vezi Oracolul manual, aforismul 36.

CRITICA a 2-a

Minunile lui Salastano ¹

Trei sori, vreau să zic trei Grații, în virtutea frumuseții, înțelepciunii și farmecului lor (povestea un curtean vrednic de crezare, adevărată minune), încercară să intre în palatul unui mare principe, ba chiar în al tuturor. Cea dintii, strălucitor de frumoasă, purta o cunună de flori înmiresmate, avea cosițe bălaie și rochia îi era presărată cu mărgăritare lichide, fiind atît de zîmbitoare, încît însenina o lume-ntreagă. Dar ocărîndu-i neasemuita frumusețe, cei dinăuntru îi închiseră cu atîta grăbire ușile și ferestrele, încît, deși încercă să intre printr-o sută de locuri, nu izbuti : căci socotind-o nepoftită, îi înfundaseră și cele mai mărunte crăpături, așa că fu nevoită să-și vadă de drum, prefăcîndu-și rîsul în plîns. Se apropie cea de-a doua, pe cît de frumoasă pe atît de înțeleaptă și, zeflemisind-o pe cea dintii ca un Zapata ², îi zise :

— Du-te-ncolo, că nu stăpînești arta și n-o cunoști. Ia să vezi cum am să găsesc eu intrarea, cu meșteșugul meu.

¹ Anagrama lui *Lastanosa*, prietenul și mecena lui Gracián.

² Personaj incert. E vorba probabil de Luis Zapata, autor al scrierii *Carlos famoso* (1566).

Începu să se furișeze, căutînd mijloace și ticluind planuri ; nu-i izbutea însă nici unul, căci de-ndată ce-i dibuiau chipul arătos, toți îi și-ntorceau spatele. Și nu se mai mulțumeau să-i închidă numai ușile și ferestrele, ci și ochii ca să n-o vadă și urechile ca să n-o audă.

— Eh, n-ai noroc și pace — zise a treia, nespus de plăcută la înfățișare. Ia seama cum am să intru eu în palat pe poarta Hatîrului, căci azi nu mai poți intra prin altele.

Se strecură făcîndu-se plăcută. Dar deși găsi bună primire la început, aceasta se dovedi amăgitoare și părelnică, încît pînă la urmă fu nevoită să se retragă mult mai mofluză. Stăteau făcute marț tustrele, cîntărindu-și, cum se obișnuiește, multele merite și puținul noroc, cînd, împins de curiozitate, se apropie de ele un curtean lingușitor ; și după ce le aduse laudele de cuviință, le împărtăși dorința sa de a ști cine sînt, întrucît lor le era prea bine cunoscut ce e palatul, de mult ce-i bătuseră la poartă.

— Eu — zise cea dintîi — sînt aceea care dau tuturor bună dîmineața, dar ei o iau anapoda și strică ziua de tot ; eu deschid ochii oamenilor și-i fac să se trezească ; eu sînt cea dorită de bolnavi și temută de cei răi, mama neștirbitei bucurii. Eu sînt prealimpezita soție a lui Titon¹ și tocmai mi-am părăsit iatacul de sîdef.

— Atunci, doamnă Auroră — zise curteanul — nu mă mai mir că nu găsești primire în palat, unde nu sînt ceasuri aurite, toate fiind apăsătoare. Aici nu există dîmineață, ci numai seară : s-o spună speranțele. Și așa stînd lucrurile, nimic nu-i azi, totul e mîine. Așa că nu te mai osteni, căci aici niciodată nu se luminează de zi, nici chiar pentru domnia-ta, oricît de limpede ai fi.

¹ *Titon*, fiul lui Laomedon, rege legendar al Troiei ; Eos (Aurora) se-ndrăgostește de el și-l ia de bărbat, dar el, ca muritor, îmbătrînește ; Eos îi obține de la Zeus nemurirea, nu însă și tinerețea veșnică, pe care uită s-o ceară. În cele din urmă, e metamorfozat de soția sa în greiere.

Se întoarse către cea de-a doua, care și începuse a-i spune :

— Oare n-ai auzit niciodată de acea mamă bună a unei fiice rele ? Ei, eu sînt aceea, iar ea, Ura ; eu sînt cea care, de prea bună, nu găsesc decît rea primire la toți : cînd sînt copii, nu mai pot de dragul meu, dar cum nu mă mai pot înghiți, mă scuipă de îndată ce se fac mari. Sînt la fel de scăpărătoare ca însăși lumina. Și dacă Lucian¹ nu minte, sînt fiica nu a Timpului, ci a lui Dumnezeu însuși.

— Păi bine, doamna mea — zise curteanul —, dacă domnia-ta ești Adevărul, de ce mai ceri tot ce nu se poate ? Domnia-ta în palate ? Nici la o mie de leghe ! La ce crezi că folosește o spadă atît de ascuțită ? Căci nu apără atîta de trădări, o, nu, desigur, cît de... de...² Te poți lăsa păgubașă acum și chiar pentru totdeauna.

După care, cea de-a treia, de o prea dulce frumusețe, răpitoare de inimi, zise :

— Eu sînt cea fără de care nu e fericire în lume și mulțumită căreia se trece orice nefericire. În celelalte fericiri ale vieții, foloasele binelui sînt foarte împărțite, dar în mine se întrunesc toate : reputația, plăcerea și folosul. Nu-mi găsesc locul decît printre cei buni, căci între cei răi, cum zice Seneca, nu sînt nici adevărată, nici statornică. Îmi trag numele de la Amor, așa încît nu voi putea fi găsită în pîntece, ci în inimă, vatra bunăvoinței.

— Acum zic că ești Amiciția — proclamă curteanul —, pe-atîta de dulce tu, pe cît de amar e Adevărul. Dar deși măgulitoare, principii nu te cunosc, pentru că toți prietenii lor sînt ai regelui și nici unul al lui Alexandru³ : o spunea el însuși. Tu faci din doi unul singur și e cu neputință să împaci Dragostea cu Maiestatea. Mi se pare,

¹ E vorba de Lucian din Samosata.

² După A. del Hoyo, ar trebui înțeles „de adevăruri“.

³ Vezi Plutarh, *Vieți paralele*, *Alexandru*.

doamnelor, că tustrele vă puteţi vedea liniştite de drum şi să vă duceţi, tu, Auroră, la muncitori ; tu, Prietenie, la cei de-o seamă, iar tu, Adevărul, nu mai ştiu nici eu unde.

Această critică întâmplare le-o povesti învăţatul Argus celor doi pelerini ai lumii şi-i mai încredinţă că-l auzise el însuşi vorbind pe curteanul cu pricina :

— Aici, în locul acesta — zise el —, căci de-aceea mi-am şi adus aminte.

Ajunseseră în punctul cel mai înalt al pasului virstei bărbăteşti, cunună a vieţii, atât de eminentă, încît de-acolo putură domina întreaga viaţă omenească : spectacol pe cît de însemnat, pe-atîta de plăcut, deoarece descopereau ţări nicicînd străbătute, ţinuturi nemaivăzute, precum cel al Curajului şi al Ştiinţei, cele două mari provincii a Virtuţii şi a Reputaţiei, ţările Averii şi Puterii, cu întinsul regat al Fortunei şi Autorităţii ; toate acestea, reşedinţe foarte bărbăteşti şi care pe Andrenio îl uimira nespus. De mare ajutor le fură aici cei o sută de ochi ai lor, căci pe toţi îi întrebuiţară. Văzură acum numeroase persoane, cea mai frumoasă privelişte din cîte sînt, să mă ierte frumuseţea. Dar, ciudat lucru, ceea ce unora le părea alb, altora negru, atât de mare e felurimea judecăţilor şi-a gusturilor, şi nu sînt ochelari coloraţi care să schimbe lucrurile mai virtos ca sentimentele.

— Să vedem deodată toate cîte sînt — zise Critilo. Căci toate trebuie văzute, iar cele mai aparte privite îndelung.

Şi începînd din zarea cea mai depărtată, căci, cum zic, li se dezvăluia nu numai lumea de la un capăt la celălalt, dar şi veacurile de la cel dintîi la cel de acum :

— Ce clădiri smintite sînt acelea (vorbind în termeni mariani ¹), care abia se desluşesc acolo departe, sumeţin-du-se întru slavă ?

¹ Aluzie probabilă la Juan de Mariana (1537—1624), ieziuit spaniol, autor al unei faimoase *Istории a Spaniei*.

— Acelea — răspundea Argus, care lămurea totul dez-amăgind — sînt cele şapte minuni ale lumii.

— Alea — i-o întoarse Andrenio — minuni ? Cum e cu putinţă ? Statuia care se zăreşte printre ele a putut fi vreodată minune ?

— O, da, a fost colosul unui soare ¹.

— Chiar de-ar fi soarele însuşi, dacă e statuie, pe mine nu mă minunează.

— N-a fost atîta statuie, cît o atenţie întru totul politică, adorînd soarele ce răsare şi înălţînd o statuie puterii ce se ridică.

— Dacă e aşa, o venerez. Celălalt pare mormînt. E tot o minune ?

— Şi încă foarte ciudată.

— Cum se poate, de vreme ce e locul de îngropăciune a unui muritor ?

— O, a fost din marmură şi jasp.

— Chiar şi Panteonul ² de-ar fi.

— Nu vezi că l-a durat o femeie în cinstea soţului ei ?

— Ei, asta e ! În loc să-l îngroape, nu zic în porfir, ci-n diamante, în perle, dacă nu lacrimi, s-ar fi găsit femeii care să-i înalţe şi un rug.

— Da, dar fiind la mijloc Mausol ³, care înseamnă a rămîne solitară, prefăcută-n turturea, crede-mă, ea a fost un miracol de credinţă.

— E, să lăsăm minunile care-mbătrînesc — zise Andrenio. Oare nu-i şi vreuna modernă ? Oare azi lumea nu mai face minuni ?

¹ Se referă la *colosul din Rodos*, cea mai mare dintre cele o sută de statui închinăte soarelui care se înălţau pe această insulă, şi una din cele şapte minuni ale lumii. Operă a lui Hares din Lindos, a fost distrus de un cutremur în 223 î.e.n.

² E vorba de Panteonul roman.

³ Rege al Icariei, înmormîntat în celebrul *Mausoleu*, ridicat în memoria lui de soţia îndurerată. Aici, şi joc de cuvinte, pornind de la rădăcina *sol* (*solus*, singur).

— Nici gînd, deoarece, dacă-i adevărat că oamenii se pipernicesc și se fac tot mai mici pe măsură ce trece timpul (așa încît la fiecare veac scad cu un deget și-n ritmul acesta au s-ajungă pînă la urmă niște păpuși și niște pitici, unora nemailipsindu-le mult), bănuiesc că și inimile li se micesc, întrucît așa se explică lipsa acelor mari inși care cucureau lumi și întemeiau orașe, dîndu-le numele lor, în chip de regesc *faciebat* ¹.

— Și nu mai sînt Romuli, nici Alexandri, nici Constantinii ?

— Se mai întîlnesc și cîteva minuni noi-nouțe — răspunse Argus —, doar că, de îndată ce le privești de aproape, nu par.

— Ar trebui să se vadă și mai și, căci lucrurile, cu cît sînt privite mai de aproape, cu atîta par mai mari.

— O, nu ! — zise Argus —, căci văzul prețuirii e foarte deosebit de cel al ochilor în materie de apreciere. Cu toate acestea, ia seama la acele ace sublime ce se înalță în marele cap al lumii.

— Stai — zise Critilo — acolo e capul lumii ? Cum se poate, de vreme ce e la picioarele Europei, la genunchiul Italiei și în miezul Mediteranei, cu Neapolul la poale ?

— Ceea ce ți se pare că stă printre picioarele pămîntului e de fapt cerul, capul încoronat al lumii și atotstăpîn pe toată întinderea ei, sacra și biruitoarea Romă, prin curajul, știința, măreția, autoritatea și religia ei ; curte de persoane, atelier de bărbați, deoarece restituindu-i întregii lumi, toate celelalte orașe îi sînt colonii ale urbanității. Acele obeliscuri semețe care se arată falnice în piețele ei sînt minuni moderne vrednice de aplauze. Și mai luați aminte la un lucru, că oricît ar fi ele de uriașe, tot nu se apropie cît de cît de superioritatea înzestrărilor preasfinților stăpîni ai lor.

¹ A făcut (lat.). Cuvînt care, precedat de numele artistului, apărca ca semnătură pe operele de artă.

— Acum nu vrei să-mi mai spui un adevăr ? Ce-au urmărit acești eroi sacri cu asemenea ace atât de avîntate ? Căci negreșit vădesc o taină, demnă de smerita lor măreție.

— O, da ! — răspunse Argus —, ceea ce au urmărit a fost să coasă pămîntul de cer, ispravă care înșiși Cezarilor li s-a părut cu neputință, pe cînd ei au înfăptuit-o. Dar tu ce privești cu atîta concentrare ?

— Văd — zise Andrenio — că-n fiecare provincie e cîte ceva vrednic de atenție. Acel liliac al orașelor, curte amfibie, care nici pe mare, nici pe pămînt nu stă, pururea cu două fețe.

— O, ce politică ! — exclamă Argus —, i se trage din chiar începuturile ei, și-i obîrșește din temelii. Și tocmai acestei duble stări fără pereche îi proslăvea ducele de Osuna¹ rațiunea de stat. E renumitul canal, prin care se pricep să aducă pînă și marea venetică sub ascultarea Veneției lor.

— Dar în Spania nu sînt minuni ? — zise Critilo, întorcîndu-și privirea spre centrul ei. Ce oraș e acela ce atît de avîntat pare, încît amenință cerul ?

— O fi Toledo, care, pe temeiul înțelepciunilor sale, năzuiește a sfredeli stelele, deși a lui nu e pe cer acum.

— Ce edificiu nemaipomenit e acela care suie din valea Tagului, escaladîndu-i castelul, și poartă sus cleștare ?

— Este mult lăudata măiestrie a lui Juanelo², una din minunile moderne.

¹ Don Pedro Téllez Girón, duce de Osuna (1574—1624), vice-rege al Neapolelui și Siciliei, prieten și protector al lui Quevedo.

² Instalație (un gen de *noria* fluvială), cu care apele fluviului Tajo erau ridicate la nivelul orașului. Juanelo sau Giovanni Turrano era un ceasornicar și mecanic din Cremona, în slujba lui Carol Quintul.

— Nu înțeleg de ce — i-o întoarse Andrenio —, dacă; după obiceiul lucrurilor foarte meșteșugite, a adus mai multă risipă decât folos.

— Nu așa cugeta, văzîndu-l, preaînțeleptul cardinal¹ Tribulcio — zise Argus —, de vreme ce a spus că lumea nu mai cunoscuse artefact de mai mare folos.

— Cum a putut spune așa ceva un om care cugeta atît de drept ?

— Uite cum — zise Argus —, învățînd cum să-ți aduci la moară apa de la izvoare, cum să strămuți dintr-o albie în alta pînă la palatul Catolicului Monarh însuși fluviul argintului² pescăriile perlelor, cele două oceane, cu imensa bogăție a celor două Indii laolaltă.

— Ce palat să fie oare acela — întrebă Critilo — care, între toate celelalte din Franța, e încununat cu florile de aur ?

— Mare lacră și lucru — răspunse Argus. Acela e tronul regesc, cea mai strălucitoare sferă, primul palat al Regelui Preacreștin la marea sa curte din Paris, și se numește Lupăria³.

— Lupăria ? Ce nume lipsit de curtenie ! Ce deridere grosolană ! Pe orice parte îi întorci denumirea, sună a gol și deloc frumos. Ar putea să se cheme grădina celor mai înmiresmați crini, al cincilea cer al acestui Marte preacreștin, pupa prielnicelor adieri ale sortii ; dar Lupăria nu-i un nume potrivit unei atare maiestăți.

— Eh, nu înțelegi — zise Argus. Crede-mă că spune mai mult decât lasă să se-audă, ascunzînd o mare profunzime. Se numește Lupăria (și nu mă las tîrit de maliția ta), pentru că aici li s-a întins totdeauna o cursă

¹ Italian în slujba Spaniei, vicerege al Aragonului în 1642. A murit în 1656 în Italia.

² Aluzie la fluviul *La Plata* din America de Sud.

³ *Lupăria* (sp. *Lobera*), Luvrul.

lupilor rebeli cu piei de miel, adică acelor groaznice fiare hughenote¹.

— O, ce castel strălucitor celălalt — zise Andrenio —, cunună a restului clădirilor, izvor al fastului, împărtaşindu-le tuturor luminile neslăbitei lui splendori! Să fie oare al augustului Ferdinand al III-lea², acel mare Cezar care-și răspindește astăzi pe tot cuprinsul lumii scăpărarea pildelor sale? Ar putea fi și-al acelui monarh atît de vajnic în credința sa, Ioan Cazimir al Poloniei³, biruitor în primul rînd asupra lui însuși, iar apoi victorios în lupta cu atîția monștri rebeli. O, ce limpezime de castel și ce raze împrăstie pretutindeni! I s-ar cuveni să fie adăpost al însuși soarelui.

— Îi și este — răspunse Argus —, vreau să zic al acelei regine fără pereche între toate cîte sînt, nemuritoarea Virtelia⁴. Dar către el trebuie să vă așterneți la drum ca să mergeți cu bine.

— Mă duc întins acolo — zise Critilo.

— Și veți avea prilejul să vedeți — adause Argus — că, în ciuda măreției și strălucirii lui, tot nu e un epichicu vrednic de atare frumusețe.

Cufundați în această plăcută degustare de măreții, văzură venind către ei o anumită minune alergătoare: era un slujitor harnic. Și mai mult îi uimi însă faptul că-și vorbea de bine stăpînul. Ajungînd lîngă ei, întrebă care e adevăratul Argus, deoarece prin destoinicie păreau a fi toți.

¹ Aversiune de catolic contrareformist.

² Împărat al Germaniei (1637—1657), rege al Ungariei (din 1625) și al Boemiei (1637). A învins armatele protestanților și suedezilor la Nordlingen (1634).

³ Jan Kazimierz, rege al Poloniei între 1648 și 1668, a renunțat la lume (deci s-a învins pe sine), intrînd în ordinul iezuit, pînă cînd este chemat pe tron la moartea fratelui său, Wladislaw al IV-lea.

⁴ Virtelia, personificare a Virtuții (lat. *virtus*, sp. *virtud*, virtute, destoinicie, putere, „virtute”). Vezi mai jos, II, 10.

— Ce ai cu mine ? — întrebă acesta.

— Mă trimite la tine un cavaler pe nume, azi renume, Salastano, a cărui casă e un teatru de miracole, a cărui indeletnicire înțeleaptă e să strângă toate minunile, nu numai pe-ale naturii și pe-ale artei, ci în primul rînd pe cele ale faimei, fără a le uita pe cele ale soartei. Și cum azi în tezaurul lui se află toate cele mai vrednice de aplauze, atît antice cît și moderne, nimic nu-l mulțumește pînă ce nu va avea și unul dintre numeroșii tăi ochi, pentru admirare și studiu.

— Ia-l pe-acesta de la mîină — zise Argus — și du-i-l așezat în răclița asta de cleștar și spune-i să-l folosească pentru a atinge cu mîina oculară ¹ toate lucrurile, înainte de a le lua de bune.

Tocmai dădea să plece, pe cît de sirguitor, pe-atît de mulțumit, cînd Andrenio zise :

— Așteaptă, căci m-a robît o patimă iscoditoare de-a vedea această casă a lui Salastano și de-a cunoaște atîtea miracole.

— Iar pe mine, de a-mi cîștiga prietenia lui — adăugă Critilo —, prielnică fericire-a vieții.

— Duceți-vă — întări Argus — și încă într-un ceas atît de bun, că nu-l veți regreta viața întreagă.

Drumul nu avu asemănare, căci auziră istorisirea unor lucruri cu totul rare.

— Chiar numai cele după care am alergat eu să i le-aduc — zicea slujitorul — i-ar putea uimi pe însuși Pliniu ², Gesner ³ și Aldrovandi ⁴. Și lăsînd deoparte minunile materiale ale naturii, veți vedea acolo în por-

¹ Adică „mîina cu ochi“ ; vezi *Oracolul manual*, aforismul 222.

² *Pliniu cel Bătrîn* (24—79 e.n.), autorul *Istoriei naturale*.

³ *Konrad von Gesner* (1516—1565), medic și naturalist elvețian. Primul botanist care propune o clasificare a plantelor după flori și fructe.

⁴ *Ulisse Aldrovandi* (în sp. *Aldrobando*) (1522—1605, medic și naturalist italian, înființează grădina botanică de la Bologna și un muzeu de istorie naturală.

trete fidele pe toate persoanele însemnate ale veacurilor, atît bărbați cît și femei, căci sînt, într-adevăr, și printre ele : înțelepții și curajoșii, cezarii și împărătesele, nu în aur, căci e o curiozitate obișnuită, ci în pietre scumpe și camee.

— Asta — zise Critilo — cu voia domniei-tale, mi se pare o străduință inutilă. Pentru că mai mult aș dori să le văd zugrăvite duhurile caracteristice decît înfățișarea materială, care îndeobște la marii oameni e lipsită de frumusețe.

— Și una și alta vă vor fi la îndemînă în slovele isprăvilor lor, în cărțile doctrinei lor, ca și în portretele lor : căci stăpînul meu obișnuiește a spune că, după cunoașterea cugetelor, o plăcere a gustului e vederea gestului și chipului, care de obicei corespund faptelor, iar dacă oamenii pricepuți, spre a vedea pe un bărbat eminent, pe un duce de Alba, ori cei de rînd pe un Lope de Vega, străbăteau leghe întregi, aici străbați veacuri.

— A fost întotdeauna un act ales de politică dibace — chibzui Critilo — eternizarea bărbaților de seamă în statui, peceți și medalii, fie ca prototipuri pentru cei viitori, fie ca răsplată pentru cei duși : să se vadă că au fost oameni și că pildele lor nu sînt imposibilități.

— În sfîrșit — zise slujitorul — stăpînului meu i-a fost încredințată antichitatea. Și chiar dacă nu i-a putut veșnici așa cum au fost, se mîngîie păstrîndu-i în icoane. Dar ceea ce mulți laudă și privesc, ba chiar țin să atingă cu mîinile, sînt lăntugurile lui Hercule¹, care lui îi ie-

¹ Imaginea se găsește în emblema lui Alciati intitulată *Eloquentia fortitudine praestantior* (*Elocința e superioară bravurii*) : Hercule e reprezentat aici cu limba străpunsă de lanțuri cu care-i trage după sine pe oameni, semnificînd puterea elocinței de a-i captiva pe ceilalți. Lucian o menționează ironic (*Heracles*, 3), ca pe cea mai surprinzătoare trăsătură pe care i-o atribuiau lui Hercule celții.

șeau din limbă și-i legau pe ceilalți de urechi ; se zice că le-a căpătat de la Antonio Pérez.

— Mare ciudățenie — chibzui Critilo —, cîrlig cu care să tragi lumea după tine. O, mare simpatie a oamenilor !

— Dar din ce sînt ? — întrebă Andrenio. Pentru că de fier, e sigur că nu pot fi.

— După sunet par de argint ; iar după prețuire, din mărgăritarele unei preacurtenesți elocințe.

Tot așa le istorisi despre alte curiozități nemaiauzite, pînă cînd, din vîrfurile unui loc elevat, descoperiră, în mijlocul unui șes întins, o mare cetate pururi biruitoare¹.

— Acea clădire falnică și cu străluciri de palat — zise el — e nobila casă a lui Salastano, iar acestea, de care ne și bucurăm, îi sînt grădinile.

Îi introduse într-un parc pe cît de încîntător pe-atît de întins, încununat de stufoșii arbori ai Alcidului², făgăduind cu frunzele lor, ca simboluri ale zilelor, eternității de faimă. Prinseră să admire minuni înmiresmate. Găsiră apoi labirintul încărcat de portocale³, carcără a tainei, plină de primejdii ascunse pentru cine dă de ea⁴, dar vădite celui care-o descoperă. Mai încolo se zărea un heleșteu, mare oglindă a cerului brăzdată de lebede cîntătoare, în mijlocul căruia stătea însingurată o stîncă înflorită, adevărat Pind cultivat. Văzul se preumbla pe

¹ Aluzie la orașul Huesca, unde se afla palatul lui Lastanosa. Stema cetății purta deviza *Urbs victrix Osca*.

² Plopilor, din ale căror ramuri Hereule și-a făcut o cunună cînd a coborît în Infern.

³ În orig. *azahares*, cu dublu înțeles : *azahares*, flori de portocal și belea, ghinion. În traducere, propunem soluția *port-ocale* (Nu vom menționa toate aceste rezolvări care comportă mici abateri de la original, pentru a nu încărca notele. Echivalarea tuturor jocurilor de cuvinte, în spiritul textului, ni s-a părut însă obligatorie.)

⁴ Pentru a compensa unele izbutiri parțiale, nu pierdem ocaziile unor jocuri de cuvinte sau de idei, chiar dacă nu există în text, care ar putea rezulta din hazardul traducerii exacte ; de ex. aici, *dă de ea* (sp. *halla*) se poate citi și *dă de ia*.

aleile tapisate cu trandafiri și măceș muscat și așternute cu covoare de amarant, iarba eroilor, înzestrată cu însușirea de a-i nemuri. Admirară lotusul, plantă la fel de ilustră, care din rădăcinile amare ale virtuții trage fructele savuroase ale onoarei. Se delectară cu flori de toate soiurile, și toate rare, unele pentru văz, altele pentru miros, iar altele cu îmbălsămată frumusețe, îngemănând misterioase prefaceri. Nimic din ce contemplau nu era obișnuit. Până și gadinele, atât de comune prin alte grădini, erau aici extraordinare, căci vedeai cameleoni pe smicele de dafini, îmbuibându-se de vanitate. Zburau fără răgaz efemerele aduse de pe malurile Bosforului, cu cele patru aripi ale lor, zbatându-se pentru veacuri de huzur, când ele nu aveau de trăit decît o zi, icoană vie a lăcomiei nebunești. Aici se auzeau cîntînd, iar de cele mai multe ori gemînd, multicolorele păsări ale paradisului, cu clonțuri de fildeș, dar fără picioare, pentru că n-au ce căuta pe nimic pămîntesc. Auziră un clinchet ca de clopoțel, și-n aceeași clipă slujitorul o rupse la fugă, prevenindu-i cu strigăte de primejdia ivirii viperei-cu-corn, căci ea însăși șuieră pentru ca orice om cuminte să fugă dîrăsuflarea ei lascivă.

Intrară pe loc în casă, unde părea că debarcase arca lui Noe, teatru de miracole, într-un moment atât de potrivit, încît Salastano tocmai etala cu mîndrie minuni curiozității unor cavaleri dintre cei mulți care-i frecventează cabinetele. Se aflau acolo *don Juan de Balboa*¹, locțiitor de comandant general, și *don Alonso de Mercado*², căpitan de infanteriști spanioli, amîndoi foarte buni vorbitori, învățaței atât ai Minervei cit și ai Belonei, împreună cu alții, înzestrați cu aceeași înțelepciune vitează. Unul dintre ei ținea în mînă, proslăvînd cu gust ales, o fiolă plină de lacrimile și sușpinurile aceluia fi-

¹⁻² Militari spanioli contemporani cu Gracián, care i-a putut cunoaște chiar pe cîmpul de luptă, la Lérída, ca și pe Araujo (p. 127).

lozof plingăcios¹, care deschidea ochii mai mult ca să plingă decît ca să vadă, tînguindu-se de orice.

— Ce-ar fi făcut el dacă ar fi apucat vîremurile noastre ! — chibzuia *don* Francisco de Araujo, și el căpitan de infanteriști, destul să spunem ca un portughez de curtenitor și priceput. Dacă ar fi văzut toate prin cîte am trecut noi, o asemenea fatalitate de întîmplări și-o atare conjurație de monstruoziități, ar fi umplut negreșit o sută de șipuri ori s-ar fi scîrbit peste măsură.

— Eu — zise Balboa — mai mult aș prețui o altă sticlură cu hohotele de rîs ale acelui mare pehlivan, antipodul lui, care rîdea de toate².

— Pe cel al risului, domnul meu — răspunse Salastano —, îl cheltuiesc, iar pe celălalt îl păstrez.

— O, ce bine că sosim tocmai la țanc — zise sluji-torul, înfățișîndu-i noul miracol ocular — pentru ca să se poată convinge Critilo, căci nu-i vine să creadă că există pe lume o seamă de lucruri rare pe care le va vedea astă seară ! Rogu-te, stăpîne, scoate-mă din încurcă-tură.

— Dar de ce te-ndoiești ? — zise Salastano, după ce-i făcu urările de bun sosit. Ce ți se mai poate părea cu neputință după toate cîte vezi că se-ntîmplă ? De ce lucru te mai poți îndoi oare în largile cuprinderi ale soartei, pe care să nu-l bănuiască miracolele naturii și artei ?

— Îți mărturisesc — zise Critilo — că totdeauna am luat vasilicul drept o ingenioasă păcăleală și nu sînt atît de singur încît să mă socotesc nebun. Pentru că po-vestea cu uciderea prin vîz pare o exagerare dezgustă-toare, întrucît faptul acesta face cu neputință martorul ocular.

— De asta te îndoiești ? — replică Salastano. Află dar că eu unul nici nu-l socotesc minune, ci rău de toate

¹ *Heraclit din Efes*, supranumit încă din Antichitate, „filozo-ful care plînge“.

² *Democrit din Abdera*, „filozoful care rîde“.

F zilele. Dar-ar Domnul să nu fie atât de adevărat. Iar dacă nu, spune-mi : un medic, văzînd un bolnav, nu-l ucide ? Ce venin mai grozav decît cerneala lui într-o rețetă ? Ce vasilisc mai criminal și mai bine plătit decît un Hermocrates care și-n somn l-a omorît pe Andragoras¹ ? Vă spun că-i întrece chiar pe vasilisci, deoarece aceștia, dacă le pui o oglindă-n față, se omoră pe sine, iar medicii, dacă le arăți o sticlă adusă de la un bolnav, numai privind-o îl și viră-n groapă, de la o sută de leghes. „Lăsați-mă să văd procesul, zice avocatul. Vreau să văd testamentul, să vedem actele.“ Și-atît le tot vede, că vine de hac și averii, și cauzei nefericitului impricinat, prost sfătuit să se ducă la el. Păi cum, un principe, numai zicînd : „Am să văd“, nu-l lasă sleit pe postulant ? Oare o frumoasă nu e vasilisc ucigător, întrucît, dacă o privești, e rău, iar dacă te privește, și mai rău ? Cîtor înși nu le-a pus cruce acel vulgar „Vom vedea“, apăsătorul „Să vedem“, confuzul „Se va vedea“ și protestul „Am văzut“ ! Și oare mojiicii care nu-și văd lungul nasului nu ucid ? Credeți-mă, domnilor, e plină lumea de vasilisci ai vederii și chiar ai nevederii, din pricină că oamenii nu văd și nu privesc. Astfel ar fi toți ca acesta.

Și le arată pe unul îmbălsămat.

— Și eu — urmă Andrenio — am socotit totdeauna că inorogul e rodul unei închipuiri ingenioase, ca și faptul că de-ndată ce-și scaldă cornul în apele otrăvite le purifică ; e bine născocit, dar nu-i dovedit.

— Asta e ceva mai anevoios — răspunse Salastano. Pentru că facerea de bine e mai rară în lume decît facerea de rău, mai obișnuit e să ucizi decît să dai viață ; cu toate acestea, venerăm cîteva asemenea prodigii bine-făcătoare, care, cu puterea bunului lor zel, au pus pe fugă veninurile pestilențiale și au curățat apele îmbîcsite. Iar dacă nu, spuneți-mi : acel nemuritor erou al nostru,

¹ Andragoras, pacientul care moare doar visîndu-l pe medicul său, Hermocrates (Marțial, *Epigrame*).

regele catolic *don Fernando*¹, n-a curăţat oare Spania de mauri şi de evrei, făcînd ca ea să devină azi regatul cel mai catolic pe care-l cunoaşte Biserica ? Regele *don Filip* cel fericit, ca om bun ce-a fost, n-a purificat încă o dată Spania de otrava moriscilor², chiar în zilele noastre ? Oare aceşti bărbaţi n-au fost inorogi binefăcători ? E drept că-n alte provincii nu sînt tot atît de numeroşi şi de puternici ca la noi. Căci de-ar fi, n-ar mai exista ateisme unde ştiu eu, nici erezii unde nu mai spun, schisme, păgînisme, perfidii, sodomii şi alte mii de soiuri de monstruozităţi.

— O domnule Salastano — interveni Critilo — am mai văzut dintre aceştia şi prin alte părţi, străduindu-se şi alţii cu preacreştin curaj să sfarme dughenele veninului răzvrătit faţă de Dumnezeu şi de rege, unde prinseseră putere aceste jivine otrăvitoare !

— Recunosc — zise Salastano —, dar teamă mi-e că au făcut-o mai mult din raţiune de stat, vreau să zic nu atît pentru că aveau de-a face cu răzvrătiţi faţă de cer cît faţă de pămînt. Iar dacă nu-i aşa, spuneţi-mi, rogu-vă, în ce regate străine i-au izgonit ? Ce Africi au populat cu eretici, ca Filip cu morisci ? Ce dări de milioane au pierdut, ca Ferdinand ? Ce Geneve au ras de

¹ *Ferdinand al V-lea Catolicul* (Ferdinand al II-lea de Aragon), pune bazele unificării Spaniei prin căsătoria sa cu Isabela de Castilia (1439), desăvîrşeşte „reconchista“, cucerind ultima posesiune maură, Granada (1492). Izgonirea maurilor şi evreilor a adus însă tulburări serioase şi de durată economiei spaniole.

² *Filip al III-lea* (1578—1621), rege al Spaniei (1598—1621). Pata care i-a marcat domnia, de altfel lipsită de strălucire, a fost expulzarea, în 1610, a 500 000 de morisci (mauri creştinaţi după căderea Granadei), act care a dus la ruina totală a ţării. Surprinde la Gracián, observator ascuţit al Spaniei şi politicii ei, admiraţia pentru asemenea acţiuni faţă de care un Cervantes bunăoară, fusese mult mai obiectiv.

pe fața pământului, ce Moravii au pustiit, ca, în zilele noastre, piosul Ferdinand¹ ?

— Nu te mai osteni, deoarece această puritate a credinței — stăruii Balboa — care nu îngăduie nici un amestec și nu suferă nici un atom de venin necredincios, credeți-mă, e o fericire a statelor casei de Spania și de Austria, datorată inorogilor lor încoronați.

— După a căror regească pildă — urmă Salastano — îi vedem și pe creștinii lor generali și viceregi curățind de veninul viciilor provinciile pe care le cîrmuiesc și armatele pe care le comandă. Don Alvaro de Sande², pe cît de religios pe-atît de viteaz, oare n-a alungat din oștea catolică înjurăturile, osîndindu-le la infamie ? Oare don Gonzalo de Córdoba n-a purificat armatele de insulte și de obscenități ? Oare ducele de Alburquerque³, în Catalonia, și contele de Oropesa⁴, în Valencia, n-au eliberat acele două regate, în calitate de cîrmuitori justițiar, de veninul sîngeros și banditesc ? Ce toapsec de vicii n-a fost izgonit din regatul acesta al Aragonului nostru de către nemuritorul conte de Lemos⁵, prin pilda și prin zelul său ? Apropiati-vă de firida aceasta, căci vreau să vă dezvăluiesc numeroasele preventive și antidoturi pe care le păstrez. În acest somptuos vas din corn de inorog au turnat puritatea credinței Catolicii Regi ai Spaniei. Acești cercei, tot din corn de inorog, îi purta stăpîna regină doña Isabel⁶, ca să-și

¹ *Ferdinand al III-lea* (1608—1657), împărat german între 1637 și 1657. A fost nevoit să semneze Pacea Westfalică (1648), care pune capăt Războiului de 30 de ani.

² Militar spaniol în slujba lui Carol Quintul.

³ *Francisco Fernando Álvarez de Toledo*, duce de Alburquerque, vicerege al Cataloniei.

⁴ *Duarte Fernando Álvarez de Toledo*, conte de Oropesa, vice-rege al Valenciei în 1648.

⁵ *Francisco Fernández de Castro*, vicerege al Aragonului din 1643.

⁶ Aluzie la *Isabela de Bourbon*, soția lui Filip al IV-lea, moartă în 1644 (Romera-Navarro, *El Críticón*, II, 74).

păzească auzul de otrava știrilor răuvoitoare. Cu acest inel își întărea inima neînvinsă împăratul Carol Quintul. În acest sipet înjghebat din esențe aromate, veniți mai aproape și simțiți-i parfumul, și-au păstrat totdeauna bunul nume de cinste și modestie doamnele regine ale Spaniei.

Le arată alte multe piese de mare preț și mărturisindu-și toate virtuțile binefăcătoare.

— Ce-i cu acele două pumnale de pe jos — întrebă Andrenio —, căci deși zac pe pământ, nu sînt lipsite de taină ?

— Acestea au fost — răspunse Salastano — pumnalele celor doi Bruți.

Și împingîndu-le cu piciorul, căci nu voia să le atingă cu mîna lui leală :

— Acesta — zise — a fost al lui Iunius ¹, iar acestălalt, al lui Marcus ².

— Pe bună dreptate le ții într-un loc atît de oropsit, căci nu merită altceva trădările, și cu atît mai mult cele împotriva regelui și stăpînului tău, fie el și tarcvinovatul monstru ³.

— Așa e cum spuneți — răspunse Salastano —, dar nu asta e pricina de căpetenie pentru care le-am aruncat pe jos.

— Dar care ? Trebuie să fie plină de tîlc.

— Pentru că nu mai stînesc mirare. Altădată, puteau fi păstrate ca o ciudățenie. Dar azi nu mai uimesc, nu mai subjugă ; mai degrabă sînt un fleac de cînd un cuțit ticălos în mîna unui călău, împins de justiția ieșită din

¹ E vorba de *Lucius Iunius Brutus*, instauratorul republicii romane prin înlăturarea regelui *Tarquinus Superbus* (510—509 î.e.n.). I-a condamnat la moarte pe cei doi fii ai săi, vinovați de a fi participat la o conjurație.

² *Marcus Iunius Brutus* (85—42 î.e.n.), unul din conjurații care l-au ucis pe Cezar.

³ Aluzie la *Tarquinus Superbus*, vezi și nota 1.

țițini, s-a atins de grumazul regesc ¹. Dar eu unul nu mă-ncumet nici să istorisesc ceea ce ei au și făptuit ; li s-a făcut părul măciucă tuturor cîți au auzit, aud și vor auzi ; fără pereche, nu exemplu, ci monstru. Nu pot zice decît că bruții ² au rămas cu mult în urmă.

— Aici, domnule Salastano, ai cîteva lucruri care nu merită să stea printre celelalte — zise Critilo. E o mare nepotrivire. Căci la ce servește acea cochilie de melc răsucită ? O sculă atît de josnică, ajunsă azi pînă și-n gura țăranilor ca să-și cheme vitele cu ea. Eh, scoate-o de acolo, nu face nici cît un melc.

Aici, suspinînd, Salastano zise :

— O, timpuri, o, moravuri ! obiectul acesta, atît de profanat acum, în vechiul veac de aur răsuna pe tot cuprinsul lumii în gura unui Triton care trîmbița faptele de vitejie, îi poftea pe oameni să devină persoane și-i chema să fie eroi. Dar dacă acesta ți se pare vulgar, vreau să-ți arăt miracolul pe care eu unul îl prețuiesc cel mai mult. Astăzi aveți să vedeți egretele preafrumoase, panașele încrețite ale inșeși păsării fenix.

Auzindu-l, zîmbiră cu toții :

— Ce glumă de necrezut mai e și asta ? — ziseră. Dar Salastano :

— Știu bine că mulți o tăgăduiesc, și cei mai mulți o pun sub semnul îndoielii, și că n-aveți a o crede ; eu unul însă rămîn mulțumit cu adevărul meu. Și eu m-am îndoit la început, și mai ales c-ar putea trăi în veacul nostru. Pentru curiozitatea aceasta n-am cruțat nici străduință, nici bani. Și cum ea ajunge din urmă toate cîte sînt, chiar și pe cele imposibile, făcînd reale plăsmuirile rațiunii, am descoperit că într-adevăr există și au existat, e drept, puține, și cîte una în fiecare secol. Iar

¹ Aluzie la Carol I Stuart al Angliei, judecat și executat (1649), în urma revoluției lui Cromwell.

² Cei doi Brutus de mai sus.

dacă nu, spuneți-mi : Ciți Mari Alexandri au fost pe lume ? Ciți Iulii în atîția auguști ? Ciți Teodosii ? Ciți Traiani ? În fiecare familie, dacă scormoniți bine, nu veți găsi decît o singură pasăre fenix. Iar dacă nu, întreb : Ciți *don* Hernando de Toledo, duci de Alba, au existat ? Ciți Anne de Montmorency¹ ? Ciți Álvaro de Bazán, marchizi de Santa Cruz² ? Un singur marchiz del Valle³ admirăm, un Mare Căpitan, duce de Sessa, aplaudăm ; un Vasco da Gama și un Albuquerque proslăvim. Pînă și cu un același nume, nu veți auzi doi oameni faimoși. Un singur *don* Manuel, rege al Portugaliei ; un singur Carol Quintul și un Francisc I al Franței. În fiecare spiță nu e de obicei decît un singur bărbat doct, unul viteaz și unul bogat ; și asta o cred, căci bogățiile nu-mbătrînesc. În fiecare veac nu s-a cunoscut decît un orator desăvîrșit, o mărturisește însuși Tului⁴, un filozof, un mare poet. În multe provincii, n-a existat decît un singur fenix, precum un Carol în Burgundia, un Castriot⁵ în Cipru, Cosimo la Florența și *don* Alfonso Magnanimul la Neapole. Și cu toate că veacul acesta al nostru a fost atît de sărac în personalități eminente cu adevărat, vreau totuși să mă mîndresc cu penele cîtorva feniști nemuritori. Aceasta (și scoase una nespus de frumos încununată), e pana faimei stăpînei noastre regina *doña* Isabel de Bourbon, cum totdeauna au fost Isabelele în Spania, excepție în raritate. Cu aceastăaltă și-a luat zborul către sfera nemuririi cea mai prețioasă și mai rodnică Mărgă-

¹ Anne I, duce de Montmorency (sp. Memoransi) (1493—1567), conetabil, unul din principii consilierii ai lui Francisc I și Henric al II-lea.

² Álvaro de Bazán, marchiz de Santa Cruz (1526—1558), amiral spaniol.

³ Hernán Cortés.

⁴ Marcus Tullius Cicero.

⁵ Gjergj Kastrioti, Skanderbeg (c. 1405—1468), eroul național al Albaniei, nu al Ciprului.

rită¹. Cu acestea își împodobeau coifurile marchizul Spinola, Galaso², Piccolomini³, don Felipe de Silva⁴ și azicel de Mortara. Cu acestelalte au scris Baronio⁵, Belarmino⁶, Barbosa⁷, Lugo⁸ și Diana⁹; iar cu aceasta, marchizul Virgilio Malvezzi¹⁰.

Recunoscără cu toții adevărul de netăgăduit și-și preschimbară incredulitățile în aplauze.

— Toate bune — interveni Critilo; un singur lucru însă nu izbutesc să cred, deși mulți zic că e așa.

— Și ce anume? — întrebă Salastano.

— Degeaba discutăm, căci nu pot fi de acord cu el. Ce mai, nu-i cu puțință. Nu-ți mai da osteneala, n-are nici un temei.

— E vorba oare de acel peștișor¹¹, atât de mărunț și nefolositor, atât de lipsit de gust și atât de pipernicit, care, bizuindu-se tocmai pe slăbiciunea sa, a oprit de atâtea ori din drum corăbiile cele mai mari, pînă și vasele-amiral,

¹ *Margareta de Austria*, soția lui Filip al III-lea.

² Numele sub care era cunoscut *Mathias Gallas*, conte de Lucere (1584—1647), general austriac din armatele imperiale.

³ *Ottavio Piccolomini*, duce de *Amalfi* (1599—1656), militar italian în slujba armatelor imperiale.

⁴ Militar portughez, a condus războiul din Catalonia (1643—44).

⁵ *Cesare Baronio* sau *Varonius* (1538—1607), istoric italian, „părintele *Analelor eclesiastice*“ (*Annales ecclesiastici*, 1588—1607).

⁶ *Roberto Belarmino* (1542—1621), cardinal italian, autor al lucrării *De controversiis*, împotriva protestantismului.

⁷ Vezi *Criticonul*, I, 11.

⁸ Probabil un *Juan de Lugo* (1583—1660), iezuit sevilian.

⁹ *Antonio Diana* (1586—1663), teolog și cazuist italian.

¹⁰ *Virgilio Malvezzi* (1599—1654), istoriograf și diplomat italian, apreciat de regele Filip al IV-lea al Spaniei. Opere principale: *Discorsi sopra il primo libro degli „Annali“ di Cornelio Tacito* (1622), o istorie a domniei lui Filip al IV-lea (1651) etc.

¹¹ Se referă la *remora* (lat. *remoror* = a zăbovi; a ține în loc), numele a două specii de pești din genul *Echeneis*, prevăzuți cu un disc la partea superioară a capului, cu care se fixează de corăbii, de cetacee etc. În vechime se credea că o singură remora poate opri o corabie. În emblematică i s-au dat interpretări morale.

care se îndreptau cu vînt din pupa către portul faimei lor ? Pentru că-l am uscat aici.

— Nu, e vorba de acel miracol al minciunii, de acea înșelăciune superlativă, de acea imposibilitate supremă : pelicanul. Recunosc că există vasilisc, cred în inorog, proslăvesc fenixul, treacă totul de la mine, dar povestea cu pelicanul n-o pot înghiți.

— Bine, dar de ce te legi ? De faptul că-și străpunge pieptul și-și hrănește puii cu propriile-i măruntaie ?

— Nu, nici gînd ; văd doar că e tată, și dragostea părintească duce la atare excese.

— Pui oare la-ndoială că, înăbușiți fiindu-i de invidie, el îi învie ?

— Și mai puțin, căci dacă sîngele fierbe, face minuni.

— Atunci de ce te legi ?

— Am să-ți spun. De faptul că poate exista pe lume cineva care să nu fie intrigant, că se găsește cineva căruia să nu-i placă să vorbească, unul care să nu mintă, să nu clevească, să nu urzească intrigi, să trăiască fără înșelăciune ; una ca asta nu pot crede.

— Bine, dar ia seama că pasărea aceasta solitară am văzut-o chiar în zilele noastre în Retiro, printre alte minuni aripate.

— Dacă-i așa — zise Critilo —, a încetat să mai fie schimnic și s-a făcut nepoftit.

— Ce armă nemaipomenită e aceea ? — întrebă, ca adevărat militar ce era, *don Alonso*.

— Estoreea — răspunse Salastano —, și-a fost a reginei amazoanelor, trofee ale lui Hercule, împreună cu briul, pătrunzînd în duzină¹.

— Și trebuie să credem — replică Mercado — că au fost într-adevăr amazoane ?

¹ Estoreea era securea Hippolytei, regina amazoanelor ; răpirea briului ei a făcut obiectul celei de-a noua isprăvi a lui Hercule, în a căror „duzină“ s-a înscris.

— Nu numai că au fost, dar și sînt în fapt și prin fapte. Cum, oare nu amazoană e serenissima stăpînă *doña* Ana de Austria¹, neasemuita regină a Franței, așa cum totdeauna au fost doamnele infante de Spania, care au încununat cu norociri și urmași regatul acela? Ce e, dacă nu o vitează amazoană, ilustra regină polonă², vreau să zic Belonă³, creștină pururi alături de viteazul ei Marte în lupte? Dar preînălțata ducesă de Cardona⁴, oare nu tot așa s-a purtat, întemnițată, acolo unde fusese viceregină? Dar venerînd, nicidecum uitînd aceste miracole vrednice de laudă, țin să vedeți și altele socotite ca de necrezut.

Și pe loc le și arată cu degetul un om de bine din vremurile acestea, un jude fără miini, dar cu palme. Și mai mult încă, pe însăși soția lui; un grande de Spania cu datoriile plătite, un principe fericit în veacul acesta, o regină urîtă, un principe care aude adevăruri, un avocat sărac, un poet bogat, o față regească moartă fără a se spune că de otravă, un spaniol smerit, un francez grav și liniștit, un neamț băutor de apă (și Balboa jură că e baronul de Sabach⁵), un favorit nebîrfit, un principe creștin bucurîndu-se de pace, un savant răsplătit, o văduvă din Zaragoza costelivă, un prost nemulțumit, jurăminte matrimoniale fără minciuni, un indian generos, o femeie fără ascunzișuri, unul din Calatayud dus de nas,

¹ Fiica lui Filip al III-lea, soția lui Ludovic al XIII-lea al Franței.

² Se referă la *Maria Luiza de Gonzaga*, soția lui Ioan Cazi-mir Vasa.

³ *Bellona*, zeiță războinică, însoțitoare a lui Marte, zeul răz-boiului.

⁴ *Doña Catalina Fernández de Córdoba*, soția lui don Enrique de Aragón, duce de Cardona, vicerege al Cataloniei în momentul izbucnirii „Războiului secerătorilor” (1640).

⁵ Militar austriac, a luptat în războiul din Catalonia.

un portughez năving, un *real* de opt¹ în Castilla, Franța pașnică, septentrionul fără eretici, marea statornică, pământul neted și Lumea, ca lumea.

În toiul acestei năboiri de minuni, intră un alt slujitor care tocmai sosise de foarte departe și pe care Salastano îl primi cu nemaivăzute dovezi de bucurie.

— Fii tot atît de binevenit pe cît ai fost de așteptat. Ia spune-mi, ai găsit miracolul acela atît de îndoielnic?

— Da, stăpine.

— Și l-ai văzut tu, cu ochii tăi?

— I-am și vorbit.

— Să se găsească pe pămînt ceva atît de prețios! Să fie adevărat! Acuma pot să vă spun, domnilor, că tot ce-ați văzut e nimic: orbească vasiliscul, retragă-se fenixul, amuțească pelicanul.

Mintoșii oaspeți erau pe cît de uimiți, pe-atît de atenți, auzind asemenea hiperbole, doritori foarte să afle care e obiectul unor atît de mari aplauze.

— Spune-ne iute ce-ai văzut — stăruie Salastano. Nu ne mai chinui cu așteptările.

— Ascultați, domnilor — încep slujitorul —, cea mai neasemuită minune din cîte ați văzut și auzit.

Dar cele istorisite de el le vom spune întocmai, după ce vom povesti ce i s-a întimplat Fortunei cu bracații și comații².

¹ În originală, *real de a ocho*: monedă de argint care purta stema regilor, de unde și denumirea ei (*real* = regal). Valora cît opt reali de argint obișnuți.

² Aluzie la francezi, vezi *critica a 3-a*, mai jos. Bracații (*braccatus*, îmbrăcat în nădragi) locuiau în *Gallia Braccata* sau *Gallia Narbonensis*; comații (cei ce poartă plete) erau locuitorii Galiei Transalpine.

CRITICA a 3-a

Temnița de aur și beciurile de argint

Se povestește, și eu unul cred, că o dată, și nu numai o dată, francezii se răzvrătiră și, cu obișnuita-le ușurătate, se înfățișară Fortunei, înghițind în sec și scui-pînd înverșunare.

— Ce tot cîrțiți împotriva mea ? — zise ea. Că m-am făcut spaniolă ? Adunați-vă mintea, că roata mea nu se oprește niciodată. De-asta și este roată. Nici vouă nu vi se lipește nimic de mîini, ci toate vi se împrăstie roată din ele. Fără îndoială, v-a apucat vreo toană să vă puneți ochii (care, pizmași, bat departe) pe norocul Spaniei.

— O, mașteră a noastră — răspunseră ei — și mamă a spaniolilor, cum îți mai lași sînge sănătoasă fiind ! Cum e cu puțință, cînd se știe că Franța e floarea regatelor, înflorind pururi în tot ce e bun, de la începutul veacului pînă astăzi, încoronată cu regi sfinți, înțelepți și viteji, scaun o vreme al pontifilor romani¹, tron al tetrarhiei², teatru al adevăratelor isprăvi mărețe, școală a

¹ Avignon a fost, cu o întrerupere (1367—1370), reședința papilor între 1309 și 1376, („Captivitatea de la Avignon”).

² Se referă la împărțirea regatului franc, după moartea lui Clovis (511), între cei patru fii ai acestuia.

înțelepciunii, lăcaș al nobleței și centru al oricărei virtuți, merite vrednice toate, așadar, de cele mai mari favoruri și de nemuritoare răsplătiri, cum e cu putință deci ca nouă să ne lași florile, iar spaniolilor să le dai roadele ? Cum să nu ne arătăm nespus de supărați pe tine, cînd tu le faci toate hatirurile cu atîta lipsă de măsură ? Le-ai dat amîndouă felurile de Indii, pe cînd nouă o Floridă cu numele, în realitate stearpă de tot. Și cum tu, cînd începi să-i prigonești pe unii și să-i părăsești pe alții, n-ai leac pînă nu le vii de hac, ai ajuns să adeverești cu ei tot ceea ce înainte era socotit himeră, făcînd cu putință și imposibilul, precum fluvii de argint, munți de aur, mări de perle, păduri de mirodenii, insule de chihlimbar ; și, pe deasupra, i-ai făcut stăpîni peste cea adevărată țară a Huzurului, unde rîurile sînt de miere, stîncile de zahăr, bulgării de biscuiți, încît cu atîtea dulciuri, atît de gustoase, se spune că Brazilia e un rai zaharisit. Totul pentru ea, și pentru noi nimic : cum se poate îngădui una ca asta ?

— Nu spuneam eu — exclamă Fortuna —, că voi, pe lingă proști, mai sînteți și nerecunoscători ? Cum nu v-am dat Indiile ? Puteți zice într-adevăr că nu ? Ba v-am dat Indii și încă foarte ieftin, ba chiar de pomană, cum se zice, căci nu vă costă nimic. Și dacă nu, ia spuneți-mi : ce Indii mai grozave pentru Franța decît Spania însăși ? Ia ascultați : oare pentru ceea ce fac spaniolii cu indienii, nu vă despăgubiți și voi pe seama spaniolilor ? Dacă ei îi amăgesc cu oglinjoare, clopoței și bolduri și le storc cu niște mărgele comorile fără număr, voi nu tot cu așa ceva, cu piepteni, cu sipetele și cu drîmbe de la Paris, le sugeți spaniolilor tot argintul și tot aurul ? Și asta fără risipă de flote, fără să trageți un singur glonte, fără să vărsați o picătură de sînge, fără să săpați mine, fără să scormoniți abisuri, fără să vă despopulați provinciile, fără să traversați oceane. Haide, recunoașteți adevărul acesta adevărat și

prețuiți-mi bunăvoința. Credeți-mă, spaniolii sînt indienii voștri, și încă și mai nepăsători, de vreme ce cu flotele lor vă aduc în pragul ușii argintul gata lămurit și bătut, ei nealegîndu-se decît cu banii de aramă amară, despuiați și tunși chilug.

Nu avură cum tăgădui acest adevăr atît de limpede ; totuși nu păreau împăcați, ci continuau să mormăie printre dinți înde ei.

— Ce înseamnă asta ? — zise Fortuna. Vorbiți răspicat, isprăviți, ziceți.

— Am dori, madam, ca bunăvoința asta să fie-n-treagă și, așa cum ne-ai dat folosul, să ne dai și reputația, ca să nu aducem argintul acasă slujindu-i pe spanioli cu ticăloșia pe care o cunoaștem și cu sclavia pe care o trecem sub tăcere.

— O, ce nostim — ridică glasul Fortuna —, strașnic, pe viața mea ! Musiilor, reputația și banii nu-ncap într-un singur sac. Oare nu știți că atunci cînd s-au împărțit bunurile, spaniolilor le-a revenit reputația, francezilor folosul, englezilor plăcerea, iar italienilor puterea ?

Cît de incurabilă e această hidropizie a aurului, încercă s-o înfățișeze această critică, după ce-și va plăti însă datoria vrednicului de aplauze miracol pe care slujitorul lui Salastano, spre marea desfătare a tuturor, îl istorisi precum urmează :

— Plecat-am deci, stăpîne, după povața ta, în căutarea minunii celei rare : prietenul adevărat. Întrebai de el ba pe unii, ba pe alții, și toți îmi răspundeau mai mult cu risete decît cu vorbe. Pe unii îi mira, alții nici n-auziseră de el, iar tuturor li se părea ceva cu neputință.

— Prieten credincios și adevărat, cum să se afle oare așa ceva, și în vremurile de azi, și în țara asta ?

Stîrnea mai multă uluire decît fenixul.

— Prieteni de ospaț, de caleașcă, de teatru, de merinde, de odihnă, de plimbare, de ziua nunții, cît te bucuri de trecere și de prosperitate — îmi răspunse Timon, cel al

lui Lucian¹ —, de-aceștia găsești pe săturate și cu atît mai mulți cu cît îi saturi mai bine, căci la ora mesei sînt căpcăuni, iar la ceas de nevoie, surzi.

— Cit am avut trecere, am avut și prieteni cu ghio-tura — zise unul căzut în dizgrație. Nu-i puteai număra de mulți ce erau, după cum nici azi, nefiind nici unul.

Trecui mai departe și-un înțelept îmi zise :

— Cum vine asta ? Cauți, vasăzică, un alt eu ? Taina aceasta numai în cer o găsești.

— Eu unul am văzut aproape o sută de culesuri de vii — îmi răspunse altul, și spunea adevărul, pentru că părea din bunele vremuri vechi — și deși toată viața am căutat un prieten adevărat, n-am izbutit să găsesc decît o jumătate, și acesta pe încercate².

— Demult, pe vremea cînd turbau regii³, vreau să zic cînd își făceau sînge rău, am auzit povestindu-se — zise o bătrînă —, de un anume Oreste și Pilade sau cam așa ceva, dar, asta mi-e credința, fiule, mi s-a părut tot-deauna mai degrabă poveste decît povață.

— Nu te mai osteni degeaba — mi se jură și se legă un soldat spaniol —, pentru că eu am dat roată și chiar m-am învîrtit prin toată lumea, și totdeauna numai pe pămîntul regelui meu, și cu toate că am văzut lucruri prearare, ca uriașii din țara de foc, pigmeii din văzduh, amazoanele în apele rîului lor, oamenii fără cap, și încă sumedenie, cei cu un singur ochi, și ăsta la stomah, cei cu un singur picior, aidoma cocorului, slujindu-le drept acoperire, satirii și faunii, batuecii⁴ și cicimecii⁵, dihăanii hălăduitoare cu toatele în marea monarhie spaniolă, dar

¹ Se referă la dialogul *Timon* al lui Lucian din Samosata.

² Vezi *Don Juan Manuel, Contele Lucanor*, trad. de O. Buișoceanu, Univers, 1970, *Pilda a cincea*, p. 48.

³ *El rey Perico, el rey que rabió*, personaj proverbial, simbol al unei mari vechimi: *ser del tiempo del rey que rabió*; expresia este echivalentă cu: *pe vremea lui Papură-Vodă*.

⁴ Cei din Batuecas (Spania, Salamanca), ținut izolat și sălbatic.

⁵ Indieni mexicani.

de minunea de care aud acum eu unul n-am dat. Nevăzut mi-a rămas doar ostrovul Atlantidei, necunoscut fiind. Pesemne o fi acolo, împreună cu alte o sută de mii de lucruri bune care nu-s de găsit.

— Nu e chiar așa de departe — îi spusei eu ; am fost încredințat c-am să-i dau de urmă chiar între hotarele Spaniei.

— N-aș crede una ca asta — îi întoarse vorba un critic —, căci, în primul rînd, nu poate fi acolo unde bat cuiul cu floarea în jos și nu pleacă niciodată urechea la părerea altuia, nici a celui mai dibaci prieten. Și mai puțin acolo unde, din patru părți, cinci sînt vorbe, pe cînd prietenia e faptă, și fapta e iubire. Necum acolo unde nu primesc să li se vorbească decît prin mesageri slugarnici, întrucît acei seniori hidalgi nici la ei înșiși nu catadicsesc să se uite. În ținutul mic, unde totul e nimic, mă-ndoiesc. Dar să vorbim încet, ca nu cumva să ne-audă și să se simtă ofensați. Acolo unde totul e floare, fără rod, e un lucru de rîs, și toți hidalgii, deși numeroși, se poartă ca-n Guadalajara, ce spun seara uită dimineața ¹.

— Dar în Catalonia, domnule ? — replicai eu.

— Acolo s-ar mai putea, căci catalanii știu să fie prieteni cu cine le e prieten.

— Dar sînt și răi ca dușmani.

— De bună seamă, stau mult pe gînduri înainte de-a porni o prietenie, dar o dată întărită, e pînă la moarte.

— Cum e cu puțință — stărui un străin —, cînd acolo dușmănia se moștenește, iar răzbuinarea trece și de bătrînețe, rodul pămîntului fiind haiducia ?

— Tocmai de-asta — răspunse el —, căci cine nu are dușmani nu prea are nici prieteni.

¹ Întreg paragraful conține aluzii la diferite provincii spaniole, cu cusururile lor. E vorba, probabil, de încăpăținarea aragoneză, de vorbăria andaluză, de meschinăria navareză, de sterilitatea spiritului valencian și de falsitatea celor din Guadalajara.

Cu știrile acestea, intrai hotărît în Cataionia. O străbătusem aproape toată, cînd îmi simții inima atrasă de magnetul unei locuințe plăcute, casă veche, dar nu dărăpănată. Intrai în ea, ca Pătru-n pățul¹, însemnînd cu toată atenția tot ce vedeam, căci după sculele din casă afli firea stăpînului ei. Nu întilni în ea, cît era de mare, nici copii, nici femei; bărbați, da, și încă foarte; deși nu foarte mulți, călăuzindu-mă bucuros înăuntru; slugi, puține, căci dușmani, cei mai puțini; pereții erau acoperiți cu portrete, în amintirea celor lipsă, iar printre ele, oglinzi mari, dar nici una de cristal, ca nu cumva să se spargă, ci de oțel și de argint, pe cît de credincioase pe-atît de lucioase și de limpezi. Toate ferestrele cu perdele, nu atît împotriva căldurii cît a muștelor, căci aici nu erau îngăduiți nici pisălogii, nici nepoftiții. Pătrunserăm în inima casei, în ultima încăpere, unde se afla un miracol întreit, un om alcătuit din trei adică trei într-unul, pentru că avea trei capete, șase brațe și șase picioare. Cum mă dibui, îmi zise :

— Mă cauți pe mine ori pe tine însuși ? Vii după obiceiul tuturor, căutîndu-se adică pe sine tocmai cînd par a căuta un prieten ? Iar dacă nu se observă înainte, se simte după, întrucît le aduce altceva decît folos, sau reputație, sau plăcere pentru ei înșiși.

— Cine ești tu — îi spusei — de știi că te caut ? Deși, de dragul ciudățeniei, s-ar putea.

— Eu sînt — îmi răspunse el — trei într-unul : acel alt eu, prototip al prieteniei, normă a felului cum trebuie să fie prietenii. Eu sînt prearenumitul Gerion². Trei

¹ În original : „*como Pedro por su casa*”.

² Monstru cu trei capete și trei corpuri ucis de Hercule pentru a-i lua turma de boi. Aici simbolizează însă (pe urmele emblemei lui Alciati, *Concordia insuperabilis* — *Concordia invincibilă*) — unitatea prietenilor, care nu pot fi învinși cîtă vreme sînt uniți.

sîntem și o singură inimă avem, căci cine are prieteni buni și adevărați, dobîndește tot atîtea minți : știe prin mulți, făptuiește prin toți, cunoaște și cugetă cu mințile tuturor, vede prin tot atîția ochi, aude prin tot atîtea urechi, lucrează cu tot atîtea mîini și zorește cu tot atîtea picioare : face tot atîția pași spre binele său cîți fac și toți ceilalți ; dar, deși sîntem atîția, avem o singură voință, căci prietenia e un suflet în multe trupuri. Cine nu are prieteni nu are nici picioare, nici mîini : trăiește ciung, calcă orbește. Și vai de cel singur ! Căci dacă se prăbușește, nu va fi cine să-l ajute să se ridice.

Cum îl auzii, exclamai :

— O, mare minune a prieteniei adevărate, acel nespus noroc al vieții, îndeletnicire vrednică de vîrsta bărbătească, folos fără pereche al celui ajuns om întreg ! Pe tine te caut, sînt slujitorul celui care pe cît de mult te prețuiește pe-atît de bine te cunoaște, și care azi îți face rugăminta să-i răspunzi la fel, deoarece se zice că, fără prieteni ai firii și ai minții, înțeleptul nu poate trăi și nici nu poți dobîndi fericirile, căci pînă și știința e nimic dacă ceilalți nu știi că tu știi.

— Acum zic și eu — îmi răspuse Gerion — că Salastano e bun de prieten. Vădește bun-gust vrînd să aibă prieteni, căci restul nu-i decît pizmuire a bunurilor însoțită de nefericire prostească. O, ce bine spunea acel mare prieten al prietenilor săi și care știa atît de bine să le fie prieten, ducele de Nocera¹ : „Să nu mă întrebați ce vreau să mănînc astăzi, ci cu cine, căci de la conviețuire se trage numele de conviv“.

Astfel proslăvi el virtuțile prieteniei, iar la urmă :

— Vreau — zise — să-mi vezi comorile, care pentru prieteni sînt totdeauna la îndemîină, ba chiar dînșii fiind cele mai mari.

¹ *Francesco Maria Carafa*, duce de Nocera, grande de Spania, nobil italian, vicerege al Aragonului. Gracián i-a fost confesor și admirator. I-a dedicat *El Político*.

Îmi arată întâi rodia lui Darius¹, chibzuind că tezaurul înțeleptului nu e nici rubinul, nici safirul, ci Zopirul.

— Privește cu luare-aminte veriga aceasta, căci prietenul trebuie să-ți vină ca inelul pe deget, nici prea strâns ca să vatăme, nici atât de larg încît să nu se potrivească și chiar să se poată pierde. Uită-te bine la acest diamant, nu calp, ci bun, cînd e nevoie, și chiar tăios, alte ori fățuit și pus în perna sfătuirii, cu multe ape și carate de finețe, atât de tare, că nici pe nicovală nu se sparge, sub loviturile soartei, și nu-i știrbit nici de flăcările miniei, nici înmuiat de unsoarea lingușelii ori de mită ; doar veninul bănuiei îl poate ciunti.

Făcu o erudită paradă de simboluri neprețuite ale prieteniei. La urmă scoase o sticlută de parfum ce răspîndea o mireasmă întremătoare și cînd îmi inchipuiam că e vreo chintesență de ambră cu adaos de mosc, îmi spuse :

— Nu e decît de nectar bătrîn, de vin, deși vechi, mai mult întăritor decît întărit : bun de prieten, să întremeze inima, s-o aline și s-o veselească și totodată să tămăduiască rănile morale.

La despărțire îmi încredință această gravură prețioasă, cu portretul lui, dedicat simțămîntului prietenesc.

Îl priviră toți cu uimire și mai văzură că acele chipuri erau portretele lor vii, prilej ca prietenia lor a tuturor să rămînă mărturisită și confirmată, întru totul după învățătura lui Gerion : fericită îndeletnicire a virstei bărbățești !

Își luară bun rămas, rămînînd însă alături, și soldații porniră către încartiruirile lor, căci nimeni nu-și are casa proprie în viața aceasta. Cei doi pelerini ai lumii, neputînd să facă haltă în călătoria viețuirii, porniră să și-o urmeze către Franța.

¹ Simbol, pentru Darius, al strînsei prietenii asemeni aceleia care-l lega de Zopir (Herodot, *Istorie*, III, CLX).

Biruiră asprimile Pirineilor ipocriți¹, dezmințitori ai numelui lor cu atita zăpadă, unde de foarte timpuriu iarna își întinde cearceafurile albe și se culcă. Admirară cu luare-aminte acele uriașe ziduri cu care prevăzătoarea Natură a hotărît să despartă primele două provincii ale Europei, Spania de Franța, fortificînd-o pe una împotriva celeilalte cu ziduri de asprimi, lăsîndu-le tot atît de depărtate în ale politicii pe cît de învecinate în cele materiale. Și cunoscură cu cît temei de adevăr desenase un cosmograf pe o hartă aceste două provincii, la cele două extreme ale lumii, lucru de care toți făcuseră haz : unii, neînțelegînd, iar alții, aplaudînd. Și în chiar clipa cînd puseră piciorul în Franța, cunoscură simțitor deosebirea în toate, în vreme, climă, aer, cer și pămînt, și încă și mai mult în felul cu totul altfel al locuitorilor lor, în tot ce privește firile, mințile, moravurile, înclinările, caracterele, limba și veșmintele.

— Cum ți s-a părut Spania ? — zise Andremio. S-o birfim un pic aici, de unde nu putem fi auziți.

— Și chiar dacă ne-ar auzi — stăruie Critilo —, spaniolii sînt atît de nobili, încît n-ar face o crimă din bătădăria noastră. Nu sînt atît de bănuitori ca francezii ; au inimi mai generoase.

— Spune-mi dar, ce părere ți-ai format despre Spania ?

— Nu rea.

— Așadar bună ?

— Nici.

— Atunci nici bună, nici rea ?

— Nu spun asta.

— Dar cum ?

— Acră-dulce.

¹ Numele munților Pirinei derivă de la grecescul *pyr*, *pyros* = foc.

— Nu ți se pare foarte uscată și că de aici li se trage spaniolilor uscăciunea firii și gravitatea melancolică ?

— Ba da, e însă și coaptă în roadele sale și toate lucrurile ei sînt foarte substanțiale. De trei lucruri se zice că trebuie să se ferească însă cu toată strășnicia cei de-acolo, și cu atît mai mult străinii.

— Numai de trei ? Și care anume ?

— De vinurile ei, care smintesc ; de sorii ei, care aprind, și de razele femeiești ale lunii, care te fac să înnebunești.

— Nu ți se pare că e foarte muntoasă și din pricina asta nu prea rodnică ?

— Așa e, dar e foarte sănătoasă și temperată ; căci dacă ar fi numai cîmpie, vara ar fi de nelocuit.

— E foarte slab populată.

— Dar unul de-al ei face cît o sută de-ai altor nații.

— Nu e prea plăcută.

— Nu-i lipsesc luncile nespuse de încîntătoare.

— E izolată între două mări.

— Dar e și apărută și încununată de porturi cuprinzătoare și răsfățată în belșug de pește.

— Pare foarte îndepărtată de negoțul cu celelalte țări, la marginea lumii.

— Bine-ar fi să fie și mai departe, pentru că toți o caută și-i sug tot ce are mai bun : Englitera, vinurile generoase ; Olanda, linurile fine ; Veneția, sticla ; Germania, șofranul ; Neapolul, mătăsurile ; Genova, zahărul ; Franța, caii, iar lumea întreagă, pitacii.

— Spune-mi, și despre locuitorii ei ce părere ți-ai făcut ?

— Aici sînt multe de spus : au asemenea virtuți de parcă n-ar avea vicii, și au atare vicii, de parcă n-ar avea virtuți atît de remarcabile.

— Nu poți tăgădui că spaniolii n-ar fi foarte viteji.

— Da, de aici însă le vine și trufia. Sînt foarte judicioși, dar nu la fel de ingenioși. Sînt îndrăzneți, dar

înceți. Sînt lei, dar cu febră cvartă. Foarte generoși, ba chiar risipitori ; cumpătați la mîncare și sobri la băutură, dar nestăpîniți la îmbrăcăminte. Îi iau în brațe pe toți străinii, dar nu-și prețuiesc compatrioții. Nu sînt prea mari de stat, dar au suflet mare. Sînt prea puțin împătimiti după patria lor, și strămutați sînt mai buni ; sînt foarte legați de rațiune, dar se bizuie pe părerea proprie. Nu sînt foarte evlavioși, dîrji însă în religia lor. Și sînt fără discuție prima națiune în Europa : urîtă, pentru că pizmuită.

Ar fi spus mai multe dacă nu le-ar fi întrerupt vulgara clevetire un alt trecător, care, știindu-se trecător și încă atît de grăbit, lua viețuirea în chip foarte serios. Se îndrepta către ei. Și Critilo :

— Acesta — zise — e cel dintîi francez cu care ne întîlnim. Să luăm bine seama la firea, vorba și purtarea lui, ca să știm cum avem a ne purta cu ceilalți.

— Cum adică, dacă-l vedem pe unul, îi vedem pe toți ?

— Da, pentru că e un geniu comun al națiilor, și mai virtos la aceasta. Și prima convenție a conviețuirii e să nu trăiești la Roma după obiceiul unguresc, așa cum fac unii, care pestă tot trăiesc pe dos.

Văzîndu-i că vin din Spania, prima întrebare pe care le-o puse francezul, chiar înainte de a-i saluta, fu dacă a sosit flota. Îi răspunseră că da, și încă foarte bogată. Și cînd să creadă că vestea are să-i taie tot cheful, el, dimpotrivă, începu a sări în sus de plăcere, ținîndu-și isonul singur. Mirat, Andrenio îl întrebă :

— Cum, tu, ca francez, te bucuri de așa ceva ?

Iar el :

— De ce nu, cînd pînă și cele mai depărtate nații o sărbătoresc ?

— Dar ce-i folosește Franței ca Spania să se îmbogățească și să-și sporească puterea ?

— Auzi vorbă ! — zise musiu. Oare voi nu știți că într-un an cînd, dintr-o pricină oarecare, flota n-a sosit,

nici unul dintre dușmanii lui n-au putut purta război împotriva Regelui Catolic ? Și acum, de curînd, cînd s-a devalorizat oarecum argintul din Perù, oare nu s-au tulburat toți suveranii Europei și toate regatele lor odată cu dinșii ? Ascultați-mă pe mine, spaniolii oferă flote de aur și argint pentru setea întregii lumi. Și de vreme ce veniți din Spania, pesemne aduceți mulți dubloni.

— Nici gînd — răspunse Critilo —, e lucrul de care ne-am îngrijit cel mai puțin.

— Săracii de voi, sînteți pierduți ! — exclamă francezul. Pe scurt, deși ați făcut atîta drum, încă nu știți să trăiți, căci sînt mulți care nici la bătrînețe nu încep să trăiască. Oare nu știți că omul dă cep vieții cu plăcerea cînd e tînăr, trece la folos cînd ajunge bărbat și sfîrșește cu reputația la bătrînețe ?

— Venim — îi ziseră ei — în căutarea unei regine, spunîndu-ni-se că dacă spre marele nostru noroc avem să dăm de ea, cu ajutorul ei vom putea găsi toate bunurile cîte ți le poți dori. Ba chiar ne-a spus cineva că toate bunurile i-au sosit odată cu ea.

— Care zici că-i e numele ?

— Da, chiar renumele e bine zis : vrednica de aplauze Sofisbella ¹.

— Știu acum de cine vorbiți. Pe vremuri, ea era foarte respectată în lumea întregă, datorită marii ei înțelepciuni și înzestrărilor ei, dar astăzi, de săracă ce e, nimeni nu se mai uită la ea și toți o uită. Văzînd-o fără zestre, fără aur și argint, mulți o socotesc proastă și toți nefericită. Tot ce nu-i ban e basm. Pricepeți un lucru, și anume că cea mai bună carte e să ai parte, iar cel care are e savant, e curtenitor, viteaz, nobil, înțelept și puternic, e principe, e rege și va fi tot ce pofteste. Mă doare sufletul, zău, văzîndu-vă oameni în toată firea, dar încă

¹ Personificare a înțelepciunii frumoase (gr. *sophós* înțelept, sp. *bello* frumos).

atit de puțin persoane. Ia veniți cu mine. O s-o luăm pe scurtătura afirmării, căci încă vă mai puteți lecu.

— Unde ai de gînd să ne duci ?

— Acolo unde veți găsi, bărbați, ceea ce, tineri, ați irosit. Se vede cit de colo că habar n-aveți în ce secol trăiți ! Să mergem și-am să v-o spun eu pe drum.

Și întrebă :

— În ce veac credeți că trăiți, în cel de aur sau în cel de noroi ?

— Eu unul aș zice — răspunse Critilo — că în cel de fier. Cu atîtea fiare, toate au apucat-o pe un drum greșit în lume, și totul merge pe dos, dacă nu cumva trăim în cel de bronz, care-i și mai rău, cu atîtea tunuri și bombarde, totul mistuindu-se în pîrjolul războaielor ; nu mai auzi vorbindu-se decît de asedii, asalturi, bătălii, măceluri, încît s-ar părea că pînă și rărunchii oamenilor s-au făcut de bronz.

— Unii ar putea spune — răspunse Andrenio — că e veacul de aramă, pentru că toți și-o dau pe față, dar eu zic că e cel de noroi cînd văd minjit totul cu el : atîta necurătenie de moravuri, tot ce-i bun la pămînt : virtutea a căzut în țărîină cu inscripția ei : „Aici zace !“, guno-iul călare, scîrnăviile aurite și la urma urmelor tot omul e lut.

— Să nu spui asta — i-o întoarse francezul. Vă încredințez că nu-i decît secolul de aur.

— Cine poate s-o creadă !

— Numai aurul e prețuit, căutat, adorat și iubit. Nimeni nu se uită la altceva, toate se sfîrșesc cu el și prin el și astfel bine zice, deși cum nu se poate mai rău, acel clevetitor public : *Tutti tiriamo a questo diavolo d'argento*¹.

¹ „Toți tragem la diavolul acesta de ban“ (it.).

Se și zărea strălucind, și încă de foarte departe, ca un palat mare, dar nu măreț, și la fel de frumos ca aurul. Andrenio observă de îndată și zise :

— Ce bogat locaș și local ! Pare jăratec de aur ; la fel lucește și la fel arde.

— Ce e de mirare, de vreme ce e ? — răspunse musiu dansind de mulțumire și strigînd ba iei, deoarece, cum franțujii la dă zic ba ia¹, mereu joacă și strigă ba iau.

— Tot palatul e de aur ? — întrebă Critilo.

— Tot, de la temelie pînă la creasta acoperișului, pe dinăuntru ca și pe dinafară. Și tot ce se află-n el e numai aur și argint.

— Mă face să intru rău la bănuieli — zise Critilo —, căci bogăția e mare cumătră cu viciul, deși se zice că trăiește rău cu el. Dar de unde au putut aduna atîta aur și atîta argint, căci pare cu neputință ?

— Cum de unde ? Păi dacă Spania n-ar fi avut canalele de scurgere ale Flandrei, lăsarile de sînge ale Italiei, șanțurile Franței, lipitorile Genovei, oare nu i-ar fi fost azi toate orașele pavate cu aur și zidite din argint ? Mai incape vreo îndoială ? Și unde mai pui că puternicul stăpîn care locuiește în palatul acesta are o asemenea virtute, nu știi dacă dată de ceruri sau luată de pe pămînt, încît orice atinge cu mîna stîngă preface în argint, iar cu dreapta, în aur.

— Ei, musiu — zise Critilo —, asta-i o poveste, pe cît de veche pe-atît de prostească, despre un anume rege pe nume Midas, atît de lipsit de măsură în lăcomia lui, încît pînă la urmă, cum se-ntîmplă de obicei cu toți bogătașii, a murit de foame, bolnav de indigestie.

— Cum adică e născocire ? — zise francezul. Nu-i decît adevărul, pe cît de adevărat pe-atît de obișnuit astăzi în lume. Ce, faptul că un om preface-n aur tot

¹ În original, joc de cuvinte cu fr. *bailler* a da și sp. *bailar* a dansa ; în traducere, propunem echivalarea *ba ia*.

ce-atinge e de mirare ? Cu o palmă trîntită de un jurist pe un Bartolo¹, al cărei ecou borteleşte punga împlicinatului, nu face oare să sară sutele şi miile pe loc şi fără greutate ? Şi luaţi seama că niciodată nu dă palme-n gol, şi chiar dacă studiază din Baldo², ştiinţa nu-i rămîne baltă. Oare un medic, luînd pulsul, nu se face pe sine de aur şi pe ceilalţi de pămînt ? Este oare topuz mai năzdrăvan decît cel al primarului, sau pana grefierului şi cu atît mai mult cea a unui secretar, care, oricît de vrăjită ar fi comoara, oricît de straşnic ar fi păzită, şi-o scot şi din fundul pămîntului ? Vanele Venere ale frumuseţii, cînd sînt mai pieptănate şi mai înzorzonate, nu-şi prefac oare în aur gunoiul desfrînării ? Sînt unii care cu un singur bobîrnac prefac în aur pînă şi vinele de fier. Cînd bat tobele, armata nu merge oare mai mult la pradă decît la paradă ? Degetele dibace ale neguţătorului nu schimbă oare în aur mătasea şi olanda ? Ascultaţi-mă pe mine, sînt mulţi Midaşi pe lume ; aşa le zice el, cu cît întrec mai mult măsura, şi mai multe mii iau, pentru că totul trebuie înţeles de-a-ndoaselea. Camăta e regele vicilor şi toţi îi slujesc şi-i dau ascultare. Aşa că să nu vă mire cînd vă spun că principele care trăieşte acolo prefacă-n aur tot ce-atinge. Şi una din pricinile pentru care mă duc într-acolo e să mă atingă şi să mă facă de aur.

— Musiu — stăruie Andreio —, cum poate trăi în felul acesta ?

— Foarte bine.

— Spune-mi însă : mîncarea nu i se prefacă şi ea în aur de cum o atinge ?

— Are leac : îşi pune mânuşi bune, căci mulţi mănîncă azi din ele şi cu ele.

¹ Bartolo da Sassoferrato (1314—1357), celebru jurisconsult italian.

² Pietro de Ubaldis (1327—1406), jurisconsult italian.

— Bine, dar cînd mîncarea îi ajunge-n gură, cînd începe s-o mestece, nu i se preschimbă toată-n aur de n-o mai poate inghiți ?

— Vai, ce greșit gîndești ! — zise francezul. Moftul ăsta a fost atunci, de mult ; azi, oamenii nu-și mai bat capul cu așa ceva. S-a găsit acum calea de a face aurul potabil și comestibil și se pregătesc din el băuturi care întăresc inima și bucură nespus. Ba s-a găsit și unul care a inventat fiertura de părăluțe și se zice că-i atît de hrănitoare încît ajunge să învie și-un mort, iar prelungirea vieții e un fleac pentru ea. Afară de asta, în ziua de azi trăiesc mii de nenorociți pentru că nu vor să mănînce : tot ce nu mănîncă, nu beau și nu îmbracă zic că prefac în aur ; strîng pentru că strîng cureaua, se omoară de foame, pe ei și familiile lor, și trăiesc ucigîndu-se.

Între timp se apropiaseră și văzură la intrări sumedenie de străjeri care, pe lîngă faptul că erau înarmați cu toții cu grumăjere castiliane lipite de pieptarele galiciene, erau atît de neînduplecați, încît nu lăsau pe nimeni să se apropie nici la o sută de leghe. Iar dacă vreunul se încapățîna să intre, îi aruncau un *nu*, ieșit dintr-o față de fier, căci nu-i glonte care să-l străpungă și să-l amuțească mai bine pe cel mai îndrăzneț.

— Cum facem să intrăm ? — zise Andrenio —, căci fiecare străjer din aceștia pare un Nero¹ sincopat și chiar mai crud.

— Nu vă faceți griji cu asta — zise francezul —, fiindcă străjerul ăsta păzește locul doar de tineret. Nu le dă voie să intre flăcăilor.

Și așa era, deoarece sub nici un motiv nu-i lăsau să ajungă la avut. Tuturor le era interzis pînă ce nu ajungeau bărbați, dar de la treizeci de ani în sus li se dădea mînă liberă, dacă nu erau jucători, leneși, cheltuitori sau castilieni, cu toții din breasla fiului risipitor. Dar

¹ Nero sincopat : *no*, adică *nu*.

bătrînilor, francezilor și catalanilor, drum liber, ba chiar îi poșteau să țină cîrma. Astfel, văzîndu-i atît de maturi și dați după tipicul franțuzesc, îi lăsară să treacă fără nici o greutate. Dar curînd se ivi o piedică și mai mare, căci porțile de bronz și mai dure ca rărunchii unui bogătaș, ai unui vâtaf de galere, ai unei maștere, ai unui genovez, care e mai dur ca orice, pe deasupra mai erau și zăvorîte și ferecate cu drugi catalani și lacăte basce¹. Și cu toate că ba unii, ba alții ajungeau să strige, nu răspundea nimeni, sau dacă da, răspunsul era în răspăr.

— Ascultă — zicea unul —, sînt rudă cu părinții tăi. Și cel dinăuntru răspundea :

— Mai dragi mi-s dinții decît părinții. Cînd eram sărac n-aveam nici rude, nici cunoștințe, că cine n-are sînge n-are nici cosîngeni, iar acum răsar ca ciupercile și se țin de mine ca scaiul.

— Nu mă recunoști ? Sînt prieten cu tine — striga altul.

Și i se răspunde :

— Acum la bine... o tiflă ține !

Un gentilom se ruga foarte politicos și-un mîrlan îi răspundea :

— Acum cînd am ce-mi trebe, toți îmi zic : „Noroc, Petre“.

— Bine, dar nici pe tatăl tău ? — zicea un bătrîn cumsecade.

Și fiul răspundea :

— În casa asta nimic nu mă leagă de nimeni.

Sau dimpotrivă, un fiu îl ruga pe taică-su să-l lase înăuntru, iar acesta răspundea :

— Cît trăiesc eu, nu !

Nimeni nu împărțea cu altul, nici frații cu frații, nici părinții cu fiii ; ce să mai vorbim de soacre cu nurorile !

¹ Aluzie la elemente caracteristice ale stemelor Cataloniei și Bizcayei (Țara Bascilor).

Auzind acestea, își pierdură orice nădejde de-a mai putea intra. Se pregăteau să-și ia cinstea la spinare, dacă nu folosul, când francezul le zice :

— Ce repede vă descurajați ! Dar cei dinăuntru n-au intrat și ei odată ? Păi așa o să găsim și noi calea. Bani să fie și învîrteala să trăiască.

Le arată o ghioagă strașnică, atîrnată de o talangă aurită :

— Priviți-o cu luare-aminte — zise el —, că-n ea stă scăparea noastră. A cui credeți că este ?

— Dacă ar fi de fier și-ar avea ghinturi oțelite — zise Critilo — mai c-aș zice că e măciuca lui Hercule.

— Cum a lui Hercule ? — zise francezul. Aia era o jucărie, un moft pe lingă asta, și tot ce-a înfăptuit cu ea fiul vitreg al Iunonei a fost o copilărie.

— Cum poți spune așa ceva, musiu, despre o atît de faimoasă și de proslăvită măciucă ?

— Îți spun că nu prețuia nici cît o măciulie pe lingă asta și Hercule n-a avut habar de ce s-a făcut, n-a știut nici să trăiască, nici nu s-a priceput să poarte război.

— Cum nu, cînd cu ea a biruit pe toți monștri lumii, și doar sînt atîția ?

— Da, dar cu asta învingi și imposibilul. Ascultați-mă pe mine, e mult mai nimicitoare și n-aș mai isprăvi nicio-dată dacă m-aș apuca să vă istorisesc toate greutățile de necrezut înlăturate cu ajutorul ei.

— O fi fermecată — zise Andrenio —, altfel nu e cu putință. Mare operă a vreunui necromant puternic.

— Fermecată nu e — zise francezul —, deși îi vrăjește pe toți. Vă mai spun ceva : aceea era bună de ceva numai în mîna dreaptă a lui Hercule, pe cînd asta în orice mînă, fie și în cea a unui pitic, a unei femei, a unui copil, tot face minuni.

— Ei, musiu ! zise Andrenio. Destul cu lauda. Cum se poate așa ceva ?

— Cum ? Am să vă spun : pentru că e toată din aur masiv, metalul acela puternic care biruie și biruie orice. Ce, vă-nchipuiți care cumva, că regii poartă războiul cu ajutorul bronzului bombardelor, cu fierul muschetelor și cu plumbul gloanțelor ? Nu, nici gând, ci cu *denari* și *denari e più denari*¹. La naiba cu Tizona² Cidului și cu spada fermecată a lui Roland, față cu o ghioagă grea de dubloni. Și ca să vă convingeți, așteptați un pic.

O desprinsă și dădu cu ea în porți o lovitură slabă de tot, dar atît de grea de urmărit, încît pe loc se deschiseră larg, lăsîndu-i uluiți pe cei doi pelerini și plin de fală pe musiu, de parcă ar fi fost cele de la turnul Danaei³. Erau însă de la cel al Dămii, ceea ce e și mai și.

Cînd se liniștiră toate, se neliniști în schimb voința lui Critilo : pregeta să intre pentru că nu știa cum avea să mai iasă. Prudent, întrevedea mari greutăți, dar la auzul zornăitului unui ban numărat, care din pricina asta s-a numit monedă, de la *monendo*⁴, pentru că înduplecă și obține orice și-i convinge pe toți, se lăsă învins : îl atrase momeala aurului și-a argintului, căci nu e armonie a lui Orfeu care să înșface cu mai multă putere. După ce intrară, porțile fură închise din nou cu tot atîtea zăvoare de diamant. Dar, o, spectacol pe cît de rar pe-atît de incredibil ! Acolo unde își închipuiau că vor găsi un palat, centru al libertății lor, găsiră o temniță plină de singiruri, deoarece pe toți cîți intrau îi puneau în fiare și, culmea,

¹ Bani și iar bani (it.).

² Vestita spadă a Cidului. Cea a lui Roland se numea Durandal sau Durendal.

³ Danae, închisă de tatăl ei într-un turn de bronz pentru a evita împlinirea unui oracol funest, e vizitată și făcută mamă de Zeus (sau, după unele surse, de Proteu) sub forma unei ploii de aur. Mai departe, joc de cuvinte cu Dame — aluzie la Notre-Dame și „dă-mi“ (banii).

⁴ Falsă etimologie inventată de Gracián : lat. *moneo*, a sfătui, a îndemna.

ca să le facă chipurile mai multe hatîruri. Căutau s-o înduplece pe o femeie frumoasă că o îmbogăţesc şi-o aco-peră de podoabe, şi-i aruncau pe după gît un lanţ de robie pe viaţă şi chiar pe moarte, zgarda unui colier bogat, cătuşele unor brăţări scumpe care sfîrşesc prin a deveni ştreanguri, cordeluţele obligaţiilor, laţul smălţuit al unui nod gordian, şiragul unui năduf. S-a dovedit căsnicie în-temeiată pe jură şi minte, în fine o adevărată carceră. Pe un curtean îl viriră în nişte obezi de aur care nu-l lăsau să se mişte, şi-l încredinţau că poate cît vrea. Saloanele pe care şi le-nchipuiau nu erau decît beciuri pline de captivi de bunăvoie, copleşiţi cu toţii de fiare, zgărzi şi lanţuri de aur, dar arătînd cu toţii pe cît de mulţumiţi, pe-atît de amăgiţi. Dădură printre alţii de un ins înconju-rat de pisici ¹ şi a cărui supremă desfătare era să le-audă mieunînd.

— S-a mai pomenit pe lume gust mai prost decît al tău ? — zise Andrenio. N-ar fi mai bine cîteva păsăruici în colivie, care, cu dulcile lor cîntări, ţi-ar mai uşura robia ? Dar pisici, şi încă vii, şi să-ţi mai şi placă să le-auzi miorlăturile supărătoare, adevărat chin pentru toţi ceilalţi ?

— Fugi de-aici că nu pricepi nimic — răspunse el. Pen-tru mine e cea mai desfătătoare muzică din cîte există, glasurile lor cele mai lipsite de apăsări ² şi mai încîntă-toare de pe lume. Ce sînt tereremurile unui sticlete bălţat, trilurile canarului, melodiile dulcii privighetori pe lingă miorlăiturile unei pisici ? De cîte ori le-aud, mi se bucură inima, şi duhul îmi e aprins de entuziasm. La naiba cu

¹ În original *gatos*, pungi de bani, care se făceau din piei de pisici jupuite întregi.

² În original : *suaves* = *su aves* ; în traducere *apăsări* = a ! păsări ?

Orfeu și lira lui, cu fermecătorul Correa¹ și dibăcia lui. Ce înseamnă toată armonia instrumentelor muzicale pe lângă miorlăiala pisicilor mele ?

— De-ar fi moarte — i-o întoarse Andrenio — încă m-ar mai ispiti, dar vii !

— Da, vii, iar pe urmă moarte. Și iarăși zic că nu e glas mai plăcut din toate câte sînt.

— Spune-ne, însă, ce găsești atît de suav la el ?

— Ce ? Faptul că zic *mi-i iau, mi-i iau* și doar *mi-i iau* și mereu *mi-i iau*, toți banii îi iau eu, și vouă, nimic ; e cel mai dulce glas pentru mine, din toate câte sînt.

Găsiră lucruri de felul acesta, vrednice de toată atenția. Le fură arătați cîțiva, și chiar cei mai mulți, care ziceau că n-au inimi și nici rărunchi, nu numai pentru ceilalți, dar nici pentru ei înșiși ; și cu toate acestea trăiau.

— După ce se cunoaște — întrebă Andrenio — că n-au inimă ?

— Foarte simplu — i se răspunse —, după faptul că nu dau nici un rod. Ba mai mult, căutîndu-li-se inimile cîtorva, le-au fost găsite îngropate în morminte de aur și înfășurate în giulgiul sacilor lor de bani.

— Nefericită — zise Critilo — soarta zgîrcitului, căci nu se bucură de viață și nici nu are parte de-nstristare la moarte ! Toți joacă de bucurie cînd îi bate clopotul : văduva bogată cu un ochi hohotește și cu celălalt chicoțește ; fiica, dezmințindu-și ochii prefăcuți în izvoare, zice : „Valea, lacrimilor mele“ ; feciorul, pentru că moștenește ; ruda, pentru că se apropie de moștenire ; sluga, pentru legat și pentru că-și poate dezlega gura ; medicul, pentru plată, nu pentru plagă ; paracliserul, pentru că toacă ; bogasierul, pentru că-și vinde pînzeturile ; croitorul, pen-

¹ *Francisco Correa de Araújo* (m. 1663), celebru organist și muzicolog spaniol, autor al unui *Libro de tientos y discursos de música práctica y theórica*, intitulado *Facultad orgánica* (Alcalá, 1626).

tru că le coase ; săracul, pentru că o face lată. Nefericită soartă, cea a nefericitului : rău dacă trăiește, dar și mai rău dacă moare !

Într-un salon mare văzură un mare personaj. Rămaseră uluiți de asemenea raritate și ciudățenie în atare locuri.

— Ce face aici seniorul acesta ? — îl întreabă Critilo pe unul dintre dușmanii lui plătiți ¹.

Și el :

— Ce ? Adoră.

— Păi cum, e idolatru ?

— Om nu-i, tot ce face-i dol și mai că latră.

— Dar ce adoră ?

— Proslăvește și aurește un chivot ².

— Ce, este evreu ?

— După fire s-ar putea, dar după sînge nu, căci e foarte nobil, dintre oamenii bogați ai Spaniei.

— Și totuși nu e hidalgo ?

— Tocmai pentru că nu e, este bogătaş.

— Și ce chivot proslăvește ?

— Cel cu testamentul lui.

— Și e de aur ?

— Pe dinăuntru da, dar pe dinafară de fiare, căci nu se știe ce, nici de ce, nici pentru ce, nici pentru cine.

Aici asistară la împlinirea acelei cruzimi de necrezut despre care se zice că e obișnuită la vipere (cum femela, după împerechere, îi retează masculului capul, iar după aceea pui răzbună moartea tatălui lor, găurindu-i pîntecele și sfîșiindu-i măruntaiele ca să iasă și să lupte), cînd văzură că femeia, ca să rămînă bogată și de capul ei, își sugrumă soțul ; apoi moștenitorul, pîrindu-l-se că maică-sa prea trăiește degeaba, iar el nu, o omoară cu supărările ; pe el, ca să-l moștenească, îl trimite pe lumea cealaltă fratele mai mic. Așa încît, ca viperele crude, se

¹ Slujitorii.

² Cf. *Oracolul manual*, aforismul 5.

omoară și se otrăvesc unii pe alții. Feciorul pricinuieste moartea tatălui și-a mamei, deoarece i se pare că trăiesc mult și că lui are să-i albească barba înainte de a deveni bărbat ; tatăl se teme de fiu, și cînd toată lumea sărbătorește nașterea moștenitorului, el își îndoliază inima, temîndu-se de acesta ca de cel mai înverșunat dușman ; bunicul se bucură însă și zice : „Fii bine venit, o, dușman al dușmanului meu“.

Dar printre atîtea pricini de mîhnire, găsiră și una de ris, și anume pățania unuia dintre strîngătorii aceștia : un hoț al altui hoț, căci și hoții își au hoții lor, îl amăgi cu atîta subtilitate, încît îl hotărî să se jefuiască singur, așa că-l ajută să-și care tot ce-avea ; își duse el însuși în spinare toată hăinăria, aurul și argintul din casă, cărîndu-le și ascunzîndu-le de nu le mai văzu și nu se mai bucură de ele în veci. Se tînguia mai apoi de două ori mai amărît la gîndul că el singur își fusese hoțul, el jefuitorul și tot el jefuitul.

— O, cite poate dobînda ! — chibzuia Critilo. Îl înduplecă pe un nenorocit să se fure singur, să-și ascundă banii, să agonisească pentru nerecunoscători, cartofori și desfrînați, iar el nici să mănînce, nici să bea, nici să se îmbrace, nici să doarmă, nici să se odihnească, nici să se bucure de avere, de viață : hoț de sine însuși, merită cu prisosință să i se numere o sută la spate și să fie surghiunit de înțeleptul Horațiu ¹ asemeni unui Tantal nerod.

Dăduseră roata prin tot acel palat de beciuri, fără a putea da de urma prostului încoronat ², stăpînului lui, cînd, la urmă, închipuindu-și-l în vreun salon aurit, urcat pe un tron bogat cu toată măreția, înveșmîntat în brocarturi somptuoase, cu hlamida sa imperială, îl găsiră dim-

¹ Vezi Horațiu, *Satire*, I, I, 68—70 : „*Mort de sete, Tantal urmărește apa ce-i fuge de la buze... De ce rizi ? Schimbă-i numele și e porestea ta*“ (trad. de E. Lovinescu).

² Adică „prostul bogat“, „încoronat“ derivînd aici de la *coroană*, monedă de aur.

potrivă, virit în beciul cel mai strîmt, căci nu făcea risipă nici de lumină, nici măcar de cea a zilei, ca să nu fie zărit și să trebuiască a da sau a împrumuta. Oricum, îi dibuiră căutătura pidosnică, obrazul pentru puțini prieteni și mai puține rude, fiindu-i nesuferite și datoriile de rudă, și rudele datornice, cu barba crescută vraște, căci își pizmuia pînă și plăcerea de a și-o da jos; avea cearcăne mari de bogat fără somn. Deși înfățișarea îi era atît de îngrozitoare, nu și-o ajuta deloc nici cu hainele, din care, de vechi ce erau, jumătate se dusesse, iar cealaltă se ducea pătrunsă de ura pentru orice cheltuieli. Neavînd încredere în nimeni, stătea singur și toți îl lăsau de unul singur, înconjurat de pisici cu inimi de dubloni, de-ale celor ce muriseră de inimă rea și care nici morți nu-și uită năravul înhățării. Părea, spus verde, un Radamant ¹.

De cum intrară, deși nu putea vedea pe nimeni în ochi, se grăbi să-i îmbrățișeze, căci îi voia de aur; dar ei, temindu-se de atîta prețiozitate, se retraseră, căutînd acum pe unde să iasă din acea temniță aurită, palat al lui Pluton, căci orice casă de avar este iad prin tristețe și limb prin prostie. Cu această dorință, apelînd la dezamăgirea de orice viciu, mai cu seamă de tirania rapace, căutau cu înfrigurare pe unde să scape. Cum însă în casa nenorocosului te poticnești tot de belele, pe cînd fugeau, căzură într-o cursă ascunsă, mascată cu pilitură de aur de la însuși lanțul, care-i prinse atît de strîns cu lațul, că de ce încercau să se descotorosească, mai tare îl innodau. Critilo își deplîngea orbia nesăbuită, iar Andrenio suspina după libertatea sa atît de prost vîndută. Cum și-o regăsiră, o va istorisi critica următoare.

¹ Unul din cei trei judecători ai infernului, fiul lui Zeus și frate al lui Minos.

CRITICA a 4-a

Muzeul omului de lume

Un om mintos răscoli un întreg bazar citadin, ba, după cît se spune, chiar o curte, în căutarea unei case care să adăpostească persoane, dar în zadar ; căci deși intră în multe împins de curiozitate, ieși dezgustat din toate, găsindu-le cu cît mai pline de mobile luxoase, cu atît mai goale de virtuți prețioase. Doar norocul îl călăuzi să intre într-una, căci una era ; și pe loc, întorcîndu-se către înțelepții săi, le zise :

— În sfîrșit, ne aflăm între persoane : casa asta mi-roase a oameni.

— După ce cunoști ? — îl întrebară ei.

Și el :

— Nu vedeți oare acele vestigii de înțelepciune ?

Și le arătă cîteva cărți aflate la îndemînă :

— Acestea — chibzuia el — sînt mobilele prețioase ale oamenilor mintoși. Ce grădină de april, ce Aranjuez de mai se poate asemui cu o bibliotecă selectă ? Ce ospăț mai desfătător pentru gustul unui om de lume ca un muzeu cult, unde mintea se recrează, memoria se îmbogățește, voința se nutrește, inima crește și spiritul își află mulțumirea ? Nu-i linguseală, nu-i pont mai de soi

pentru o minte ascuțită ca o carte nouă în fiecare zi. Piramidele din Egipt s-au sfârșit, turnurile Babilonului s-au prăbușit, coliseul roman a pierit, palatele aurite ale lui Nero au îmbătrânit, toate minunile lumii au dispărut și nu dăinuie decît nemuritoarele scrieri ale înțelepților care au înflorit în vremurile acelea și bărbații vestiți pe care i-au celebrat ei. Ce mare plăcere cititul, îndeletnicirea de persoane pe care, dacă nu le găsește, le plămădește ! Mai nimic nu valorează bogăția fără învățătură, și îndeobște sînt certate : cei care au mai mult știu mai puțin, iar cei care știu mai mult au mai puțin, căci ignoranța păstorește totdeauna noateni cu lînică de aur.

Asemenea lucruri chibzuite le istorisea, și ca mîngîiere, și ca învățătură, celor doi captivi în carcera dobinzii, în butucii lăcomiei, un om și încă mai mult, deoarece în loc de brațe flutura aripi, atît de zburătoare, încît se ridica pînă la stele și într-o clipă ajungea oriunde dorea. Lucru vrednic de luare-aminte, în vreme ce pe ceilalți, cînd soseau, îi legau tare, fără a-i lăsa liberi să fără măcar un pas, împovărîndu-i cu fiare și lanțuri, pe acesta, de cum sosi, îl procopsiră cu unul care-i atîrna de picior și i-l îngreuia într-atîta, încît nu-i îngăduia să-și ia zborul.

Mirat, Andrenio îi zise :

— Om sau minune, cine ești ?

Iar el fără a zăbovi :

— Ieri, nimic, azi un pic mai mult, iar mîine mai puțin.

— Cum mai puțin ?

— Da, căci uneori mai bine-ar fi să nu fi fost.

— De unde vii ?

— Din nimic.

— Și unde te duci ?

— Spre tot.

— Cum de ești atît de singur ?

— Îmi mai și prisosește jumătate.

- Acum văd că ești înțelept.
- Înțelept, nu ; dornic să fiu, da ¹.
- Și cu ce prilej ai venit aici ?
- Am venit să-mi iau zborul, căci deși puteam să mă
aduc pînă la cele mai înalte tărîmuri pe aripile minții
mele, pizmașa sărăcie mă copleșea.
- Așadar, n-ai de gînd să rămîi aici ?
- Cu nici un chip, căci nu se poate schimba drept
nici măcar un dram de libertate pe tot aurul din lume,
ci după ce-mi iau din comori cît să nu mori, voi zbura.
- Și-ai să poți ?
- Cînd vreau.
- Ai putea să ne slobozești și pe noi ?
- Totul e să vreți.
- Păi nu este firesc să vrem ?
- Nu știu ; muritorii sînt atît de cuprinși de farmec,
încît temnițele ajung să le fie pe plac și sînt cu atît mai
bine dispuși cu cît mai distruși. Temnița de-aici, fiind un
farmec, îi ține în cea mai grea captivitate, pentru că-i
captivează.
- Cum adică e un farmec ? — zise Andrenio. Prin
urmare cel pe care-l vedem nu-i tezaur adevărat ?
- Nici gînd, ci închipuit.
- Acesta care stălucește nu-i aur ?
- Eu îi zic noroi.
- Și-atîta noian de bogăție ?
- Ticăloșie.
- Astea nu sînt oare grămezi de *reali* ?
- Nici unul dintre ei nu-i real.
- Dar aceștia pe care-i atingem nu-s taleri ?
- Ba da, dar cu două fețe.
- Și lăzile de zestre ?
- Dezastre doar, căci pînă la urmă nu-s nimic. Și ca
să vă convingeți că toate sînt doar părere, luați seama

¹ Afirmație a lui Pitagora, după Valerius Maximus, *Fapte și vorbe memorabile*, VIII, 7.

că în clipa cînd cineva își dă ultima suflare, oricine, și cel mai bogat, și cel mai puternic, cînd imploră „Ceruri !” și strigă „Mîntuiește-mă, Doamne !” totul dispare și se preface în cărbuni și chiar în cenușă.

Așa s-a făcut că zicînd unul „Iisuse !”, pe cînd își dădea duhul, i se destrămă toată măreția ca și cum ar fi fost un vis ; și trezindu-se bărbații cu avere și privindu-și mîinile, și le văzură goale : totul s-a dovedit uimire sumbră și umbră. Și a fost un spectacol de-a dreptul îngrozitor cînd cei prețuiți cîndva ca regi erau acum reci și de rîs ; monarhii în purpuri pînă la pămînt, regiunile și doamnele în rochii de gală, seniorii în straie brodate, păliră toți fără veșminte, pentru că nu luaseră aminte la adevărul minciunii lor ; nu mai stăteau pe tronuri de fildeș, ci-n gropi cernite. Din toate giuvaierele nu le mai rămaseră decît vaierele și morminturile, damascurile și mătăsile lor deveniră sile, pietrele scumpe lespezi reci, șiragurile de perle lacrimi, zulfatele plete Lete, miresmele miasme, parfumul fum. Toată acea încîntare se prefăcu în cîntare și prohod, și clocotele vieții în clopotele morții ; bucuriile în păsuri, pentru că gîndul moștenirii nu-i mai apasă pe cei rămași ; și toată alcătuirea aceea de vînt cît ai clipi din ochi se topi în nimic.

Cei doi pelerini ai noștri se simțiră mai vii tocmai cînd erau mai morți, adică dezamăgindu-se. Îl întrebă pe tămăduitorul lor aripat unde sînt, iar el le zise că-n largul lor, adică în ei înșiși. Îi pofti să-l urmeze, dacă vor, la palatul înțelepte Sofisbella, unde se ducea el și unde aveau să găsească desăvîrșita libertate. Ei, care nici nu doreau altceva, îl rugară ca, de vreme ce le fusese eliberator, să le fie și călăuz. Îl mai întrebă dacă o cunoștea pe acea regină învățată.

— De îndată ce m-am văzut cu aripi — răspunse el —, dar ia să purcedem, m-am hotărît să mă devotez ei. Puțini sînt cei care-o caută și mai puțini cei care o găsesc. Am colindat prin cele mai celebre universități fără a putea

s-o descopăr, căci deși mulți sînt savanți în latină, de obicei sînt proști fără pereche în limba vulgară. Trecui prin casele cîtorva din aceia cărora poporul le zice oameni ai legii, dar cum mă vedeau fără bani, mă înjurau în lege. Stătui de vorbă cu mulți care treceau drept savanți, dar între mulți doctori n-am găsit nici un doct. Mi-am dat seama pînă la urmă că o apucasem pe-un drum greșit și mă dezamăgii, căci din înțelepciune și din bunătate nu există decît jumătate din jumătate, și așijderi din tot ce e bun. Cum eu zbor însă pretutindeni, am dat de un palat zidit din cleștare, scăldat în străluciri, prefirînd lumini. Dacă această mare regină se găsește undeva, atunci nu poate fi decît în centrul acesta, pentru că de mult a răposat docta Atenă și-a pierit cultul Corint.

Între timp începu să se-audă o larmă nedeslușită, urale vulgare ale unei gloate insolente ce tocmai se arăta. Stătură locului și dădură cu ochii de un monstru grosolan care venea sărind peste cîte două cărări deodată și urmat de o mulțime fără număr : ciudată înfățișare, jumătatea de sus de om, și cealaltă de șarpe ; așa încît de la brîu în sus privea spre cer, iar de la brîu în jos se tîra pe pămînt. Bărbatul îl recunoscuse de îndată și-i preveni pe soții săi să-l lase să-și vadă de drum, fără a-i da atenție și fără a-l întreba ceva. Dar Andrenio nu se putu stăpîni să nu-l întrebe pe unul din marele alai cine e acel năpîrcom.

— Cine să fie — îi răspunse acesta —, dacă nu cel care știe mai multe decît șerpii ? El e înțeleptul tuturor, miracolul norodului, el e burduful de carte.

— Te amăgești și-l amăgești — i-o întoarse aripatul ; căci nu e decît unul care cunoaște moda lumii ; toată știința lui e nebunie înaintea Cerului. E dintre aceia care știu pentru toți, iar nu pentru sine, abia tîrîndu-și zilele ; el e cel care vorbește mai mult și știe mai puțin ; el e prostul care știe toate lucrurile prost știute.

— Și unde vă duce ? — întreabă Andrenio.

— Unde ? Să fim învățați pe apucate.

Termenul îl miră nespus și-o întoarce :

— Ce-nseamnă să fii învățat la noroc ?

— Unul care fără a fi studiat e luat drept doct, fără a se osteni e învățat, fără a-și fi scos ochii cu buchiile poartă barbă diplomată, fără a fi scuturat praful de pe cărți stîrnește praful, fără a se fi dezmeticit e foarte treaz, fără a fi vegheat nopțile și a se fi trezit cu noaptea-n cap și-a făcut renume ; în sfîrșit, e un oracol al vulgului și toți au ajuns a spune despre el că știe fără a ști. N-ai auzit niciodată zicala : „Noroc să-ți dea Dumnezeu, fiule...”¹ ? Ei bine, el însuși este și credem și noi că sîntem la fel.

Andrenio rămase încîntat de învățătura fără studiu, de literele fără singe, de faima fără sudoare, de iuțeala fără osteneală și prestigiul de pomană. Și atras de marea suită pe care-o tira după sine vrednicul de aplauze învățat și cuprinzînd pînă și calești, lectice și cai, și cum toți îi făceau cu ochiul și-l îmbiau cu odihna, se întoarce către soții săi și le spuse :

— Prieteni, să trăim ceva mai mult și să știm ceva mai puțin² !

Și se alătură trupelor lui, care se și făcură nevăzute.

— Pe scurt — îi zise bărbatul aripat uimitului Critilo —, adevărata învățătură puținora e dată. Mîngie-te, că mai degrabă îl vei găsi tu pe el decît el pe tine, fiindcă tu te-ai găsit, iar el s-a pierdut.

Critilo ar fi vrut să plece în căutarea lui, dar cum zărise scăpărînd marele palat pe care-l căutau, uită și de sine însuși, nemaidezlipindu-și ochii de la el, și o porni într-acolo ca vrăjit. Se înălța, fără a se putea ascunde, în

¹ Aluzie la proverbul : „*Ventura te dé Dios, hijo, que el saber poco te basta*” („Noroc să-ți dea Dumnezeu, fiule, că învățătura nu prea ți-e de-ajuns”).

² Cf. *Oracolul manual*, aforismul 247.

virful un deal luminos, dominînd toate cîte sînt. Arhitectura lui era o culme a meșteșugului și-a frumuseții, îmbăiat în străluciri și plin de ele, încît pentru a le primi bine, pe lîngă faptul că pereții îi erau diafani și era durat numai din materiale străvezii, avea o sumedenie de lucarne, balcoane largi și ferestre mari : totul era lumină și totul limpezime. Cînd ajunseră lîngă el, văzură cîțiva oameni, cu adevărat oameni, parcă adorîndu-i și sărutîndu-i pereții, dar, privind mai îndeaproape, își dădură seama că-i lingeau și, desprinzînd cîteva așchii, le mestecau și le savurau.

— La ce vă folosește asta ? — zise Critilo.

Și unul dintre ei :

— Cel puțin e fără seamăn de gustos.

Și-i oferi un grunz curat și străveziu, iar după ce-l duse la gură, cunoscă că e sare și încă foarte savuroasă, iar ceea ce-și închipuiseră ei că sînt cristale, nu era decît sare nespus de gustoasă. Poarta era pururea deschisă, deși intrau numai persoane, și ele foarte rare ; era înveșmîntată în iederă și încununată cu lauri, cu numeroase inscripții ingenioase pe toată fața ei maiestuoasă. Intrară și admirară o curte preanobilă, de jur împrejur cu coloane atît de trainice și atît de veșnice, încît, după cum îl încredință bărbatul aripat, puteau susține lumea, iar unele dintre ele cerul, fiecare fiind o *non plus ultra* a veacului său. Auziră apoi o armonie atît de suavă, încît subjugă nu numai sufletele, ci și lucrurile neînsuflețite, atrăgînd astfel stincile și fiarele. Se întrebă dacă nu cumva îi este autor însuși Orfeu și, miînați de curiozitate, intrară într-o sală măreață și foarte încăpătoare, în care fulgii zăpezii în fildeşuri și jăratecul de aur în turturi se cumpăneau minunat întemeindu-i frumusețea. Aici îi primiră, și chiar cu multă curtenie, Bunul-Gust și Buna-Fire și, cu bunăvoința lor obișnuită, îi conduseră în prezența plăcută a unui soare omenesc ce părea o femeie divină. Însuflețea un plectru atît de gingaș, încît,

după cum li se spuse, nu numai îi nemurea pe cei vii, dar dădea și viață celor morți, potolea cugetele, liniștea spiritele, chiar dacă uneori le aprindea întru patima războiului, cum nici Homer n-ar fi făcut-o mai bine. Se grăbiră să i se-nchine, bucurându-se că o văd, dar și mai mult c-o aud, iar ea, în cinstea rarilor oaspeți, făcu risipă de armonii. Era înconjurată de instrumente varii, toate nespuse de sonore, dar lăsându-le de o parte pe cele vechi, deși atât de suave, le luă în mîini pe cele moderne. Primul pe care-l înstrună fu o cultă țiteră¹, scoțînd minunată armonie, deși puțini o deslușeau, căci nu era pentru mulți. Observară totuși la ea o disproporție destul de considerabilă, și anume că, deși corzile îi erau de aur curat și nespuse de subtile, ea, în loc să fie dintr-un fildeș tare, dintr-un abanos lustruit, era făcută din fagul cel mai de rînd. Armonioasa nimfă le surprinse obiecția și, cu un suspin fermecător, le spuse :

— O, dacă în acest cult plectru cordovez ar fi cores-puns învățătura morală cu alcătuirea eroică, subiectele grave cu erudiția stilului, materia cu splendoarea versu-lui, cu subtilitatea conceptelor, ar merita ca scoica să-i fie făurită nu zic din fildeș, ci din diamantul cel mai fin.

Luă apoi un rebec italian, atât de dulce, încît, trecînd arcușul, păru să amuțască însăși armonia sferelor și, cu toate că era pastoral și-atît de credincios², păru nemăsu-rat de ingenios. Avea chiar lingă dînsa două lăute³ atît de bine armonizate, încît păreau frați.

¹ Se referă la marele poet baroc Luis de Góngora y Argote (1561—1627).

² Aluzie la celebra dramă idilică *Il pastor fido* de Giambat-tista Guarini (1562—1612).

³ Frații Leonardo de Argensola : Bartolomé (1562—1631), ca-rieră ecleziastică, istoriograf al Aragonului ; Lupercio (1563—1613), secretar, succesiv, al ducelui de Villahermosa, al Mariei de Austria și al contelui de Lemos, vicerege al Neapolelui. Poeziile i-au fost publicate de fiul său, în 1634.

— Acestea — zise — sînt grave, datorită obirşiei aragoneze. Le poate auzi şi cel mai sever Cato fără urmă de uşurătate. În metrul întreit sînt cei dintîi în lume, dar în cel împătrit, nici măcar ai cincilea ¹.

Văzură o arhişiteră de-o excelentă alcătuire, minunat ticluită, şi cu toate că stătea sub alta, totuşi în artificiu material nu era mai prejos nici aceasta, după cum nici în invenţie cea dintîi n-o întrecea. Şi astfel, zise sufletul instrumentelor :

— Dacă Ariosto s-ar fi preocupat de alegoriile morale deopotrivă cu Homer, într-adevăr nu i-ar fi inferior.

Răsuna tare, şi pe mulţi îi stînjenea, un instrument însălat cu cîneapă şi ceară. Părea orgă după cît era de inegal şi era alcătuit din trestiiile nimfei Sirinx ², culesese acolo pe lunca pe cea mai rodnică ³. Răbufneau de vînt popular, dar, în ciuda acestei admiraţii, nu-i mulţumi, zicînd atunci poetica Frumuseţe :

— Aflaţi dar că instrumentul acesta, în vremea aceea neîngrijită, a fost ascultat cu plăcere şi-a umplut, prin înzestrările sale, toate teatrele din Spania.

Desprinsese o chitară, toată de fildeş atît de pur, încît sfida însăşi zăpada, dar atît de rece, încît degetele îi îngheţară de îndată şi fu nevoită s-o lase la o parte, zicînd :

— În aceste rime ale lui Petrarca se află unite două extreme, şi anume puternica lui răceală şi focul iubirii.

O atîrnă alături de alte două foarte asemănătoare, despre care spuse :

¹ Aluzii la forme prozodice în care s-au ilustrat sau nu poezii respectivi : catrenul (*redondilla*) şi pentastihul (*quintilla*).

² Nimfă din Arcadia care, urmărită de Pan, s-a aruncat în apele Ladonului, metamorfozîndu-se în trestie, din care Pan a făcut un flaut nespus de melodios.

³ Aluzie la Lope de Vega (1562—1635). Sp. *vega* înseamnă luncă.

— Acestea mai curînd se opresc decît opresc.

Şi le mărturisî în taină că erau a lui Dante Alighieri şi-a spaniolului Boscán. Dar între atîtea grave plectre, văzură nişte olănaşe deocheate ce-i indignară nespus.

— Nu le blamaţi — le zise ea —, căci sînt pline de haz ; cu ele îşi speria Marica ¹ durerile la spital.

Cîntă cu negrăită melodie nişte folias ² dintr-o liră scăpărătoare, de toţi şi cu drept cuvînt lăudată fără preget :

— Ce mai — zise ea —, e plectru portughez, duios dezmiardat, după cum spune el însuşi : „*El que amo es*“ ³.

Văzură cu oarecare plăcere un cimpoi, care-i şi însufleţi cu plăcută desfătare, deşi îşi tulbură întrucîtva marea frumuseţe, şi ea le spuse :

— Într-adevăr a fost al unei muze prinţese ⁴, şi la sunetul lui obişnuia să dănţuiască Gila în noaptea-acelui sfînt.

Tare-i scîrbi vederea unei teorbe italiene pline de murdărie şi părăind proaspăt căzută într-un smîrc, iar discreta nimfă, necutezînd s-o atingă, necum să cînte la ea, zise :

¹ Personaj al cîtorva „romances“ de Quevedo. la care se face aluzie aici. Spitalul menţionat este Antón Martín, unde erau îngrijii lueticii.

² *Folias*, vechi dans portughez ; ulterior, formă muzicală spaniolă înrudită cu *chacona* şi *passacaglia*.

³ „Cel pe care-l iubesc este“ : *Camões*, marele poet al Renaşterii portugheze, autorul *Lusiadei* şi al unor inspirate sonete de dragoste. Jocul de cuvinte cu care Gracián face totdeauna aluzie la *Camões* este de astă dată, sau cel puţin mi se pare, intraducibil şi inechivalabil.

⁴ Se referă probabil la *Francisco de Borja*, principe de Esquilache (1581—1658), cultivator al romanţei populare, unul din personajele acestora fiind chiar Gila. „Noaptea-acelui sfînt“ e noaptea sfîntului Ioan Botezătorul, prilej de mari serbări nocturne (cf., la noi, Drăgaica sau Sinzienele).

— Păcat că plectrul acesta cult al lui Marino¹ s-a mînjit de atîta necurăţenie lascivă.

O lăută regală meşteşugit făurită stătea într-un ungher întunecos ; cu toate acestea, revărsa belşug de strălucire din sine şi din sumedenia de nestemate cu care era în întregime smălţată :

— Aceasta — stăruia ea — obişnuia să scoată un sunet atît de dezmiardător, încît înşişi regii binevoiau s-o asculte. Şi deşi n-a văzut lumina tiparului, luminează atît de puternic, încît se poate spune despre ea : „Este-n faptul zilei !“²

Acolo văzură un instrument cult³ încoronat cu înşişi laurii lui Apolo, deşi unii nu voiau să creadă. Ascultară un preaplăcut nai, dar pentru că muza ce cînta din ea avea cancer⁴, la fiecare acord se încurcau vocile. Era plăcut să auzi o liră, deşi mediană⁵, dar în genul satiric, superioară şi care se făcea înţeleasă latinizînd. Îl auziră

¹ *Giambattista Marino*, zis *Cavalerul Marino* (1569—1625), marele reprezentant al manierismului poetic italian („marinismul“), celebru în întreaga Europă : *Adonis* (1623) *Epitalamuri*, *Cimpoiul*, *Galeria* (1620). Criticat de Gracián pentru accentele licenţioase. *Adone*, datorită senzualităţii şi erotismului său (!), a fost inclus în *Index Librorum prohibitorum* în 1627.

² Vers dintr-o mică baladă a lui Antonio Hurtado de Mendoza (1586—1644), prieten cu Gracián, autor dramatic apreciat la curtea lui Filip al IV-lea, dar poet minor şi de un gust îndoielnic.

³ Aluzie, după unii comentatori, la Filip al IV-lea („instrument încoronat“). După alţii, printre care însuşi Romera-Navarro (*El Crítico*, II, 138), la Fernando de Herrera, poet spaniol de prim rang (c. 1534—1597), contestat însă de unii („deşi unii nu voiau s-o creadă“), printre care Gracián însuşi (*Agudeza*, LXIII).

⁴ Aluzie la *Jerónimo de Cáncer y Velasco* (c. 1599—1655), poet şi dramaturg, renumit prin causticitatea spiritului său. Inchiziţia a interzis aproape toate intermediile şi comediile sale burleşti.

⁵ Se referă la *Juan de Tassis y Peralta*, conte de Villamediana (1582—1622), îndrăgostit de scrimă, intrigă, poezie, pictură. Poet cultist moderat, autor de epigrame îndrăzneţe şi rătăcioase.

pe altul¹ cu fericită artă, dar nu se dumiriră dacă proza îi era vers sau versul proză. Văzură într-un colț alte instrumente, care, deși noi și abia isprăvite, nu mai erau de nici o ispravă și zăceau acoperite de colb. Mirat, Critilo zise :

— De ce oare, o, mărită regină a Parnasului, le arunci atît de repede și pe ele primele ?

Iar ea :

— Fiindcă n-au decît rimele, toți se reped la ele, părăindu-li-se cele mai lesnicioase ; puțini îi imită pe Homer și pe Virgiliu în poemele grave și eroice.

— După mine — zise Critilo — Horațiu mai rău i-a pierdut, vrînd să-i atragă, și i-a descurajat cu preceptele sale riguroase.

— Nici măcar nu-i așa — răspunse gloria lebedelor —, căci unii sînt versificatori atît de vulgari, încît nu înțeleg arta, ci pentru operele mari e nevoie de minți uriașe. Iată-l pe Tasso, care e un alt Virgiliu creștin, și încă într-atîta, încît mereu iese din impas numai cu îngeri și cu minuni.

Un loc de vază era gol și, observîndu-l, Critilo zise :

— Pesemne că de-aici a fost furat un mare plectru.

— Nu, ci mai curînd o fi hărăzit vreunui modern.

— Nu cumva este — zise Critilo — cineva² pe care eu îl cunosc și-l socotesc bun, nu pentru că mi-e prieten, ci mi-e prieten pentru că e bun ?

Nu putură zăbovi mai mult, căci vîrsta le dădea zor, și astfel se văzură siliți să părăsească această primă încăpere a unui atît de cult Parnas, iar după mireasmă, Paradis. Timpul îi cheamă într-altă sală, mai lungă, deoarece nu i se zărea capătul. Aici îi introduse Memoria și-n ea

¹ Hortensio Félix (= fericit) Paravicino y Arteaga (1580—1633), celebru predicator spaniol, cultivator al unui stil metaforizant și aluziv, de care în epocă s-a făcut uz și abuz.

² Francisco de Sayas, prieten cu Gracián, aragonez ca și el, îi trimitea cărți de la Madrid.

găsiră altă nimfă neasemuită care avea chipul pe jumătate zbîrcit, ca de bătrînă, și pe jumătate proaspăt, ca de fată tînără. Privea cu o față spre trecut și cu cealaltă către prezent, întrucît viitorul îl lăsa în seama Provi-denței. Văzînd-o, Critilo zise :

— Aceasta este plăcuta Istorie.

Dar bărbatul aripat :

— Nu e decît învățătoarea vieții, viața faimei, faima adevărului și adevărul faptelor.

Era înconjurată de bărbați și femei, recunoscuți unii drept vestiți, iar alții drept mișei, mari și mici, viteji și lași, prevăzători și temerari, învățați și ignoranți, eroi și ticăloși, giganți și pitici, fără a uita nici o extremă. Într-o mină ținea cîteva pene, nu multe, dar atît de pro-digioase, încît una singură, pe care i-o încredință unuia, îl făcu să zboare și să se înalțe pînă la cele două colure¹. Nu dădea numai viață cu licoarea distilată de ele, ci și veșnicie, nelăsînd să îmbătrînească deloc faptele fai-moase. Le împărțea cu grijă vrednică de atenție, deoarece nimănui nu i-o dădea pe cea la care ținea el, și asta la cererea Adevărului și-a Integrității. Și astfel observară că, la sosirea unui mare personaj care-i oferi o mare sumă de bani, nu numai că nu i-o dădu, ci îl și mustră, zicîndu-i că asemenea cărți au noimă doar dacă nu sînt năimite, iar către veșnicie nu zbori cu pene închiriate. Alții stă-ruiră să le capete, căci altminteri ar fi spre mai ma-rea ei rușine.

— Asta nu — răspunse eterna Istorie —, asta nu se cuvine, deoarece chiar de-aș fi rău văzută azi, peste o sută de ani voi fi crezută.

Cu aceeași grijă, nu dădea nimănui pană decît după cincizeci de ani de la moarte, morților dîndu-le pană

¹ Cele două colure sînt cercuri mari ale sferei cerești, date de două plane perpendiculare pe ecuatorul ceresc și care trec : unul prin cele două puncte echinoctiale, iar celălalt prin cele două puncte solstițiale.

vie ; drept care nici Tiberiu vicleanul, nici Nero inumanul n-au izbutit să scape tacit de cornel¹. Se duse să scoată o pană aleasă pentru ca un scriitor mare să scrie despre un mare prinț, dar pentru că o văzu cam unsă cu aur, o azvirli cu dezgust, întrucît tot ea scrisese alte lucruri într-un mod foarte de laudă, și zise :

— Credeți-mă, orice pană de aur e faur de erori.

Un altul cerea cu multă stăruință vreo pană care să scrie de bine despre el. Nimfa cercetă dacă binemerită și găsi că nu ; el i-o întoarse spunîndu-i că o vrea tocmai ca să binemerite ; ea însă nu vru să i-o acorde, deși îi laudă cinstita dorință, spunîndu-i că nu vorbele străine îi fac vestiți pe bărbați, ci propriile lor fapte, bine implinite întîi și bine scrise pe urmă. Dimpotrivă, un alt bărbat faimos îi ceru să-l înfrumusețeze, deoarece pana pe care i-o dăduse era netedă și simplă, dar ea îl mîngîie spunîndu-i că mai bine își găseau locul faptele lui mărețe în stilul acela neîngrijit decît ale altora, nu aidoma, în prisos de elocvență. Cîțiva moderni celebri se plîinseră că faptele lor nemuritoare erau trecute sub tăcere, în vreme ce altele, nu la fel de strălucite, se bucuraseră de elogiile vrednice de aplauze ale lui Giovio. Auzindu-i, învățata nimfă se supără tare, aprinzîndu-se chiar de minie, și le spuse :

— Dacă voi îi disprețuiți, îi persecutați și uneori îi și întemnițați pe scriitorii mei dilectisimi și nu le dați nici o atenție, cum vreți ca ei să vă celebreze ? Pana, o, principilor, nu trebuie să fie prețluită, ci prețuită.

¹ Joc de cuvinte destul de frecvent în clasicii spanioli. Îl explică Romera-Navarro (II, 142, nota 124) ; Tacit a veștejit moravurile lui Nero și Tiberiu, a înfierat-o și pe Iulia, soția adulteră a lui Tiberiu (*Annales*, I, 21 ; VI, 25) ; textul lui Gracián, oarecum contorsionat sintactic, ar vrea să spună, așadar : „no pudieron escaparse de tácito (=în mod tacit) de lo cornelio“ (de faptul de a fi „corneli“, adică de „a purta coarne“). Preluăm în traducere sugestiile originalului.

Celelalte nații îi aruncau în față celei spaniole că din rîndurile ei nu ieșise nici o pană latină care să o fi preaslăvit multumitor. Răspunsul era că spaniolii sînt mai preocupați cu mînuirea spadei decît a penei, cu înfăptuirea isprăvilor decît cu trîmbițarea lor și că pornirea de a țî le tot cotcodăci aduce mai mult a găinărie. Nu-i mulțumi însă, căci ei demonstrară că e prea puțin politică și prea barbară, opunîndu-i ca pildă pe romani, care au înflorit în toate, și un Cezar desăvîrșit țîne la fel de sigur spada ca și pana. Auzind acestea și vîzîndu-se stăpîna lumii, Spania se hotărî să ceară și ea o pană. Regina vremurilor socoti că are dreptate, dar chibzui pe care să i-o dea ca să o răscumpere după atîta tăcere. Și cu toate că are drept lege obștească să nu hărăzească niciodată vreunei țări scriitori băștinași, sub pedeapsa de a nu fi crezuți, vîzînd-o atît de urîtă de toate celelalte nații, decise să-i dea o pană proprie. Celelalte nații începură de îndată a cîrti și a-și arăta nemulțumirea, dar veridica nimfă căută să le domolească, zicîndu-le :

— Lăsați, că părintele Mariana, deși spaniol get-beget, chiar dacă unii s-au făcut că pun aceasta la îndoială, e însă atît de întunecat și va scrie cu atîta asprime, încît spaniolii înșiși vor fi cel mai puțin mulțumiți de integritatea lui.

În Franța însă nu avură aceeași încredere, așa încît pana ultimelor evenimente și a regilor săi o încredință unui italian ; și nemulțumindu-se nici cu aceasta, îi porunci să plece din regatul francez și să se ducă în Italia ca să scrie liber, și astfel, Enrico Caterino¹ și-a alcătuit istoria cu atîta iscusință, încît l-a întunecat pînă și

¹ Enrico Caterino Davila (1576—1631), istoric italian ; în 1582 e adus în Franța ca paj al Caterinei de' Medici. Întors în Italia, intră în slujba Veneției, fiind conetabil de Cipru și comandant al cetății Crema. A scris *Storia delle guerre civili di Francia* (Istoria războaielor civile din Franța).

pe Guicciardini¹ și i-a stîrnit temeri chiar și lui Tacit. Așadar, fiecare o lua pe-aceea la care se gîdea și pe care o dorea mai puțin : cele ce păreau ale unor păsări erau ale altora, precum aceea care a fost luată drept a lui Conestaggio² în *Unirea Portugaliei cu Castilia*, și care, privită mai cu luare-aminte, s-a vădit a nu fi a lui, ci a contelui de Portalegre, spre încîntarea celei mai grijulii prudențe³. Unul le ceru pe cele ale păsării fenix ca să scrie despre ea, și i se puse în vedere cu toată strășnicia să nu le irosească decît pentru cele ale faimei. Pana într-adevăr recunoscută ca fiind de fenix fu cea a unei prințese, excepție a frumuseții, deloc nebună, nefericită însă da, și anume neprețuita Mărgărita de Valois, ei numai și lui Cezar îngăduindu-li-se să scrie cu îndemînare despre ei înșiși. Un principe soldat ceru o pană, cea mai bine tăiată dintre toate : i se dădu una anume netăiată, zicîndu-i-se :

— Spada ta trebuie să-i dea tăietura cuvenită, căci dacă ea are să taie bine, pana va scrie și mai bine.

Alt mare principe, și chiar monarh⁴, o ceru pe cea mai bună dintre toate, măcar cea mai vrednică de laude, pentru că voia să se immortalizeze cu ajutorul ei. Și văzînd că într-adevăr o merita, alese dintre toate și-i dădu una smulsă din aripile unui corb. Nu fu mulțumit, ci, cîrtînd,

¹ *Francesco Guicciardini* (1483—1540), istoric și om politic italian, ambasador al Republicii florentine și apoi în slujba Medicilor. Spirit lucid și pătrunzător, povestitor obiectiv. *Storia fiorentina* (*Istoria Florenței*, 1378—1509), *Storia generale d'Italia* (*Istoria generală a Italiei*, evenimentele dintre 1492 și 1534) etc.

² *Girolamo de' Franchi Conestaggio*, autor al scrierii *Dell'unione del regno di Portogallo alla corona di Castiglia* (*Despre unirea regatului Portugaliei cu coroana Castiliei*, 1585). Gracián îi pune la îndoială paternitatea în favoarea contelui de Portalegre, fără a dispune însă de argumente istorice.

³ Aluzie la *Filip al II-lea* care aprecia scrierile lui Conestaggio.

⁴ *Ludovic al XI-lea* al Franței, al cărui istoric a fost Philippe de Commynes.

spunea că se așteptase să i-o dea pe cea a unui vultur ca să se ridice-n zbor pînă la soare, și cînd colo îi dăduse una atît de funestă.

— Eh, seniore, n-ai priceput — zise Istoria —, penele astea sînt de corb pentru că au de la el ascuțimea ciocului, ghicirea intențiilor, dezgroparea celor mai adînci taine. Iar aceasta a lui Commines¹ e cea mai vrednică de aplauze din toate cîte sînt.

Un personaj cu vază avea de gînd a porunci să fie arsă una din ele. Îi atraseră atenția ca nu care cumva să încerce, pentru că sînt asemeni celor ale fenixului, care în foc se veșnicesc, iar puse sub obroc, zboară-n toată lumea. Cea pe care-o lăudă mult, și de aceea țin u s-o dea Aragonului, fu una tăiată dintr-o floarea-soarelui².

— Aceasta — zise ea — va privi totdeauna razele adevărului.

Nespus se mirară văzînd că, în ciuda mării îmbelșugări de istorici moderni, nemuritoarea nimfă nu le avea penele în mîină și nici nu se fălea cu ele, ci numai cu cîteva, rare, cea a lui Pierre Matthieu, a lui Santorio³, Babia⁴, a contelui de la Roca⁵, a lui Fuenmayor⁶ și alții. Se lămuriră însă cînd văzură că erau pene de porumbițe preane-

¹ *Philippe de Commines* (c. 1447—1511), mare cronicar francez, autor al unor *Memorii* despre domniile lui Ludovic al XI-lea și Carol al VIII-lea (1464—1498). Om politic profund și excelent narator.

² Aluzie la *Juan Francisco Andrés de Uztarroz*, mare prieten al lui Gracián, cronicar al Aragonului din 1647.

³ *Paolo Emilio Santorio* (secolul al XVI-lea), arhiepiscop de Urbino și istoriograf.

⁴ *Luis de Babia*, istoriograf granadin, autor al unei *Istории pontificale și catolice*, partea a III-a și a IV-a, 1608—1613).

⁵ *Antonio de Vera y Zúñiga*, conte de la Roca, autor al unei *Epitome de la Vida y Hechos del Invicto Carlos V* (*Breviar al vieții și faptelor neînvinsului împărat Carol Quintul*, 1627).

⁶ *Antonio de Fuenmayor*, eclesiast spaniol, autor al *Vieții și faptelor* lui Pius al V-lea, 1595.

vinovate, fără fierea lui Tacit, fără sarea lui Curtiu¹, fără sarcasmul lui Suetoniu, fără atenția lui Iustin², fără causticitatea lui Platina³.

— Nu toate națiile — zicea marea regină a adevărului — au geniul istoriei. Unele, din ușurătațe, simulează; altele, datorită naivității, ies micșorate, și astfel cele mai multe dintre penele acestea moderne sînt grosolane, anoste, și întru nimic eminente. Veți vedea numeroase soiuri de istorici: unii gramaticali, care nu se uită decît la vocabulă și la așezarea cuvintelor, uitîndu-și de sufletul istoriei; alții, chestionari, nu fac decît să controverseze și să cerceteze locuri și date; mai sînt anticvari, gazetari și naratori, cu toții materiali și vulgari, fără adîncime de judecată și fără zbor înalt al minții.

Dădu de o pană din trestie de zahăr distilînd nectar și-o azvîrli pe loc, zicînd:

— Acestea nu veșnicesc atît isprăvile eroice cît zaharîsesc greșelile.

Mai presus de orice detesta orice pană boită, voită ca pățimașă și înclinînd totdeauna fie de partea urii, fie de cea a iubirii. Merse de scoase una și observă:

— Asta s-a mai arătat odată, i-am mai încredințat-o cuiva pentru prima oară, lui Illescas⁴ dacă-mi amintesc bine, căruia Sandoval⁵ îi ia capitole întregi: destul că m-am înșelat.

Mult zăboviră aici și încă ar mai fi stat, atît de distractivă e locuința Istoriei.

¹ *Quintus Curtius*, istoric latin (secolul I e.n.), autor al unei *Vieți a lui Alexandru*.

² *Marcus Iunianus Iustinus* (sec. III. e.n.), istoric latin, autor al unei istorii prescurtate după lucrarea lui Pompeius Trogus.

³ *Bartolomeo dei Sacchi* zis *Platina* (1421—1481), istoric italian: *Viețile supremilor pontifi*.

⁴ *Gonzalo de Illescas*, autor al *Istoriei pontificale și catolice* (partea I și a II-a, 1565).

⁵ *Prudencio de Sandoval* (1553—1620), autor al unei apreciate *Istории a vieții și faptelor împăratului Carol Quintul*.

Trecură apoi, însoțiți de curtenitorul Spirit, pe la umanioare. Căpătară numeroase și înmiresmate flori, delicii ale argûției, care era de față aici, pe cît de împodobită, pe-atîta de frumoasă, citindu-le în latinește din Erasm, din Evoranul ¹ și din alții, și culegîndu-le în grai castilian dumbrăvile ² spaniole, facețiile ³ italiene, recreațiile lui Guicciardini ⁴, faptele și spusele moderne ale lui Botero ⁵, cele șase sute de flori numai ale lui Rufo ⁶, plăcuții Palmireno ⁷, bibliotecile lui Doni ⁸, sentințe, vorbe și fapte ale mai multora, elogii, teatre ⁹, piețe ¹⁰,

¹ *Andreas Evorensis*, adică *Andreas Rodrigues* din Évora, autor portughez al unei selecții de maxime în latinește (1619).

² Cea mai faimoasă floresta e *Floresta española de apotegmas*, 1574, de Melchor de Santa Cruz, foarte des consultată de Gracián.

³ Cea mai cunoscută a apărut în limba latină sub titlul de *Facetiae*, alcătuită fiind de Gian Francesco Poggio (1380—1459).

⁴ E vorba de *Lodovico Guicciardini* (1523—1589), *Hore di recreazione* (1560).

⁵ *Giovanni Botero* (1533—1617), teoretician al politicii Contrareforme, prin tratatul său *Della ragion di stato* (*Despre rațiunea de stat*, 1589). Aici însă Gracián se referă la *Detti memorabili di personaggi illustri* (*Vorbe memorabile ale personajelor ilustre*, 1608), pe care o folosește foarte des.

⁶ *Juan Rufo* (c. 1547—c. 1620); poet și paremiolog spaniol, „jura-tul din Córdoba“, autor al unei epopei închinată lui Juan de Austria, *La Austriada* (1584). Pe lîngă *Poezii* diverse, mai dă *Los seiscientos apotegmas* (*Cele șase sute de apotegme*, 1596), la care se referă Gracián.

⁷ *Juan Lorenzo Palmireno*, autorul lucrării *Adagiae hispanicae* (1584), continuată de fiul său, Agesilao, în 1591.

⁸ *Anton Francesco Doni* (1513—1574), scriitor satiric italian. Gracián menționează lucrarea *Prima și a doua bibliotecă* (1550—1551).

⁹ Cea mai cunoscută lucrare de acest gen a fost cea a lui Otto Venius, *Theatrum*, 1622.

¹⁰ În sp. *plazas*, în it. *piazze*, gen popularizat de venețianul Tommaso Garzoni (1549—1589), literat boem, moralist, autor printre altele al unui *Tablou universal al profesiunilor existente în lume* (*Piazza universale delle professioni del mondo*, 1585), imitată în Spania de Cristóbal Suárez de Figueroa, cu *Plaza universal de todas las ciencias y artes*.

silve¹, ateliere², hieroglifice³, devize⁴, geniale, poliantee⁵ și talmeș-balmeșuri.

Nu mai puțin vrednică de admirație se vădi nimfa Anticvaria, hrănind mai mult curiozitatea decît subtilitatea. Își avea locuința într-o visterie îmbogățită cu statui, pietre, inscripții, peceti, monede, medalii, insigne, urne, chiupuri, gravuri, cu toate cărțile care tratează despre această antichitate plină de învățături, atît de acreditată

¹ *Silva*, culegere de genuri diferite. Cea mai cunoscută : *Silva de varia lección* (1542), de Pedro Mejía (1502—1552).

² *Oficine* : de o mare răspîndire s-a bucurat în Spania *Officina* lui Ravisius Textor (Jean Texier de Ravisi, zis), umanist francez (1490—1524), profesor de retorică la Colegiul Navarrei ; *Officina vel potius naturae Historia* (*Atelierul sau mai degrabă istoria naturii*) e din 1522.

³ Moda „egipteană” a unei notații simbolice a conceptelor, foarte răspîndită printre umanistii secolelor al XVI-lea și al XVII-lea. Hieroglificele erau înțelese ca un sistem de conceptualizare universală, ca un limbaj comun al erudiților și artiștilor. Opera clasică a genului e *Hieroglyphica* lui Horapollon, manuscris găsit la 1419 în insula Andros și adus cîțiva ani mai tîrziu la Veneția, de unde, prin traduceri, se difuzează în toată Europa. În 1556 apare tratatul *Hieroglyphica* de Pietro Valeriano (Valeriano Bolzani, zis Pierus Valerianus, 1477—1558), bazat pe cartea lui Horapollon, pe care o completează cu numeroase referințe antice și moderne. Același autor, prin dezvoltarea comentariilor adăugate imaginilor, în *Sacris Aegyptiorum literis commentarii*, Basel, 1555, face trecerea spre embleme, așa cum le ilustrase Andrea Alciati în *Emblemata*, 1522. Atît hieroglifice cît și emblemele cunosc o mare înflorire și în Spania.

⁴ În sp. *empresas*, în it. *imprese* : inițiatorul genului a fost Paolo Giovio, cu *Dialogo delle imprese militari e amorose* (Roma, 1555). Devizele comportau un epigraf și o imagine, dar, spre deosebire de emblemă, nu aveau comentarii și figuri umane. Epigraful sau motoul trebuia să fie în diferite limbi. Deviza impunea privitorului un efort deosebit de interpretare.

⁵ Miscelanee, cuprinzînd culegeri de apoftegme, adagii, similitudini, embleme și hieroglifice. Un mare succes a cunoscut *Poly-anthea* lui Dominicus Nanus Mirabelius (Veneția, 1597).

de eruditele dialoguri ale lui *don Antonio Agustín*¹, ilustrată de cei doi Goltzi², iar în ultimul timp îmbogățită cu datele despre vechile monede spaniole ale lui Lastanosa³.

Alături de această încăpere, găsiră o alta atît de încărcată de obiecte materiale, încît la prima vedere crezură că aparține vreunui meseriaș de rînd, dar cînd văzură globuri cerești și terestre, sfere, astrolaburi, busole, alidade, ceasuri solare, compasuri și pantometre, cunoscură că se află în podurile intelectului și-n atelierul matematicilor, slujindu-le drept suflet numeroase cărți privitoare la toate aceste arte și chiar la cele vulgare. Dar despre nobila pictură și arhitectură existau tratate superioare.

Luară cunoștință de toate aceste firide în treacăt, atît cît să nu rămînă ignoranți, precum și de iscoditoarea filozofie naturală, care aduce mii de mărturii naturii. Drept rafturi pentru curioasele-i tratate slujeau cele patru elemente, iar în fiecare, cărțile ce tratează despre sălășluitorii lor, ca despre păsări, pești, animale, plante, flori, nestemate, minerale; iar în foc, despre meteorii lui, despre fenomene și despre artilerie. Sătui de atîta materialitate searbădă, fură scoși de-acolo de către Discernămînt și redați lor înșile. Venerară apoi o semizeitate prin gravitatea și seninătatea ei, care, în cea mai profundă și mai împodobită încăpere, se îndeletnicea cu smulgerea frunzelor binefăcătoare ale unor plante pentru a prepara medicamente și a distila chintesențe cu care să vindece sufletul, ei recunoscînd astfel de îndată că-e Filozofia Morală.

¹ *Antonio Agustín* (1517—1586), umanist aragonez. Gracián se referă aici la lucrarea lui *Diálogos de medallas, inscripciones y otras antigüedades*.

² *Hubert Goltzius* (1526—1583), numismat și pictor flamand, autor, printre altele, al scrierii *Romanae et graecae antiquitatis monumenta*. A mai existat și un *Henrik Goltzius* (1558—1616), pictor și gravor olandez.

³ Se referă la *Museo de las medallas desconocidas españolas*, Huesca, 1645, scrierea lui Lastanosa.

O curtară înadins, iar ea le făcu loc printre venerabili ei supuși. Scoase în primul rînd niște frunze ce păreau de frăsinel, puternic antidot, și arată că le prețuiește mult, deși unora le părură cam uscate și chiar reci, mai mult, folositoare decît plăcute : dar cu adevărat foarte eficace. Și ea îi asigură că le culesese din grădinile lui Seneca. Pe un platou ¹, care a putut fi izvor de doctrină, puse altele zicînd :

— Acestea, deși mai serbede, sînt divine.

Văzură acolo reventul lui Epictet și alte purgative ale oricărui exces de umoare spre alinarea cugetului. Ca să deschidă pofta și să desfete, făcu o salată din dialogurile lui Lucian, atît de savuroasă, încît și celor mai bolnavi de pîntece le deschise nu numai pofta de mîncare, ci și cea de rumegare a marilor precepte ale înțelepciunii. Apoi, întinse mîna după niște frunze foarte obișnuite, dar pe care prinse a le lăuda fără preget. Cei de față ră-măseseră uluiți, căci le luaseră mai curînd drept nutreț pentru vite decît pentru persoane.

— N-aveți dreptate — zise ea —, căci în aceste fabule ale lui Esop vorbesc animalele ca să priceapă oamenii.

Și împletindu-le într-o ghirlandă, și-o puse cunună. Pentru a obține o chintesență universală, le culesese pe toate cele ale lui Alciati ², fără a lepăda vreuna și, cu toate că le regăsi imitate la unii, erau totuși contrafăcute și lipsite de virtutea binefăcătoare a moralității ingenioase. De *Moraliile* lui Plutarh se folosea pentru remedii obștești. Răspindeau mireasmă pătrunzătoare tot soiul de apoftegme și sentințe ; neluînd însă prea mult în seamă pe

¹ Aluzie, prin joc de cuvînte, mai ușor sesizabil în spaniolă, la Platon.

² Andrea Alciati (1492—1551), jurisconsult italian, unul dintre inițiatorii studierii complexe a dreptului roman, cu ajutorul istoriei, limbilor și literaturii antichității. Autor al celebrei culegeri de sentințe morale în distihuri latine însoțite de imagini : *Emblemata*, 1522.

compilerii lor, porunci totuși ca unii dintre ei să fie răsplătiți cu prețuire pentru a le fi venit mult în ajutor și chiar, în chip de Lucine, pentru a le fi dat forma unei delectări ingenioase. Dădu de niște foi mari, foarte lătărețe, nu prea binefăcătoare, zicînd :

— Cele ale lui Petrarca, Iustus Lipsius¹ și-ale altora; dacă ar fi avut și miez pe măsura cantității, ar fi fost neprețuite.

Izbuti să scoată unele de atare calitate, încît cei de față pe loc le și doriră, iar unii le mestecau, alții le rîșneau și-și petreceau toată ziua trăgîndu-le pe nas pulberea.

— Destul — zise ea — căci frunzele acestea ale lui Quevedo sînt aidoma celor de tutun, mai mult pentru vi-ciu decît pentru folos, mai mult ca să rîzi decît să înveți.

Frunzele *Celestinei*², și-ale altora de-un fel cu ea, deși ingenioase, le asemui celor de pătrunjel, bune ca să treacă fără îngrețosare grosolănia carnală.

— Acestealte, deși vulgare, sînt înțepătoare și se găsesc unii seniori care-și risipesc veniturile pe ele. Cele ale lui Barclay și-ale altora sînt ca frunzele de muștar, care, deși irită nasul, dau gust cu înțepătura lor.

Dimpotrivă, altele, foarte dulci, atît în stil cît și în simțiri, le dădu să le savureze mai mult copiii și femeile, decît ca hrană pentru bărbați. Devizele lui Giovio le puse printre cele arome și mirositoare, reîmprospătînd creierul cu mireasma lor plăcută. Se fâli mult cu niște frunze lipsite de podoabe și atît de urîte, încît îi umplură de groază, dar înțeleapta nimfă zise :

¹ Numele latinizat al lui Joest Lips (1547—1606), umanist și filolog flamand, profesor, succesiv, la Iena, Leiden și Louvain, maestru al edițiilor critice (Tacit, Seneca etc.).

² Celebra operă dramatică a lui Fernando de Rojas, 1499. (Trad. românească, de N. E. Popescu și L. Sebastian, Univers, 1973.)

— Nu trebuie să luăm în seamă stilul infantelui don Manuel¹, ci neasemuita moralitate și arta cu care dă învățătură.

Lăsînd la urmă ce-i mai bun, luă o anghinare și începu s-o despoaie cu aleasă plăcere, zicînd :

— Aceste știri ale lui Boccalini sînt foarte îmbietoare, dar dintr-o frunză întreagă nu se mănîncă decît capătul, cu sarea și oțetul trebuincios.

Se simțeau aici foarte mulțumiți și bine ospătați și nu se mai îndemnau a părăsi o locuință atît de potrivită pentru bărbați. Singură Conveniența izbuti să-i smulgă, poftindu-i către ușa unei săli mari, foarte asemănătoare cu cealaltă, dar și mai măreață, și zicîndu-le :

— Aici aveți să găsiți știința cea mai însemnată, cea care te învață cum să trăiești.

Intrară din rațiune de stat și găsiră acolo o nimfă încoronată, care părea să dea mai multă atenție comodității decît frumuseții, zicînd că e bun străin, iar uneori fu auzită zicînd :

— Dați-mi unsoare și vă voi da un soare de frumusețe.

După cît se vedea, toată grija ei era să aibă confort deplin, deși cu fereală și pe ascuns, astfel încît Critilo o recunoscuse și zise :

— Ea e, fără doar și poate, Politica.

— Ce iute ai recunoscut-o ! Nu prea obișnuiește să se dea pe față atît de lesne.

Îndeletnicirea ei, căci nu există știință trîndavă, era să fabrice coroane, unele din nou, altele din cirpeală, desăvîrșindu-le în mare măsură. Erau de toate materiile și formele : de argint, de aur și de aramă, de lemn, de stejar, de fructe și de flori. Și pe toate le împărțea cu

¹ Juan Manuel (1284—1348), nepotul lui Alfons cel Înțelept, om politic și scriitor spaniol. Opera sa cea mai importantă, admirată de Gracián, este *El Conde Lucanor* (*Contele Lucanor*) ; trad. de Oana Busuioceanu, Univers, 1970.

multă grijă și noimă. O arată plină de mîndrie pe prima; foarte meșteșugită, fără urmă de cusur sau de crăpătură, dar mai mult de privit decît de purtat. Și cu toții spuseră într-un glas că e *Republica* lui Platon, cu totul nepotrivită pentru vremurile acestea pline de răutate. Văzură, dimpotrivă, altele două, deși de aur, atît de deșănțate și atît de rău făurite, deși arătoase, încît le aruncă de îndată pe jos și le călcă în picioare zicînd :

— Acest *Principe* al lui Machiavel și această *Republică* a lui Bodin nu se pot înfățișa în lume. Să nu li se zică întemeiate pe rațiune, de vreme ce-i sînt atît de potrivnice. Și luați seama în ce măsură învederează ambele politici ticăloșia acestor vremuri, malignitatea acestor veacuri și cît de zdruncinată e lumea.

Cea a lui Aristotel se dovedi una veche și bună. Unui suveran, pe cît de catolic pe-atît de prudent, îi încredință una bătută toată cu perle și nestemate : era *Rațiunea de stat*, de Giovanni Botero. O prețui mult și-i prinse bine.

Aici văzură ceva nespus de ciudat : că după ce ieșise la lumină o alta, întru totul desăvîrșită și lucrată potrivit adevăratelor reguli de politică creștină, toți lăudînd-o cu mult temei, sosi un personaj cu vază și se arată foarte doritor să pună mîna pe ea ; se strădui să cumpere toate exemplarele și plăti cît i se ceru pentru ele ; toți își închipuiau că o face din prețuire, ca să i-o înfățișeze suveranului său, cînd colo se petrecu tocmai pe dos, deoarece, pentru a nu-i ajunge în mîini, porunci să se aprindă un foc mare și să fie arse toate exemplarele, iar cenușa le-o risipi în patru vînturi. Dar deși totul se înfăptuise în taină, prinse de veste și grijulia nimfă, care, atît de politică fiind, pricepe toate politicile lumii, și care porunci numaidecît autorului s-o tipărească iarăși pînă la ultima virgulă, și-o împărți prin toată Europa, întru prețuire universală, avînd însă grijă să nu mai

cadă nici un exemplar pe mîna celui politician adversar al politicii ¹.

Scoase din sîn o lăcriță pe cît de prețioasă pe-atît de odoriferă și, cum toți o rugară s-o deschidă și să le-arate ce conține, ea zise :

— E un giuvaer de cel mai mare preț. Nu iese la lumină, deși dă atîta : sînt îndrumările pe care le-a dat experiența lui Carol Quintul mării capacități a prudentului său fiu.

Undeva la o parte era una care năzuia la nemurire, mai mult prin cantitate decît prin calitate, operă cu top-tanul. Nimeni nu se încumeta s-o înceapă.

— Fără îndoială — zise Critilo —, e cea a lui Bobadilla ², pe care toți, osteniți, o lasă să se odihnească.

— Aceastăaltă, deși mică, e într-adevăr prețioasă — zise iscusita nimfă. Această *Politică* n-are alt cusur decît că n-are un autor cu autoritate ³.

Multe coroane erau puse claie peste grămadă, iar după neîngrijire li se cunoștea și puțină prețuire. Le cercetară și văzură că sînt găunoase, fără urmă de miez.

— Acestea — zise nimfa — sînt *Republicile lumii* ⁴, care nu dau seamă decît despre lucrurile superficiale din fiecîrui regat. Nu dezgroapă simbul tînuit, se mulțumesc cu coaja.

¹ Romera-Navarro (II, 163), crede că Gracián se referă aici la cartea franciscanului Juan de Santamaría, intitulată *Republica y policía christiana*, tipărită la Madrid în 1615, dar confiscată și interzisă imediat după aceea în Castilia.

² *Jerónimo Castillo de Bobadilla*, umanist spaniol, autor al unei impunătoare (2600 p.), dar contestate de Gracián, *Politica para corregidores y señores de vasallos* (1597).

³ Aluzie la propriul său tratat *El Político Don Fernando el Católico*.

⁴ Titlu generic al unor scrieri pur informative, foarte răspîndite pe atunci.

Cercetară *Galateo*¹ și celelalte asemănătoare și, pă-rindu-li-se că nu sînt la locul cuvenit, ea stăruia că dim-potrivă, deoarece țineau de politica fiecăruia, de rațiunea aparte de a fi persoane. Dobîndiră multe soiuri de învă-țături ale oamenilor de seamă către fiii lor, felurite aforisme politice scoase din Tacit și din ceilalți adepți ai lui, deși mulți zăceau pe jos, și zise :

— Iată tot felul de discursuri ale unor proiecte de himere, căci toate sînt abur și se prăbușesc la pămînt.

Toate aceste sălașe eterne erau încununate de unul, nu firidă, ci adevărat tabernacol, centru nemuritor al spiritului, unde prezida arta artelor, cea care ne învață politica divină, și împărțea stele în cărți sacre, tratate evlavioase, opere ascetice și spirituale.

— Acesta — zise bărbatul aripat —, ia seama, nu mai e atîta raft de cărți, cît Atlas al unui Cer.

Ajuns aici, Critilo exclamă :

— O, desfătare a intelectului ! O, tezaur al memoriei, înălțare a voinței, mulțumire a sufletului, paradis al vieții ! N-au decît unii să guste grădinile, alții să dea ospete, să meargă la vînătoare, să se îmbuibe cu jocuri, să poarte haine scumpe, să se dedea iubirilor, să adune bogății, cu tot soiul de plăceri și de petreceri, că pentru mine nu-i plăcere mai mare decît cititul, nici alt centru în afara unei biblioteci alese.

Bărbatul aripat dădu semnalul de plecare, dar Critilo :

— Asta nu — zise —, fără a o vedea întîi pe frumoasa Sofisbella, căci un cer precum acesta nu poate să nu aibă stăpîn însuși soarele. Te implor, o, călăuz aripat, binevoiește să mă conduci în fața divinei sale prezențe, căci de pe-acum mi-o închipui ca pe arhetipul frumuse-ților, pildă a desăvîrșirilor ; mi se și pare că-i admir seninătatea frunții, agerimea ochilor, subțirimea cosi-

¹ Vezi mai sus, *Criticonul*, I, 11, p. 38, n. 1.

țelor, dulceața buzelor; parfumul răsuflării, sfințenia privirii, omenescul risului, iscusința cugetării, înțelepciunea conversației, sublimitatea staturii, podoaba persoanei, gravitatea comportării, măreția prezenței sale. Ei, gata, ce mai zăbovești? Căci fiecare clipă de întârziere din partea ta se preface pentru mine în veșnicii de chin.

Cum se descurcă bărbatul aripat, cum își dobîndi Critilo fericirea, vom vedea după ce vom da știre de ce i s-a întîmplat lui Andrenio în marea Piață a Vulgului.

CRITICA a 5-a

Piața plebei și țarcul prostimii

După cum se povestește, Fortuna ședea sub pologul ei suveran, înconjurată de curteni gata s-o ajute mai mult ei pe ea decît ea pe ei, cînd sosiră doi pretendenți la noroc ca să-i ceară favorurile. Cel dintîi o imploră să-l facă fericit printre persoane, să-i dăruiască trecere pe lingă bărbatii învățați și înțelepți. Aulicii se uitară lung unii la alții și ziseră :

— Are să bage-n buzunar lumea.

Fortuna însă, cu înfățișare reținută, ba chiar mîhnită, îi acordă favoarea solicitată.

Veni cel de-al doilea și ceru, dimpotrivă, să-l facă norocos cu toți ignoranții și proștii. Cei din suită rîseră cu poftă de el, făcînd haz din toată inima de o jalbă atît de ciudată. Dar Fortuna, cu fața luminată, îi făcu hatîrul cerut.

Cei doi își luară bun rămas, pe cît de mulțumiți, pe-atît de recunoscători, îmbelșugat fiecare după gîndul lui. Dar aulicii, cum tot timpul nu fac decît să scruteze chipul principelui lor și să-i ghicească simțirile, observară bine acea extravagantă schimbare a feței la regina lor. Se dumiri și ea de nedumerirea lor și, foarte binevoitoare, le spuse :

— Care dintre cei doi, socotiți voi, o, curteni ai mei, că a fost mai cuminte ? Vă veți închipui că primul. Aflați dar că vă înșelați cu totul, aflați că a fost un prost, n-a știut ce-a cerut, n-o să ajungă nimic pe lume. Cel de-al doilea, da, a știut să se târguiască, are tot ce vrea în buzunar.

Se mirară nespus, și pe bună dreptate, auzind o părere atît de paradoxală, dar ea ieși din încurcătură zicînd :

— Ascultați : înțelepții sînt puțini, nu găsești patru într-un oraș, ce zic eu patru, nici doi într-un regat întreg. Neștiutorii sînt mulți, proștii sînt fără număr. Așadar, cine-i va avea pe ei de partea sa va fi stăpînul unei lumi întregi.

Fără îndoială, aceștia doi au fost Critilo și Andrenio, cînd cel din urmă, călăuzit de Cecrops¹, se duse să fie prost cu toți. Era de necrezut suita pe care-o țira după sine cel ce-și închipuie că știe totul și n-are habar de nimic. Se și pomeniră intrînd în Piața Mare a universului, deloc încăpătoare însă, plină de lume, dar fără nici o persoană, după spusa unui înțelept², care, cu torța în mînă, ziua în amiaza mare, căuta un om cu adevărat om și nu izbutise a găsi nici unul întreg ; toți erau pe jumătate ; pentru că acela care avea cap de om avea coadă de șarpe, iar femeile de pește ; dimpotrivă, cel care avea picioare n-avea cap. Acolo văzură mulți Acteoni³, care de îndată ce orbiră, se prefăcură în cerbi. Alții aveau capete de cămilă, inși de povară și cu sarcini : mulți,

¹ Primul rege mitic al Aticei, născut din Geea, jumătate om, jumătate șarpe. Este fondatorul Atenei, îi învață scrisul pe supușii săi, organizează teritoriul, fixează riturile căsătoriei, suprimă sacrificiile umane și reglementează cultul zeilor. Aici, apare ca personificarea istețimii lumesti.

² Diogene, faimosul filozof din școala cinicilor.

³ Acteon, vîntorul care, zărînd-o pe zeita Artemis, pe cînd aceea se scălda, e transformat de ea în cerb și e sfîșiat de proprii săi cîini.

de boi, fiind însă doar greoi, nu și statornici ; nu puțini, capete de lupi, pomeniți mereu de vorba poporului, dar cei mai mulți, de măgari nerozi, cu porniri de răutate nătîngă.

— Ciudat lucru — zise Andrenio —, că nici unul nu are cap de șarpe, de elefant sau măcar de vulpe.

— Nu, prietene — zise Filozoful —, deoarece nici măcar ca animale nu se pot bucura de un atare privilegiu.

Toți erau oameni peticiți și astfel, care avea gheare de leu, care picior de urs. Unul vorbea ca un papagal, iar altul cîrtea cu rît de porc ; acesta avea picioare de capră și celălalt urechi ca ale lui Midas¹ ; unii aveau ochii de cucuvea, iar cei mai mulți de cîrțiță ; rîs de ciine, cine știu eu, arătîndu-și atunci dinții.

Erau împărțiți în diferite pîlcuri, sporovăind, nu vorbind cu temei, așa încît într-unul, după cum auziră, începuse lupta, porneau să asedieze furibunzi Barcelona² și-o cucureau în patru zile, fără a pierde nici bani, nici oameni, treceau la Perpignan³, cît timp țineau războaiele civile din Franța⁴ ; puneau pe picioare toată Spania, se duceau în Flandra, că nu le lua nici două zile, dădeau roată Franței, o împărțeau între patru potențați, învrăjbiți între ei ca stihiiile ; iar pînă la urmă, ajungeau să ciștige Casa Sfîntă⁵.

— Cine sînt aceștia — întrebă Andrenio — de se luptă atît de vitejește ? Să fie oare aici bravul Piccolo-

¹ Rege al Frigiei, a fost pedepsit de Apolo să-i crească urechi de măgar pentru că la o întrecere îl preferase acestuia pe zeul Pan.

² În timpul redactării *Criticonului* se desfășura războiul din Catalonia răscolată împotriva lui Filip al IV-lea.

³ Oraș din sudul Franței, în Roussillon, provincie ocupată de francezi în urma răscoalei calatane.

⁴ E vorba de Frondă (Fronda parlamentară, 1643—1649, și Fronda prinților, 1649—1653).

⁵ Ierusalimul.

mini ? Te pomenești că acela o fi contele de Fuensaldaña¹, iar celălalt Tutavila² ?

— Nici unul dintre ei nu-i soldat — răspunse Învățatul —, și n-au văzut niciodată vreun război. Oare nu vezi că sînt patru țărani dintr-un sat ? Cel care vorbește însă mai mult ca toți la un loc e cel care le citește scrisorile, cel care le alcătuiește discursurile și cel care se ține pas cu pas de preot, vreau să zic bărbierul.

Nerăbdător, Andrenio zise :

— Păi dacă nu se pricep să facă altceva decît să grăpeze bulgării de pămînt, de ce-și pun în cap să supună regate și să cucerească țări ?

— Ei — zise Cecropsul —, aici se știe tot.

— Să nu zici că se știe — i-o întoarse Învățatul —; ci că se sporovăiește despre toate.

Dădură peste alt pilc, unde toți cîrmuiau lumea : unul făcea proiecte, altul emitea decrete, încurajau comerțul și îndreptau risipele.

— Aceștia — zise Andrenio — or fi din parlament ; altceva nu pot fi, după cum vorbesc.

— Ceea ce au în cea mai mică măsură — zise Învățatul — e sfatul ; toți sînt dintre cei care, după ce și-au dus de ripă casa, încearcă să pună pe picioare statele.

— O, gloată nemernică ! — exclamă Andrenio. Și cum de le-a cășunat să se-apeuce de cîrmuire ?

— Ai să vezi — răspunse Năpîrcomul — că aici toți își dau părerea.

— Ba chiar și pielea — i-o întoarse Înteleptul. Și apropiindu-se de un fierar :

— Ia aminte — îi zise —, că meseria ta e să potcovești vite : lovește în caia, nu pe-alături.

¹ *Alonso Pérez de Vivero*, conte de Fuensaldaña, general între 1648 și 1653.

² *Francisco Tutavila* (1604—1679), participant la războiul din Catalonia.

Iar pe un pantofar îl virî sub un papuc și-i porunci să nu iasă de sub el. Mai încolo, alții se certau pe spițe, care e cel mai curat sînge din Spania : dacă nu cumva cutare e soldat mai mult din întîmplare decît prin vitejie și că tot norocul lui este că n-a avut dușmani ; nu-i iertau nici chiar pe principi, definindu-i și încondeindu-i dacă viciile omenеști precumpăneau în ei față de înzestrările regești. Așa încît treceau totul pe răzătoare.

— Ce zici ? — întrebă Cecropsul. Oare cei șapte înțelepți ai Greciei ar putea cugeta mai bine ? Ei, află atunci că toți aceștia sînt meșteșugari, iar cei mai mulți croitori.

— Asta o cred, căci nu ducem lipsă de croitori, buni să facă numai cîr-păcii.

Și Andrenio :

— Dar cine-i pune să se bage în treburile astea ?

— Păi dacă meseria lor e să ia măsura fiecăruia și să-i croiască hainele ! Și încă acum pe lumea asta toți sînt croitori la descusut viețile celorlalți și la forfecat cea mai bogată stofă a faimei.

Deși zgomotul era aici atît de obișnuit și larma atît de obștească, îi auziră pe unii vorbind mai tare alături, în ceva ce nu era nici casă de tot, nici cocină de-a binelea, deși cu ramuri la intrare, căci unde-i udătură e și verdeață.

— Ce boltă sau ce baltă e asta ? — întrebă Andrenio. Și Cecrops, făcînd pe misteriosul :

— Acesta — zise el — e Areopagul. Aici se ține consiliul de stat al întregii lumi.

— Bine o mai fi mergînd dacă de-aici e cîrmuită. Pare mai mult cîrciumită.

— Așa cum e — răspunse învățatul —, căci de cum li se urcă vinul la cap, care mai de care de-vin-e cîrmuitor.

— Cel puțin — interveni Cecropsul —, toate neroziile și le semnează-n alb.

— Și din alb fac negru — observă învățatul.

— Dar cu adevărat — stăruie el iarăși — de aici au ieșit oameni foarte faimoși care-au făcut să se vorbească mult despre ei.

— Cine anume ?

— Cum cine ? Păi nu de-aici au ieșit Tunzătorul din Segovia¹, Dărăcitorul din Valencia², Secerătorul din Barcelona³ și Casapul din Neapole⁴, toți ajunși capi și scurtați apoi de cap ?

Traseră un pic cu urechea și auziră că unii pe spaniolește, alții pe franțuzește, unii în irlandeză și toți cu luleaua neamțului în gură, se certau care dintre regii lor e cel mai puternic, care din ei are venituri mai mari, câți oameni pot pune pe picior de război, cine are mai multe state, închinînd în sănătatea acestora și de plăcerea lor.

— De aici, fără îndoială — zise Andrenio —, ies toți aceia care se-nvîrt prin această mare vulgaritate, dîndu-și părerea despre orice. Eu unul gîndeam că pricina este că oamenii, de istoviți ce sînt, nici nu mai par vii : acumă văd însă că sînt morți după vii, adevărate burdufuri.

— Așa e — stăruie Învățatul. N-ai să vezi pe nimeni aici altfel decît piei aproape goale pe dinăuntru. Privește-l pe acela, pe cît e de umflat, pe-atît e de găunos ; celălalt e plin de oțet, ca un ministru ; burdușelele acelea au apă de chitre de care se umplu repede și-ajung cutre ; acelea multe sînt de vin, din care pricină zac în țărină ; celelalte, vrînd a părea și-a da păreri sînt pline

¹ Antonio Casado, conducătorul unei răscoale din 1520, care a constituit preludiul răscoalei comuneros-ilor din același an.

² Juan Lorenzo, inițiatorul răscoalei din Valencia de la 1518 (Germania).

³ Se referă la mișcarea Secerătorilor (els Segadors, 7 iulie 1640), preambul al răscoalei catalane.

⁴ Se referă la Massaniello (Tommas Aniello), capul răzmeriței de la 5 octombrie 1647 din Neapole ; era însă pescar (il Pescirendolo di Napoli), nu casap.

de apă rea ; multe sînt umplute cu paie, căci le merită ; altele atîrnate, deoarece sînt ale unor sălbatici; iar cei de-acolo pînă și din pielea unui barbar fac tobă ca să bage cu ea, moartă, spaima în adversarii lor : atît de răsunătoare le e sălbăticia.

Din multa prostime prisoselnică, se împîcleau pe-acolo numeroase alte pîlcuri, și-n toate se cîrtea împotriva cîrmuirii, și asta în toate regatele și totdeauna, chiar în Veacul de Aur și al Păcii. Era de-a dreptul ridicol să-i auzi pe soldați discutînd despre consilii, urgentînd corespondența, îndreptînd peșcheșurile, cerînd socoteală judecătorilor, anchetînd tribunalele ; dimpotrivă, era de tot hazul să-i vezi pe oamenii legii luptîndu-se, mînuind armele, lansînd atacuri și cucerind fortărețe. Plugarul vorbind de trate și contracte, negustorul de agricultură ; studentul despre armate, iar soldatul despre universități ; mireanul cîntărind îndatoririle ecleziastului, iar ecleziastul neglijențele mireanului ; amestecate stările, fiecare bîgîndu-se în treaba celuilalt, fiecare părăsindu-și tagma și vorbind cu toții despre ce știu mai puțin. Cîțiva bătrîni înfierau vremurile prezente și le lăudau pe cele trecute, veștejind obrăznicia tinerilor, libertatea femeilor, stricarea moravurilor și pierzania generală.

— Eu — zicea unul — înțeleg lumea tot mai puțin pe măsură ce înaintează.

— Iar eu n-o mai recunosc deloc — zicea altul ; e cu totul alta decît aceea pe care am găsit-o noi.

Sosi, într-acestea, Învățatul și le spuse să-și întoarcă privirea îndărăt ca să vadă tot atîția bătrîni înfierînd și mai și vremea pe care ei o ridicau în slavă ; iar în spatele acelor, alții și alții, vulgaritatea înlănțuindu-li-se pînă la primul bătrîn. O jumătate de duzină de bărbați cu multă autoritate, mai bogați în bărbi decît în dinți, lene multă și bani puțini, se adunaseră în alt pîlc alături, căutînd să scoată din nevoie casele stăpînilor și să le readucă la vechea strălucire.

— Ce casă — zicea unul — cea a ducelui del Infantado¹, cînd a fost găzduit acolo regele Franței prizonier, și cît a mai laudat-o Francisc !

— Dar cu ce-i era mai prejos — zise altul — cea a marchizului de Villena² cînd făcea și desfăcea totul ?

— Dar aceea a Amiralului³, pe vremea Regilor Catolici ? Se poate oare închipui mai mare măreție ?

— Cine sînt ăștia ? — întrebă Andrenio.

— Sînt — răspunse omul șarpe — domnii de onoare din palate : se numesc majordomi sau scutieri.

— Iar pe limba de toate zilele — zise Învățătul —, sînt oameni care, după ce și-au pierdut averea, își pierd și timpul, iar ei, care au fost moliile caselor lor, ajung să fie onoarea celor străine ; și totdeauna ai să vezi că toți cei ce habar n-au pentru ei înșiși vor să știe pentru ceilalți.

— N-am crezut niciodată c-am să văd — chibzuia Andrenio — atîția prostodeștepti laolaltă, iar aici văd de toate stările și soiurile, ba chiar de mir.

— O, da — zise Învățătul ; căci vulg e pretutindeni și oricît de șlefuită ar fi o anumită obște, tot se găsesc într-însa ignoranți care vor să vorbească despre toate și se-apucă să judece lucrurile fără să aibă pic de judecată.

Dar ceea ce-l uimi cu osebire pe Andrenio fu prezența printre asemenea drojdii ale statului, în mijlocul acelei haznale vulgare, a cîtorva bărbați străluciți și despre care se spunea că sînt persoane cu vază.

— Ce caută ei aici ? Dumnezeule, faptul că aici găsești mai mulți hamali ca la Madrid, mai mulți sacagii ca la Toledo, mai mulți slujitori de studenți ca la Salamanca,

¹ Se referă la al patrulea duce de Infantado, don Íñigo López, care l-a găzduit în palatul său din Guadalajara pe Francisc I al Franței, căzut prizonier în lupta de la Pavia (1525).

² Juan Pacheco, marchiz de Villena (1419—1474), favorit al lui Henric al IV-lea al Castiliei.

³ Don Fadrique Enríquez, mare amiral al Castiliei pe vremea regilor catolici (Ferdinand și Isabela).

mai mulți pescari ca la Valencia, mai mulți secerători ca la Barcelona, mai mulți borfași ca la Sevilla, mai mulți săpători ca la Zaragoza, mai mulți cerșetori ca la Milano, nu mă miră : dar lume distinsă, cavaleri, nobili, seniori, nu știu ce să mai zică.

— Ce crezi tu — zise Învățatul —, că dacă cineva merge în lectică devine înțelept, iar dacă umblă bine îmbrăcat se deșteaptă ? La fel de vulgari sînt unii și la fel de ignoranți ca și proprii lor lachei. Și ia seama că pînă și un principe, dacă nu știe ceva și ține morțiș să vorbească tocmai despre asta, să-și dea părerea despre ceea ce nu cunoaște și nu pricepe, pe loc se dovedește om vulgar și plebeu ; deoarece vulgul nu e decît o sinagogă de ignoranți închipuiți care vorbesc cel mai mult despre lucrurile pe care le înțeleg cel mai puțin.

Își întoarseră privirile către unul care zicea :

— De-aș fi rege...

Și cînd colo era un cerșetor.

— De-aș fi papă... — zicea un slujitor de student.

— Ei, ce-ai face dac-ai fi rege ?

— Ce ? Întîi și-ntîi mi-aș căni mustățile după moda spaniolă, pe urmă m-aș supăra și... carnași !...

— Nu, nu înjura, că toți cei ce vorbesc prea verde miroso a poamă.

— Zic c-aș pune să fie spînzurați vreo jumătate de duzină. Știi că atunci casa ar miroso într-adevăr a bărbat și li s-ar scurge unora ochii după biruințele și oștile pierdute, după fortărețele predate inamicului. N-ar mai vedea decorații și răsplată cine n-ar fi soldat, și încă vestit, că doar pentru ei au fost făcute, nu pentru d-alde ăștia cu pene, ci pentru un sergent-major Soto¹, un Monroy² și un Pedro Estélez³, care au luat parte la o sută de bătălii și la o mie de asedii. Ce mai viceregi, ce

¹, ², ³ Militari pe care Gracián i-a cunoscut cu prilejul luptelor pentru despresurarea Lérinei, în 1646.

mai generali aş face, ce mai miniştri ! Toţi ar trebui să fie nişte Oñate şi Caracena¹. Ce ambasadori aş mai numi !

— O, unde nu mă văd eu papă o lună ! — zicea studentul. Ştiu că altfel ar merge lucrurile. N-aş acorda nici o dregătorie şi nici o prebendă decît prin concurs ; toţi după merite. Aş cerceta cine are mai multă învăţătură decît protecţii, cine are ochii înroşiţi de studiu.

În acea clipă se deschise poarta din dos a unei mînăstiri şi se înfipseră la supă.

În toată acea mare piaţă trivială, dădeau de felurite şi ciudate ateliere. Simigiii făceau o frumuseţe de plăcinte cu carne de ciine ; nu lipseau aici droaia de muşte, după cum nici dincolo ţîntarii ; căldărarii aveau mereu căldări de dres ; olarii lăudau hîrburile ; pantofarii se străduiau să-l încalţe pe fiecare, iar bărbierii le trăgeau la toţi cîte un perdaf.

— E oare cu putinţă — zise Andrenio — ca printre atîtea dughene triviale să nu dăm şi de una de medicamente ?

— E destul că sînt bărbierii cu droaia — zise Cecropsul.

— Şi pline încă de muşterii — răspunse Învăţatul —, care vorbesc ca barbarii despre orice. Dar cine nu ştie ce ştiu ei ?

— Totuşi — zise Andrenio —, în mijlocul unei vulgarităţi atît de obşteşti, e rău că nu se află un doctor care să prescrie leacuri. Cel puţin nu trebuiau să lipsească cele pentru clevetirea vulgară.

— Nu e nevoie — replică Învăţatul.

— Cum nu ?

— Fiindcă deşi toate bolile au leac (pînă şi nebunia îşi găseşte vindecarea la Zaragoza ori la Toledo şi-n o sută

¹ *Luis Benavides de Carrillo*, marchiz de Caracena, faimos general de cavalerie contemporan cu Gracián.

de locuri), prostia nău are și nu s-a mai pomenit om care să se vindece de prostie.

— Cu toate acestea, iată acolo unii care par a fi medici.

Aceștia erau cuprinși de furie văzînd că toți li se năpustesc în cabinet și vor să fie vindecați cu un singur leac. Și asta n-ar fi fost încă nimic dacă unii nu s-ar fi încăpățînat să-i învețe pînă și pe ei, certîndu-se cu medicul asupra siropurilor și lăsarilor de sînge.

— Eh — ziceau doctorii —, lăsați-vă omoriți fără să scoateți o vorbă.

Fierarii însă ridicau mare vuiet cu fiarele, părăind cu toții de-a dreptul cazangii. Supărați, croitorii le strigară să facă liniște și să le îngăduie măcar s-audă dacă nu să-nțeleagă. Pornind de aici, stîrniră o încăierare, deși nu nouă în asemenea locuri. Se tratară foarte rău, dar nu se maltratară. Și, după encomioane solemne, fierarii le spuseră croitorilor :

— Plecați de-aici, că sînteți niște oameni fără Dumnezeu !

— Cum fără Dumnezeu ? — le-o întoarseră ei înfuriați. Dacă ați zice că fără conștiință, treacă-meargă, dar fără Dumnezeu, ce vrea să zică asta ?

— Da — repetară fierarii —, fiindcă nu aveți un zeu croitor, ca noi unul fierar, sau cum toți au cîte unul, cîrciumarii pe Bacchus, deși e gelos pe Tetis, neguțătorii pe Mercur, de la care, odată cu numele, au luat și vicleșugurile, brutarii pe Ceres, soldații pe Marte, spițerii pe Esculap. Vedeți dar cum și ce sînteți, că nu vă iubește nici un zeu !

— Plecați de-aici — răspunseră croitorii —, că sînteți niște idolatri.

— Ba voi sînteți, că pe toți oamenii vreți să-i faceți să strălucească asemeni unor idoli.

Sosi între timp Învăţatul şi-i împacă, mîngiindu-i pe croitori şi spunîndu-le că deşi n-au nici un Dumnezeu, toţi îi dau dracului.

— Lucru de mirare — zise Andrenio —, deşi fac atîta zarvă, să nu vorbească !

— Cum adică nu ? — replică Cecropsul. Mai bine zis nu mai conţenesc cu vorbitul şi nu sînt decît vorbele de ei.

— Eu unul însă — i-o întoarse Andrenio — n-am auzit încă vorbă adevărată.

— Ai dreptate — zise Învăţatul —, căci toate sînt vorbe de clacă şi toate mincinoase.

Umblau acum unele de tot smintite : că au să cadă mulţi morţi într-o anumită zi, pe care o şi arătau, încît unii au murit de spaimă cu două zile înainte ; că are să vie un cutremur şi-o să se prăbuşească toate casele. Dar să fi văzut cum se mai răspîndea cîte o nerozie de-acestea şi cîţi o mai înghiţeau şi-o sorbeau şi şi-o povesteau unii altora ! Iar dacă vreun înţelept lua seama, îşi ieşeau din sărute. Fără a se putea şti de unde şi cum lua naştere, în fiecare an reînvia o sminteală, dezamăgirea proaspătă nu mai era de ajuns, sleindu-se repede. Şi vrednic de luare-aminte era că lucrurile însemnate şi adevărate erau imediat date uitării, iar o nerozie era moştenită din tată-n fiu şi din unchi în nepot, devenind eternă prin tradiţie.

— Nu numai că nu vorbesc — adăugă Andrenio —, dar nici glas nu au.

— Cum nu ! — i-o întoarse Cecropsul. Poporul are glas, ba chiar se zice că glasul lui e cel al lui Dumnezeu.

— Da, al dumnezeului Bacchus — răspunse Învăţatul —, iar dacă nu credeţi, ascultaţi-l puţin şi veţi auzi toate bazaconiile, nu numai născocite, dar şi aplaudate. Ascultaţi-l pe spaniolul acela, ce povesteşte despre Cid, cum a culcat la pămînt un turn cu un bobîrnac şi-un uriaş cu o suflare ; luaţi seama la francezul de colo care istoriseşte, crezut de toţi, că Roland a despicat în două cu o lovitură de spadă cal şi cavaler înarmaţi ; vă mai încredinţez că

nici portughezul nu uită prea repede lopata brutăresei biruitoare ¹.

Căută să intre în animalica piață un mare filozof spre a deschide o făurărie de persoane și a vinde unele adevăruri nespuse de însemnate, aforisme bine-venite, dar nicio-dată nu și-a putut face loc și n-a izbutit să desfacă nici un singur adevăr, nici cea mai mică dezamăgire, văzîndu-se nevoit să-și vadă de drum. Dimpotrivă, sosi un șarlatan înșămîntînd o sută de mii de neghiobii, vînzînd pronosticuri pline de nerozii, cum că Spania avea să fie pierdută încă o dată, că s-a și zis cu curtea otomană, citea profeții de-ale maurilor și de-ale lui Nostradamus, și pe loc i se umplu dugheana de mușterii și prinse a-și desface înșelăciunile cu atîta crezare, că nu se mai vorbea de altceva, și cu atîta convingere încă, de parcă ar fi fost lucruri evidente. Așa încît, mai mare autoritate are aici un ghicitor decît Seneca, un șarlatan decît un învățat.

Văzură în clipa aceea o monstrofemeie, cu o suită atît de mare, încît mulți dintre cei duși și cei mai mulți dintre contemporani o curtau și-o ascultau toți cu gura căscată. Era atîta de grasă și-atît de scîrboasă, că pe oriunde trecea lăsa aerul atît de îngroșat, că-l puteai tăia cu cuțitul. Învățatul simți că i se întorc măruntaiele pe dos și începu să icnească a vomitare.

— Ce lucru murdar ! — zise Andrenio. Și cine-i asta ?

— Ea e — zise Cecropsul — Minerva acestei Atene.

— E neînvinsa și chiar grasa crasă — zise Filozoful. Poate fi Minerva, dar numai în virtutea obezității. Iar cine se îngrașă în halul ăsta cine poate fi oare dacă nu satisfacția ignorantă ? Să vedem unde-o să se oprească.

¹ Aluzie la bătălia de la Aljubarrota (1365), unde trupele lui João I al Portugaliei le-au înfrînt pe cele ale lui Juan I al Castiliei. La luptă a luat parte și o brutăreasă de prin părțile locului, care, după cum afirmă tradiția, avea drept armă lopata de la cuptor, omorînd cu ea paisprezece castilieni (Romera-Navarro, *El Crítico*, II, 185, nota 127).

Trecu dincolo de precupețe și se duse să șadă pe banca Cidului ¹.

— Ea — zise Cecropsul — e Sapiența laică. Aici se împart titluri pentru toată lumea și se categorisesc meritele fiecăruia ; aici se hotărăște cine știe și cine nu, dacă subiectul a fost la înălțime, dacă predica a fost doctă, expusă la fel de bine pe cit a fost de argumentată, dacă discursul a fost ireproșabil, iar lecția magistrală.

— Și cine sînt cei care judecă ? — întrebă Andre-nio —, cei care dau notele ?

— Cine vrei să fie dacă nu un ignorant și altul și mai mare, unul care-n viața lui n-a studiat și nici n-a văzut vreo carte, decît cel mult vreun *Florilegiu de felurită învățătură* ² sau, în cel mai fericit caz, un *Pentru toți* ³ ?

— O — zise Cecropsul ! Nu vedeți că ei sînt personajele cele mai vrednice de aplauze din lumea aceasta ? Toți sînt bacalaureați. Cel de colo, foarte grav, e cel ce spune snoave la curte, face basme din orice, mușcă fără sare tot ce există, toarnă satire, vomită pamflete, spiridușul birfelor pe la colțuri ; celălalt e omul care știe totul dinainte, căruia nu-i poți povesti nimic nou, scoate gazeta noutăților și poartă corespondență cu toată lumea și, nemaiîncăpînd în ea cit e de mare, își vîră nasul peste tot ; licențiatul acela este cel care, în universități, încasează vama bobocilor, face cuplete, întreține cercurile, cumpără voturile, vorbește pentru toți, iar cînd au loc controverse, nu-l vede și nu-l aude nimeni ; acel soldat nu lipsește din nici o campanie, vorbește despre Flandra, a fost de față la asediul Ostendei ⁴, l-a cunoscut pe ducele de Alba, întră

¹ Adică aceea cuvenită persoanelor în vîrstă și cu autoritate.

² *Silva de varia lición*, compilație a lui Pedro Mejía (Pero Mexia).

³ *Para todos*, operă a lui Juan Pérez de Montablán, autor dramatic, prieten cu Lope de Vega.

⁴ Conduc de Ambrosio Spinola în 1604.

mereu în cortul generalului, e dracul de la amiază¹, susține conversația, încasează primul, iar în ziua luptei se face nevăzut.

— Pare-mi-se că toți aceștia sînt trîntorii lumii — chibzui Andrenio. Și ei sînt cei care dau patalamale de viteji și de învățați ?

— Da, și încă în așa fel — răspunse Cecropsul —, încît cel pe care l-au decretat o dată drept doct, așa e, fie că știe ceva, fie că nu știe. Ei fac teologi și predicatori, medici destoinici și mari juriști, fiind în stare să discreдитеze și pe un principe : s-o spună regele *don Pedro*². Dar ce să mai vorbim, dacă bărbierul din localitate nu vrea, nu va face două parale nici cea mai erudită predică și nu va fi considerat orator nici Cicero însuși. Pe ei îi așteaptă ceilalți să vorbească, necutezînd a zice că e albă sau neagră pînă ce nu-și fac ei cunoscută părerea, după care strigă de îndată : „Mare om, mare ins !“ Și se pun pe laudat fără a ști de ce și cum ; proslăvesc ceea ce înțeleg mai puțin și ocărăsc ce nu cunosc, fără a pricepe și a ști mai mult. În felul acesta obișnuiește politicianul priceput să sune talanga priceperii și să ducă vulgul după ea încotro vrea el.

— Și se găsesc oare oameni — întrebă Andrenio — care se mulțumesc cu aplauze atît de vulgare ?

— Cum dacă se găsesc ? — răspunse Învățatul. Sînt chiar mulți, oameni vulgari, grosolani, prieteni ai popularității, pe care caută a o dobîndi cu tot soiul de grozăvii scamatoricești, bune pentru gură-cască și prostime, boscării grosolane și aplaudate, pentru că aici n-au ce căuta desăvirșirile și înzestrările. Alții sînt foarte dori-tori să cîștige simpatia oamenilor, dornici de hatîrul gloatei, dar nu te poți increde în simpatia ei, căci de la limbile pînă la mîinile lor e cale lungă. Să-i fi văzut

¹ Sau „demonul meridian“, identificat pe atunci cu lenea.

² Face probabil aluzie la regele Pedro I al Castiliei, *cel Crud*.

cum se mai grozăveau ieri într-o răzmeriță la Sevilla și cum au amuțit astăzi la pedeapsă ! Ce s-a ales de miinile acelor limbi și de faptele acelor vorbe ? Avîntul lor seamănă cu al vîntului care, cînd e mai pornit, atunci se potolește.

Se întîlniră cu unii care dormeau, și nu pe furate, cum își învinuia altul sluga ; dormeau buștean, fără a se clinti ; și atît de mare era vulgaritatea, că trejii visau ce li se arăta celorlalți în somn, închipuindu-și că fac lucruri de pomină ; într-atîta încît nu umbla altă vorbă prin toată piața decît că se luptă și-i înving pe inamici. Dormea unul tun, iar ceilalți ziceau că veghează, studiind zi și noapte și înroșindu-și pleoapele. Și-așa se dădea sfoară-n țară că sînt cei mai mari bărbați din lume și oameni nespuse de chibzuiți.

— Cum vine asta ? — zise Andrenio. S-a mai pomenit asemenea vulgaritate ?

— Aflați — zise Învățatul —, că aici, dacă lumea apucă să laude pe cineva, acesta poate să se culce și să doarmă, odată ce și-a dobîndit renume, că tot mare om are să fie ; chiar dacă înșiră pe urmă o sută de mii de nerozii, lumea zice că sînt subtilități și că n-au asemănare pe pămînt : totul e să apuce a-l celebra. Și dimpotrivă, despre alții, oricît ar fi ei de treji și de puși pe fapte mari, zic că dorm și nu fac doi bani. Știi oare ce i s-a întîmplat aici lui Apolo însuși cu lira lui divină ? Provocat de un argat bătăran cu o trișcă ciobănească să se întreacă la cîntare, cultul zeu nu vru defel să primească, oricît îl rugară muzele. Iar țopîrlanul îl muștra că e fricos și se împăuna cu biruința. N-a fost cu puțință altfel, și aceasta numai pentru că judecător ar fi fost să fie gloața, iar el nu voia să-și lase strălucita reputație la cheremul unei judecăți atît de fără judecată. Și tot pentru că n-a vrut să facă ceva asemănător, a fost osîndită și preadulcea filomelă în întrecerea cu măgarul. Ba se mai spune chiar că și trandafirul era cît pe ce să fie învins de leandru,

care de-atunci, drept pedeapsă a nedemnei sale cutezări, deveni mortal pentru ai săi. Nici păunul nu se încumetă a se întrece la frumusețe cu corbul, nici diamantul cu piatra de rîu, nici soarele însuși cu scarabeul, cîștigul adversarilor fiind atît de sigur și nevrînd a se supune blamului unui vulg atît de smintit. „Semn rău — zicea un înțelept¹ — cînd lucrurile mele sînt pe placul tuturor, căci ceea ce e foarte bun e pentru puțini, iar cel ce e pe placul vulgului nu va fi prin urmare pe placul celor puțini, al destoinicilor.“

În aceeași clipă, se arată în piață, măturînd-o parcă de oameni, un ins foarte ciudat. Toți o întîmpinară cu bucuroasă mirare. Gloata îl urmă, zicînd :

— S-a întors chiar acum de la apa Iordanului ; are peste patru sute de ani.

— Mare mirare — zicea unul — că nu-l însoțesc oștiri de femei, cînd se duce să scape de zbîrcituri.

— O, nu ! — zicea altul. Nu vezi că se duce în taină ? Dacă n-ar fi așa, ce-ar mai fi !

— Nu s-ar putea însă măcar s-aducă și pe-aici un șip cu apă de-aceea, că ar vinde fiecare picătură pe un dublon de aur ?

— El n-are nevoie de bani, de vreme ce de cîte ori își viră mîna în pungă dă de-un pitac.

— Halal noroc și ăsta ! Eu unul nu știu pe care din două l-aș alege.

— Cine-i acesta ? — întrebă Andrenio.

Și Învățăatul :

— Acesta e Juan-cînd-ești-la-aman², și la aman te lasă.

¹ Probabil Seneca, după Romera-Navarro, *El Criticón*, II, 192.

² În original : *Juan de Para Siempre* sau *Juan de Espera en Dios*, personaj folcloric spaniol despre care se spune că a trăit și trăiește multe veacuri, și ori de cîte ori are nevoie, găsește cinci bani în pungă.

Din toate astea țișneau vulgarități de tot hazul, pe deplin crezute și mărturisite în pofida naturii și chiar a posibilității. De mare credit se bucurau mai cu seamă stafiile; erau cu stamboala, ca și cele vrăjite; nu era palat vechi fără cel puțin două. Unii le vedeau îmbrăcate în verde, alții în roșu, dar cel mai sigur în galben. Și toți spiridușii erau atitica, și uneori cu gluga în cap, neliniștind casele. Babelor nu li se-arătau niciodată, căci stafii la stafii se bat cap în cap. Nu răposa neguțător fără a fi înconjurat de momițe și maimuțoi. Erau vrăjitoare pe cât de multe pe-atît de bătrîne, iar toate nemulțumitele, îndrăcite; comori fermecate și ascunse, basmale doldora de basme, după care mulți tonți săpau să le găsească; mine de aur și argint nespuse de bogate, dar astupate pînă la sleirea Indiilor, grotele din Salamanca și din Toledo¹. Vai de cine ar fi cutezat a se îndoi de ele!

Dar iată că toată acea prostie întrunită se tulbură deodată fără a ști cum și de ce, fiind pe cît de obișnuit pe atît de lesne ca vulgul să-și piardă săruta, mai cu seamă dacă e atît de credul precum cel din Valencia, atît de barbar precum cel din Barcelona, atît de prost precum cel din Valladolid, atît de slobod precum cel din Zaragoza, atît de schimbăcios precum cel din Toledo, atît de obraznic precum cel din Lisabona, atît de vorbăreț precum cel din Sevilla, atît de jegos precum cel din Madrid, atît de lăudăros precum cel din Salamanca, atît de înșelător precum cel din Córdoba și atît de mîrșav precum cel din Granada. Pricina a fost că la una din intrările pieței, nu cea principală, căci toate sînt de rînd, se arătă un monstru, deși ciudat, nespuse de vulgar. Nu avea cap și avea limbă, fără brațe și cu umeri pentru povară, nu avea piept, de multe ce trebuise a lua în el, și nici mîna

¹ Foarte răspîndite în credințele epocii, grotele magice din cele două orașe au lăsat urme și în literatură: *entremês*-ul *La cueva de Salamanca* al lui Cervantes și povestea lui don Illán din Toledo, în *Contele Lucanor* de don Juan Manuel (pilda a 11-a).

bună, în schimb degete, da, ca să arate. Trupul îi era întru totul pocit și cum nu aveâ ochi, cădea mereu ; ataca furios, dar iute se înfricoșa. Se făcu într-o clipă stăpîn peste piață, umplînd-o în întregime cu o atît de groaznică întunecime, încît nu se mai zări soarele adevărului.

— Ce demon îngrozitor e acesta — întrebă Andrenio — care a eclipsat astfel totul ?

— El e — răspunse Învățatul — primul născut al Ignoranței, tatăl Minciunii, fratele Prostiei, soțul Răutății sale : e atît de renumitul Vulg.

Zicînd acesteă, regele cecropșilor își desprinsese de la cingătoare un ghioc răsucit, pe care trebuie să-l fi furat de la un faun, și, umflîndu-l cu deșertăciune, atît de tare îi fu mugetul și atît de mare groaza ce-o virî în ei, încît, cuprinși cu toții de o teroare fanatică, o rupseră la fugă dintr-o pricină care nu făcea nici cît un ghioc. N-a fost cu putință să fie cumințiți și nici opriți să nu se zvirle mulți din ei pe ferestre și de pe balcoane, mai orbește decît într-o piață din Madrid. Soldații fugeau urlînd :

— Păzea, ne spintecă, ne spintecă !

Unii începură să se rănească și să se ucidă mai sălbatic decît la bacanalele păgîne. Andrenio fu nevoit să se retragă în fuga mare, pe cît de căit, pe-atît de dezamăgit. Îi ducea nespuse de mult lipsa lui Critilo, dar îl întări ajutorul acelui Învățat și lumina pe care i-o împărtășea torța învățaturii lui. Unde avea să se oprească, are s-o spună critica următoare.

CRITICA a 6-a

Invinovăţirile şi dezvinovăţirile Fortunei

Bărbatul şi femeia se înfăţişară înaintea divinului tron de luceferi ca să ceară noi milostiviri : căci lui Dumnezeu şi regelui le ceri o dată şi încă o dată. Îşi doreau desăvîşirea din miinile celui de la care primiseră fiinţă. Ajunşi acolo, cel dintîi vorbi bărbatul şi înfăţişă o jalbă pe măsura lui, deoarece, văzîndu-se cap, imploră să-i fie acordată nepreţuita înzestrare a învăţaturii. Cererea lui apărui întemeiată şi se hotărî să fie de îndată milostivit, cu condiţia să plătească în mulţumiri dările pe şase luni. Sosi şi femeia lui şi, ţinînd seama că dacă ea nu e capul, necum picioarele, ci faţa, îl imploră cu multă căldură pe divinul Făcător s-o înzestreze cu frumuseţe.

— Facă-ţi-se pe plac — zise marele Părinte ceresc —, vei fi frumoasă, dar cu preţul slăbiciunii tale.

Plecară nespus de mulţumiţi dinaintea prezenţei divine, căci de la ea nimeni nu pleacă nemulţumit, bărbatul preţuindu-şi drept cea mai de seamă înzestrare inteligenţa, iar femeia frumuseţea, el capul, iar ea chipul. Acestea ajunseră la urechile Fortunei, căreia, după cum se povesteşte, i se năluci că e ofensată şi se plînsese că n-au ţinut seama de Noroc.

-- E oare cu putință — zise ea adînc mîhnită — ca bărbatul să nu fi auzit niciodată zicîndu-se : „Noroc să-ți dea Dumnezeu, fiule...“, iar femeia : „Norocul de femeie urîtă...“ ? Lăsați-i, și-o să vedem noi ce-are să facă el cu înțelepciunea lui și ea cu frumusețea dacă n-au noroc. Afle dar, el, înțelept și ea, frumoasă, că de azi înainte am să le fiu potrivnică : de-acum încolo mă declar împotriva Științei și Frumuseții. Voi face în așa fel încît să le amărăsc darurile : nici el nu va fi fericit, nici ea norocoasă.

Se dă drept sigur că din ziua aceea înțelepții și destoinicii au rămas nefericiți : totul le iese rău, totul li se încurcă ; proștii sînt norocoși, ignoranții ocrotiți și răsplătiți. De-atunci s-a spus : „Noroc de femeie urîtă...“ De prea puțin folos e învățătura, averea, prietenii și toate cîte sînt, dacă bărbatul n-are și noroc, și femeia degeaba e un soare dacă n-are stea.

Acestea i le cumpănea un pitic melancolicului Critilo, dezamăgindu-l de stăruința de a vrea s-o vadă în persoană pe Sofisbella, zel aprins într-însul de către bărbatul aripat și care, nefiind în stare să i-l împlinească, se făcuse nevăzut.

— Ascultă-mă pe mine — zicea piticul —, în viața aceasta totul se petrece ca într-o imagine și chiar în imaginație : pînă și casa asta a învățaturii nu e decît părere. Ce, îți închipui oare că ai să vezi și ai să atingi cu mîinile însăși înțelepciunea ? De mulți ani a fugit în cer împreună cu celelalte virtuți, cînd cu fuga obștească a Astreei ¹. Din ea n-au mai rămas pe lume decît niște palide zugrăveli în scrierile acestea care se eternizează aici. E foarte adevărat că obișnuia să-și afle sălaș în mințile adînci ale învățaților ei, dar și ei s-au isprăvit acum ; nu

¹ Fiica lui Zeus și a zeiței Themis, Astreea le insufla muritorilor, printre care trăia în epoca de aur, simțul dreptății. Corupția oamenilor o face să se înalțe iar la cer, transformîndu-se în constelația Fecioarei.

mai e altă învățătură decît aceea ce se găsește în nemuritoarele slove ale cărților. Acolo trebuie s-o cauți și s-o deprinzi.

— Atunci cine a fost — întrebă Critilo — bărbatul cu gust atît de desăvîrșit, care a adunat cărți atît de prețioase și de alese ? Al cui e muzeul acesta erudit ?

— Dacă am fi în Aragon — zise pigmeul —, aș crede că e-al ducelui de Villahermosa, *don Fernando* ; la Paris, al eruditului duce de Orléans ; la Madrid, al marelui Filip¹, iar dacă am fi la Constantinopol, al înțeleptului Osman², păstrat între cristale. Dar, cum ziceam, vino cu mine în căutarea Norocului, căci fără el nu sînt de nici un folos nici învățătura, nici averea, și toate înzestrările dau greș.

— Aș vrea mai întîi — vorbi Critilo — să mi-l găsesc pe acel soț al meu de care ți-am spus c-a apucat-o pe cărarea Prostiei.

— Dacă a luat-o pe-acolo — chibzui pitișul —, fără îndoială că va fi fiind acum în casa Norocului, unde mai curînd ajung nebunii decît înțelepții. Fii încredințat c-avem să-l găsim într-un loc sus pus.

— Și tu cunoști drumul Norocului ? — întrebă Critilo.

— Aici e cea mai mare greutate ; că o dată porniți pe el, ne va duce pe culmea tuturor fericirilor. Oricum, pare-mi-se că acesta e, după cît este de hopuros ; pe deasupra, mi s-a dat ca semn și iedera aceasta ce se înalță sprîjinită și sporește strecurîndu-se nepoftită.

Sosi între timp un soldat pornit în pripă la oaste, soi de oameni ce trăiesc în mare grabă, și întrebă dacă e pe drumul bun către Noroc.

— Pe care-l cauți — zise pitișul —, pe cel calp ori pe cel adevărat ?

¹ Filip al IV-lea.

² Probabil *Murad al IV-lea* (1623—1640), căruia Gracián îi aplică numele dinastic.

— Cum adică, există noroc calp ? N-am mai auzit una ca asta.

— Cum să nu, Noroc fățarnic ! Ba chiar e cel mai des întilnit în ziua de azi : unul se crede fericit dacă-i bogat și de obicei e un nenorocit ; altul socotește că e un mare noroc că în mii de potlogării a scăpat din miinile justiției și tocmai asta îi e pedeapsa cea mai mare ; „omul acela a fost un adevărat inger pentru mine“, zice acesta, și cînd colo n-a fost decît un diavol ce l-a dus la pierzanie ; celălalt socotește drept un mare bine că n-a suferit niciodată lovituri ale Fortunei, și nu-i decît o palmă, intrucît cerul nu l-a socotit om ca să-i încredințeze un act de curaj ; cutare zice : „M-a văzut Dumnezeu“, și cînd colo în izbînzile lui șade Satana ; celălalt socotește drept o mare fericire că în viața lui n-a fost mîhnit, și-ar fi fost singurul leac spre a-și tămădui cugetul ; lascivul se laudă c-a avut totdeauna noroc la femei, și acesta i-a fost cel mai mare nenoroc ; celeilalte înfumurate i se pare că aleasa-i grație este o fericire nespūsă, cînd colo asta i-a fost cea mai mare dizgrație. Așa încît cei mai mulți muritori greșesc în această privință, considerînd drept fericire nenorocirea : și greșite fiind începuturile, și toate urmările sînt false.

Se vîri un alt pretendent (ce lucru de nimic și cicăleala !) și numaidecît porni să se plîngă și să clevetească, iar un student să-l contrazică ; fiindcă toți cei ce-și închipuie că știu ceva cad în mania contradicției. Dintr-una într-alta, ajunseră să-și bată joc de pitic.

— Și tu — zise studentul — ce-oi fi căutînd ?

— Vreau — zise el — să devin uriaș.

— Halal năzuință ! Dar cum e cu putință așa ceva ?

— Foarte bine, după cum vrea stăpîna mea Fortuna ; dacă ea e prielnică, pigmeii sînt uriași, iar dacă nu, uriașii sînt pigmei. Alții mai ticăloși decît mine stau azi cocoțați bine, căci nu-s înzestrări care să dăinuiască, nu există nici înțelepciune, nici ignoranță, nici curaj, nici lașitate,

nici frumusețe, nici uriciune, ci doar noroc sau nenoroc, lună rea sau stea : restul e de rîs. La urma urmelor, treaba ei dacă am să fiu înalt sau am să par numai, căci e tot una.

— Mii de draci — zise soldatul —, vrea nu vrea, are să-mi facă cinste.

— Nu așa tare, domnule soldat — zise studentul — mai domol !

— Asta-i domolul meu, și-am să ridic glasul și mai mult, fie și-acasă la *don* Fernando Ruiz de Contreras¹. E mai rău să-ți pierzi curajul în fața Fortunei : cată să-i arăți dinții, căci numai pe slăbănogi îi ia-n deridere ; și veți vedea astfel că niște ceapcîni, patru potlogari fără frică de Dumnezeu capătă tot ce vor și mai și rid de toată lumea ; ei sînt cei ce-nfloresc, căci de oamenii de ispravă nu-și aduce nimeni aminte. Pe legea mea, jur c-am să-i arăt eu calcavură și va fi nevoită să-mi facă pe plac, de-ar fi să plesnească !

— Nu știi cum are să se poată — i-o întoarse licențiatul —, căci pe Fortuna n-ai cum s-o dibui : are niște lovături strașnice. I-am auzit eu și pe alții mai breji zicînd că n-ai cum s-o întreci în dibăcie.

— Eu, cel puțin — zise curteanul — gîndesc să mă ajut cu temenelile și miile mele de sărutări preaplecate.

— Ba eu unul am s-o pup cu buze de arche — zise soldatul. Eu să-i sărut mîna ? Dacă mi-ar face vreo mi-lostenie, înțeleg, dar dacă nu, ce-am zis rămîne bun zis.

— Mie mi se și pare că o văd — zicea piticul —, pe cînd ea nu mă vede de mic ce sînt, deoarece numai cei bine văzuți sînt văzuți bine.

— Pe mine și mai puțin are să mă vadă — zise studentul —, pentru că sînt sărac, iar pe cei scăpătați nimeni nu-i poate vedea, nici dacă li se urcă sîngele-n obraz.

¹ Secretar al Consiliului de Război între 1643 și 1652.

— Cum să vă vadă — zise curteanul —, dacă e oarbă ?
— Asta mai lipsea ! — chibzui Critilo. Și de cînd a orbit ?

— La curte nu umblă altă vorbă.

— Păi cum are să poată împărți bunurile ?

— Cum ? Orbește.

— Așa e — zise studentul —, și așa a văzut-o un înțelept înscăunată într-un copac foarte des, de ale cărui crengi, în loc de fructe, atîrnau covoare, tiare, cidarii¹, mitre, pălării de cardinal, bastoane de mareșal, rase, ciucuri și canafuri de doctor și alte mii de feluri de insigne, amestecate cu ștreanguri, cuțite, visle, butuci și scufii de penitență. Sub copac ședeau amestecați oameni și animale, unul bun și altul rău, un înțelept și un măgar, un lup și un miel, un șarpe și o hulubiță. Ea scutura copacul orbește, dînd cu bățul în dreapta și-n stînga, dă unde-oi da și noroc să-ți dea Dumnezeu ; în creștetul unuia cădea o coroană și pe grumazul altuia un cuțit, fără altă cercetare decît întîmplarea, iar de cele mai multe ori cădeau ca nuca în perete, căci în mîinile unuia nimerea un baston de mareșal cînd mai bine i-ar fi stat o vîslă de galeră ; unui doct îi cădea o mitră hăt în Sardinia sau la dracu-n praznic, iar unui netot alături ; totul orbește.

— Și chiar nebunește — adăugă studentul.

— Cum adică ? — i-o întoarse Critilo.

— Toți zic c-a înnebunit și se vede că-i așa, pentru că nimic nu mai merge cum trebuie.

— Și de ce a-nnebunit ?

— Se povestesc mai multe lucruri. Cea mai statornică părere e că Răutatea i-a dat niște elixire, și, ca să o lase chipurile să se odihnească, s-a ridicat ea la cîrmuire și astfel le dă aleșilor ei tot ce vrea : hoților bogățiile, tru-fașilor onorurile, ambițioșilor dregătoriile, cîrpănoșilor

¹ Diademe ale vechilor regi persani.

norocul, proastelor frumusețea, lașilor biruințele, ignoranților aplauzele, iar șarlatanilor totul ; mistrețul cel mai ticălos mănîncă ghinda cea mai de soi, iar răsplățile nu se mai dau după merite și nici pedepsele după vină ; unii greșesc, și alții tot murmură. Ce mai, toate merg ne-bunește, cum ziceam.

— Și de ce nu și rău — adăugă soldatul —, de vreme ce-i merge numele de ticăloasă, prietenă a tinerilor, pe care-i ocrotește întotdeauna, și vrăjmașă a bărbaților bătrîni și maturi, mașteră a celor buni, pizmașă cu înțelepții, tirană cu cei iluștri, crudă cu cei mîhniți, schimbăcioasă cu toți ?

— E oare cu puțință — chibzui Critilo —, ca alcătuită fiind din atîtea năpaste, s-o căutăm totuși de cînd ne naștem, ducîndu-ne după ea și mai orbi, și mai nebuni !

În aceeași clipă li se și arătă un palăt extravagant, care pe o parte părea clădire, iar pe alta ruină, turnuri de vînt pe nisip, trufașă zidire fără temelii. Iar din tot ceea ce în închipuirea lor era clădire nu exista decît scara, căci în această mare casă a Fortunei nu-i altceva decît urcuș și cădere. Treptele păreau de sticlă, cu atît mai fragile cu cît erau mai înalte, și pline toate de lunecușuri. N-aveau balustrade de care să te ții, dar primejdii, ca să te rostogolești, da. Prima treaptă era mai anevoioasă de urcat decît un munte, dar o dată ajunși pe ea, celelalte erau cum nu se poate mai lesnicioase. Lucrurile se petreceau dimpotrivă la cealaltă parte pentru coborît, desfășurîndu-se cu asemenea corespundere, încît, de îndată ce prindea unul să urce pe aici, cădea altul pe dincolo, deși ceva mai iute.

Ajunseră acolo tocmai cînd se rostogolea unul în aplauzele tuturor, pentru că de îndată ce prinse a cădea, scăpă din miîni marea pradă de slujbe pe care o făcuse și întreaga radă de beneficii : sarcini, dregătorii, bogății, rente, titluri, toate se rostogoleau la vale ; aici se izbea o rentă și sărea tocmai dincolo, în miîinile unui dușman

al lui ; altul înșfăca în zbor cîte o slujbă și toți se încăierau care mai de care să apuce cîte ceva, făcînd mare haz de necazul altuia : dar așa se obișnuiește. Critilo celebră nespus întîmplarea și toți rîseră cu poftă de ea, zicînd :

— Ce strașnic renghi al Fortunei !

— Să-l fi văzut însă rostogolindu-se pe Alexandru cel Mare, să-l fi văzut cum scapă din mîna o lume întreagă și cum sar prăvălindu-se la vale ca nucile atîtea coroane, regate și ținuturi, prinză-le cine-i în stare ! Vă încredințez c-a fost o babilonie.

Împreună cu soții săi, Critilo se apropie de prima treaptă, unde era toată greutatea urcușului, deoarece aici veghea Hatirul, primul ministru al Fortunei și sfetnicul ei cel mai apropiat. El întindea mîna cui i se năzărea, ajutîndu-l să urce, necălăuzit de nimic altceva decît de propriu-i gust, care se vedea că e foarte rău, întrucît, ca prin minune, nu dădea mîna nici unuia bun, nici unuia care s-o fi meritat. Alegea mereu tot ce era mai rău : cînd vedea un ignorant, îl chema, părăsind o mie de învățați. Iar deși toată lumea îl vorbea de rău, lui nici nu-i păsa, căci de atîtea sfruntări i se îngroșase obrazul și nu mai lua în seamă gura lumii. Pe un șarlatan îl dibuia de la o leghe, iar pe bărbații substanțiali și integri nu putea să-i vadă în ochi, pentru că i se părea că-i observă nebuniile și-i detestă nălucirile. Unui lingușitor, unui mincinos, îi întindea nu mîna, ci amîndouă brațele ; iar pentru bărbații dintr-o bucată și de cuvînt era ca o cîrțiță, care cîrtește veșnic împotriva-le și nu-i vede. Și ca sobol, îi ajuta mereu pe cei de-un sobor cu el. Firește, nu mai putea de dragul oamenilor de nimic și le dădea toate cîte sînt, drept care le și încurcau pe toate. Erau mii de oameni la poalele treptei, așteptînd să se milostivească de ei ; el însă, cînd vedea un destoinic, un bărbat plin de înzestrări, zicea :

— Tăxina, drace, trebuie să fii nebun să-l ajuți pe unul ca ăsta ! Prea e om : nu se cade.

Supus, într-un cuvînt, bravului capriciu. Se purta în așa fel, încît isprăvea cu toți bărbații eminenți în guvernare, în arme, în litere, în măreție și în noblețe : și erau mulți și foarte la locul lor. Dar ce-i de mirare, cînd descoperiră că era orbit de toate patimile și umbla orbește, dînd cu capul de toți pereții lumii și venindu-i de hac cît era ea de mare ?

Aceasta era, cum spun, scara pe care te urcai în vîrf. Critilo n-avea nici o putere de necunoscut ce era, după cum nici curteanul de prea cunoscut, și nici studentul și soldatul de bine ce-ar fi meritat-o ; numai piticul avu noroc, pentru că se încuscri cu el, și astfel repede ajunse sus. Soldatul nu mai putea de supărare văzînd că orățăniile zboară, iar studentul, că vitele aleargă. Pe cînd se aflau într-un asemenea impas, pe culmea cea mai înaltă se arătă Andrenio, care, pe calea vulgară, urcase atît de sus și le-o luase atît de mult înainte în afirmare. Îl recunoscu pe Critilo, ceea ce n-a fost puțin lucru de la o atare înălțime, de unde mulți nu-și mai cunosc părinții sau fiii, dar a vorbit glasul singelui. Îi dădu numaidecît mîna și-l ridică, iar apoi, împreună, izbutiră a-i ajuta și pe ceilalți să urce. Se cățără cu multă ușurință pe celelalte trepte, sărînd de pe una pe cealaltă, odată ce-o cîștigaseră pe prima, urcînd dintr-o slujbă într-alta și de la o răsplată la multe. Observară un lucru vrednic de luare-aminte la jumătatea scării și anume că toți cîți priveau din partea de sus și urcau înaintea lor li se părea oameni mari, niște adevărați giganți și strigau :

— O, ce rege mare trecutul ! Ce căpitan a fost acela !
Ce înțelept e răposatul !

Și dimpotrivă, toți cîți veneau în urmă li se păreau mai nimic și niște adevărați pitici.

— Cîtă însemnătate are — zise Critilo — dacă un om merge înainte, fiind întiiul, sau dacă vine în urmă ! Toți răposații ni se pare că au fost oameni mari, iar toți cei prezenți și cei care vin ne par un nimic. Căci e o mare

deosebire să-l vezi pe cineva ca superior sau inferior; de sus sau de jos.

Sosiră și pe treapta cea mai de sus, unde stătea Fortuna. Dar, ce ciudat lucru, ce minune de necrezut și care-i lăsa uluiți și chiar pieriți, și anume cînd văzură o regină cu totul altfel decît și-o închipuiseră și întru totul diferită de ceea ce zvonea lumea întreagă, pentru că nu numai că nu era oarbă, cum se spunea, ci avea o față ca bolta cerească la amiază, cu ochii mai iscoditori ca de vultur, mai pătrunzători ca de linx. Înfățișarea, deși gravă, îi era foarte senină, fără căutături încruntate de mașteră, și în totul foarte arătoasă. Nu ședea, căci era mereu pe picior de plecare și în neîntreruptă mișcare. Drept conduri, purta rotițe; veșmintele îi erau pe jumătate de doliu, pe jumătate de sărbătoare. O priviră și se priviră unii pe alții, ridicînd din umeri și din sprîncene, uimiți de o atare ciudățenie și încă îndoiindu-se de este ea însăși.

— Dar cine vreți să fie? — răspunse Dreptatea, care îi stătea alături cu o balanță în mînă.

Îi auzi însăși Fortuna, care le observase cu coada ochiului gesturile de mirare, și cu glas preaplăcut le spuse:

— Apropiați-vă, spuneți ce v-a tulburat. Nu vă sfiiți să spuneți adevărul, căci mie îmi sînt foarte dragi cei îndrăzneți.

Rămaseră toți pe cît de mulți pe-atît de sfioși. Numai soldatul, viteaz în îndrăzneală și îndrăzneț la vorbă, ridicînd glasul așa încît să-l poată auzi toată lumea, zise:

— Mare stăpînă a hațîrurilor, puternică regină a norocului, eu unul am să-ți spun acuma adevărul și numai adevărul. Toată lumea, de la coroană pînă la opincă, toți cîrtesc împotriva ta și a purtărilor tale. Îți vorbesc răspicat, pentru că voi, principii, nu sînteți niciodată înștiințați de toate noutățile, rămînînd străini de ce se zice.

— Știu că toți se plîng de mine — zise ea însăși —; dar de ce și pentru ce? Ce zic ei?

— Dar ce nu zic ! — răspunse soldatul. În sfârșit, încep cu îngăduința, dacă nu cu placul tău. Zic, întâi și-ntii, că ești oarbă ; în al doilea rînd, că ești nebună ; în al treilea, că ești proastă ; în al patrulea...

— Așteaptă, așteaptă. Ajunge, ia-o încet — zise ea —, căci azi vreau să dau satisfacție universului. Susțin în primul rînd că sînt fiică de neam bun, și anume a lui Dumnezeu și a divinei sale pronii, și sînt atît de ascultătoare la poruncile lor, încît fără știrea și îndrumarea lor nu se clintește frunză în copac, nici pai pe pămînt. E adevărat că n-am copii, pentru că nici norocirile, nici nenorocirile nu se moștenesc. Cea mai grea învinuire pe care mi-o aruncă muritorii, și cea care mă doare cel mai mult, este că-i părtinesc pe cei mîrșavi, căci în ce privește orbia mea, puteți fi voi înșivă martori. Zic, așadar, că ei sînt răi și se poartă mîrșav, că-și dau lucrurile unora de-o teapă cu ei. Bogătașul își dă averea asasinului, lăudărosului, potlogarului, sutele și miile tîrfe, iar pe ingerul de fată și pe serafimul de consoartă virtuoasă și le va ține goale : așa își întrebuintează marile venituri. Cei puternici împart slujbele și au slăbiciune numai pentru cei ce le merită mai puțin și sînt de-a dreptul nevrednici de ele ; îl părtinesc pe ignorant, îl răsplătesc pe lingușitor, îl ajută pe șarlatan, promovîndu-i numai pe cei mai răi ; iar pe cel mai îndreptățit nici nu-l țîn minte și, cu atît mai puțin, nu-i sînt binevoitori. Tatăl prinde drag de fiul cel mai rău, iar mama de fiica cea mai smintită, principele de ministrul cel mai nechibzuit, magistrul de discipolul incapabil, păstorul de oaia rîioasă, prelatul de enoriașul cel mai nesupus, căpitănul de soldatul cel mai laș. Iar dacă nu credeți, luați seama cînd sînt la cîrmuire bărbați integri și virtuoși, ca acum, dacă cei buni sînt prețuiți, iar cei înțelepți răsplătiți. Altul își alege drept prieten pe dușmanul reputației sale și drept confident pe cel mai ticălos ; se însoțește tocmai cu acela ce-i toacă averea. Ascultați-mă

pe mine, răul e în înșiși oamenii ; ei sînt răii și mai răii, ei proslăvesc viciul și disprețuiesc virtutea, care, în ziua de azi, e mai urită decît orice. Părtinească-i pe oamenii de bine, că eu nu doresc altceva. Uitați-vă la mîinile mele : priviți-le, recunoașteți-le, fiindcă nu-s ale mele : aceasta e a unei înalte fețe bisericești, iar aceastăaltă a unui laic ; cu ele împart bunurile, cu ele fac milostenii, cu ele dăruiesc noroacele. Vedeți cui dau mîinile astea, pe cine propășesc, pe cine ridică ; ce am de dat, dau totdeauna numai prin mîinile oamenilor înșiși, altele nu am. Și ca să vedeți cît de adevărat e ce vă spun : „Hei, hei !“, chemați aici numaidecît pe Ban, să vie Reputația, Slujbele, Răsplățile și Noroacele, să vie aici tot ce are trecere și preț în lume, să se înfățișeze aici toți cei care se numesc bunurile mele.

Se strînseră de îndată cu toții și Fortuna prinse a-i lua la rost pe îndelete.

— Ia veniți incoace — zise dînsa —, gloată ticăloasă, oameni josnici și mirșavi ce sînteți, căci voi, infamilor, mi-ați răpit reputația. Spune tu, Ban nemernic, de ce te-ai certat cu oamenii de bine, de ce nu te duci și-n casele celor buni și virtuoși. E cu puțință să-mi audă urechile că te înhăitezi numai cu ticăloșii, că ești în cîrdășie numai cu cei mai răi din lume, din casele cărora, după cum mi se dă ca sigur, nu ieși niciodată ? Se poate oare îngădui una ca asta ?

— Stăpînă — răspunse Banul —, în primul rînd toți ticăloșii, precum codoșii, comedianții, spadasinii și tîrfele, n-au niciodată nici un real și nici unul nu li se oprește în pungă. Iar dacă nici cei buni nu au, nu-i vina mea.

— Dar a cui ?

— Chiar a lor.

— A lor ? Cum vine asta ?

— Pentru că nu știu să mă caute. Ei nu fură, nu trișează, nu mint, nu sfeterisesc, nu se lasă mituiți, nu-l jupoaie pe sărac, nu sug sîngele aproapelui, nu trăiesc

din înșelăciune, nu linguesc, nu sînt pezevenghi, nu amăgesc ; cum să se îmbogățească oare dacă nu mă caută ?

— Dar ce, e nevoie să-l caute ? Să se ducă el pe la casele lor, de vreme ce umblă atîta, să li se-nchine și să le slujească.

— Stăpînă, uneori mă și duc, fie în chip de răsplată, fie de moștenire, dar ei nu știu să mă păstreze ; mă dau numaidecît pe ușă afară făcînd pomeni și ușurînd nevoi, mai dihai ca arhipresbiterul de Daroca¹. Își plătesc de îndată toate datoriile, dau cu împrumut, sînt milostivi, nu-s în stare de nici o ticăloșie și astfel repede mă dau pe ușă afară.

— Asta nu înseamnă că dau de-a dura cu tine, ci sus de tot, și-anume în cer. Iar tu, Reputație, ce-ai de zis ?

— Același lucru, că oamenii buni nu sînt ambițioși, nu cer, nu se laudă, nu se viră peste tot, ci, dimpotrivă, se umilesc, se retrag din zarvă, nu înșiră scrisori, nu candidează și, deci, nu știu să mă caute nici ei pe mine și nici ei nu sînt căutați.

— Iar tu, Frumusețeo ?

— Că am mulți dușmani. Toți mă prigonesc tocmai cînd gonesc mai mult după mine. Mă iubesc pentru lume, nimeni pentru cer. Nu mă aflu decît printre nebune și proaste ; vanitoasele mă arată, mă scot în văzul tuturor ; cumînțele mă-nchid, mă ascund, nu se lasă văzute. Și din pricina asta mă silesc mereu să dau numai de lume ticăloasă, de toante și de nebune.

— Vorbește tu, Norocule.

— Eu, stăpînă, am mereu de-a face cu tinerii, pentru că bătrînii nu-s îndrăzneți. Prudenții, cugetînd mult, întîmpină mari greutăți ; nebunii sînt cutezători, temerarii nu stau pe

¹ E vorba de *don* Diego Antonio Francés de Urritigoyti (1603—1682). Gracián îi dedică partea a III-a a *Criticonului*.

gînduri, dîsperații n-au nimic de pierdut. Ce vrei să mai spun ?

— Nu vedeți — exclamă Fortuna — cum merg lucrurile ?

Cunoscură cu toții adevărul și-i mulțumi. Numai soldatul îi întoarse iarăși vorba și zise :

— Sînt multe lucruri care nu atîrnă de oameni, ci numai tu le împarți și le dăruiești, așa cum crezi de cuviință, iar ei se plîng că o faci cu o strigătoare nedreptate. În sfîrșit, nu știu cum se face că toți trăiesc nemulțumiți : deșteptele pentru că le-ai făcut urite ; frumoasele, pentru că sînt proaste ; bogații, pentru că i-ai lăsat ignoranți ; învățații, pentru că sînt săraci ; puternicii, fără sănătate ; sănătoșii, fără avut ; avuții, fără copii, săracii, împovărați de prea mulți ; vitejii, că sînt nefericiți ; fericiții trăiesc puțin, nefericiții au viață veșnică ; așa încît nu mulțumești pe nimeni. Nu există noroc deplin, nici mulțumire curată ; toate sînt tăiate cu apă. Pînă și Natura însăși se plînge ori se scuza că i te împotrivești în toate. Sînteți pururi la cuțite una cu alta, încît ați indignat lumea întreagă. Dacă una o ia pe la un capăt, cealaltă o apucă pe la celălalt. Numai pentru că Natura protejează pe cineva, tu îl prigonești ; dacă ea dăruiește înzestrări, tu le defăimezi și le duci de rîpă, căci sînt nenumărați cei pe care i-am văzut pierzîndu-se din pricina asta, genii fără pereche, dar și fără noroc, bravuri miraculoase neaplaudate, un Mare Căpitan pustnicit ¹, un rege Francisc al Franței captiv, un Henric al IV-lea mort înjunghiat, un marchiz del Valle copleșit de procese, un rege *don* Sebastian înfrînt, un Belizarie orb, un duce de Alba întemnițat ², un *don* Lope de

¹ *Gonzalo de Córdoba*, destituit în 1504 din postul de vicerege al Neapolelui, a fost silit să-și sfîrșească viața în exil la Loja (în regiunea Granadei).

² Condamnat la domiciliu forțat la Uceda, deoarece căsătoria fiului său mai mare îl nemulțumește pe Filip al II-lea.

Hoces¹ ars de viu, un Infante Cardinal cules crud², un principe don Baltasar, soare al Spaniei, eclipsat³. Ascultați ce vă spun, ați întors lumea pe dos.

— Destul — zise Fortuna —, căci tocmai ceea ce ar fi trebuit să-mi prețuiască mai mult e pentru oameni motiv să mă ponegrească. Hei, Dreptate, să vie balanța. O vedeți, o vedeți ? Aflați dar că nu dau nimic care să nu fie mai întâi cîntărit și arhicîntărit pe balanța asta, care cumpănește totul cu multă grijă. Ia făceți-vă încoace, voi, proști nesăbuiți : dacă aș da totul înțelepților, voi ce v-ați face ? Ați rămîne maziliți de tot ? Ce i-ar mai rămîne de făcut unei femei dacă ar fi și proastă, și urită, și nefericită ? Să deznađăjduiască. Și cine s-ar mai putea înțelege cu o frumoasă, dacă ar fi și norocoasă, și mintoasă ? Și dacă nu credeți, să facem o încercare. Să fie aduse aici toate darurile mele ; să vie frumoasele : dacă sînt chiar atît de nenorocite, să facă schimb cu uritele ; să vie înțelepții : dacă sînt chiar atît de nemulțumiți, să facă schimb cu proștii bogați, căci nu poți avea chiar totul.

Apoi își cîntări darurile și dizgrațiile, coroane, sceptre, tiare, bogății, aur, argint, dregătorii și noroace. Și traseră atît de greu grijile față de reputație, durerile față de plăceri, neajunsurile față de vicii, betesugurile față de desfătări, dările față de dregătorii, ostenele față de slujbe, neliniștile față de bogății, muncile față de sănătate, hrana de rînd față de ospăț, primejdiile față de vitejie, dezonoarea față de frumusețe, sărăcia față de litere, încît fiecare zicea :

¹ A pierit în incendiul navei sale din bătălia Dunelor, cînd flota spaniolă a fost înfrîntă de olandezi lîngă coastele Kentului (Anglia, 1639).

² Adică așa-numitul Cardinal Infante, don Fernando de Austria, fratele lui Filip al IV-lea, mort în plină tinerețe. Romera-Navarro crede că termenul folosit de Gracián (*antecogido*) ascunde și o săgeată la adresa regelui, mai puțin capabil decît fratele său, și, în acest sens, *crud*, în versiunea noastră, cu cineva superior lui, dar *crud* (necopt ca vîrstă).

³ Principele Baltasar Carlos a murit de tînăr, în 1646.

— Să ne socotim mulțumiți !

— Natura și cu mine — urmă Fortuna — sîntem cele două balanțe și noi cumpănim lăsarile de sînge : dacă ea trage într-o parte, trag și eu în partea opusă ; dacă ea îl protejuește pe înțelept, eu pe prost : dacă ea ține partea frumoasei, eu o țin pe-a uritei ; totdeauna pe dos, contrabalansînd bunurile.

— Toate bune — replică soldatul —, dar de ce să nu fii statornică într-un lucru, de ce să te tot schimbi în fiecare zi ? La ce folosește atîta nestatornicie ?

— Fericiții nici n-ar vrea altceva ! — răspunse Fortuna. Bună treabă, într-adevăr, ca tot unii și aceiași să se bucure de binefaceri, iar nefericiților să nu le mai vie rîndul niciodată ! De așa ceva mă voi feri cu strășnicie ; hei, Timpule, mișcă-se roata, o dată și încă o dată, și să nu se oprească nicicînd. Prăbușească-se trufașii, iar cei umili fie urcați în slavă. Să meargă pe rînd : să știe cei dinții ce înseamnă suferința și ceilalți bucuria. Dar dacă și știind lucrul acesta și zicîndu-mi Nestatornica, puternicii și încoronății lumii tot făc pe n-aude n-a vede și nici unul dintre ei nu-și aduce aminte de ziua de mîine, disprețuindu-și supușii, călcîndu-i în picioare pe cei lipsiți de ocrotire, ce-ar face dacă ar ști că nu se află schimbare ? Hei, Timpule, învîrte-se roata. Dacă și așa sînt de nesuferit bogătașii, stăpînii poruncitori, cum ar fi dacă s-ar mai și asigura, înțepîndu-și cu o pană fericirea ? Ar fi cu adevărat o greșeală. Hei, Timpule, învîrte-se roata și dezamăgească-se toată lumea, căci nimic nu dăinuiește decît virtutea.

Soldatul nu mai avu ce răspunde, ci, întorcîndu-se către student, îi zise :

— Ei, voi, bacalaureații, care o satirizați cel mai mult pe Fortuna, cum de v-a pierit graiul acuma ? Ziceți ceva, căci vremea de vorbit e la prelejul potrivit.

Dar el mărturisi că nu-i vremea ; nu venise decît să ceară un beneficiu mărunț. Însă Fortuna :

— Știu de mult — zise — că învățații vorbesc cel mai rău despre mine, și tocmai astfel se dovedesc înțelepți.

Toți fură cuprinși de indignare auzind acestea. Iar ea :

— Am să mă explic. N-o fac ca s-o simtă ei, ci ca s-o simtă vulgul, ca să-i pună la respect pe trufași : eu sînt gogorița puternicilor, cu ajutorul meu bagă spaima în ei. Teamă-se bogătașii, tremure fericirii, cumiștească-se cei bine văzuți și să se înfrîneze toți. Un lucru vreau să vă mărturisesc, și anume că adevărații înțelepți, adică prudenții și virtuoșii, sînt superiori cu mult stelelor. E foarte adevărat că am grijă să nu se îngrășe, pentru ca să nu doarmă, deoarece sticlele închis în colivie, avînd de mîncare, nu mai cîntă. Și ca să vedeți că ei știu să fie fericiti : hei, trageți încoace masa de colo.

Era rotundă și-avea loc pentru toate veacurile. În mijlocul ei se arătau o sumedenie de bunuri norocite, vreau să zic sceptre, tiare, coroane, mitre, bastoane de mareșali, cîrje, lauri, purpure, pălării de cardinali, lîneturi de aur, veșminte bisericești, insigne, aur, argint, giuvaeruri, toate pe un covor nespus de bogat. Porunci apoi să fie chemați toți pretendenții la noroc, adică toți trăitorii, căci oare cine nu și-l dorește ? Se așezară de jur împrejurul mesei mari și, ținîndu-i astfel la un loc, le spuse :

— Muritorilor, toate bunurile acestea sînt pentru voi. Hai, pregătiți-vă să le dobîndiți, deoarece eu una nu vreau să mai împart nimic, ca să nu mai am de-a face cu nemulțumiți. Fiecare să-și aleagă ce vrea și să apuce tot ce poate.

Dădu semnalul înhățării și pe loc prinseră cu toții care mai de care să întindă mîinile și să și le lungească pentru ca fiecare să apuce lucrul dorit, dar nimeni nu-l putea dobîndi. Unul era cit pe ce să apuce o mitră, cu toate că nu o merita

cum o merita un vicar general, să zicem doctorul Sala¹; stăruia toată viața s-o capete, dar nu izbuti niciodată să pună mîna pe ea și muri cu acea dorință arzătoare. Altul sărea după o cheie aurită² și cu toate că se osteni și-i osteni și pe alții, cum cheia avea dinți, se apăra de el. Unii se sumeteau la roșu³, dar îngălbeneau rămînînd cu buzele umflate. Altul năzuia la un baston de mareșal și se dădea de ceasul morții să-l ia, dar veni un glonte și i-l smulse chiar în clipa cînd stătea să-l înșface. Unii o apucau pe drumuri dosnice, uneori pe căi lăturalnice și ocolite. Făceau sărituri zdravene ca să apuce ceva și rămîneau păcăliți. Un anumit personaj umbla, deși în ascuns, să dobîndească o coroană, sătul să fie tot principe de schimb⁴, dar rămase numai cu nădejtile. Sosi un uriaș cît toate zilele, adevărat castel de oase, că de carne s-a mai spus; nu catadicsi să-i privească pe ceilalți, luîndu-i pe toți peste picior.

— Acesta da — ziseră toți —, are să se-aleagă cu tot, nici cu o sută de gheare n-ar putea mai mult.

Înălță brațul de parcă ar fi ridicat un catarg. Făcu să tremure toate bunurile Fortunei, dar deși-l întinse și-l lungi cît fu în stare și aproape atinse o coroană, nu izbuti s-o apuce; drept care rămase hărțuit cum nu se mai poate, blestemîndu-și și afurisindu-și soarta. Înceau cînd pe-o parte, cînd pe alta, stăruiau, tînjeau și pînă la sfîrșit se dădeau bătăuți cu toții.

— Nu e vreun înțelept pe-aici? — strigă Fortuna. Să vie un om destoinic și să-ncerce.

¹ *Diego Jerónimo Sala*, regent al vicariatului general în arhiepiscopatul de Zaragoza, între 1647 și c.1661.

² *Llave dorada*, care dădea dreptul de a intra în apartamente regale sau princiare, fiind păstrată de cavaleri a căror slujbă consta tocmai în păstrarea ei, ajutoarele lor avînd o cheie simplă (*llave blanca*).

³ Adică la roșul pălăriei de cardinal.

⁴ Probabil aluzie la *don Juan de Austria*, frate bastard al lui Filip al II-lea.

Ieși numaidecît un bărbat foarte mic de stat, căci cei lungi rareori au fost înțelepți. Văzîndu-l, izbucniră cu toții în rîs și ziseră :

— Cum să dobîndească un pitic ceea ce n-au fost în stare atîția giganți ?

El însă, fără a face pe omul care se află-n treabă, fără a se năpusti și-a se năpăstui, fără a se omori și-a omori, cu minunată istețime, apucînd covorul de un colț, îl trase către sine și, odată cu el, toate bunurile laolaltă. Atunci porniră toți să-l aplaude, iar Fortuna zise :

— Acum veți vedea triumful învățăturii.

Se văzu într-o clipă cu toate bunurile în mină, stăpîn peste toate ; le pipăi și, după ce le cîntări, nu luă nici coroana, nici tiara, nici pălăria de cardinal, nici mitra, ci o stare mijlocie, socotind-o drept fericire fără seamăn.

Soldatul, văzînd acestea, se apropie de el și-l rugă să-i dea un baston dintre acelea, iar curteanul, o slujbă. Îl întrebă dacă ar vrea să fie fecior în casă, și el zise :

— În casă, nu ; la masă, da.

Dar nu fu de găsit un asemenea post, căci tocmai erau în pîst. Îi oferi să fie locotenent de gardă, dar nu primi nici asta, sub cuvînt că e slujbă cu dureri de cap, cu mai multă zarvă decît folos.

— Ia atunci această cheie știrbă ¹.

— Și acum vrei să mănînc fără dinți ? Nu te mai osteni să-mi cauți slujbe la palat, căci acolo nu poți fi decît slugă ; caută-mi o dregătorie pe-acolo, prin Indii, și cu cît mai departe, cu atît mai bine.

Studentului îi făcu rost de un beneficiu. Pentru Critilo și Andrenio, o oglindă a dezamăgirilor. Dar tocmai atunci sunară golirea locului. Timpul cu cîrja, Mărteza cu coasa, Uitarea cu lopata ei, Schimbarea dînd ghionturi îndrăznețe, Dizgrația lovituri de picior, Răzbunarea, pumni în obraz.

¹ Ca însemn de funcție pur onorifică.

Începură să se rostogolească unii și alții pe-o parte și pe alta, căci pentru cădere nu era decît o singură treaptă, și ea lînecoasă ; restul era prăvălire în prăpastie.

Cum scăpară din această primejdie obștească cei doi pelerini ai vieții, căci tot ce-i mai bun în fugă e să te oprești cu bine, și tot ce-i mai anevoie în noroc e gustul bun de la urmă, va fi începutul criticii următoare.

CRITICA a 7-a

Pustia Hipocrindei ¹

Pe om îl împodobeau toate celelalte creaturi, aducându-i desăvîrșiri, dar de împrumut ; îl copleșeau care mai de care cu bunuri, dar toate cu chirie ; cerul îi dădu sufletul, pămîntul trupul, focul căldura, apa umorile, aerul respirația, stelele ochii, soarele chipul, norocul avutul, faima onorurile, timpul vîrstele, lumea locuința, prietenii tovărășia, părinții firea, iar învățătorii înțelepciunea. Văzînd el însă că toate sînt bunuri mișcătoare, nu imobile, toate de împrumut și închiriate, se povestește că întrebă :

— Dar al meu ce e ? Dacă toate sînt de împrumut, mie ce-mi va rămîne ?

I se răspunse că Virtutea. Aceasta e bunul propriu omului, nimeni nu-l poate revendica. Fără ea, totul e nimic și ea e totul ; celelalte bunuri sînt înșelătoare ; ea singură e adevărată. E sufletul sufletului, viața vieții, podoaba tuturor darurilor, cununa desăvîrșirilor și desăvîrșirea întregii ființe ; e centrul fericirii, tronul reputației, bucuria vieții, satisfacția cugetului, răsuflarea sufletului, ospățul facultăților, fîntîna mulțumirii, izvorul veseliei. E rară pentru că e anevoioasă, și oriunde s-ar afla e frumoasă

¹ *Hipocrinda*, personificare a ipocriziei.

și de-aceea este atît de prețuită. Toți ar vrea să pară c-o au ; dar cu adevărat puțini o cîștigă. Pînă și viciile se acoperă cu mantia ei cea arătoasă și-și travestesc înfățișările ; cei mai înrăiți ar vrea să fie socotiți buni. Toți o doresc la ceilalți, nu în ei înșiși : acesta pretinde să i se păstreze fidelitate în amicitie, să nu fie clevetit, mințit, amăgit, să i se spună totdeauna adevărul, să nu fie întru nimic insultat sau jignit, iar el se poartă cu totul dimpotrivă. Fiind atît de frumoasă, nobilă și pașnică, toată lumea s-a unit împotriva ei ; așa încît adevărata virtute nu se mai vede și nu mai apare, ci doar pare ; cînd să zicem că este undeva, dăm numai de umbra ei, și anume Fătărnicia. Astfel că un om bun, unul drept, unul virtuos înflorește ca pasărea fenix, care iese biruitoare prin unicitate.

Acestea le depăna lui Critilo și lui Andrenio o tînără plăcută la înfățișare, ministră a Fortunei, dintre cele mai apropiate, și care, cuprinsă de milă cînd îi văzu în primejdia obștească, gata să se prăvălească, îi prinse de moțul prilejului ¹ și-i opri, iar apoi, strigînd către Întimplare, îi porunci să lase podul ridicător, mulțumită căruia îi trecu dincolo, de pe-o culme pe alta, de la Fortuna la Virtute, scăpîndu-i astfel de prăbușirea fatală.

— Acum sînteți la adăpost — le zise ea. Noroc puținora dat, căci ați văzut căzînd o mie dinspre latura voastră și zece mii de-a dreapta voastră. Urmați calea aceasta, fără să vă abateți într-o parte sau alta, chiar un înger de v-ar îndemna dimpotrivă, căci ea vă va scoate la palatul frumoasei Virtelia, acea preamărită regină a fericirilor. Curînd îl veți întrezări cocoșat pe creștetele munților. Stăruiti în înălțare, chiar și silnicii de veți întîmpina, căci vitejilor li se va da cununa ; și oricît de aspru ar fi urcușul, nu vă pierdeți curajul, ațîntindu-vă neslăbit privirea către răsplata de la capăt.

¹ Vezi *Criticonul*, I, 9, p. 261.

Își luă rămas bun de la ei cu multă bunăvoință și, după ce-i îmbrățișă, trecu înapoi de cealaltă parte, iar puntea fu ridicată numaidecît.

— O ! — zise Critilo —, cum de nu ne-a tăiat capul s-o întrebăm cine este ! E cu puțință să nu ne cunoaștem bine-făcătoarea ?

— Mai avem timp — zise Andrenio —, căci încă n-am pierdut-o din ochi și-o mai putem auzi.

O strigară, iar ea își întoarse către ei un cer în chip și doi sorî pe cer, răspîndind înrîuriri favorabile.

— Iartă-ne, doamnă — zise Critilo — nebăgarea de seamă, nu grosolănia, și să te ocrotească regina ta mai mult decît pe toate celelalte dacă vei binevoi să ne spui cine ești.

Iar ea, zîmbind :

— Nu căutați să știți — zise —, căci vă va mîhni.

Dar ei, și mai doritori cînd auziră acestea, stăruiră să afle, iar ea le spuse :

— Eu sînt fiica cea mare a Fortunei, de toți cerută, căutată, dorită, curtată, sînt Norocul.

Și-n clipă se și făcu nevăzută.

— Aș fi jurat — zise Critilo suspinînd — că, de îndată ce te vom cunoaște, ai să dispari. Cine-a pomenit mai mare nenoroc în noroc ! Așa li se întîmplă multora în fiecare zi. O, cîți nu sînt cei care, avînd norocul în mîini, nu l-au știut cunoaște, iar după aceea l-au dorit ! Unul pierde cincizeci, o sută de mii de ducați, o avere întreagă, iar apoi păstrează un real ; altul nu-și prețuiește tovarășa de viață, prevăzătoare și castă, pe care i-a dăruit-o cerul, iar apoi suspină după ea și-o adoră în cea de-a doua ; acesta își pierde postul, demnitatea, pacea, mulțumirea, starea, iar apoi umblă de cerșește mult mai puțin.

— Într-adevăr, ni s-a întîmplat și nouă — zise Andrenio — ce-a pățit îndrăgostitul pătimaș care, necunoscîndu-și doamna, o disprețuiește, iar apoi, după ce-a pierdut prilejul, își pierde mințile.

— Mulți au stricat în felul acesta timpul, prilejul, fericirea, bunăstarea, poziția, regatul, și apoi s-au căit amarnic ; așa plingea regele navarrez trecînd Pirineii ¹, și Rodrigo în valea lacrimilor sale ². Dar nenorocit mai presus de orice e acela care pierde Cerul !

Astfel se tînguiau, urmîndu-și călătoria, cînd, ca din întîmplare, se făcu a le ieși în cale un bărbat venerabil după chip, cu multă autoritate după barbă, cu obrazul de mult veștejit, cu toate trăsăturile șterse, ochii duși în fundul capului, culoarea pierită, obrații supti, gura despopulată, nasul ascuțit, veselia interzisă, grumazul de crin ofilit, fruntea încruntată ; veșmintele cîrpite după cît erau de bălțate, de cingătoare atîrnîndu-i un bici pentru penitență, vătămînd mai mult ochii celui care se uită la el decît spinarea celui care-l poartă la vedere, încălțări căptușite cu petice, mai mult folositoare decît arătoase ; în sfîrșit, părea pustnicul pustnicilor. Îi salută întru totul după rînduiala cerească pentru a agonisi mai mult pămînt și-i întrebă încotro merg.

— Am pornit — răspunse Critilo — în căutarea acelei flori a reginelor, frumoasa Virtelia, care, după cîte ni s-a spus, locuiește aici, în vîrfurile unui munte, la hotarele cerului. Iar de ești, după cum arăți, de-ai casei sau chiar neam cu ea, rogu-te să ne călăuzești într-acolo.

Auzindu-l, după o mare vijelie de suspinuri, pustnicul se dezlănțui într-o îmbelsugată ploaie de lacrimi :

— O, ce amăgiți mai sînteți — le zise el —, cît vă căinez ! Deoarece Virtelia asta pe care-o căutați e în-

¹ Aluzie la *Jean d'Albret* care, după ce s-a urcat pe tronul Navarrei în calitate de rege consort al Catherinei de Foix, s-a văzut depozat de către Ferdinand Catolicul în 1512 și a fost nevoit să treacă Pirineii în Franța.

² Se referă la *Rodrigo*, regele got înfrînt de arabi în lupta de la Guadalete (714), care marchează sfîrșitul dominației vizigote în Spania.

tr-adevăr regină, dar fermecată. Trăiește, deși mai mult moare, pe un munte de piedici, sălășluit de fiare, șerpi care otrăvesc, balauri care înghit, și mai cu seamă de un leu ce stă în drum și-i sfișie pe toți trecătorii ; unde mai pui că povirnișul e de necălcat, pieptiș, plin de hățisuri și grohotișuri unde cei mai mulți cad și se fac fărime. Puțini și rari de tot sînt cei care ajung la culme. Și după ce-ați depășit tot acest munte de urgii, rămîne piedica cea mai grea, și anume palatul ei fermecat, cu porțile străjuite de uriași înfiorători, înarmați cu ghioage oțelite, care apără intrarea, și sînt atît de înspăimîntători, că numai închipuindu-ți-te înfricoșezi. Cu adevărat vă spun că mă umplu de mîhnire văzîndu-vă atît de nesocotiți, încît să vreți a lua în piept deodată atîtea greutăți de netrecut. Eu unul v-aș da un sfat, s-o apucați pe scurtătură, pe unde merg azi toți oamenii destoinici și care știu să trăiască. Pentru că trebuie să știți că aici, mai aproape, la loc lesnicios și neted, locuiește o altă preamărită regină, întru totul asemănătoare Virteliei în ce privește înfățișarea, firea bună, pînă și umbletul, căci i-a luat și purtările ; în sfîrșit, e portretul ei leit, numai că nu e ea, ci mai plăcută și mai vrednică de aplauze, la fel de puternică și făcînd minuni ca și ea. Ca efect, e aceeași. Căci, ia spuneți-mi, ce urmăriți căutînd-o pe Virtelia ca să stați în apropierea ei ? Să vă cinstească, să vă înobileze, să vă acrediteze, ca să puteți dobîndi toate cîte sînt, demnitatea, autoritatea, prețuirea, fericirea, mulțumirea ? Păi fără atîta osteneală, fără să vă coste nimic, fără să clintiți un deget, puteți dobîndi totul aici ; nu-i nevoie să asudați, să trudiți și să plesniți ca acolo. Ascultați-mă pe mine, acesta e drumul celor care știu ce vor ; toți destoinicii o apucă pe scurtătura asta și așa se face că azi are atîta trecere în lume, că nicăieri nu se mai poartă alt fel de viață.

— Prin urmare — întrebă Andrenio, începînd să șovăiască — regina astălaltă de care vorbești e tot atît de puternică precum Virtelia ?

— Și nu-i rămîne cu nimic datorare — răspunse Pustnicul. În ceea ce privește fața, aceasta îi e la fel de bună, bă chiar mai frumoasă, iar pe deasupra se și mîndrește cu ea și caută s-o arate.

— Cum, poate atît de mult ?

— V-am spus că face minuni. Alt folos, și nu cel mai de lepădat, e că vă veți putea bucura de mulțumirile, de plăcerile acestei vieți, de desfătare, de huzur, de bogăție, laolaltă cu virtutea ; cealaltă regină nu le îngăduie cu nici un chip. Aceasta nu-și face nici un fel de scrupule. Are stomac bun, cu condiția să nu lași semn și să nu se afle : totul trebuie să se petreacă în secret. Aici veți vedea îngemănate cele două lucruri cu neputință de alăturat, cerul și pămîntul, căci se pricepe de minune să le înfrățească.

Nu fu nevoie de mai mult pentru ca Andrenio să se lase convins ; trecu numaidecît de partea lui, se și luă după el, zburau.

— Așteaptă — zise Critilo —, c-ai să te pierzi !

Dar el răspundea :

— Nu vreau munți. Ducă-se pe pustii uriașii, leii, străjile !

O porniseră întins la drum și Critilo se ținea după ei strigînd :

— Ia seama că te lași amăgit.

Iar el răspundea :

— Viață, viață ! Virtute comodă, bunătate la modă !

— Urmați-mă, urmați-mă — repeta falsul Pustnic —, căci asta e scurtătura vieții, iar orice alt drum nu-i decît moarte necurmată.

Îi duse pe-o cărare acoperită și chiar tănuită, prin crînguri și intrînduri, iar la capătul unui labirint cu o mie de suciri și răsuciri, dădură de-o casă mare, foarte meș-

teșugit zidită, pe care n-o zăriră decît după ce pătrunseră în ea. După liniște, părea minăstire, iar după omenet, lumea întreagă : totul era să taci și să faci, să făptuiești și să nu spui, căci nici clopote nu se trăgeau ca să nu facă zgomot și ca nu cumva să le umple gura în clopote. Era atît de spațioasă și era atîta lărgime, încît ar fi putut încăpea în ea mai bine de trei sferturi din lume, și încă în largul lor. Era așezată între niște munți care nu lăsau soarele s-o vadă, împrejmuită de copaci atît de înalți și de deși, încît, cu frunzele lor, îi luau lumina.

— Ce lumină slabă are minăstirea aceasta ! — zise Andrenio.

— Așa se cade — răspunse Pustnicul —, căci unde se cultivă o atare virtute n-au ce căuta strălucirile.

Poarta era larg deschisă și portarul proptit cu nădejde în capul oaselor, ca să nu se ostenească s-o deschidă. Era încălțat cu niște saboți din carapace de broaște-țestoase, dezgustător de murdar și de peticit.

— Dacă ar fi femeie — zise Critilo —, ar fi Trîndăvia.

— O, nu ! — zise Pustnicul. Nu e decît Calmul. Nu se naște din delăsare, ci din sărăcie ; nu e murdărie, ci dispreț față de lume.

Îi salută, binecuvîntîndu-și viața fericită ; îi făcu atenți apoi, fără a se mișca din loc, cu un băț, asupra unei inscripții atîrnate deasupra intrării și care glăsuia în slove gotice : „Liniște“.

Și Pustnicul le-o comentă :

— Vrea să spună că, o dată intrat aici, nu trebuie să spui ce simți, nimeni nu vorbește răspicat ; toți se înțeleg prin semne ; aici taci și... tac toți.

Intrară în claustru, dar într-unul foarte închis, cum e mai comod pentru orice vreme. Se și întîlniră cu cîțiva care după rasă păreau călugări, și era (deși la modă) foarte ciudată. Pe din afară, ceea ce se vedea era din pielicele de oaie, dar pe dinăuntru părea a fi din piei de lupi nevino-

vați, ceea ce vrea să zică răpitori. Critilo observă că toți purtau mantie, și încă trainică.

— E lucru rînduit — zise Pustnicul —, nu se poate lepăda niciodată după cum nu se poate face nimic fără mantie de sfințenie.

— Cred și eu — zise Critilo —, și cu mantie de tînguire clevește acela împotriva a toate, cu mantie de îndreptare se răzbună celălalt, cu mantie de acoperire îngăduie altul slăbirea moravurilor, cu mantie de nevoie se îmbuibă și se îngrașă unii, cu mantie de dreptate e sîngeros judecătorul, cu mantie de zel corupe totul invidiosul, cu mantie de curtenie umblă tiza ei nerușinată.

— Stai — zise Andrenio. Cine e aceea care umblă cu mantie de recunoștință ?

— Cine să fie dacă nu Simonia ? Iar cealaltă, Camăta mascată. Cu mantie de slujire a țării și-a binelui public se acoperă Ambiția.

— Cine o fi acela care își pune mantia sau mantila ca să se-ducă la predică, să viziteze sanctuarul, părăind Seducția ?

— Chiar ea.

— O, blestemat sacrilegiu !

— Cu mantie de ajunare economisește zgîrcenia, cu mantie de gravitate vrea să ne ia ochii grosolănia. Cel care intră acolo pare a purta mantie de prieten și chiar e cu adevărat, ba chiar sub aceea de rudă se strecoară adulterul.

— Iată citeva — zise Pustnicul — dintre minunile pe pe care le face în fiecare zi maica stareță, izbutind ca înseși viciile să treacă drept virtuți, iar cei răi să fie luați drept buni și chiar mai buni ; pe cei care sînt draci îi face să pară îngeri și totul cu mantia virtuții.

— Destul — zise Critilo —, căci de vreme ce răii au tras la sorti pină și mantia Celui Drept, și-o socotesc acuma de-a dreptul sortită ; umblă cu mantia virtuții, vrînd să i se-asemuiască lui Dumnezeu însuși și alor săi.

— Nu vedeți — zise minciinosul Pustnic și adevăratul șarlatan — ce strins încinși sint toți, cu cât sint mai încinși ¹ ?

— Da — zise Critilo —, dar cu șiret.

— Asta-i partea bună — răspunse el —, că unde e un șiret, poți face ce vrei, și toate se petrec pe sub mîneacă. Nu li se văd mîinile, atît sint de discreți.

— Nu cumva s-o făcă — i-o întoarse Critilo — ca să dea cu piatra și s-ascundă mîina.

— Nu-l vedeți pe preafericitul acela care-a părăsit lumea, ce absorbit e ? Da, fiindcă nu se gîndește la nimic de-al său, ci numai la lucrurile aproapelui, căci n-are nimic al lui. Nu i se vede obrazul : nu-l întrece neobrăzarea. Nu privește pe nimeni în față și pe toți îi salută scoțîndu-și pălăria. Umblă desculț ca să nu fie auzit, atît de mult urăște larma ².

— Cine e acesta ? — întrebă Andrenio. E oare frate ?

— Da, deși își schimbă zilnic rasa și e foarte disciplinat. Se zice că e un zvîntă-altare, de mult ce are de la Dumnezeu. Duce o viață extravagantă : veghează noaptea-ntreagă, nu se odihnește niciodată. Nu are nici masă, nici casă a lui, astfel că e stăpîn pe toate ale celorlalți ; și fără să poți ști cum și pe unde, intră-n toate și iute pune stăpînire pe ele. E atît de milostiv, încît îi ajută pe toți să-și ducă hainele și pe cîți poate, mantiile ; așa că e iubit atît de mult, încît, atunci cînd își ia rămas bun de la vreo casă, toți rămîn plîinși, nemaiuitîndu-l în veci.

— Cu atîtea haine străine — zise Andrenio — îmi miroase mai mult a hoț decît a călugăr.

— Într-asta se vede miracolul Hipocrindei noastre, pentru că deși el e ceea ce zici tu, ea îl face să pară un

^{1,2} Întreg acest capitol și mai ales pasaje de genul acestora, sau altele, cu dublu înțeles (vezi mai jos : „își schimbă zilnic rasa” etc.) au constituit argumente împotriva lui Gracián, acuzat de a critica norme ale ordinului iezuit și îndeosebi așa-numitele „Reguli de modestie”.

sfînt. Într-atîta, încît i se şi cere părerea într-o slujbă înaltă, în concuren   cu altul din casa Virteliei, şi toată lumea e sigură că are să-i fure binecuvîntarea. Iar dacă nu, gîndeşte să se mute în Aragon şi să moară acolo de bătrînețe.

— Ce arătos e celălalt ! — zice Critilo.

— E reputa ia peniten ei — răspunse Pustnicul —, şi cu toate că e atât de vrednic, nu poate sta în picioare şi nu izbuteşte să facă un pas.

— Cred şi eu, c  n-o fi umblind prea drept.

— Afla i dar că e un om foarte căznit ; nimeni nu l-a văzut vreodată m nc nd.

— Nu mă mir, căci nu po teşte pe nimeni la masă şi nu împarte cu nimeni ; totul e să predice postul şi nu minte. Căci după ce mănîncă un clapon, pe drept cuvînt zice : l-am pus la ad -post ¹.

— A  fi gata să jur pentru el că de mul i ani n-a pus piept de pot rnice în gură.

— Şi eu !

— Şi din pricina austerit  ii pe care şi-o impune, se încurcă de slab ce e.

— A a zic şi eu : se în-curcă ziua şi nu se *des-curcă* nici noaptea de slab ce e. Dar cum de e atât de arătos ?

— Urmarea cugetului său curat. Are r nz  bună, nu se îneacă din pu in şi nici nu i se-apeac  din fleacuri. Pune pe el din mila lui Dumnezeu şi astfel to i îi aruncă mii de binecuv nt ri. Dar să intrăm în chilia lui preacuvioas , r nduit  cum se cu-*vin*-e.

 i  nt mpin  cu mare milostenie, deschiz ndu-le larg un dulap, nu atât de st rp, încît să nu fie stropit, rodind dulciuri, şunci şi alte asemenea delicat se.

¹ Pasajul acesta abundă în echivocuri lexicale şi jocuri de cuvînte cu inten ie clar satirică la adresa moravurilor m n stire ti. Le-am echivalat pe toate şi le semnalăm tipografic pe cele mai multe.

— Aşa se ajună ? — zise Critilo.

— Şi aşa poate gusta şi din a jună şi plinută — răspunse Pustnicul. Iată minunile casei acesteia care fac ca el, luat înainte drept un Epicur, după ce a îmbrăcat o mantie atît de bună, s-a preschimbat într-atîta, încît rivalizează cu un Macarie¹. Şi e atît de adevărat, încît nu peste multă vreme îl veţi vedea cu o dregătorie.

— Sînt şi soldaţi în breasla părerii ? — întrebă Andrenio.

— Şi încă cei mai buni — răspunse Pustnicul. Atît de buni creştini, încît nici duşmanului nu vor să-i facă faţă urită, deşi mai degrabă nici n-ar vrea să dea faţă cu el Nu-l vezi pe-acela ? Păi cum strigă un „Santiago !“, o şi porneşte-n hagialic. E ştiut că-n viaţa lui n-a făcut nimănui vreun rău ; nu încape teamă că ar putea bea sîngele adversarului. Penele acelea pe care şi le filfiie, aş jura că sînt mai curînd ale Sfîntului Dominic de la Drum² decît ale Sfîntului Iacob. Cînd e zi de paradă e soldat, iar cînd e zi de luptă, pustnic ; mai multe face el cu un ţăpoi decît alţii cu o sulită : armele i-au fost întotdeauna de *aci-oaie* ; de îndată ce şi-a pus mantie de viteaz a devenit un Cid Campea... lături. Are o inimă atît de sănătoasă, încît nu-i zi să n-o şteargă la sănătoasa. Nu-i cîtuşi de puţin înfumurat şi de-aceea obişnuieşte să spună că mai dragi îi sînt scuzii decît armele. După ce dă dosul inamicului, ia în piept consiliul şi astfel e considerat soldat destoinic, lăudat în gura mare şi, la în-

¹ Sfîntul Macarie Egipteanul (m. pe la 390), s-a retras în pustie unde a trăit vreo 60 de ani, respectînd regula tăcerii şi mîncînd doar cît să nu moară.

² Santo Domingo de la Calzada. Om milos şi cucernic, se zice că-i găzduia pe pelerinii porniţi spre Santiago. Aici se povesteşte că ar fi făcut o minune, înviind un cocoş şi o găină după ce fuseseră fripţi. Pelerinii obişnuiau să-şi pună la pălărie pene de cocoş şi de găină în amintirea Sf. Dominic. La ele face Gracián aluzie în mod ironic.

trecere cu doi Bernarzi¹, i se cere sfatul la o adunare a tuturor generalilor și toți zic că el e bărbatul care va intra în joc ; căci aici de mai mare însemnătate e să pari decît să fii. Celălalt e luat drept tobă de carte, mai mult umflată decît adincă, iar el zice că a strins mult praf de pe ea. Aici, mai mare preț se pune pe texte decît pe ce-i în țeste. Nu se ostenește niciodată cu studiul, zice că ideea lui cea mai înaltă e cea despre sine, ba și pe cele străine ni le vinde drept ale lui, căci pentru asta își cumpără cărți. Din litere, e de-ajuns și mai puțin de jumătate, celelalte la noroc, deoarece aplauzele fac mai mult zgomot gol. Și la urma urmelor, mai lesnicios și mai puțin costisitor e să treci drept doct, viteaz și bun decît să fii.

— La ce folosesc — întrebă Andrenio — atîtea statui cite-aveți aici ?

— O ! — zise Pustnicul —, sînt idoli ai închipuirii, năluci ale aparenței : toate cite le vezi sînt deșarte și noi facem ca lumea să creadă că sînt pline de miez și de trăinicie. Se viră unul în cea a unui învățat și-i fură graiul și vorbele ; altul în cea a unui stăpîn și tuturor le poruncește și toți îl ascultă fără să crîcnească, gîndind că vorbește puternicul, și cînd colo nu-i decît un pungaș. Asta are nasul de ceară, așa încît știrile și patimile i-l sucesc și i-l răsucesc după plac, cînd la dreapta, cînd la stînga, și trece drept orice. Priviți cu luare aminte, uitați-vă la acel slujitor al justiției, cit de zelos și însetat de dreptate se arată ! Nu există jude Ronquillo² vechi, nici Quiñones³ proaspăt care să se măsoare cu el ; nu se dă pe nimeni și nu-și mai încape în piele cu toți, răpește

¹ Se referă la Bernardo del Carpio, erou legendar din León, adversar al lui Carol cel Mare și al lui Roland.

² Rodrigo Ronquillo, judecător al comuneros-ilor, din Castilia.

³ Juan de Quiñones de Benavente, alcalde al curții pe vremea lui Filip al IV-lea.

altora prilejurile de-a păcătui și rămîne el cu ele ; umblă tot timpul în căutare de ticăloșii drept care intră în voie prin toate casele ticăloșilor, îi dezarmează pe viteji și-și face la el o armurărie, îi surghiunește pe hoți ca să rămînă doar el, strigă fără încetare „Justiția !“, nu însă și la el acasă. Și toate acestea cu împuternicire deplină și chiar pe-cetluită.

Veniră alți doi care, sub cuvînt că sînt zeloși, erau doi obraznici cum nu se poate mai mari : țineau să dreagă tot, puneau totul pe jăratec și nu dădeau pace nimănui, zicînd că lumea e cuprinsă de stricăciune, și cei mai stricați erau ei. După tipicul acesta, întilneau tot alte miracole nemaipomenite ale aparenței, minuni ciudate ale fățărniciei, care l-ar amăgi și pe un Ulise.

— Nu e zi — stăruia Pustnicul — să nu iasă de aici cîte un ins plămădit în atelierul acesta, instruit în școala aceasta, în întrecere cu altul de la cealaltă de sus, a temeinicei și adevăratei virtuți, amîndoi pretinzînd o dregătorie, și totdeauna cel de-aici pare de-o mie de ori mai destoinic, găsește mai multe favoruri, are mai mulți prieteni, pe cînd celălalt rămîne rușinat și chiar spetit, pentru că în lume cei mai mulți nu cunosc și nu cercetează ce este fiecare, ci doar ce pare. Și credeți-mă că de la depărtare un cristal de stîncă strălucește la fel ca un diamant, puțini cunoscînd virtuțile curate și pricepîndu-se a le deosebi de cele false. Vedeți acolo un bărbat mai ușuratic decît o bășică umflată cu vînt și care pe din afară pare mai grav decît un președinte.

— Cum se poate ? — zise Andrenio —, care ar fi vrut să învețe arta de a părea. Cum se fac oare minunile acestea vrednice de aplauze ?

— Am să v-o spun. Avem aici sumedenie de tipare de plămădit orice ins, oricît de incapabil ar fi, potrivindu-l din cap pînă-n picioare. Dacă aspiră la vreo dregătorie,

il facem numaidecît adus de spate ; dacă vrea să se însoare, il facem să meargă mai drept ca lumînarea ; chiar de-ar fi un filfizon, il facem să se arate grav, să pășească tacticos, să vorbească rar, să ridice din sprincene, să ia înfățișare de ministru și de mister, iar ca să urce în rang, să vorbească cu glas scăzut ; îi punem ochelari, chiar de vede mai bine decît un linx, deoarece hărăzesc multă autoritate, și mai vîrtos cînd și-i scoate din toc, punîndu-și-i pe ditamai nasul, și cînd începe a privi de sus, mîndru că-l are, pe cei priviți îi trec fiori de groază. Pe lingă asta, avem multe soiuri de vopsele care de seara pînă dimineța îi preschimbă pe oameni, dintr-un corb într-o lebădă tăcută, și care, chiar de-ar vorbi, s-o facă prefăcîndu-și răstirile în rostiri pline de dulceață ; dacă are piele de viperă, îl vîrim într-o scăldătoare de porumbiță, așa încît să nu-și arate veninul, chiar de-l are, și să nu-și iasă niciodată din sărite, pentru că într-o clipă de minie pierzi tot creditul de om judicios agónisit o viață întreagă ; cu atît mai puțin cată să nu arate vreo urmă de ușurătate nici în vorbă, nici în faptă.

Văzură pe unul care scuipa de zor și făcea pe scîrbitul.

— Ce are ? — întrebă Andrenio.

— Apropie-te și-ai să-l auzi vorbind de rău femeile și straiile lor.

Stringea ochii ca să nu le vadă.

— Acesta — zise Pustnicul — cu adevărat e precaut.

— Mai bine ar fi preacast — i-o întoarse Critilo —, căci în felul acesta mulți pîrjolesc lumea în focul tainicei desfrînări ; se strecoară în case ca rîndunicile, de intră doi și ies șase. Dar pentru că veni vorba de femei, spune-mi, oare nu-i și pentru ele loc în mînăstire ? Căci ele cu adevărat pot fi maestre în înșelăciune.

— Ba este — zise Pustnicul —, e și pentru ele mînăstire și încă preastricătoare : Dumnezeu să ne apere de mulțimea lor ! Iată-le în partea ceea.

Și-i duse la o fereastră de unde să le poată vedea purtarea ca din întâmplare, nu înadins. Le zăriră numaidecât pe unele foarte pline de evlavie, deși nu pentru Sfântul Cosma și Sfântul Servațiu, căci nu le e pe plac smerenia de rînd, ci pentru Sfântul Grațian și hagialicurile de tot felul¹.

— Aceea care se arată acolo — zise Pustnicul — e văduva modestă, care-și închide ușa la auzul unui *Ave Maria*. Ia privește-o pe tinără, nu duce o viață ușoară.

— Să nu fie grea !

— Cealaltă e o nevestă frumoasă ; bărbatul ei o socotește sfîntă.

— Și ea ține sărbătorile și cînd nu sînt.

— Acesteia nu-i lipsesc niciodată nestimatele.

— Pentru că și ea e una.

— Pe cealaltă o adoră soțul.

— Pesemne fiindcă-l adoarme ea.

— Nu-i place luxul, ca să nu ciuntească averea.

— Și-i ciuntește reputația.

— Despre aceea, soțul ei zice că și-ar băga mîna în foc pentru ea.

— Mai bine ar pune mîna pe ea și i-ar stinge focul desfrînării.

Una își certa niște slujnice mărunte, pentru că dibuise nu știu ce îmbufnări, iar ea, mai îmbufnată ca toate, zicea :

— Aici în casă nu se îngăduie așa ceva, să vă fie învățătură de minte !

Iar slujnica îngîna printre dinți ecoul².

¹ În original, jocuri paronomastice cu cîteva nume de sfinți : San Lino (sp. *lino* = în), al doilea papă după Petru ; San Hilario (sp. *hilar* = a toarce) și, în fine, San Alejos (*lejos* = departe). Am folosit alte nume de sfinți care să ofere și în românește unele sugestii similare : *Cosma*, *Servațiu*, *Grațian*.

² Ecoul de la învățătură de minte este : *minte*.

— Despre astălaltă tot predică maică-sa ceea ce ea nici la spovedanie nu spune.

Altă bună mamă zicea despre fiica ei :

— Are un suflet de preafericită !

Și avea dreptate, căci era pururi dornică de slavă.

— Dar acelea cum de sînt atît de palide ? — observă Andrenio.

Și Pustnicul :

— Nu de rele ce-ar fi, ci de bune cu adevărat : se pun la cazne atît de grele, încît își bagă pămînt în mîncare.

— Nu cumva să fie lut ¹.

— Ia te uită ce geloase se arată acestea.

— Mai bine ar fi zeloase.

— Dar nu mai ajungem odată — zise Critilo — s-o vedem pe acea virtute inlesnită, pe acea gingașă prelată, pe bunătatea practică ?

— Nu mai zăbovim mult — răspunse Pustnicul —, căci iată, am și intrat în trapeză, unde negreșit va fi făcînd penitență.

Intrară și dădură cu ochii de trup după trup și iarăși trup ; în sfîrșit, o femeie numai cărnuri și deloc duh. Avea gesturi răvășite (nu însă și gusturi), ce dezmințeau ospătarea ; și cu cît era mai galbenă, zicea că arată mai bine. Chiar șiragul de mătânii, era de lemn sfînt ² și avea la capătul măsurii (cu care totdeauna se întrece) o moarte, ca să trăiască mai din plin. Ședea, pentru că în picioare nu se putea ține, încurcînd rîgîielile cu suspinurile, înconjurată de mulți novici ai lumii, cărora le dădea lecții de bună viețuire.

¹ „Lutul era mîncat de femei sau pentru că dădea paloare tenului, sau din lăcomie vicioasă“ (Covarrubias, *Tesoro de la lengua castellana*, p. 239, *apud* A. del Hoyo, ed. cit., p. 762).

² În original *palo santo* sau lemn de gaiac, întrebuințat pe atunci la tratamentul sifilisului.

— Nu fiți nerozi — le zicea ea —, deși de arătat o puteți arăta, căci e mare știință să știi să pari că nu știi. Vă propovăduiesc mai cu seamă discreția și grija de a nu scandaliza.

Le proslăvea binefacerile aparenței.

— Aici, totul e buna aparență, căci în lume nu mai stă nimeni să se uite la ce sînt lucrurile, ci doar la ceea ce par ; pentru că uitați-vă — zicea —, sînt lucruri care nici nu sînt, nici nu par a fi, ceea ce e fără doar și poate prostie : chiar dacă nu-i legiuit, să se străduiască a părea ; sînt altele care sînt și par totodată, ceea ce nu-i mare lucru ; altele care sînt și nu par, iată suprema prostie. Dar marele dar e să nu fii și să pari a fi, asta zic și eu știință. Agonișiți faimă și puneți-o la păstrare, treabă lesne de făcut, căci cei mai mulți trăiesc pe datorie. Nu vă omoriți cu studiile, ci lăudați-vă cu măiestrie ; orice medic și orice om al legii trebuie să se pună într-o lumină favorabilă : de mare preț e pliscul, căci și un papagal, de vreme ce-l are, află bună primire în palate și se lăfăie în cel mai bun balcon. Luați seama la ce vă spun, căci dacă știți să trăiți, veți ști să vă și înlesniți, și fără osteneală, fără să vă coste nimic, fără să vă îndoți sau să plesniți, am să scot din voi persoane. Cel puțin să păreți a fi astfel, încît să puteți sta alături de cei mai adevărați virtuoși, de cel mai desăvîrșit om de bine. Iar dacă nu, luați pildă din rîndul oamenilor cu autoritate și experiență și veți vedea cît folos au tras de pe urma preceptelor mele, ajungînd să ocupe astăzi în lume cele mai înalte posturi, înconjurați de cea mai mare considerație.

Andrenio era pe cît de uimit pe-atît de cîștigat de norocirea asta atît de ieftină, de o virtute pe degeaba, fără silnicii, fără a urca munți de anevoințe, fără lupte cu fiarele, fără înotat împotriva curentului, fără lopătat și

asudat. Se și pregătea să-și facă straiul rasă, cu manta și de vreme bună, și de vreme rea, și să facă pe ipocritul, cînd Critilo, întorcîndu-se către Pustnic, îl întrebă :

— Spune-mi, pe viața ta cea lungă, dacă nu și bună, oare cu această virtute prefăcută putea-vom dobîndi adevărata fericire ?

— Vai, sărman de mine ! — răspunse Pustnicul —, despre asta ar fi multe de spus ; s-o lăsăm pentru altă clacă.

CRITICA a 8-a

Armăria curajului

Pe cînd Curajul își și pierduse tăria și nu mai avea putere, vigoare, strălucire, fiind gata să-și dea duhul, se povestește că la căpătîiul lui veniră toate națiile, îndemnîndu-l să facă testament în favoarea lor și să le lase bunurile.

— În afară de mine însumi nu am nimic — le răs-punse el. Tot ce v-aș putea lăsa ar fi jalnicul meu hoit, acest schelet a ceea ce am fost. Veniți încoace, am să vi-l împart.

Primii se-nființară italienii, pentru că sosiseră oei dintîi, și cerură capul.

— Vi-l las vouă — zise. Veți fi buni cîrmuitori, veți conduce lumea cu amîndouă mîinile.

Francezii, neliniștiți, se vîrîră și ei și, dornici să țină totul în mînă, cerură brațele.

— Tare mi-e teamă — zise Curajul — că de am să vi le dau vouă, aveți să neliniștiți toată lumea. Veți fi activi, oameni cu braț tare. N-aveți a vă liniști nici o clipă : veți fi vecini răi.

Dar genovezii, în treacăt, le smulseră unghiile, nelăsîndu-le nici cu ce să prindă, nici cu ce să țină lucrurile ;

pe spanioli i-au pișcat însă atât de zdravăn la argint, că nici o vrăjitoare, chiar de le-ar fi supt singele în somnul cel mai adânc, nu le-ar fi putut face mai mare rău.

— Item, fața le-o las englezilor. Veți fi chipeși, ca niște îngeri ; mă tem însă că, asemenea frumoaselor, veți fi ușuratici avînd a face față unui Calvin, unui Luther și diavolului însuși. Feriți-vă mai cu seamă să nu vă vadă vulpea, căci are să vă scoată numaidecît vorbe ca „fațadă frumoasă, dar fără creier“.

Foarte prudenți, venețienii cerură obrazii. Ceilalți rîseră, dar Curajul :

— Nu înțelegeți — le zise —, lăsați, că au să înfulece cu amîndoi, și cu tot.

Limba le-o lăsă moștenire sicilienilor, și cum nu era sigur dacă lor sau napolitanilor, declară că o lasă celor două Sicilii. Irlandezilor, ficatul ; statura, germanilor.

— Veți fi oameni tari la trup, luați seama însă ca nu cumva să-l prețuiți mai mult decît sufletul.

Splina, leșilor ; bojocii, moscoviților ; pîntecele, cu tot ce-i în el, flamanzilor și olandezilor :

— Numai să nu vă fie Dumnezeu.

Pieptul, suedezilor ; picioarele, turcilor, care pe toți vor să-i calce în picioare, iar de unde-apucă să pună piciorul o dată, nu-l mai mișcă-n vecii vecilor ; răunchii, perșilor, oameni buni ; africanilor, oasele, ca să aibă ce roade, după cum li se cuvine ; spatele, chitailor ; inima, japonezilor, care sînt spaniolii Asiei ; iar șira spinării, negrilor.

Cei din urmă sosiră spaniolii, care fuseseră ocupați pînă atunci să-și dea afară din casă oaspeții veniți de dincolo de mare ca să-i scoată ei pe dînșii.

— Nouă ce ne lași ? — îi ziseră ei.

Și ea :

— Ați venit tîrziu, am împărțit tot.

— Bine, dar nouă — i-o întoarseră ei —, primii tăi născuți, oare ce poți să ne lași dacă nu toată averea ?

— Nu știu ce să vă dau. De-aș avea două inimi, cea dintii ar fi a voastră. Dar stați, puteți face un lucru și anume, de vreme ce toate națiile v-au pus pe jăratec, întorceți-vă împotriva lor și faceți și voi mai pe urmă ce-a făcut Roma înainte : dați iama-n toate, păruiți cîte sinteți în stare, în virtutea îngăduinței mele.

N-a spus-o unor surzi. Și-au dat atîta osteneală, încît abia de-a mai rămas nație pe lume pe care să n-o fi ciupit, și cu cîteva păruieli, ar fi pus mîna pe tot Curajul, din cap pînă-n picioare.

Astfel de întimplări le ridica în slăvi lui Critilo și lui Andrenio, pe cînd ieșeau din Franța către Picardia, un om și jumătate, ba chiar mai mult, de vreme ce, așa cum unii au o sută de ochi ca să vadă și o sută de mîini ca să făptuiască, el avea o sută de inimi ca să sufere și era o inimă tot.

— Oare — zise el — plecați din Franța cu dragoste față de ea ?

— Nu, nici gînd — îi răspunseră ei —, doar și băști-nașii o părăsesc, iar străinii nu o caută.

— Mare țară ! — zise cel cu o sută de inimi.

— Da — răspunse Critilo —, dacă s-ar mulțumi cu ea însăși.

— Ce plină de lume !

— Dar nu și de oameni.

— Ce rodnică !

— Dar nu în lucruri pline de miez.

— Ce netedă și ce plăcută !

— Dar bîntuită de vînturi, de unde li se trage și ușurătatea sălășluitorilor ei.

— Ce spirit întreprinzător !

— Dar și surprinzător de mărunț.

— Ce muncitoare !

— Dar vulgară, țara cea mai plebee din cîte se cunosc.

— Ce războnici și ce voinici îi sînt autohtonii !

— Dar fără astîmpăr ; spiridușii Europei, pe mare și pe uscat.

— Sînt ca un trăsnet în primele atacuri.

— Și ca un leșin în următoarele.

— Sînt ascultători.

— Da, dar ușuratici.

— Sînguincioși.

— Dar vrednici de dispreț și sclavi ai celorlalte nații.

— Încep multe.

— Și duc la bun sfîrșit puține și nu păstrează nimic ; încep de toate și pierd totul.

— Ce spirituali, ce vioi și ce prompti !

— Dar fără fond.

— Printre ei nu există proști.

— Nici docti, căci niciodată nu depășesc mediocritatea.

— Sînt oameni de o mare politețe.

— Dar de puțină credință, căci nici măcar Henricii¹ lor nu trăiesc scutiți de jungHERELE lor trădătoare.

— Sînt muncitori.

— Așa e, dar în aceeași măsură și lacomi.

— Nu poți tăgădui că au avut regi mari.

— Dar pe cei mai mulți cu prea puțin folos.

— Au intrări mărețe către stăpînirea lumii.

— Dar și ce ieșiri mahmure ! Căci dacă intră la utrenii, ies la vecernii².

— Sar cu armele să-i sprijine pe toți cei ce se bizuie pe ele.

— Asta pentru că sînt codoșii provinciilor adultere.

— Sînt chivernisiți.

— Da, și chiar într-atîta, încît pun mai mare preț pe-o uncie de argint decît pe un chintal de reputație. Prima zi sînt sclavi, dar a doua stăpîni și-a treia tirani

¹ Aluzie la *Henric al IV-lea*, asasinat de François Ravallac, în 1610.

² Aluzie la „Vecerniile siciliene“, răscoala antifranceză din Sicilia (1282).

nesuferiți. Trec de la o extremă la alta, fără cale de mijloc, sînt cînd omenoși, cînd nemaipomenit de sfrunțați.

— Au mari virtuți.

— Și tot atît de mari vicii, încît nu se poate afla prea lesne care e rege. Și, în sfîrșit, sînt antipozii spaniilor.

— Spuneți-mi însă ce s-a întîmplat cu Pustnicul, ce-a îngăimat la întrebarea iscusită a lui Critilo ?

— Mi-a mărturisit că virtuții părelnice nu-i revine răsplătă trainică și adevărată ; că oamenilor li se pot arunca zaruri măsluite, dar Dumnezeu nu se lasă batjocorit. Auzind acestea, ne-am făcut cu ochiul și, văzînd prilejul potrivit, căutarăm să punem în cui rasa rea de prefăcuți și să scurtăm nasul ticăloasei Fățarnicii.

— O, ce bine ați făcut ! Pentru că bucuria fățarnicului nu ține nici o clipită întreagă ; e ca un punct. Ascultați un adevăr, și anume că de la o sută de leghe deosebești virtutea adevărată de cea calpă. E nespus de trează luarea-aminte : numai decît dai de rostul cuiva și vezi pe ce picior umblă și cu care șchioapătă. Dacă amăgirea face pe metafizica, nici prudența subtilă n-o slăbește deloc, și-n orice mantie de bunătate s-ar înveli, nu poate dosi viciul. Virtutea trainică și desăvîrșită e aceea care poate ieși în văzul cerului și-al pămîntului, ea e cea care prețuiește și dăinuiește și e socotită limpede și veșnică. Pe preafrumoasa Virtelia se cade s-o căutați și să n-aveți odihnă pînă ce n-o găsiți, chiar de-ar fi să treceți prin sulite și pumnale, căci ea are să vă-ndrume către Feli-sinda voastră, în a cărei căutare călătoriți viața întreagă.

Îi însuflețea cu tărie să atace muntele acela de greutateți care-l înpăimînta într-atîta pe Andrenio.

— Ei, isprăvește ! — îi spunea el —, că numai închipuirea ta lasă și-l zugrăvește pe leul din drum mult mai fioros decît este. Ia seama că mulți flăcăi necopți și fetișcane plăpînde i-au mutat falcile din loc.

— În ce fel ? — întreabă Andrenio.

— În primul rînd, înarmîndu-se foarte bine, iar apoi, luptînd şi mai bine : căci o hotărîre vitează învinge orice.

— Despre ce arme e vorba şi unde avem a le găsi ?

— Veniţi cu mine şi-am să vă duc într-un loc de unde să le puteţi alege, aşa încît, dacă nu e vorba să vă placă, să vă fie însă de folos.

O şi apucară pe urmele lui, cugetînd.

— La ce bun — zicea el — prisosul de arme, dacă lipseşte curajul ? Ar însemna că le porţi în folosul duşmanului.

— Prin urmare, a şi sfîrşit Curajul ? — întreabă Critilo.

— Da, a sfîrşit — răspunse el —, nu se mai află Herculi pe lume, care să ingenuncheze monştri, să covingească strîmbătăţi, obidiri şi tiranii, ci doar dintr-acea care să le săvîrşească, asta da, să le întreţină aşijderi, făptuind o sută de mii de monstruozi zilnic. Un singur Cacus exista pe atunci, un singur şarlatan, numai un hoţ într-o cetate întreagă, iar acum fiecare răspintie şi-l are pe-al său şi fiecare casă le e cuib. Sumedenie de Antei, fii ai veacului, născuţi din pulberea pămîntului. Ce să mai vorbim de harpii apucătoare, de hidre cu cîte şapte capete şi şapte mii de toane, mistreţi ai desfrînării lor, lei ai trufiei ! Totul colcăie de monştri cu duzina, fără să se mai găsească omul viteaz care să treacă dincolo de coloanele tăriei sufleteşti şi să le înfigă la hotarele ţelurilor omeneşti, punînd capăt himerelor.

— Ce puţin a dăinuit Curajul pe lume ! — zise Andrenio.

— Puţin, căci bărbatul viteaz ca şi soţii lui nu dăinuie niciodată mult.

— Şi de ce-a murit ?

— De otravă.

— Ce păcat ! De s-ar fi întâmplat într-o nemuritoare, de ucigătoare ce-a fost, bătăile de la Nordlingen¹, într-un asediu al Barcelonei², treacă-meărgă, întrucit un sfârșit frumos încununează întreaga viață ; dar de otravă ! E oare soartă mai crudă ? Și în ce i-au dat-o ?

— În niște prafuri mai aducătoare de moarte decît cele de la Milano³ ; mai pestilente decît ale unei pecingini, ale unui pîrîtor, ale unui trădător, ale unei maștere, ale unui cumnat și ale unei soacre.

— O spui oare pentru că vitejii aceștia pînă la urmă ridică, totdeauna nori de praf care se prefac în clise de sînge ?

— Nu, ci spun adevărul adevărat ; spun că răutatea omenească a ajuns atît de departe, încît viitorimea nu mai are ce face. A născocit anumite pulberi atît de otrăvitoare și atît de eficiente, încît au fost ciuma și ruina tuturor marilor oameni, și de cînd s-au răspîndit, luîndu-și chiar zborul, n-a mai rămas om viteaz pe lume : i-a isprăvit pe toți cei faimoși. Nu se mai poate vorbi acum de Cizi sau de Rolanzi ca-n alte vremuri. Hercule ar fi în zilele noastre o jucărie, Samson ar trăi doar printr-o minune. Zic vouă că vitejia și bravura au fost surghiunite din lumea aceasta.

— Și ce sînt prafurile acestea atît de trădătoare ? — întrebă Critilo. Sînt oare prafuri de vasilisci pisați, de măruntaie de vipere distilate, de cozi de scorpioni, de

¹ Oraș în R. F. Germania (Bavaria), pe râul Eger. Gracián se referă la bătălia din 5—6 sept. 1634, cîștigată de Cardinalul Infante Don Fernando împotriva suedezilor.

² Au avut loc două asedii în timpul războiului din Catalonia. Se referă probabil la cel din 1651 (Romera-Navarro, *El Criticón*, II, 256).

³ Aluzie la marea ciumă de la Milano, despre care se credea că a fost produsă de niște prafuri sau unguente otrăvitoare pe care le-ar fi răspîndit răufăcători ajutați de diavol. În Spania cuprinsă de panică se ofereau premii uriașe celor care ar fi reușit să-i prindă.

ochi pizmași ori lascivi, de gînduri strimbe, de voinți răuvoitoare, de limbi hulitoare? S-a mai spart oare vreun șip la Delfi, ciuînd toată Asia?

— Sînt și mai rele. Și deși se spune că sînt alcătuite din pucioasa iadului, din silitra stigiană și din cărbuni țîșniți odată cu răsufierea din strănuturile diavolului, eu unul cred că din inima omenească, fiindcă ea întrece sălbăticia Furiilor, neînduplecarea Parcelor, cruzimea războiului, tirania morții, căci nu poate fi altceva o născocire atît de sacrilegă, atît de vrednică de dispreț, atît de nelegiuită și atît de fatală ca praful de pușcă, denumit astfel pentru că face praf toată seminția omenească. El a terminat cu Hectorii Troiei, cu Ahilii Greciei, cu Bernarzii Spaniei. Nu mai există inimă, nu mai prețuiește nimic puterea, nici dibăcia nu mai e de vreun folos: un prunc culcă la pămînt un uriaș, o găină trage într-un leu, și lașul în cel mai mare viteaz, drept care nimeni nu mai poate să se illustreze, nici să triumfe.

— Ba eu — zise Critilo — am auzit părerea că azi vitejia a ajuns mai departe ca mai-nainte, pentru că nu-i oare nevoie de mult mai multă inimă ca să te avînți printre o sută de mii de guri de foc, de mult mai mult curaj să aștepți un vîrtej de bombarde, știindu-te prefăcut în țintă a trăsnetelor? Acesta cu adevărat e curaj, iar tot cel din vechime n-a fost decît joc de copii; abia acum Curajul e-n apogeul său, pentru că stă într-o inimă cutezătoare, pe cînd înainte vreme, într-un braț vinjos, în puterea mai mare decît a unui salahor, în pulpele unui sălbatic.

— Se înșeală de la un cap la altul cine spune așa ceva: ce părere ciudată și greșită! Dar ceea ce proslăvește el nu-i curaj și nu are nimic de-a face cu el; nu-i decît temeritate și nebunie, ceea ce e cu totul altceva.

— Acum zic și eu — întări Andrenio —, că războiul e azi pentru temerari și tocmai din pricina asta zicea acel

mare bărbat, atît de proslăvit ca prudent în Spania¹, în toiul primei și ultimei bătălii la care a luat parte, auzind cum șuieră gloanțele : „E oare cu puțință ca tatălui meu să-i fi plăcut așa ceva ?” Și mulți l-au urmat, întărindu-i opinia atît de sigură. Am auzit totdeauna zicîndu-se că de cînd s-au certat, Vitejia și Cumințenia n-au mai făcut pace niciodată. Cea dintîi își ieși din pepeni pe cîmpul de luptă, iar cea de-a doua făcu apel la Discernămînt.

— Nu ai dreptate — zise Curajul. Ce-ar face tăria fără prudență ? Căci tocmai de-aceea vîrsta bărbătească e în deplinătatea ei, bărbăția tocmai curaj vrînd să zică. Într-însa devine curaj ceea ce la tinerețe e temeritate, iar la bătrînețe temere : iat-o dar la mijloc, într-o deplină cumpănire.

Sosiră între timp la o casă măreață, pe cît de puternică pe-atît de încăpătoare. Își dădură și-și primiră parola, căci aici se dobîndește faima. Intrară înăuntru și văzură un spectacol cu multe minuni de curaj, cu miraculoase unelte ale tăriei. Era un arsenal atotcuprinzător cu toate armele antice și moderne, innobilate de experiență și încercate de brațe vajnice, de cei mai viteji bărbați care-au urmat flamurile războinice. Fu o măreață privește cuprinderea laolaltă a tuturor trofeelor curajului, spectacol preadesfătător și mare prilej de minunare.

— Apropiati-vă — zise el —, recunoașteți și prețuiți mărețul și atît de eficientul miracol al faimei.

Dar în aceeași clipă, o neasemuită mîhnire îl prădă pe Critilo, strîngîndu-i inima pînă ce i-o stoarse prin ochi. Observînd, Curajosul îl întrebă care îi e pricina durerii, iar el :

— E oare cu puțință — zise — ca toate aceste unelte să fie făurite împotriva unei vieți atît de fragile ? Dacă

¹ Filip al II-lea în timpul bătăliei de la Saint-Quentin (1557), cînd spaniolii iau cu asalt orașul după un asediu memorabil.

ar fi fost menite s-o păstreze, era bine, ar merita orice laudă ; dar ca s-o vatăme și s-o distrugă, înverșunându-se împotriva unei frunze pe care-o duce vîntul, se fălesc cu puterea lor atitea tășuri ascuțite ? O, nefericire ome-nească, îți faci trofeu din însăși ticăloșia ta !

— Domnule, tășul acestui hanger a retezat firul vieții unui faimos rege *don* Sebastian, vrednic de viața a o sută de Nestori ; acestăalt, pe cel al nefericitului *Cirus*¹, rege al Persiei ; această săgeată i-a străpuns coasta vestitului rege *Sancho* al Aragonului², iar asta, celui al Castiliei³.

— Blestamate fie uneltele acestea și urită amintirea lor ! Să nu le văd în ochi. Să trecem mai departe.

— Spada asta atît de strălucitoare — zise *Curajosul* — a fost cea preaslăvită a lui *Gheorghe Castriotul*, iar aceasta a marchizului de *Pescara*.

— Lasă-mă să-mi desfăt văzul cu ele.

Și după ce le privi îndelung, zise :

— Nu mi se par atît de neobișnuite pe cît credeam. Prea puțin se deosebesc de celelalte. Am văzut multe mai de soi, dar nu la fel de renumite.

— Asta pentru că nu vezi cele două brațe care le învîrteau, căci în ele stătea bravura.

Văzură alte două, minjite cu sînge din vîrf și pînă la mîner, foarte asemănătoare:

— Acestea două s-au întrecut care cîștigă mai multe bătălii în cîmp deschis.

— Și ale cui sînt ?

— Aceasta, a regelui *don* Jaime Cuceritorul, iar cealaltă, a *Cidului* castilian.

¹ *Cirus cel Tânăr* (424—401 î.e.n.), ucis în bătălia de la *Cunaxa*, pornită împotriva fratelui său *Artaxerxes*.

² *Sancho al V-lea Ramirez* (1076—1094), a murit în cursul asediului cetății *Huesca*.

³ *Sancho al II-lea* (1037—1072), asasinat de *Vellido Dolfos*, pe cînd încercuia *Zamora*. Asasinatul a lăsat urme în epica *Roman-cero*-ului (în ciclul *Cidului* : Trădarea lui *Vellido Dolfos*).

— Eu unul rămîn la cea dintîi, care e mai plină de foloase, iar aplauzele meargă la cea de-a doua, mai fabuloasă. Unde-i cea a lui Alexandru cel Mare ? Aș ține mult s-o văd.

— Nu te osteni s-o cauți, că nu-i aici.

— Cum de nu, de vreme ce-a cucerit o lume întreagă ?

— Pentru că n-a avut curaj să se biruie pe sine, lumea cea mică ; a supus toată India, dar nu și minia lui ¹. N-o vei găsi nici pe-a lui Cezar.

— Nici ea, cînd îmi închipuiam că va fi cea dintîi ?

— Nici ea, din pricină că și-a risipit oțelurile pe prieteni și-a secerat capetele cele mai vrednice de viață.

— Iată aici cîteva care, deși bune, mi se pare că au rămas scurte.

— Contele de Fuentes ² n-ar fi de aceeași părere, lui nici una nu i s-a părut scurtă, întrucît înainta, cum zicea, cu încă un pas către adversar. Acestea trei sînt ale vestitorilor regi francezi Pepin, Carol Magnul și Ludovic al IX-lea.

— Altele franțuzești nu mai sînt ? — întreabă Critilo.

— După cîte știu eu, nu.

— Cum așa, cînd în Franța au trăit atîția regi faimoși, atîția pairi fără pereche și-atîția bravi mareșali ? Unde sînt spadele celor doi Bironi ³, cea a marelui Henric al IV-lea ? Cum de nu-s decît trei ?

— Pentru că numai acestea trei și-au folosit curajul împotriva maurilor ; toate celelalte, împotriva creștinilor.

¹ Seneca, *Scrisori către Luciliu*, CXIII.

² *Pedro Enriquez de Acevedo*, conte de Fuentes (1525—1610), guvernator general al Flandrei.

³ *Armand de Gontaut*, baron de Biron (1524—1592), mareșal al Franței sub Henric al IV-lea, mort la Epernay, în timpul asediului ; fiul său, Charles, duce de Biron (1562—1602), mareșal al Franței, apărător al cauzei lui Henric al IV-lea, dar care, socotindu-se rău răsplătit, intră într-o conspirație cu ducele de Savola și cu Spania împotriva Franței ; condamnat la moarte și decapitat la Bastilia.

Văzură una, adinc virită în teacă, pe cînd toate celelalte erau goale, cînd strălucitoare, cînd însîngerate. Făcură mare haz de ea, dar Curajosul :

— Pe drept cuvînt — zise — este eroică și poreclită prin antonomază *Cea Mare*.

— Cum de nu e goală ?

— Fiindcă Marele Căpitan, marele ei stăpîn, zicea că vitejia cea mai de seamă a unui bărbat e de a nu se avînta cu ușurință și de a nu se vedea silit s-o scoată din teacă ¹.

Alta avea o măciulie foarte lucitoare de aur curat, și el zise :

— Și-a prins-o la biruitoarea lui spadă marchizul de Leganés ² cînd l-a pus pe fugă pe Invincibilul învins.

Andrenio dori să afle a cui a fost cea mai bună spadă din lume.

— Nu-i prea lesne de cercetat — zise Curajosul —, dar, după mine, cea a regelui catolic *don Fernando*.

— Și de ce nu cea a unui Hector, a unui Ahile — interveni Critilo — mai celebre și mai vrednice de laudă, atît de cîntate de poeți ?

— Mărturisesc că așa e — răspunse el —, dar spada asta, mai puțin zgomotoasă, a fost mai folositoare și ea a cucerit cea mai mare monarhie căreia i se închină veacurile. Această lamă a Regelui Catolic și acea platoșă a regelui Filip al III-lea se pot înfățișa oriunde se vor fi aflînd arme ; cea dintîi ca să dobîndească, cealaltă ca să păstreze.

— Care e platoșa atît de eroică a lui Filip ?

¹ Asediat în orașul Barletta (Italia) și provocat de ducele de Nemours, Gonzalo de Córdoba răspunse că va lupta cînd o vor cere împrejurările, iar nu cînd îi va năzări inamicului. Cf. *Oracolul manual*, aforismul 47.

² E vorba de *Diego Felipe de Guzmán*, conducătorul armatei din Catalonia, care l-a învins pe Henri de Lorraine, conte de Harcourt, „Invincibilul“, la Lérida, în 1646.

Le arată una acoperită în întregime cu dubloni și reali de opt, rînduiți și potriviți unul peste altul asemenea solzilor, alcătuiind o priveliște de o bogată frumusețe.

— Aceasta — zise Curajosul — a fost cea mai de nădejde și cea mai defensivă din cîte au existat pe lume.

— În ce război a îmbrăcat-o marele-i stăpîn, căci niciodată n-a avut prilej să se înarmeze și nici nu s-a văzut silit vreodată să lupte ?

— A fost menită mai degrabă să nu lupte și să nu aibă prilejul de-a o face. Pe temeiul ei, după ce a fost și ajutorat de cer, și-a păstrat marea și fericita monarhie fără să piardă un singur meterez ; căci e mult mai însemnată păstrarea decît cucerirea. Și astfel zicea unul dintre cei mai mari miniștri¹ ai săi : „Cine are să nu mai meargă pe la judecăți, iar cine e-n cîștig să nu mai joace“.

Între atîtea oțeluri atît de strălucitoare se arăta și o bită foarte necioplită, dar foarte tare. Andrenio rămase mirat și zise :

— Cine-a pus aici ciomagul acesta noduros ?

— Însăși faima lui — răspunse Curajosul. N-a aparținut vreunui argat cum îți închipui, ci unui rege al Aragonului, zis cel Mare², cel ce a fost bîta francezilor, din pricină că i-a ciomăgit strașnic.

Rămaseră foarte uimiți văzînd două spade negre³ și încruciate, între atîtea altele albe, atît de ucigătoare.

— La ce folosesc aici — zise Critilo —, unde totul se petrece de-adevăratarea ? Chiar de-ar fi ale bravului Carranza⁴ și-ale dibacelui Narváez⁵, tot nu merită un asemenea loc.

¹ Adică poporul, care, aici, se exprimă prin proverbe.

² *Pedro al III-lea cel Mare.*

³ În original, *espadas negras*, arme speciale pentru scrimă, fără tăiș, prevăzute în vîrf cu un bumb protector.

⁴ *Jerónimo de Carranza*, maestru de scrimă pe la 1569.

⁵ *Luis Pacheco de Narváez*, maestru de arme al lui Filip al IV-lea.

— Nu sînt — zise Curajosul —, decît spadele a doi mari principii, și încă foarte puternici, care, după mulți ani de război și după ce și-au spart capetele, cu mare pierdere de bani și de oameni, au rămas ca mai-nainte, fără a fi cîștigat unul de la altul nici o palmă de pămînt. Așa că pînă la urmă a fost mai mult partidă de scrimă decît război adevărat.

— Aici simt lipsa — zise Andrenio — celor care le-au aparținut multor căpitani acoperiți de glorie pentru că, din soldați de rînd, au ajuns departe.

— O ! — zise Curajosul —, cîteva dintre ele se găsesc aici și se bucură de prețuire. Aceea e a contelui Pedro Navaro¹, cealaltă a lui García de Paredes², iat-o pe cea a Căpitanului Nucilor³, căci au fost mai multe decît zvonul faimei, iar dacă lipsesc unele e pentru că au fost mai degrabă cîrlige decît săbii și pentru că unii au triumfat mai mult cu aurul decît cu spada.

— Ce s-a întîmplat cu a lui Marc Antoniu, acel faimos rival roman al lui August ?

— Ea și altele de-o seamă zac pe jos făcute fărîme de miini atît de slabe precum cele femeiești. Cea a lui Hanibal o veți găsi la Capua, unde, cu toate că era de oțel, desfătările au înmuiat-o de parcă era de ceară, oțelul pierzîndu-și țelul.

— Ce spadă e aceea atît de dreaptă și de vitează, fără a se înclina într-o parte sau alta, încît pare limba cîntarului Dreptății ?

¹ *Pedro Navarro* (1460—1528), tovarăș al Marelui Căpitan în războaiele pentru Italia, temut pentru invențiile sale în domeniul tehnicii de luptă.

² Faimos soldat spaniol în Italia, poreclit, datorită forței sale, „Hercule din Extremadura“.

³ Aluzie la proverbul : „*Más es el ruido que las nueces*“ („Mai mare zgomotul decît nucile“), aplicat lăudăroșilor. Gracián vrea să spună de fapt, în acest sens, că mai mare a fost zgomotul nucilor (lauda) decît zgomotul faimei.

— Acea — zise el — a spintecat întotdeauna în brazdă dreaptă. I-a aparținut acelui *non plus ultra* al Cezarilor, Carol Quintul, care totdeauna a scos-o din teacă în numele rațiunii și-al dreptății. Dimpotrivă, acele iata-gane arcuite al bravului Mahomed ¹, al lui Soliman ² și-al lui Selim ³, sînt atît de strimbe din pricină că totdeauna au luptat împotriva credinței, justiției, dreptului și adevărului, subjugînd tiranic țările străine.

— Stai, ce spadă atît de aurită e cea care, drept măciucie, are un smaragd și e toată smălțată cu perle ? Ce lucru scump ! N-am putea ști a cui a fost ?

— Aceasta — răspunse ridicînd glasul Curajosul — a fost a celui atît de ridicat în slăvi pe urmă pe cît de pizmuit înainte, dar niciodată îndeajuns de prețuit și de răsplătit, a lui *don* Fernando Cortés, marchiz del Valle.

— Asta e ? — zise Andrenio. Ce bucuros sînt că o văd ! Și e de oțel ?

— Dar de ce vrei să fie ?

— Din pricină că am auzit spunîndu-se că e de trestie; întrucît luptase împotriva indienilor care învîrteau săbii de lemn și făceau să zbirniie sulii de trestii.

— Eh, integritatea faimei a învins totdeauna invidia ! Zică ce-or vrea unii și alții, pentru că aceasta cu aurul ei le-a oțelit pe toate cele din Spania și-n virtutea ei au fost retezate celelalte din Flandra și Lombardia.

Văzură apoi una, pe cît de nouă pe-atît de strălucitoare, străpungînd trei coroane și amenințînd altele.

— Ce spadă atît de eroic încoronată ! — chibzui Critilo. Și cine îi este viteazul și fericitul stăpîn ?

— Cine să fie dacă nu modernul Hercule ⁴, fiul Iupiterului Spaniei, care reîntregește monarhia cu cîte o coroană pe an ?

¹, ², ³ E vorba de sultanii : *Mehmed* (Mahomed) al II-lea (1451—1481), *Suleiman* (Soliman) I (1520—1566), și *Selim* al II-lea (1566—1574).

⁴ Aluzie la *Juan José de Austria*, fiul lui Filip al IV-lea.

— Ce trident e acela care varsă foc în mijlocul apelor ?

— E al curajosului duce de Alburquerque, care vrea să atingă prin vitejie aceeași faimă pe care marele său tată a dobândit-o în Catalonia prin cîrmuire.

— Ce arc e acela rupt în bucăți de pe jos și cu toate săgețile boante și teșite ? După micime, ai zice că e jucăria vreunui băiețandru, dar după tărie, a vreunui uriaș.

— Acesta — răspunse Curajosul — e unul dintre cele mai eroice trofee ale Curajului.

— Dar ce mare lucru — replică Andrenio — să birui un copil și să-l dezarmezi ! Să nu spui că asta e ispravă, ci izmeneală. Priviți ce măciucă a lui Hercule frîntă, ce trăsnet al lui Iupiter făcut fărîme, ce spadă a lui Pablo de Parada ruptă în bucăți !

— O, da, căci băiețandrul e foarte orgolios, și cu cît e mai golaș cu atît e mai înarmat, e cu atît mai puternic cu cît e mai slab, cu atît mai crud cu cît mai plîngăreț, cu atît mai bun țintaș cu cît e mai orb : credeți-mă, e un mare triumf să-l învingi pe învingătorul tuturor.

— Și spune-ne, cine oare l-a biruit ?

— Cine ? Din o mie, unul : acel fenix al castității, un Alfons¹, un Filip², un Ludovic al Franței³. Ce veți spune de pocalul acela, făcut și el bucăți, împrăstiate toate pe jos ?

— Ce blazon mai e și acesta — zise Andrenio —, și încă de sticlă ! Ce mare lucru ! Iată mai degrabă isprăvi de paji, care se înfăptuiesc cîte o sută pe zi.

— Adevărat este — chibzui Curajosul — că era foarte puternic cel ce se războia cu el, căci pe mulți i-a doborît. Nici de cel mai brav nu făcea mai mare caz ca de un țînțar.

— Dar ce, o fi vrăjit ?

— Nu, ci îi vrăjea pe mulți și le tulbura judecata. Nici

^{1,2,3} Se referă la *Alfonso al II-lea* (cel Cast), rege al Asturiei (791—835), învingător al arabilor, de la care a cucerit Lisabona în 797 ; *Filip al III-lea*, al Spaniei ; *Ludovic al IX-lea*, al Franței.

Circe n-a împărțit mai multe băuturi otrăvitoare decît a închinat cu acesta un bătrîn ¹.

— Și-n ce-i prefăcea pe oameni ?

— Pe bărbați în maimuțe, și pe femei în lupoaice. Era un venin rar care țintea în trup și rănea sufletul, în pîntece și nimerea în minte. O, pe cîți înțelepți nu i-a făcut să calce strîmb ! Și unde mai pui că toți cei învinși rămîneau foarte voioși.

— Atunci bine că e la pămînt cel care i-a doborît pe-atîția, și fîe dar blazonul spaniolilor ².

— Ce alte arme sînt acelea — întrebă Critilo —, căci valoarea li se cunoaște după prețuire, de vreme ce sînt păstrate în dulapuri de aur ?

— Acestea — răspunse Curajosul — sînt cele mai bune pentru că sînt defensive.

— Ce scuturi minunate !

— Și încă cele mai multe sînt scuzi.

— Acesta dintîi pare de cleștar.

— Da, și în clipa cînd dă ochi cu dușmanul îl orbește și-l învinge : e pavăza rațiunii și-a adevărului, cu care bunul împărat Ferdinand al II-lea a triumfat asupra lui Gustav Adolf și multor altora.

— Dar ale cui sînt acestea, atît de scurte și-n formă de semilune, încît par ieșite dintr-o toană lunatică ?

— Au fost ale unor femei.

— Ale unor femei — replică Andrenio — aici, unde e atîta bravură ?

— Da, căci amazoanele fără bărbați au fost mai mult decît bărbați, iar bărbații, între femei, sînt mai puțin decît femeile. Acesta pe care-l vedeți aici se spune că e vrăjit și că, oricîte lovituri i-ai da, oricît ai trage în el, nu-l știrbesc nici loviturile Fortunei și nici chiar răbdarea de neclintit a lui don Gonzalo de Córdoba însuși. Pri-
vește-l pe acela, atît de scăpărător.

¹ *Bacchus*, bătrîn prin vechimea referirilor la el.

² Sobrietatea.

— Pare modern.

— Și e de nepătruns, e al iscusitului și curajosului marchiz de Mortara, care cu marea sa răbdare și bravură a refăcut Catalonia. Acest scut rotund oțelit, gravat cu atitea isprăvi și trofee, a aparținut primului conte de Ribagorza¹, al cărui curaj prudent și-a putut face loc și chiar a izbutit să stea alături de un asemenea tată și de un asemenea frate.

Curiozitatea îi îmboldi să înțeleagă o inscripție de pe un scut, care zicea : „Sau cu el sau pe el“.

— Aceasta a fost nobila deviză a acelui mare învingător de regi¹, prin care a vrut să spună că ori cu scutul, victorios, ori pe el, mort.

Le făcu nespus de mare plăcere văzînd pe unul un bob de piper zugrăvit în chip de deviză.

— Cum îl va putea desluși inamicul ? — zise Andrenio.

— O, cum să nu poată — zise el —, căci vestitul general Francisco Díaz Piminenta² se apropie atît de mult de inamic, încît îl face să-i vadă și chiar să-i guste înțepătoreala bravură !

Văzură apoi unul în formă de inimă.

— Acesta ar trebui să fie al unui mare îndrăgostit — zise Andrenio.

— N-a fost decît al aceuia la care totul e inimă, chiar și scutul, vreau să zic al acelui mare descendent al Cidului, moștenitor al curajului său ilustru, ducele del Infantado.

¹ Se referă la *Alonso de Aragón*, conte de Ribagorza (1470—1520), prelat și miliar ; *tatăl* său a fost regele Juan al II-lea al Aragonului (1458—1479), iar *fratele* său, Ferdinand Catolicul.

² Se referă la *Fernando Francisco de Avalos*, marchiz de Pescara. Deviza de pe scutul său, de sorginte spartană, a fost culeasă de Paolo Giovio în *Dialogo delle imprese* (Dialog despre embleme).

³ Celebru amiral din epocă. A murit în 1652, în timpul asediului Barcelonei, a cărei aprovizionare pe mare a împiedicat-o. Sp. *pimienta* = piper.

Era acolo un scut rotund, făcut dintr-un material de-a dreptul nemaipomenit, nefolosit și necunoscut.

— E făcut — zise el — din urechea unui elefant. Cu el se înarma cu curaj, pe măsura nesecatei lui prudențe, marchizul de Caracena.

— Ce coif strălucitor ! — proslăvi Critilo.

— Da, așa e — zise Curajosul — și cu el își ascundea atît de bine intențiile regele *don Pedro* al Aragonului, cu atîta artă, încît și cămașa lui de le-ar fi dat cumva de urmă, pe loc și-ar fi ars-o.

— Ce cască e aceea, atît de încăpătoare și de puternică ?

— A fost pentru un mare cap, nu mai prejos decît cel al ducelui de Alba, bărbat cu judecată superlativă și care nu se lăsa învins nu doar de dușmani, dar nici de-ai săi, ca însuși Pompei cînd dădu bătălia cu Cezar împotriva propriei sale păreri.

— Acel coif scăpărător să fie oare din fericire al lui Mambrino¹ ?

— După cît e de nestrăpuns, s-ar putea. A fost al lui *don Felipe de Silva*, despre al cărui mare cap mareșalul de la Mothe a spus că mai mult îl îngrijora el decît îl linișteau picioarele lui ologite de gută. Privește acea chivără a marchizului de Spinola, cît de bine-l apără paranasul mării sale iscusințe, căci cu adevărul însuși i-a orbit atenția agerului Henric al IV-lea. Toate aceste arme sînt pentru cap și mai potrivite pentru bărbații iscușiți decît pentru flăcăii îndrăzneți ; atît de mare le e însemnătatea, încît din pricina asta arhiva de față se numește cu osebire Cabinetul Curajului.

¹ Rege maur, posesor al unui coif fermecat ce-l făcea invulnerabil, dar care i-a fost răpit de viteazul Rinaldo (vezi Matteo Boiardo, *Rolando innamorato*). Marea popularitate și-o datorește însă menționării sale de către Cervantes : *don Quijote* îl confundă cu un lighenaș de bărbier (*Don Quijote*, I, XXI).

Aici văzură o sumedenie de cărți de joc rupte în bucăți, împrăștiate pe jos, cu fanții și rigii lor călcați în picioare.

— Parcă te și aud — zise Andrenio — lăudînd peste măsură o mare bătălie ce s-a dat aici precum și marea victorie dobîndită.

— Cel puțin nu vei putea tăgădui — i-o întoarse Curajosul — că a fost tăiere, căci întotdeauna încep de la spații cu scut și de la tobe și numai decît pică. Nu ți se pare că a dovedit mare curaj cel ce, înșfăcînd cu amîndouă mîinile o pereche de cărți de joc, a rupt-o în două dintr-o dată ?

— Una ca asta — răspunse Andrenio — pare mai degrabă urmare a neîntrecutelor puteri ale lui *don Jerónimo* de Ayanzo ¹, decît ale unui curaj eroic.

— Măcar ziua celui mai mare cîștig al său tot ar fi. Și fii sigur că nu e curaj mai mare ca acela de-a nu juca atuurile și nici mai potrivită ieșire din încurcături decît să nu te vîri în ele. Vrei să vezi cea mai mare vîtejie din lume ? Vino și privește aceste giuvaeruri, aceste straie de sărbătoare, această splendoare călcată în picioare și terfelită pe podeaua asta tare.

— Pare — sări Andrenio — găteală muierească ; ce mare biruință a fost, așadar, să despoi o slăbiciune femeiască, să triumfi asupra unei gingășii preafrumoase ? Unde sînt pavezele spintecate, unde coifurile burdușite ?

— O, ba da ! — zise el —, căci acesta a fost un triumf asupra întregii lumi și a însemnat retragerea în cer a celei mai aplaudate frumuseți a unei serenissime domnițe Infante, Sora Margarita de la Cruz ², urmată apoi de

¹ Personaj incert. Se pare că s-a afirmat și în muzică (vezi A. del Hoyo, ed. cit., p. 775).

² *Margareta de Austria* (1567—1633), fiica lui Maximilian al II-lea și a Mariei de Austria, mama sa fiind fiica lui Carol Quintul. Amîndouă s-au retras la Madrid după moartea lui Maximilian, călugărindu-se.

Sora Dorotea¹, gloria supremă a Austriei, care, renunțînd a mai fi îngeri, aleseră să fie serafimi întru religia lor. Tot trofeu de înalt curaj sînt și aceste pene de păun răvășite și aceste egrete ale unui mîndru stîrc regal, panașuri ale trufiei lui, iar acum rămășițe ale unei vanității nebunești înfrînte.

Dar ceea ce le dădu cea mai deplină mulțumire fu să vadă ruptă în bucăți o coasă ascuțită.

— Acesta într-adevăr e triumf ! — exclamă ea. Cît curaj la un maur² creștin și la o regină Maria Stuart de a disprețui însăși moartea !

Cei doi cuceritori ai muntelui Virteliei se străduiră apoi să se înarmeze ; alegeau arme, vajnice săbii de lumină și adevăr, care, în chip de amnare, să fulgere trăsnete, paveze impenetrabile de îndurare, coifuri de înțelepciune, platoșe de invincibilă tărie sufletească. Și, mai presus de orice, cumintele Curajos îi împlini cu multe și mărinimoase inimi, căci nu există mai bună tovarășie la strîmtoare. Văzîndu-se atît de bine înarmat, Andrenio zise :

— Nu mai avem de ce ne teme.

— Doar de rău — îi răspunse el — și de nedreptate. Critilo își făcea vădită marea bucurie.

— Cu drept cuvînt — îi zise el — te veselești, deoarece, chiar dacă într-un bărbat se întrunesc toate celelalte foloase ale învățăturii, noblețea, simpatia oamenilor, bogăția, prietenia, inteligența, dacă nu le însoțește și curajul, toate rămîn sterpe și ciuntite. Fără curaj, nimic nu are preț, totul e nerodnic ; degeaba îndrumă sfatul

¹ *Ana de Austria*, fiica lui Rudolf al II-lea, nepoată de frate a Margaretei ; a intrat în aceeași mînăstire a „Desculțelor regale” ca și matusa sa, amîndouă devenind „serafimi”, întrucît mînăstirea aparținea ordinului serafic sau franciscan.

² Aluzie la *Thomas Morus* (în sp. *Moro*).

și previne prudența, dacă nu e și curajul care să înfăptuiască. De aceea a lăsat înțeleapta Natură ca, în alcătuirea omului, inima și creierul să înceapă deodată, pentru a fi alături în cugetare și-n lucrare.

Pe cînd le depăna el acestea, izbucni dintr-o dată o alarmă vie care începu să sune de pretutindeni. Se repezică fără întârziere să-și ia armele și să-și ocupe posturile. Ce a fost și ce li s-a întîmplat, ne-o va spune critica următoare.

CRITICA a 9-a

Amfiteatrul monstruozițărilor

Trecea un riu (și rău e de ce trece) între maluri potrivnice, unul împodobit cu flori, iar celălalt cu roade ; acela, pajiște de desfătări, acesta, azil de certitudini. Acolo, printre trandafiri, se tupilau șerprii, printre garoafe aspidelle, iar fiarele flămînde răgeau, dînd tîrcoale și cău-tînd pe cine să inghită. În mijlocul atîtor netăgăduite riscuri, găsea cu cale să se odihnească un om, mai bine zis un prost, deoarece cînd ar fi putut să treacă rîul și să se pună la adăpost de cealaltă parte, lui nu-i păsa de nimic, culegea flori, își punea cununi de roze și, din cînd în cînd, întorcea ochii spre a contempla rîul și a-i privi rostogolirea cleștarelor. Un înțelept striga la el, amintindu-i de primejdia în care se află și poftindu-l să treacă dincolo deîndată, căci mai ușor i-ar fi fost azi decît mîine. El însă, de tot prostește, îi răspundea că așteaptă să isprăvească rîul de curs pentru a putea trece fără să se ude.

O, tu, cel care-ți bați joc de prostul din basm, ia seama că tu ești cel adevărat, tu ești însuși cel de care rîzi, într-atît de mare și de gravă îți e nebunia ! Deoarece cînd ți se spune stăruitor să părăsești primejdiile viciului și să

te refugiezi de partea virtuții, răspunzi că aștepti să isprăvească de trecut unda relelor. De-l întrebați pe celălalt de ce nu se alipește odată și-odată rațiunii, răspunde că așteaptă să treacă năvalnicul și voi al patimilor sale, că nu vrea s-o apuce pe drumul virtuții astăzi, de vreme ce mîine tot va trebui să se întoarcă la viciu. De-i aduceți aminte celelalte de îndatoririle ei, de ofensa pricinuită alor săi și de clevetirea prilejuită străinilor, zice că face și ea ca toate, că așa e moda, că odată cu vîrsta are să-i sporească și înțelepciunea. Acela se consolează că nu studiază și zice că n-are de gînd să se ostenească de vreme ce literele tot nu sînt răsplătite, și meritele nu se bucură de prețuire. Acesta se 'dezvinovățește că nu e om substanțial, zicînd că nu mai are cine să fie, că totul s-a dus de ripă, virtutea nu mai are căutare, toți amăgesc, linguesc, mint, fură și trăiesc din înșelătorie, și se lasă, așadar, tîrît de puhoiul răutății. Judecătorul se spală pe mîini că nu face dreptate sub cuvînt că totul s-a sfîrșit și nu mai știe de unde s-o înceapă. Așa că toți așteaptă să se domolească viitura viciilor ca să treacă de partea virtuții. Dar curmarea relelor, secătuirea scandalurilor în lume, atîta vreme cît mai există oameni, sînt la fel de imposibile ca și oprirea rîurilor. Nimerit e doar să te arunci în valuri și, cu nestrămutat curaj, să treci dincolo, ieșind la limanul unei certitudini fericite.

Cei doi neînfricați războinici (căci viața nu-i altceva decît miliție împotriva maliției¹⁾) începuseră lupta, pricina alarmei fiind trei sute de monștri, porniți la atac prin surprindere și ale căror vicleșuguri fură descoperite la lumina fulgerelor rațiunii; foisoarele de strajă dădură de veste focurilor zelului lor, iar acesta curajului amîndurora, așa că-i bătură și-i goniră cu-atîta neînfricare, încît, purtați de înflăcărarea cu care-i urmăreau, se pomeniră la porțile unui preafrumos palat, cea dintîi zidire a

¹ Vezi *Oracolul manual*, aforismul 13.

lumii, cel mai măiestrit și mai iscusit lucrat din câte văzuseră vreodată, măcar că admiraseră atâtea. Se înălța în mijlocul unei pajiști plăcute, cu năzuințe de paradis, dintre acelea pe care gustul nu le iartă ; materialul din care era făcut, deși lut, ascuns însă de podoabele artei, lăsa mult în urmă însăși sfera solară : operă, în sfârșit, a unui mare artist și durată pentru un principe mare.

— Nu e cumva — zise Andrenio — atât de lăudatul castel al Virteliei ? Căci o clădire atât de desăvârșită nu poate adăposti altceva decât neîntrecuta-i desăvârșire. Căci cum e steaua e și epiciclul.

— O, nu ! — zise Critilo — din pricină că acesta e la poalele muntelui, iar celălalt în vîrf ; acela se înălță pînă la cer, iar acesta vine în atingere cu genunea ; acela între austerități, iar acesta între desfătări.

Astfel chibzuiau, cînd zăriră arătîndu-se în poarta-i măreață, la capătul multor coți de nas, un omuleț de-o șchioapă care, văzîndu-i mirați, le spuse :

— Nu înțeleg de ce, fiindcă așa cum există oameni cu inimă mare și cu piept mare, eu unul am nasul mare.

— Pentru mine — zise Critilo — orice trompă mare a fost totdeauna semn de mare trapă.

— De ce nu, mă rog, de iscusință ? — replică el. Aflați dar că, ajutat de nas, am să vă deschid drumul. Urmați-mă.

Cel dintîi lucru întîlnit chiar în vestibul fu un staul, deloc stabil, măcar că stau în el oameni iluștri, bărbați cu multă prestanță și încă și mai multă greutate, simțîndu-se foarte la largul lor cu dobitoacele, fără ca duhoarea unei încăperi atât de imunde să-i îngrețoseze.

— Ce-i asta ? — zise Critilo. Cum de stau într-un loc atât de josnic oamenii aceștia care par persoane ?

— De plăcere — răspunse Satirul.

— Bine, dar le place așa ceva ?

— Da, fiindcă cei mai mulți oameni preferă să trăiască în cocina puturoasă a poftelor lor bestiale decât sus, în salonul aurit al rațiunii.

Nu se deslușeau înăuntru decât glasuri hulitoare și răgete ale fiarelor și nu se auzeau decât monstruoziități. Duhoarea pe care o răspîdea era de nesuferit.

— O, casă amăgitoare — exclamă Andrenio —, pe din-afară minune și pe dinăuntru împuticiune !

— Aflați — zise Satirul — că palatul acesta frumos a fost durat pentru Virtute, dar Viciul și l-a însușit, l-a supus tiraniei sale. Și așa o să vedeți că îndeobște el își are sălașul în cea mai fără de cusur frumusețe și grație : trupul cel mai fermecător și mai plin de nuri, creat ca să fie lăcaș frumos al Virtuții, îl veți găsi plin de nerușinări ; cea mai mare noblețe, de infamii ; bogăția, de ticăloșii.

Începură într-aceasta să dea îndărăt, nevînd să mai păsească de teamă ca nu cumva să ispășească, dar tocmai atunci unul din monștrii aceia le spuse :

— Nu vă faceți griji cu asta, pentru că aici se găsește întotdeauna ieșire din orice, iar eu sînt chiar acela care-i scoate din încurcătură pe toți : pe fetișcană o îndemn să-și accepte dezonoarea, zicîndu-i că are să găsească negreșit o prietenă ori o mătușă evlavioasă în care să se poată-ncrede ; pe asasin, să ucidă, pentru că se va găsi negreșit cine să-l scoată basma curată ; pe hoț, să fure ; pe tilharul de drumul mare, să jupoaie, căci oricum se va milostivi de el un prost, ținîndu-i partea în fața judecății ; pe cartofoar, să joace, că n-o să ducă lipsă de un amic inamic care să-l împrumute. Așa că oricît de grea ar fi ieșirea din încurcătură, asaltul i-l descriu ca fiind lesnicios ; oricît de sucit ar fi labirintul, îi găsesc ghemul de aur, și oricărei greutate, soluția. Așa că puteți intra liniștiți. Bizuiți-vă pe mine, vă scot eu din încurcătură.

Critilo dădu să facă un pas și în aceeași clipă se și pomeni față-n față cu un monstru înfiorător, deoarece

avea urechile de avocat, limba de procuror, miinile de gre-fier, picioarele de portărel.

— Fugi — strigă Satirul — de orice proces, chiar de-ți lași și cămașa în miinile lor !

O luaseră îndărăt cu mare grijă, cînd, cu multă bună-voință, li se înfățișă un alt monstru foarte curtenitor care-i rugă să binevoiască a intra din curtenie, deoarece n-ar fi ei primii pierduți de prea curtenitori.

— Iar dacă nu credeți, întrebați-l pe acela, om circumspect și cu scaun la cap după cite pare, cum și-a pierdut la joc averea, și după ea onoarea și liniștea casei.

Și acesta le răspunse :

— Domnule, m-au rugat să mizez doar o băncuță de care duceau lipsă, și pînă la urmă mi-am prăpădit tot restul mobilei și casa întreagă numai ca să nu mă socotească grosolan. Am început să joc, m-am ambiționat și mi-am făcut rău mie însumi, m-am gîndit să mă despăgubesc și m-am păgubit de tot numai din curtenie.

— Întrebați-l pe celălalt care se crede cuminte, cum și-a pierdut sănătatea, onoarea și averea cu smintita de lingă el.

Și le răspunse că, pentru a nu părea necurtenitor, a întreținut conversația, de aici a trecut la corespondență, pînă ce s-a pierdut din pricina curteniei : ea, ca să nu zică lumea că e proastă, îi răspunse sus-zisului și apoi biletului ; soțul, ca să nu pară grosolan, se făcu că nu vede de mulți ce-i intrau și-i ieșeau din casă ; judecătorul, silit de intervenția puternicului, făcu nedreptatea.

— Așa încît sint nenumărați cei ce s-au nenorocit pe lume din curtenie.

Și cu aceasta, ca și cu miile de temenele făcute, îi sili să intre. Era o tindă atît de încăpătoare, încît cuprindea o lume întreagă, vestit amfiteatru al monstruozităților, pe cît de mari pe-atît de numeroase, unde fură nevoiți mai virtos să deteste decît să-și ateste mirarea și văzură lucruri, deși deseori văzute, pe care nu le puteai vedea. În primul și-n ultimul rînd, era un șarpe groaznic, gogoriță a înseși

hidrei, atît de îmbătrînit în venin, încît îi dăduseră aripi și era pe cale să se prefacă în balaur, spurcînd lumea cu răsuflarea lui.

— Lucru de spaimă — zise Critilo — ca din coada năpircii să ia naștere vasiliscul, iar din drojdiile viperei balaurul ! Ce monstruozitate mai e și asta ?

— De-astea se văd în lume zilnic — răspunse Satirul. Veți vedea-o pe cealaltă isprăvind-și propria necinste și începînd-o pe-a altuia. Nu mai înfruntă viciul pentru că nu mai e frunte. Îi dă aripi celeilalte care abia își ia zborul și întunecă și sorii care răsar. Cartoforul își pierde ditamai moștenirea și întemeiază casă de joc ; împarte cărți, mucărește luminările arzătoare, îi scurtează pe toți ca pe niște tonți. Comediantul ajunge șarlatan și saltimbanc ; duelgiul, maestru de scrimă ; clevetitorul, la bătrînețe, martor mincinos ; trîntorul, scutier ; pîrîtorul, profesor de duel ; infamul, carte verde¹, iar bețivanul, circiumar, apătoșîndu-le celorlalți vinul.

Dădeau roată și vedeau uimitoare hidoșenii. Le făcu silă să vadă cum o femeie făcea din doi îngeri doi demoni, vreau să zic două fetișcane îndrăcite. Și după ce le jupui, le puse să se frigă la foc mare și prinse a mînca din ele fără nici o cutremurare, înghițind imbucături zdravene.

— Ce sălbăticie neomenească ! — chibzui Andrenio. Nu vrei să-mi spui cine-i femeia aceasta, care-i întrece pînă și pe troglodiți ?

— Păi e chiar mama lor.

— Chiar aceea care le-a adus pe lume ?

— Și care acum le trimite pe cealaltă. Ea este cea care, avînd două fete atît de frumoase cum ai putut vedea tu însuși, le aruncă în focul desfrînării lor ; mănîncă din ele și-nghite bucățile cele bune.

Li se puse de-a curmezișul un alt monstru, nu mai puțin ciudat. Avea un fel de-a fi atît de nemaivăzut, o pornire atît de descumpănită, încît, dacă-l altoiau cu un

¹ Vezi *Oracolul manual*, aforismul 125.

retevei de stejar și-i rupeau coastele ori un braț, nici nu cricnea, dar dacă-l atingeau cu o trestie, fie și ușor, fără a-l vătăma cituși de puțin, se arăta atît de îndurerat, încît punea pe jăratec lumea întreagă. Veni unul și-l străpunse cu pumnalul, setos, iar el o luă drept mare cinste ; iar cînd sosi altul și-i dădu o acoladă ușoară cu spada vîrită în teacă, fără a vărsa nici o picătură de sînge, se arăta atît de rănit, încît își răsculă toate cimotoiile ca să-l răzbune. Unul îi arse un pumn atît de strașnic, încît îi umplu gura de sînge și-i mută dinții din loc, iar el nu se supără ; dar pentru că altul îi trase o palmă îmbujorîndu-i obrazul, fu cuprins de-o asemenea turbare, încît năuci o lume întreagă cu tînguirile lui. Dar ia să-i fi aruncat o pălărie ¹ ! Nu l-ar fi durut mai mult nici să-l fi poenit cu o cărămidă în cap și să-i fi împroșcat creierii. Pentru el să minți, să nu-ți ții cuvîntul, să înșeli, să spui fel de fel de neadevăruri nu erau jigniri. Dar pentru că unul îi zise : „Minți“, crezu că plesnește de furie și nu mai vru să pună nimic în gură pînă nu se răzbună.

— Ce ciudată pornire de monstru — întări Critilo —, împănată cu prostie și sminteală !

— Așa e — zise Iscusitul —, și cîi i-ar veni a crede că azi e foarte bine văzut în lume ?

— Poate printre barbari.

— Nu, ci printre curteni, printre oamenii cei mai rafinați.

— Și oare nu putem ști cine e ?

— Acesta e Duelul cel proslăvit, mai bine zis descreieratul, atît de vulgar și de criminal.

Trecură în cealaltă parte și luară aminte la monstruozi-tățile prostiei, la fel de deochete. Văzură că un cameleon ²

¹ Gest de provocare similar cu aruncarea mînușil.

² Conform credinței de pe atunci, potrivit căreia cameleonul se hrănea doar cu aer, de unde locuțiunea : *andar como el cameleon papando aire* (a o duce asemenea cameleonului mîncînd aer). Romera-Navarro, *El Crítico*n, II, 290.

nu îndrăzne să mănînce, cu gîndul să economisească, pentru ca apoi, porcul de moştenitor să-i înghiţă agoniseala ; văzură un melancolic înveninîndu-se de buna dispoziţie a celorlalţi ; mulţi care stăruiau fără stea ; omul tuturor, dar nu al lui însuşi. Se mirară de unul care o cerea de nevastă pe una ce-şi omorise bărbatul, iar el ţinea morţiş să-i fie soţamic ¹ ; un soldat, dîndu-şi duhul într-o rîpă, pe deplin împăcat la gîndul că nu risipeşte banii pe doctori şi ţircovnici ; un conducător care le încredinţa altora puterea. Unul aprindea foc de scortişoară că să coacă o ridiche, un bogat umbla cu jalba, iar un senil se îndrăgostea. Aici dădură de cel cu o sută de procese şi de un prelat care fugea de el ca să nu-i aducă la judecată mitra. Văzură unul care, după ce i se spusese să meargă să se odihnească la el acasă, rătăci drumul, ducîndu-se la groapă. Tot aici era şi acela care îşi făcea pernă din condurii Fortunei, iar alături de el, cel care voia să-şi răsădească barbă din ceafa Prilejului ² ; mai era şi cel care-şi ţinea potirnichile la vedere, dar nu le vindea. Unul se ducea la închisoare la locul altuia. Dar cel mai nesuferit dintre toţi era un om vulgar, nepoliticos. Unul se tot căznea să întindă curse vulpoilor bătrîni, iar altul să treacă de la pomană la pomanageală ; era unul care cumpăra scump ceea ce-i aparţinea, iar altul se ospăta cu linguşelile oaspeţilor săi ; cel care făcea pe bufonul la vecin, iar la el acasă pe bocitoarea ; cel care zicea că învăţătura nu e pentru principi ; cel care toate le făcea fără cusur, afară de slujba lui. Cel care murea de deştept îi lua locul celui care trăia de prost ; cel care, putînd fi soare în sfera lui, nu era nici măcar constelaţie într-una străină ; cel care-şi topea dublonii ca să facă gloanţe. Erau doi, unul care juca bine şi pierdea mereu, şi celălalt, care, neştiind nici cum îl

¹ În original : „*el queria ser el marivenido*“, calambur bazat pe zicala „*a muerto marido, amigo venido*“ („bărbatul moare, prietenul apare“).

² Vezi *Criticonul*, I, 9, p. 261.

cheamă, ciștiga. Un închipuit cu patru litere capitale¹; cel care, făcînd cunoștință cu un nechibzuit, i se încredințează cu viață cu tot; și mai cu seamă unul care, trăind în glumă, se ducea în iad de-adevăratelea.

Se minunau de toate aceste monstruoziități, și de altele pe deasupra, cînd le captivă din nou atenția un monstru care, fugind de un înger, alerga după un drac, orb și mort după el.

— Asta zic și eu prostie nemaiîntîlnită! — ziseră dinșii. Cele trecute sînt nimic.

— Acesta — zise Iscusitul — e un bărbat a cărui soție dată de Dumnezeu e înțeleaptă, nobilă, bogată, frumoasă și virtuoasă, iar el umblă nebun după alta, pe care i-a scos-o dracul în cale, după o slujnică, după o tîrfă josnică și scîrboasă, după o urîță, după o nebună nesuferită cu care-și risipește ce nu are. Pentru nevasta lui n-aduce nici măcar un strai decent, iar pentru ibovnică, rochii de gală costisitoare; ca să dea de pomană nu găsește nici un real, iar cu tîrfa îi azvirle cu miile; fiică-sa umblă goală, iar pe ibovnică o-mbracă în zarafiruri. O, monstru sălbatic, înșurat cu o frumoasă și încurcat cu o urîță! Veți mai vedea că unele vicii, cu toate că distrug onoarea, lasă neatinsă averea; altele mistuie averea și cruță sănătatea; dar destrăbălarea le vine de hac tuturor: reputație, avut, sănătate și viață.

Cot la cot stăteau alți doi monștri, pe cît de apropiați, pe-atîta de deosebiți, ca să învedereze mai bine extremele. Cel dintîi avea ochi mai strîmbi decît un sașiu, totdeauna vedea cu ochi răi: dacă-l vedea pe unul tăcînd, zicea că e prost; dacă vorbea, palavragiu; dacă se smerea, îl făcea slab de înger; dacă era cumpătat, încrezut; dacă era răbdător, laș, iar dacă era aspru, apucat; dacă era grav, îl lua drept infumurat; dacă era îndato-

¹ După Romera-Navarro, *El Criticón*, II, 292, e vorba de ASNO. în trad. ASIN.

ritor, drept ușuratic ; dacă era generos, drept risipitor ; dacă era strîns, avar ; dacă era nepărtinitor, zicea că e fățarnic ; dacă era obraznic, nelegiuit ; dacă era modest, îl lua drept bătăran ; dacă era politicos, drept nesocotit. Ce privire răutăcioasă ! Dimpotrivă, celălalt se fălea că are vedere bună, vedea totul cu ochi buni : cu asemenea exces de afecțiune, încît nerușinarea o numea purtare galantă, necinstea, bun-gust ; minciuna zicea că e spirit ; temeritatea, vitejie ; răzbunarea, punct de onoare ; lingușirea, curtenie ; clewetirea, glumă ; viclenia, iscusință ; iar șiretlicul, înțelepciune.

— Ce monstruoziți — zise Andrenio — prostesți amîndouă ! Muritorii nu cunosc niciodată decît extremele, nicicînd nu găsesc calea de mijloc a rațiunii, și-și mai zic raționali ! N-am putea ști ce monștri sînt aceștia doi ?

— Ba da — zise Iscusitul ; cea dintîi e Reaua-Intenție, care vede cu ochi răi tot ce e bun ; aceastăaltă, dimpotrivă, e Slăbiciunea, care zice mereu : „Cine mi-e prieten e om bun“. Ei sînt ochelarii lumii, nimeni nu mai privește decît prin ei. Și așa, trebuie să ții seama de cel ce laudă ori de cel ce ocărăște tot atîta cît și de cel lăudat ori ocărit.

Un altul preamonstruos, cu fața bine acoperită, se plimba făcînd zîmbre.

— Acesta — zise Andrenio — pare un monstru rușinos.

— Ba e cel al nerușinării — răspunse Satirul.

— Păi cum, o femeie fără rușine umblă acoperită, împotriva înclinării ei firești de a fi ținta privirilor ?

— S-o știi, cu cît sînt mai neobrăzate, cu atît mai mult își ascund obrazul.

— Ei, poate că din pricina sfielii !

— Ba nu, ci doar își trage vâlul peste îndatoriri. Ieri, dimpotrivă, umbla atît de decoltată, încît părea că s-ar fi descoperit și mai mult dacă ar mai fi putut : nu cunoaște decît extremele.

Venea acum un monstru foarte omenesc, făcându-le plecăciuni pînă și lacheilor, sărutînd picioarele rîndașilor ; se adresa cu înălțimea voastră și cui nu merita nici milostivire, își scotea căciula în fața tuturor, anticipînd politeturile de la o poștă ; onora le făgăduia cea mai mare afecțiune, altora li se oferea drept cea mai neînsemnată slugă.

— Ce monstru binecrescut ! — chibzuia Andrenio —, ce omenos ! Pînă azi n-am mai văzut monstru umil.

— Grozav mai pricepi ! — zise Satirul. Nu se află altul mai trufaș. Oare nu vezi că de ce se apleacă mai mult, vrea să urce mai sus ? Ca să le poată porunci stăpînilor, se umilește în fața slugilor. Reverențele pînă la pămînt pe care le face nu sint decît săriturile repetate ale unei mingi ce se izbește de pămînt ca să poată sări în văzduhul vanității sale.

La sfîrșit, dacă prostiile au un sfîrșit, apăru cu adevărat cea mai ciudată figură, un monstru decan prin decenii. Își arăta capul pleșuv de tot, fără părul unor înalte gînduri, nici negru prin profunzime, nici alb prin cumînțenie, fără un fir de substanță ; umbla de colo pînă colo, fără nici o temeinicie. Ochii, odinioară limpezi și pătrunzători, acum atît de slabi și de urduroși, încît nu vedeau nici ce era de mai mare însemnătate, iar de la depărtare, puțin ori nimic, ca să preîntîmpine relele ; urechile, cîndva foarte ascuțite, atît de surde și de astupate, încît nu deslușeau glasul firav al săracului, ci numai pe cel al bogătaşului, pe cel al puternicului, care vorbesc tare ; gura, pustiiată, căci nu numai că nu striga cu tăria trebuincioasă, dar nu cuteza nici să vorbească, iar dacă totuși da, numai printre dinții pe care nu-i avea ; mîinile, înainte vreme mari dregătoare și făuritoare de lucruri de seamă, erau zgîrcite, la fiecare deget o scoabă care se înfigea în orice și nu dădea drumul la nimic ; picioarele umile și plebee, atît de gutoase și de scălimbe, încît nu izbuteau să facă un pas. Așa încît în toată făptura

lui nu era nimic bun și nici un mădular sănătos. El se tînguia și toți se jeluiau, dar nimeni nu-i plîngea de milă, nimeni nu se îndemna să caute un leac. Îl urmau alți trei, disputîndu-și tirania universală asupra muritorilor. Cel dintîi avea fața de venin dulce și era stîncă de fildeș, moarte frumoasă, prăbușire rivnită, amăgire plăcută, femeie prefăcută și sirenă adevărată, nebună, proastă, sfruntată, crudă, trufașă și înșelătoare ; cerea, porunca, era încrezută, silnicea, tiraniza și își împlinea cele mai capricioase extravagante.

— Ce poate exista oare pe lume — zicea — care să nu-mi fie menit mie ? Toate cîte sînt se supun pînă la urmă placului meu : dacă se fură, e pentru mine ; dacă se ucide, pentru mine ; dacă se vorbește, e despre mine ; dacă se dorește ceva, eu sînt cea dorită ; dacă se trăiește, se trăiește cu mine ; astfel încît toate monstruozițiile cîte sînt pe lume...

— Asta n-o admit — zise chiar lumea — pe cît de arătoasă pe-atît de vană, bogată dar proastă, mîndră dar ticăloasă. Tot ce există și înflorește, totul e pentru mine, totul slujește podoabei și preamăririi mele : dacă neguțătorul fură, o face ca să trăiască în lume ; dacă nobilul se îndatorează, este că să-și facă datoria față de lume ; dacă femeia se gătește, o face ca să apară în lume. Toate viciile dau cîte un răgaz : lacomului i se apleacă, necinstitul se necăjește, băutorul doarme, crudul ostenește, dar trufia lumii nu zice niciodată „Destul“, ci mereu nebunie și iar nebunie. Și nu care cumva să mă supărați, că dau totul dracului.

— Iată-mă-s — zise acesta, luînd totul —, nu e lucru care să nu fie al meu, de multe ori ce mi-a fost dat. Cînd se supără, bărbatul zice numaidecît : „Muiere a lui Belzebut !“, iar ea răspunde : „omul dracului !“ „Lua-te-ar Satana !“ îi zice mama fiului. Și stăpînul : „Căzni-te-ar o mie de draci !“ ; „Căzni-l-ar pe el !“, răspunde sluj-

torul. Și sînt și oameni atît de monstruoși încît zic : „Lua-m-ar o legiune de demoni !“ Așa că nu-i nimic pe lume nedat mie de către ea, ba chiar dat de mai multe ori. Și tu însăși, o, Lume, poți oare tăgădui că nu ești a mea în întregime ?

— Eu ? Cum asta ?

— Blestemată fii, nu ți-e un pic rușine !

— Tocmai de-asta — i-o întoarce lumea —, deoa-rece cui nu-i e rușine toată lumea e a lui.

Își supuseră pricina îndîrjită monstrului încoronat, prințului obștescului Babilon. Acesta, după ce le ascultă sfada, le spuse :

— Ei, isprăviți, nu vă mai faceți sînge rău. Veniți, să huzurim, să punem stăpînire pe viață, să ne bucurăm de plăcerile ei, de parfumuri și de iruri scumpe, de os-pețe și de bucate, de trupestile desfătări. Luați seama că ni se trece floarea vîrstei ; să ne petrecem vîrsta în floare, să mîncăm și să bem, că miine avem să murim. Să mergem din pajiște-n pajiște, ca să ne scoatem la pascut poftete. Vreau să vă împart jurisdicțiile și vasalii, spre a nu vă mai căuta pricină în fiecare zi. Tu, Trup, îi vei duce după tine pe toți slăbănogii, trîndavii, îmbui-bații și necumpătații ; ai să domnești peste frumusețe, lene și vin ; ai să fii stăpînul voinței. Iar tu, o, Lume, îi vei tîrî pe toți trufașii, ambițioșii, bogații și potențații ; vei domni peste închipuire. Dar tu, Demone, vei fi re-gele mincinoșilor, al celor ce se cred înțelepți ; tot ju-dețul minții va fi al tău. Să vedem acum prin ce păcă-tuiesc acești doi pelerini ai vieții — zise el, arătînd către Critilo și Andrenio —, ca să plătească tribut monstro-zității, căci nu-i dobitoc fără pată, nici om fără vină.

Felul în care îi supuseră cercetării va rămîne pentru critica următoare.

CRITICA a 10-a

Virtelia fermecată

Acel antipod al cerului, rotund, rotindu-se pururi, cușcă de fiare, palat în văzduh, bîrlog al nedreptății, casă de rea-credință¹ în toate, copil atins de bătrînețe, Lumea își pierdu într-atîta lumina neprihanei, iar sălășluitorii ei lumești căzură într-o asemenea sminteală nerușinată, încît, prin edicte publice, cutezară să interzică orice virtute, și aceasta sub aspre pedeapse : nimeni să nu mai spună adevăruri dacă nu vrea să fie luat drept nebun ; nimeni să nu mai fie curtenitor, sub pedeapsa înjosirii ; nimeni să nu mai studieze și să nu mai învețe, pentru că i s-ar da numele de stoicul sau filozoful ; nimeni să nu mai fie modest, sub pedeapsa de a fi socotit drept prost. Și la fel cu toate celelalte virtuți. Viciilor, dimpotrivă, le dădură cîmp liber și pașaport general pentru toată viața. De-a lungul și de-a latul pămîntului fu trimbițată nelegiuirea aceasta nemaiîntîlnită, fiind la fel de bine primită azi pe cît de săvîrșită ieri, făcîndu-se mare tărăboi. Dar — o lucru ciudat și de necrezut —,

¹ În original : *casa a toda malicia*, la Madrid, case construite anume cu o singură încăpere și bucătărie pentru a scăpa de obligația de încartiruire ; unica odaie era împărțită apoi cu paravane.

tocmai cînd se dădea ca sigur că toate virtuțile aveau să-și facă vădită într-un chip nemaipomenit mîhnirea, toate se petrecură în realitate cu totul pe dos, anume că primiră vestea cu neobișnuite aplauze, firitisindu-se una pe alta și arătîndu-se nespuse de bucuroase. Viciile, dimpotrivă, mergeau cu capul plecat și rușinate, fără a-și putea ascunde tristețea.

Uimit de asemenea efecte negîndite, un înțelept își împărtăși Înțelepciunii, stăpîna sa, observația, iar ea :

— Să nu te mire — îi zise — mulțumirea noastră deosebită, deoarece nu numai că nelegiuirea aceasta vulgară e departe de a ne aduce vreun prejudiciu, ci o socotim cu toții ca fiindu-ne de folos. N-a fost jignire, ci hatîr, și nu se putea să ni se fi făcut un mai mare bine. Viciile, da, au fost puse la pămînt de data asta, au de ce să se ascundă și astfel întristarea le e pe deplin întemeiată. A sosit ziua în care să pătrundem și noi peste tot și să punem stăpînire pe lume.

— Dar pe ce-ți bizui spusele ? — zise Curiosul.

— Am să-ți spun. Pentru că muritorii au o atare fire, simt o atît de ciudată pornire către ceea ce e oprit, încît, interzicîndu-le un lucru, tocmai de-aceea sînt ahtiați după el și mor să-l dobîndească. Nu e nevoie de nimic altceva ca să faci căutat un lucru decît să-l interzici. Și e atît de sigur, încît cea mai mare hidoșenie oprită e mai rîvnită decît cea mai mare frumusețe îngăduită. Vezi vedea că, interzicînd postul, au să se lase să moară de foame pînă și Epicur și Heliogabal în persoană. Dacă se interzice sfiala, Venus are să părăsească Ciprul și are să intre în rîndul vestalelor. Curaj, s-a zis cu înșelăciunile, cu cîrdășiile mirșave, cu faptele ticăloase, cu samavolnicile, înhătările și trădările ; au să se închidă teatrele și casele de joc, va fi numai virtute, se vor întoarce bunele vremuri vechi și bărbații pe potrivea lor, femeile vor fi cu adevărat căsătorite cu soții lor, iar domnișoarele vor fi într-adevăr de onoare ; vasalii își vor asculta re-

gii, iar aceştia vor avea autoritate ; nu se va mai minţi la curte şi nici nu se va mai cleveti la ţară ; împăcată este porunca cea de-a şasea că *aşa se-ascultă* cuvîntul ei de tot omul. Mare fericire ni se făgăduieşte : veacul acesta cu adevărat de aur va fi.

Cît adevăr e într-acestea, Critilo şi Andrenio aveau s-o vadă curînd pe propria lor piele, căci, după ce se furişară de lingă cei trei rivali ai libertăţii lor, în vreme ce aceia se sfădeau înde ei, urcau acum pieptiş către palatul fermecat al Virteliei. Văzură că drumul acela aspru, despre care li se spusese că e atît de singuratic, era tic-sit de persoane, ce alergau care mai de care în căutarea ei. Veneau inşi de toate stările, sexele, vîrstele, naţiile şi firile, bărbaţi şi femei ; nu mai vorbesc de săraci, dar şi bogaţii, pînă şi magnaţii, fapt care-i minună mult. Primul cu care se întîlniră spre marele lor noroc fu un bărbat miraculos, deoarece avea însuşirea că răspîndea lumină din sine ori de cîte ori voia şi oricînd era nevoie, mai cu seamă în mijlocul celor mai dese tenebre. Aidoma acelor minunaţi peşti din mare şi viermi ai pămîntului, căroro variata natură le-a hărăzit darul luminii, pe care o ţin ascunsă în măruntaie cînd nu le face trebuinţă, dar o dată sosit prilejul, o aprind şi-o răspîndesc în afară, aşa şi personajul acesta miraculos poseda o anumită lumină lăuntrică, dar măreţ al cerului, pitită în cele mai intime cute ale creierului şi, ori de cîte ori avea nevoie de ea, o scotea pe ochi şi pe gură, izvor peren de lumină limpezitoare. Aşadar, bărbatul acesta ilustru, emanînd raze de inteligenţă, începu a-i călăuzi întru deplina fericire pe drumul adevărat. Urcuşul era tare bolovănos, pe lingă greutatea începutului. Andrenio dădu semne de osteneală şi prinse a se descuraja, găsindu-şi de îndată numeroşi tovarăşi. Ceru să lase pe altă dată călătoria pornită.

— Asta nici gînd — zise bărbatul luminos —, căci dacă acuma, în floarea vîrstei, nu te încumeți, cu atît mai puțin vei fi în stare pe urmă.

— Ei ! — replica un tînăr —, noi abia am venit pe lume și abia începem s-o gustăm. Să-i dăm vîrstei ce-i al ei ; rămîne vreme și pentru virtute.

Un bătrîn chibzuia, dimpotrivă :

— O, de-aș fi apucat-o pe coasta pieptișă de acum cu puterile tinereții, cu cît curaj aș străbate-o, cu cît avînt aș urca-o ! Aproape că nu mă mai pot mișca, nu mai am putere pentru nimic bun ; nici vorbă să mai postesc sau să fac penitență ; cu chiu cu vai am să trăiesc cu atîtea beteșuguri ; vechile nu mai sînt de mine.

Nobilul zicea :

— Eu sînt prea delicat, sînt crescut în îndestulare. Eu să postesc ? Păi miîne m-ar și duce la groapă. Nu sufăr nici cusăturile pînzei de Cambrai, ce m-aș face cu tîrsîna ?

Săracul, dimpotrivă, zicea :

— Postește bine cine mănîncă prost ; trebuie să mă fac luntre, și punte ca să mă țiiu în viață pe mine și familia mea. Bogătașul mănîncă după pofta inimii ; așa că el să postească, să facă pomeni și fapte bune.

Și astfel toți aruncau povara virtuții în spinarea celorlalți, pîrîndu-li-se lucru foarte lesnicios, și chiar o datorie, la vecin însă. Dar călăuzul sclipitor :

— Nimeni să nu mă scutească — zicea —, căci nu sînt mai multe drumuri. O, ce zi bună ne așteaptă !

Și arunca o rază de lumină, cu care-i însuflețea simțitor.

Groznicile fiare sălășluitoare în munte începură să sune atacul. Le auzeau răgînd, turbau și murmurau, iar de după fiecare tufiș le sărea cîte una în cale să-i prade, căci binele are mulți vrăjmași : chiar și părinții, și frații, și prietenii, și rudele, toți sînt potrivnici ai virtuții, iar servitorii, cei mai mari.

— Termină, că ești nebun — ziceau prietenii. Mai lasă rugile, liturghiile și mătăniile ; hai la plimbare, la teatru.

— Dacă nu-ți răzbuni insulta asta — zicea o rudă — nu te mai socotim de-un sînge cu noi. Îți ofensezi neamul. Vai, cum fugi de împlinirea datoriilor !

— Nu posti — îi spunea fiicei sale mama, — că ești palidă ; ai să cazi moartă, ia seama.

Așa încît toți cîți există sînt vrăjmașii declarați ai virtuții.

Din partea opusă le ieși în drum acel leu atît de înspăimîntător pentru lași. Andrenio se simțea cuprins de frică, dar Lucindo¹ îi strigă să ia în mînă spada de foc, iar fiara, în clipa cînd văzu scăpărările luminii pe oțeluri, o rupse la fugă, deoarece uneori crezi că ai să dai de un leu și găsești un fagure de miere².

— Ce iute a dat îndărăt ! — chibzuia Critilo.

— Acestea sînt un soi de fiare — răspunse Lucindo — care, o dată descoperite, își pierd curajul ; o dată cunoscut, fug. „Asta înseamnă să fii persoană“, zice unul și nu e decît să fii un dobitoc ; iată prețuirea și pricopsirea, și nu e decît pierzania, pentru că de cele mai dese ori, vîntul deșertăciunii intră prin crăpăturile prin care ar fi trebuit să iasă.

Ajunseră la o strungă dintre cele mai anevoioase, unde cu toții simțiră mare scîrbă. Pe Andrenio îl copleși groaza și-i propuse lui Lucindo :

— N-ar putea oare trece altcineva în locul meu piedica aceasta ?

— Nu ești tu primul care spui una ca asta. O, cîți răi nu vin la cei buni și le spun să se roage Domnului

¹ Numit pînă aici „bărbatul luminos“ ; sp. *luz* = lumină.

² Aluzie la împlinirea lui Samson, personaj biblic, care omoară cu mîinile goale un leu, în cadavrul căruia, după cîteva zile, găsește un roi de albine și miere.

pentru ei, pe cînd ei se roagă la diavol ; le cer să postească pentru ei, pe cînd ei se îmbuibă și se îmbată ; să se biciuiască și să doarmă pe o scîndură, pe cînd ei se răsucesc pe-o parte și pe alta în mlaștina desfătărilor lor. Ce bine i-a răspuns unuia dintre aceștia acel modern apostol al Andaluziei¹ : „Seniore, dacă eu mă rog și postesc pentru domnia-ta, tot eu mă voi duce și în rai în locul domniei-tale“.

Cum Andrenio zăbovea, Critilo trecu înainte și, luîndu-și avînt mare, sări cu bine. Se întoarse către el și-i zise :

— Ei, hotărăște-te odată, căci pe drumul larg și coborîtor al viciului se întîlnesc greutăți și mai mari.

— Mai încape îndoială ? — răspunse Lucindo. Și de nu, ia spuneți-mi, dacă virtutea le-ar impune asprimile nesuferite ale viciului, ce-ar zice oare pămîntenii, cum s-ar mai văita ? Ce lucru mai aspru decît să-i interzici avarului înseși bunurile sale, poruncindu-i să nu mănînce, să nu bea, să nu se îmbrace și să nu se bucure de-o avere agonisită cu atîta sudoare ? Ce-ar zice pămînteanul dacă legea lui Dumnezeu i-ar impune așa ceva ? Oare ce, dacă pe necinstit l-ar sili să stea afară, în ger, o întreagă noapte de iarnă, pîndit din toate părțile de primejdii, doar ca să audă patru prostii care pentru el sînt hatîruri, cînd ar fi putut să se odihnească liniștit în patul său ? Dar dacă pe ambițios l-ar osîndi să nu stea locului și să nu se odihnească o clipă, și să n-aibă nici un ceas al lui ? Sau, pe răzbunător, să umble tot timpul împovărat de fier și teamă ? Oare ce-ar zice pămîntenii de toate acestea ? Cum s-ar mai văicări ! Acum însă, pentru că le sînt impuse toanele lor, ascultă fără să cricnească.

¹ Juan de Avila (1500—1569), autorul unui *Epistolario* espiritual. Răspunsul din text i l-a dat contelui de Oropesa.

— Ei, Andrenio, curaj ! — zicea Critilo —, și ține seama că ziua cea mai grea de pe drumul virtuții e ca o zi de primăvară pe lângă cele caniculare ale viciului.

Îi dădură mâna și astfel putu învinge greutatea.

De două ori sălbatic, îi atacă un tigru după fire și după nestăpînire, dar singurul leac fu să nu se tulbure și să nu se neliniștească, ci să-l aștepte cu blindețe ; la mare minie, mare calm, iar la furie, răbdare. Critilo căută să-și scoată la lumină scutul de cristal, oglindă fidelă a înfățișării, și de îndată ce fiara se zări în el atît de hidos pocită, o rupse la fugă înfricoșată de sine și adînc rușinată de prosteasca-i nesăbuintă. Cea mai neîntrecută apărare de șerpi, care erau numeroși, de balauri, vipere și vasilisci, se dovedi retragerea și evitarea prilejurilor. Pe lupii lacomi izbutiră să-i alunge cu bice de penitență zilnică. Împotriva focurilor și loviturilor oricăror arme ofensive, se folosiră de celebra pavază năzdrăvană, plămădită dintr-un aluat regesc, cu cît mai moale, cu atît mai tare, făurită sub înriurire cerească, oricum de nepătruns, și care, fără îndoială, era din aluatul răbdării.

Sosiră în sfîrșit pe culmea muntelui anevoios, atît de înalt, încît li se păru că se află în însăși tinda cerului, în vecinătatea stelelor. Jinduitul palat al Virteliei se lăsă privit în voie, tronînd în mijlocul acelei sublime cununi, teatru glorios de fericiri prodigioase. Dar cînd ne-am fi așteptat ca pelerinii noștri recunoscători să-l salute cu necurmăte aplauze și să-l venereze cu simțiri pline de uimire, ei, dimpotrivă, se pomeniră că amuțesc, copleșiți de-o negîndită tristețe, născută dintr-o ciudată surprindere. Și anume, fără nici o îndoială, că, după ce și-l închipuiseră durat din jaspuri prețioase bătute cu rubine și smaragde, scăpărînd răsfrîngerii și scînteind fulgere, cu porțile de safir țintuite cu stele, văzură că-i alcătuit din niște pietre șterse și sure, cîtuși de puțin arătoase, ba mai degrabă foarte melancolice.

— Ce lucru și ce lacră ! — chibzui Andrenio. Oare pentru ea am nădușit și ne-am frînt oasele ? Ce tristă înfățișare ! Ce-o fi înăuntru ? Cu cît era mai frumoasă pe dinafară cea a monștrilor ! Am fost amăgiți.

Iar Lucindo, suspinînd :

— Aflați — le zise —, că muritorii vor pentru cer tot ce e mai rău pe pămînt : închină virtuții cea mai muncită treime a vieții, bătrînețea betegită, minăstirii fata urită, bisericii fiul cel slut, pentru pomană păstrează banul cel rău, pentru zeciuială agurida, iar apoi ar vrea tot ce e mai bun din împărăția cerurilor. Pe deasupra, voi mai și judecați fructul după coajă. Aici totul se petrece în răspărul lumii : dacă pe dinafară e urîtenia, pe dinăuntru frumusețea ; sărăcia în exterior, bogăția în interior ; departe tristețea, în centru veselia, căci asta înseamnă să pătrunzi întru bucuria Domnului. Pietrele acestea atît de triste vederii sînt năsternate pentru experiență, deoarece toate sînt padzerhuri¹, spaima otrăvurilor ; iar palatul în întregime e alcătuit din cataplasme de șofran și din antidoturi, drept care nu-l pot păgubi nici șerpii, nici balaurii de care e asediat din toate părțile.

Porțile îi erau larg deschise ziua și noaptea, cu toate că acolo nu înnoptează niciodată, îngăduind tuturor intrarea în cer. Erau însă vegheate de doi uriași pocîți, nămetenii ale trufiei, arborînd pe fiecare umăr cîte o ghioagă tare ferecată și cu ghinturi dese ca părul ca să poată răspunde în răspăr. Amenințau pe oricine încerca să intre, trăsînd cu fiecă lovitură o moarte. Văzîndu-i, Andrenio zise :

— Toate greutățile trecute au fost pitice pe lîngă aceasta. Destul să spunem că pînă acum ne-am luptat cu jivine cu poște animalice, aceștia sînt însă oameni cu adevărat.

¹ Vezi mai sus, *Criticonul*, I, 13, p. 78.

— Aşa e — zise Lucindo —, acum e vorba de o luptă între persoane. Aflaţi că atunci cînd toate sînt pe punctul de a fi învinse, vin să le împrăspăteze rîndurile aceşti monştri ai înaltei trufii, atît de plini de îngîmfare, încît fac să piară toate triumfurile vieţii. Dar nu trebuie să ne punem la îndoială biruinţa, se găsesc stratageme care să le vină de hac şi lor. Luaţi seama că asupra celor mai mari uriaşi triumfă piticii, iar asupra celor mari, cei mici, cei şi mai mici şi chiar cei mici de tot. Chipul de a te război cu ei e cu totul pe dos decît se crede. Aici nu e de nici un folos să dai din pînteni şi să-ţi dai aere de voinic ; nu trebuie să faci pe bărbatul viteaz, ci să te umileşti şi să te ghemuieşti, iar cînd ei vor fi ameninţînd cu mai multă aroganţă cerul, atunci noi, prefăcuţi în viermi şi făcuţi una cu pămîntul, avem să intrăm printre picioarele lor, căci aşa au intrat cele mai mari căpetenii.

Făcură acestea în chip atît de norocit, că fără a şti cum şi pe unde, fără a fi fost văzuţi ori auziţi, se pomeniră înăuntrul palatului fermecat şi cu adevăriri de cer. Nici nu intrară bine (vreau să zic binecuvîtaţi), că-şi simţiră toate simţurile poprite de preafrumoase îndeletniciri într-un extaz de desfătare, întărindu-le inimile şi înălţîndu-le spiritele. Îi asaltă întîi o atît de suavă maree, răspîndind revărsări de mireasmă, încît păru că s-au despicat firidele primăverii, iatacurile Florei, ori că s-a făcut o spărtură în paradis. Se auzi o armonie nespus de dulce, împletită din voci şi instrumente, în stare s-o amuţească pe cea a sferelor vreme de-o jumătate de ceas. Dar, o, lucru ciudat, nu se vedea cine dădea glas melodiei, nici cine o înstruna ; nimeni nu le ieşea în cale, pe nimeni nu vedeau.

— Palatul acesta pare într-adevăr fermecat — zise Critilo. Fără îndoială, aici sînt numai duhuri, trupuri nu se arată. Oare unde să fie regina celestă ?

— Pesemne — zicea Andrenio — că ne va fi îngăduit să dăm ochi cu vreuna dintre numeroasele ei fecioare preafrumoase. Unde ești, o, Dreptate ? — strigă el.

Și pe loc îi răspunse Ecoul¹ profetic dinspre o stîncă de flori :

- În casa altuia.
- Și Adevărul ?
- Printre copii.
- Castitatea ?
- Pe fugă.
- Înțelepciunea ?
- Pe jumătate, și nici...
- Prevederea ?
- Înainte.
- Căința ?
- După.
- Curtenia ?
- În reputație.
- Și Reputația ?
- La cine o dă.
- Fidelitatea ?
- În inima unui rege².
- Prietenia ?
- Nu între cei plecați.
- Sfatul bun ?
- La bătrîni.
- Curajul ?
- La bărbați.
- Norocul ?
- La urîte.

¹ În cele ce urmează, răspunsurile Ecoului aduc fragmente de proverbe sau adagii, al căror tîlc e ușor de înțeles, nemaifiind nevoie să le comentăm pe toate.

² Se zice că Francisc I ar fi spus că dacă fidelitatea s-ar pierde, ea ar trebui căutată în inima unui rege (Romera-Navarro, *El Crítico*n, II, 308, trimite la Lodovico Guicciardini, *Hore de recreatione*, Veneția, 1583, pp. 190—191).

- Tăcerea ?
- Împreună cu tăcem și noi ¹.
- Și Darul ?
- Din Dar.
- Bunăstarea ?
- În bunele vremuri de demult.
- Învățarea de minte ?
- În mintea altuia.
- Sărăcia ?
- Pe la uși.
- Renumele ?
- Doarme pe-o ureche.
- Îndrăzneala ?
- În Noroc.
- Sănătatea ?
- În Cumpătare.
- Speranța ?
- Totdeauna.
- Postul ?
- La cine n-are ce mânca ².
- Cumințenia ?
- Ghicind.
- Dezamăgirea ?
- Tîrziu.
- Rușinea ?
- O dată pierdută, pune-i cruce.
- Și orice Virtute ?
- La mijloc.
- Vasăzică — declară Lucindo —, trebuie să ne îndreptăm către centru, iar nu să dăm tîrcoale ca necredincioșii.

¹ În sensul complicității : „tăci ca să tăcem și noi“.

² Cf. proverbul românesc : „Postește robul lui Dumnezeu că n-are ce mânca“ (*Apa trece, pietrele rămîn*, B.P.T., 1966, proverbul nr. 6299).

Avu dreptate, pentru că în mijlocul aceluia palat al desăvîrșirilor, într-o sală măreață, pe un tron august, descoperiră, spre marele lor noroc, o regină divină, cu mult mai frumoasă și mai plăcută decît tot ce fuseseră în stare să-și închipuie, lăsînd cu mult în urmă icoana de mai-nainte : căci dacă oriunde și totdeauna a arătat bine, cum să fi arătat oare la timpul și în centrul ei ? Zîmbea tuturor, chiar și celor mai înverșunați dușmani ai săi ; privea cu ochi buni, chiar dumnezeiești ; auzea bine și vorbea și mai bine ; și cu toate că era mereu cu surîsul pe buze, nu-și arăta niciodată dinții ; rostea cu buze de cîrmiz' cuvinte de mătase¹ ; niciodată n-a fost auzită răstindu-se. Aveam miini frumoase, ba chiar de regină după generozitate, și oriunde le punea, totul ieșea desăvîrșit. Statură subțire și foarte dreaptă, iar întreaga-i înfățișare dumnezeiește de omenească și omenește de dumnezeiască. Straiele sărbătorești îi erau pe potrivă frumuseții, și era toată o sărbătoare : purta blănuri de hermină, culoarea ei fiind neprihănirea. Își împletea în păr cu panglică de stele tot atîtea raze ale aurorei. În sfîrșit, era un cer de frumuseți, portret leit al frumuseții Tatălui ei ceresc, copiindu-i multele desăvîrșiri.

Acum acorda audiență celor mulți care-i frecventau stranele de cînd fusese scoasă în afara legii. Printre alții, veni un tată să o ceară pentru fiul lui, care era foarte vicios, dar ea îi răspunse să înceapă cu sine și să-i fie arhetip pilduitor. O mamă veni în căutarea cîstei pentru o fiică, și ea îi povesti pățaniile șerpoaicei mame cu șerpișoara, odrasla ei² : și anume că, văzînd-o cum merge de strîmbă, o dojeni și-i porunci să umble dreaptă ; „Mamă dragă — răspunse ea — arată-mi dumneata cum să fac, să văd cum umbli“. Se încercă și, văzînd că merge

¹ Vezi *Oracolul manual* aforismul 267

² Cf. Esop, *Fabule*, 151 : *Racul și mamă-sa* (ed. cit., p. 70—71).

mult mai strîmbă : „Într-adevăr, mamă — îi zise ea —, m-oi fi sucind eu, dar știu că dumneata te răsucești de-a binelea“. O față bisericească ceru virtutea curajului și, în același timp, un vicerege pe cea a evlaviei, cu mare dorință să se roage. Le răspunse amîndurora să-și dobindească fiecare virtutea potrivită stării lor :

— Mîndrească-se judecătorul că e împărțitor de dreptate, iar clericul că spune rugăciuni, principele că e cîrmuitor, țăranul că muncește, tatăl de familie că poartă de grijă casei lui, preotul cu pomana și veghea : fiecare să se desăvîrșească în virtutea potrivită stării sale.

— Dacă așa stau lucrurile — zise o femeie căsătorită —, mie Țuneia îmi e de ajuns cîntea conjugală ; nu trebuie să-mi bat capul cu alte virtuți.

— Asta nu — zise Virtelia —, nu e de ajuns doar ea, pentru că ai deveni nesuferit de încrezută, și cu atît mai mult acum. Degeaba e cineva milostiv, dacă nu e și cast ; zadarnic e învățat altul, dacă-i disprețuiește pe toți ; degeaba e acela mare jurist, dacă dă prilej de mită ; degeaba e celălalt mare soldat, dacă e nelegiuît : virtuțile sînt foarte îngemănate și e nevoie să meargă strîns legate una de alta.

Sosi o nobilă doamnă, toată nazuri și ifose, și zise că și ea vrea să ajungă în cer, dar numai pe drumul doamnelor. Cei de față se mirară nespus, iar Virtelia o întrebă :

— Ce drum e acesta, că pînă azi n-am avut știre despre el ?

— Bine, dar nu e limpede — răspunse ea —, că o femeie delicată ca mine trebuie să meargă pe cel al desfătărilor, în blănuri de jder și catifele, iar nu postind și făcînd penitență ?

— Frumos, zău ! — exclamă regina integrității. Ți se va împlini dorința, o, regina mea, ca și principelui care intră acum.

Era un potentat care, foarte grav, luînd loc, zise că el ar vrea virtuțile, dar nu pe cele obișnuite ale oameni-

lor de rînd și ale plebeilor, ci unele de soi foarte nobil, o virtute aleasă ; nici chiar numele sfinților cunoscuți nu le voia, ca Ioan și Petru, pentru că prea sînt de rînd, ci unele atît de extravagante, încît să nu se găsească în nici un calendar.

— Mare lucru — zicea el — numele de Gastón, ce frumos sună Parafán ! Darmite Claquin, Nuño, Sancho și Suero !

Cerea o teologie extravagantă. Virtelia îl întrebă dacă vrea să meargă în cerul celorlalți. Stătu să chibzuiască și răspunse că dacă nu mai este altul, bucuros.

— Dar bine, seniore, nu e altă scară într-acolo decît scara celor zece porunci. Pe ele trebuie să urci, pentru că eu una n-am găsit pînă acum un drum pentru bogați și altul pentru săraci, unul pentru doamne și altul pentru slujnice : legea e una și e un singur Dumnezeu pentru toți.

Un Epicur modern, mare iubitor al buneii lui stări, îi întoarse vorba, zicînd :

— Afară de penitență, tot ce vrei ; la rugăciuni nu mă pricep ; să postesc, nu-mi dă voie sănătatea. Vezi ce faci, pentru că eu musai merg în cer.

— Pare-mi-se — răspunse Virtelia — că domnia-ta vrei să intri încălțat și îmbrăcat, lucru peste putință.

El o ținea înainte că da, că a început să se practice o virtute foarte lesnicioasă și lesne de îndurat și care i se părea chiar că e cea mai potrivită cu legea Domnului. Virtelia îl întrebă pe ce se întemeiază. Iar el :

— Pentru că în felul acesta se împlinește cuvînt cu cuvînt cele spuse în „precum în cer și pre pămînt“ ; deoarece acolo nu se țin posturi, nu există bici de penitență, nici tîrsînă, nu se pomenește de cazne, așa că eu unul aș vrea să trăiesc ca un preafericit.

Se supără foarte Virtelia auzind acestea și-i spuse cu alean :

— O, semiereticule, o, răstălmăcitorule ! Ai vrea două ceruri, nu-i așa ? Nu se obișnuiește un asemenea lucru ; ia seama la tine, că toți aceștia care pretind două ceruri au de obicei două iaduri.

— Eu — zise unul — viu în căutarea tăcerii bune.

Riseră toți de una ca asta, zicînd :

— Dar ce tăcere e rea ?

— O, cum să nu — răspunse Virtelia —, și încă nespuse de dăunătoare : judecătorul face să tacă dreptatea, tace tatăl și nu-și aduce pe drumul cel bun fiul rătăcit, tace predicatorul și nu vestește viciile, tace duhovnicul și nu apasă asupra gravității vinei, tace păcătosul și nu se spovedește, nici nu se îndreaptă, tace datornicul și tăgăduiește datoria, tace martorul și nu se poate cerceta delictul ; tac unii și alții și se tănuiesc relele. Așa încît dacă bunei tăceri i se zice sfîntă, celei rele zică-i-se diavolească !

— Tare mă mir — zise Critilo — că nu vine nimeni după milostenie. Ce s-o fi întimplînd cu generozitatea ?

— Adevărul e că toți găsesc scuze că nu fac pomeni : meșteșugarul, că nu e plătit, plugarul, că nu culege, cavalerul, că e îndatorat ; principele, că nu există mai mare sărac ca el ; clericul, că adevărații săraci sînt rudele. O, amăgitoare scuză ! — chibzuia Virtelia. Dați săracului măcar ce e vechi, ce nu vă mai poate fi de folos : nici asta, căci lăcomia a devenit reformatoare himerică, iar pălăria purtată care ar fi trebuit să fie dată săracului își convinge stăpînul s-o păstreze pentru încrețirea umerilor, mantia roasă pentru căptușeli, mantila învechită pentru slujnică, așa încît nu mai lasă nimic pentru sărac.

Sosiră unii răi pînă-n măduva oaselor și cerură o culme de virtute. Toți îi socotiră proști, zicîndu-le să

înceapă cu ceva ușor, urcînd din virtute în virtute.
Dar ea :

— Ei, lăsați-i să năzuiască acum la multe țeluri mai înalte, că o să coboare destul mai tîrziu. Și aflați că eu obișnuiesc să-mi fac admiratorii cei mai înflăcărați din dușmanii cei mai înverșunați.

Veni în căutarea Virtuții o femeie cu mai mulți ani decît păr în cap, cu mai puțini dinți și mai multe zbîrcituri.

— Așa tîrziu ! — exclamă Andrenio. Aș jura că toate cele de teapa ei vin mai degrabă pentru că le dă lumea afară decît pentru că ar căuta cerul...

— Las-o — zise Virtelia —, și să-i recunoaștem meritul că nu a deschis școală de stricăciune cu catedră de putreziciune. Spun însă ca să se știe că, oricît de bătrîni ar fi, aici n-au ce căuta cartoforul, nici ambițiosul, nici zgircitul, nici bețivul : sînt vite năimite viciului, care toate cad moarte pe drumul ticăloșiei lor.

Tocmai dimpotrivă i se întîmplă unuia care veni în căutarea Castității, scîrbit de destrăbălare, mare major-don al Venerei, idolatru al băiețelului ei. Ceru să fie primit în breasla înfrînării, dar nu i se dădu ascultare, oricît de înverșunat era împotriva luxuriei, scuipînd și îngreșîndu-se de necurătenia ei. Și cu toate că mulți din cei de față interveniră în favoarea lui :

— Nu voi face una ca asta — zise Onestitatea. Nu trebuie să te încrezi în oameni ca ei ; lesne postești după ce te-ai ghiftuit. Ascultați-mă pe mine, nerușinații aceștia sînt aidoma civetelor, care, de cum li se umple la loc săculețul cu mosc, își fac iarăși de cap.

Veneau unii care arătau de parcă s-ar fi și aflat în cer, de-atîta privit către el.

— Aceștia da — zise Andrenio —, cu trupul sînt pe pămînt și cu duhul în cer.

— O, cum te înșeli ! — zise Iscusița, mare ministră a Virteliei. Ia aminte că sînt unii care cu cît cată mai

mult spre cer, cu atît sînt mai legați de pămînt. Cel dinții de acolo e un negustor care are o mare cîțime de griu de vinzare și face farmece de alungat norii în ochii dușmanilor săi ; celălalt dimpotrivă e un plugar hidropic de ploaie, care niciodată nu s-a săturat de apă și acuma caută să atragă norii negri ; acesta de aici e un blasfemiator care nu-și aduce aminte niciodată de cer decît ca să-l hulească ; acela cere răzbunare, iar celălalt e un vagabond, un huhurez de beznă, care-și dorește noaptea cea mai întunecoasă pentru ticăloșiile sale.

Unul întrebă dacă nu vor să-i închirieze niște virtuți, suspinuri, răsuciri de grumaz, ridicări de sprîncene și alte semne de modestie. Se supără tare Virtelia, zicîndu-i :

— Ce vă-nchipuiți, că palatul meu e casă de negustorie ?

El își ceru iertare, zicînd că-n ziua de azi mulți și multe își cîștigă pîinea cu virtutea și tocmai pe acest temei doamna le primește în budoar, alta le așează cu ea la masă, bolnavul le cheamă, postulantul li se înfățișează, ministrul le cere sfatul, merg așa din casă-n casă pe mîncare și pe băutură și pe petrecere ; așa încît azi virtutea a ajuns mijloc al huzurului.

— Să nu le mai văd în ochi — zise Virtelia —, căci acestea sînt tot atît de puțin virtuoaase pe cît sînt de proști cei care le cheamă.

— Cine e acel mare personaj, erou al virtuții, pe care-l întîlnim cu orice prilej de strălucire ? Dacă e vorba de casa Înțelepciunii, iată-l ; dacă e vorba de cea a Cura-jului, e de față și aici ; pretutindeni îl vedem și-l admirăm.

— Nu-l cunoașteți — zise Lucindo —, pe Sanctisimul Părinte ¹ al tuturor ? Venerați-l și urați-i secole de viață la fel de eroică.

¹ *Papa Inocențiu al X-lea, mort la 7.I.1651.*

Cei adunați așteptau ca marea regină a Dreptății să-i încunune pe câțiva și să le răsplătească isprăvile, dar li se răspunse că nu e mai mare răsplată decît ea însăși, iar brațele ei sînt cununa celor buni. Și astfel, Lucindo îi îndemnă pe cei doi pelerini ai noștri, care se ghemuiseră la pămînt venerînd măreața frumusețe, să se apropie și s-o îmbrățișeze, nescăpînd prilejul unei atît de mari fericiri. Și așa a fost, căci, punîndu-le cunună brațele-i regești, îi preschimbă din oameni în îngeri, candidați la fericirea veșnică. Mulți ar fi vrut să-și facă locuința acolo, dar ea le spuse :

— Pe drumul virtuții trebuie să mergi neconținut înainte, deoarece oprirea înseamnă întoarcere.

Cei doi pelerini încununați o implorară, așadar, să binevoiască a-i îndruma către dorita lor Felisinda. Atunci ea, chemînd patru dintre cele mai de seamă sfetnice ale sale și aducîndu-le înaintea lor, le spuse arătînd-o pe cea dintîi :

— Ea, care e Dreptatea, vă va spune unde și cum aveți a o căuta ; a doua, care e Prudența, are să v-o descopere ; cu ajutorul celei de-a treia, care e Tăria sufletească, aveți s-o dobîndiți ; iar cu cea de-a patra, Cum-pătarea, vă veți bucura de ea.

Răsunară apoi trîmbițe armonioase, noian melodios de instrumente, înflăcărînd cugetele și înălțîndu-le spiritele nobile. Se stîrni un zefir înmiresmat și scaldă tot acel fără seamăn de arătos teatru al strălucirii. Se simțiră atrași de stele cu înrîuriri puternice și blinde. Vîntul se întee și-i ridică în înalt, cerul trăgîndu-i către sine spre-a fi încununați cu stele. Urcară atît de sus, încît se pierdură din vedere. Cine ar fi doritor să afle unde s-au oprit, va trebui să-i caute mai departe.

CRITICA a 11-a

Acoperişul de sticlă şi Momos dind cu pietre

Vanitatea ajunse la un atare exces al propriei sale firi, încît ceru să i se dea un loc, şi nu ultimul, printre Virtuţi. În acest scop, înfăţişă un memoriu în care se zugrăvea ca suflet al faptelor, viaţă a isprăvilor de seamă, răsuflare a virtuţii şi hrană a spiritului.

— Cine nu respiră — zicea ea — nu poate trăi viaţa materială, iar cine nu aspiră, pe cea spirituală. Nu e adiere mai înmiresmată, nici mai dătătoare de viaţă ca Faima, care încurajează atît sufletul cît şi trupul, iar elementul ei purisim e ţifnişoara punctişorului de onoare. Nici o lucrare nu poate ieşi perfectă fără un dram de vanitate, după cum nici o faptă nu poate fi dusă la bun sfîrşit fără această atenţie a aplauzelor; produsul ei sînt cele mai măreţe isprăvi, iar nobilii ei fii, eroicele fapte. Aşa încît fără un grăunte de vanitate, fără un mic punct de onoare, nimic nu-şi atinge desăvîrşirea, şi fără aceste fumuleţe nimic nu străluceşte.

Paradoxul nu li se păru deloc nelalocul său, mai cu seamă cîtorva oameni ai primei impresii şi altora, ai toanelor. Dar Raţiunea, cu întreaga-i judecată matură, detestînd o pretenţie atît de sfruntată :

— Aflați — zise — că tuturor pasiunilor li s-a îngăduit o anumită lărgire, o înlesnire oarecare în folosul naturii silnicite. Desfrînării căsnicia, Miniei îndreptarea, Lăcomiei hrănirea, Invidiei întrecerea, Cupidității prevederea, Lenei odihna, și tot așa tuturor celorlalte. Trufiei însă, luați seama dar cum este ea, nu i s-a îngăduit niciodată nici cea mai mică lărgire. Nu trebuie să-i dăm crezare : e-n întregime vrednică de dispreț. Ducă-se de-aici, afară, afară, departe, departe. E foarte adevărat că grija pentru bunul nume e o atenție lăudabilă, din pricină că faima bună e smălțul virtuții, răsplată, nu plată ; cată a prețui reputația, fără a face însă paradă de ea. Bunul nume e mai de preț decît toate bogățiile ; dacă Virtutea nu are și bună reputație, atunci e departe de centrul său, iar cine nu e-n slava bunei sale faime, urmează că e neapărat osîndit la infernul infamiei sale, la chinul disprețuirii, cu atît mai de neîndurat cu cît e mai cunoscut. Reputația e umbra Virtuții, urmînd-o ca prinsă de ea, dar neputînd fi cuprinsă ; fuge de cel ce-o caută și-l caută pe cel ce fuge de ea ; este efect al bunei făptuiri, nicidecum afect ; e, în sfîrșit, cuviincioasă dia-demă a preafrumoasei Virtuți.

O punte pe cît de vestită pe-atît de temută îngăduia intrarea în marea cetate, curte ilustră a eroicei Honoria, aceea vrednică de aplauze regină a Prețuirii, și tocmai de-aceea venerată de toți. Era o trecere foarte primejdioasă, întrucît era semănată în întregime cu vel-dărimătoare dar-uri în care mulți se poticneau, iar cei mai mulți cădeau în rîul risului, rămînînd uzi learcă și chiar năclăindu-se de noroi, spre marele haz al gloatei fără de număr care căsca gura la restriștile lor. Era de admirat cutezanța cu care unii, încrezători, și alții, înfumurați, se aruncau (și cei mai mulți se prăbuseau), doritori să treacă de la o extremă de josnicie la alta de preamărire, și poate de la cea mai mare dezonoare la cea mai înaltă măreție, de la negru la alb și chiar de

la galben la roșu, toți însă cădeau întru destula lor stigmatizare și spre hazul știutorilor. Așa i se întâmplă unuia care vru morțiș să treacă de la mojie la noblețe, aluia de la pată la neprihană, zicîndu-și că după sîmbătă vine duminică, dar de prăznuit, trebuie să fie el. N-au lipsit nici cei care-au vrut să treacă de la spetire la spătărie și de la orbete la erete, iar alta, foarte înfumurată, de la pestelcă la helgă peste helgă. Una ținea să treacă drept fecioară, dar se stricară toți de rîs cînd o văzură căzînd de stricată ce era. Așa cum altul vru să treacă drept tobă de carte și n-ajunse decît o carte de tobă știutoare de știoală.

Nu era insă să nu se poticnească în *dar*-ul darurilor sale și pentru fiecare se găsea și cîte un *dacă*. „Mare principe acela, dar om moale ; prelat ilustru celălalt, *dacă* ar fi la fel de milostiv ca și arhiepiscopul nostru ; mare avocat, *dacă* n-ar fi rău intenționat ; ce viteaz soldat, dar și mare hoț ! Ce cavalier cinstit, dar păcat că e sărac ! Ce doct cutare, *dacă* n-ar fi trufaș ! Cutărică sfînt, dar sărac cu duhul ; ce om de treabă celălalt și ce înțelept, dar e încurcat rău ; pricepe foarte bine treburile, dar e nehotărît ; sîrguincios ministru, dar nu e inteligent ; ce aleasă iscusință, dar ce prost folosită ! Ce mare femeie ar fi aceea, *dacă* nu s-ar delăsa ! Ce doamnă frumoasă, *dacă* n-ar fi și proastă ! Ce înzestrat e cutare, dar cît de nefericit ! Mare medic, dar cam fără noroc : toți îi mor ; minte de soi, dar fără discernămint : îi lipsește bunul-simț“. Așa încît toți se poticneau de *dar*-ul lor. Rar cine scăpa și fără pereche cine trecea fără să se ude. Unul dădea de un *dar* al unui strămoș, și cu toate că era atît de trecut (niciodată copt), fu cu neputință de mistuit. Dimpotrivă, altul dădea cu nasul de pămînt din pricina contemporanilor și cădeau cu toții în riul rîsului obștesc.

— Așa-i trebuie — zicea un rival. Ce-i trebuiau argatului armuri, fără ele ar muri ?

— Mare păcat — zicea altul — că cei din neamul cutare nu-s nepătați, deși sînt oameni într-adevăr de ispravă.

Femeile se poticneau de cîte o pietricică, de cîte un diamant ; grozave *dar-uri* sînt pentru ele mărghări-tarele. Ifosele de lume le făceau să se clatine, iar glumele, să cadă rău stigmatizate. Și nostim era că nimeni, cînd voiau să se ridice, nu le dădea mîna, ci doar „Mîna !“ Adevărat e că un mare personaj s-a împiedicat de un motocel¹, rămînînd de tot pleoștit, și se dă ca sigur c-a urmat o harababură considerabilă. Tot podul era semănat, de la un cap la altul, cu aceste *dar-uri* indigeste de care se poticneau mai toți călătorii ; și zadarnic scăpău de unul, că-i culca jos altul, ba chiar multe trecute. Un înțelept se tinguia, zicînd :

— Domnilor, să te poticnești în cusurul tău propriu și personal, înțeleg, capul face, capul trage, dar într-al altuia, de ce, mă rog ? De ce trebuie ca soțul să se împiedice de un fir de păr de-al neveste-si, de un moft de scamă de-al soră-si, ce lege mai e și asta ?

Sosi unul jurîndu-se pe cuvîntul lui de onoare că e la fel de bun ca regele : „Îs cum spun“ — zicea. Dar se găsi unul care să-i dea cu un „r“ în cap și din rege ajunsese de „rîs cum spui“. Unui anume Rui, dimpotrivă, un cîrcotaș îi puse-n loc de *r* un *n*, destul ca să se ducă de-a berbeleacul. Altul se lovi de o para, încetînd a mai fi paraleu. Unora li se rostogolea capul pe masă și rămîneau făcuți turtă de rău ce-alunecaseră în toasturi. Porni să treacă o anumită doamnă foarte elegantă : unii și alții îi făcură loc cu laudabilă curtenie, dar la cea mai ușoară neatenție se prăvăli în noroi cu lux cu tot, căci nu era lux, ci lut. Cele mai multe se poticneau de nestemate, drept care erau foarte nestimate. Veni să treacă un mare principe, foarte adulat.

¹ Aluzie la mareșalul La Mothe-Houdancourt sau la Mazarin, ale cărui planuri s-au năruit în urma insucceselor mareșalului în Catalonia.

— Unul ca el — ziseră toți — într-adevăr are să treacă fără primejdie ; n-are de ce se teme : chiar *dar*-urile se vor teme de el.

Dar, vai, tragică întâmplare, alunecă pe-o pană și căzu în riu, rămînînd plouat și... *adu-l-lat*. Unul se împiedică de un ac de cusut, iar altul de o sulă, adevărate titluri ; un vajnic general de-un fulg de găină. Ce să mai zicem, că unul venea șchiopătînd și călca strimb ? Era neîndoioasă rostogolirea, întrebarea fiind numai dacă avea să se poticnească în răutate sau în dezonoare. Unul crezu că are să-i fie de folos aici bogăția, pentru că în toate celelalte pasuri, oricît ar fi de primejdioase, ea își scoate stăpînul basma curată, dar se dezamăgi de la primul pas, deoarece aici nu sînt de nici un folos nici pintenul de aur, nici pingeaua de argint.

— Amarnic pas — ziceau toți — cel al onoarei, cu atîtea piedici ale răutății. O, ce delicată e faima, de vreme ce și-un ac îi vine de hac !

Sosiră aici și cei doi pelerini ai noștri să afle pelerina onoarei rare, îndrumați de Virtelia către Honoria, marea ei față, și, cu toate că megieșă, atît de îndrăgită, încît o numea bucuria și cununa ei. Doreau să treacă spre marea ei curte, dar se temeau cu drept cuvînt de lunecoasa punte a *dar*-urilor și n-o puteau ocoli, pentru că alta nu era. Erau năuciți de cîți vedeau rostogolindu-se și le dirdiiuau bărbile văzîndu-le pe-ale vecinilor atît de înmuiate. Se arătă în vremea asta un orb și vru să treacă. Dădură toți strigăt mare cînd îl văzură că se pregătește să încerce, incredințați că are să facă o tumbă de la primul pas, dar nici gînd de-așa ceva, căci orbul trecu sfoară înainte : i-a prins bine c-a făcut pe surdul, pentru că deși îl fluierau care mai de care și chiar îl arătau cu degetul, el, cum nici nu vedea, nici n-auzea, nu se sinchisea de vorbele altora, ci doar de faptele sale și n-avea alt gînd decît să meargă înainte cu deplină liniște sufletească ; și așa, fără a se poticni nici măcar de un

atom, sosi la capătul vrerii sale cu bine și pizmuț de toți. Critilo zise numaidecît :

— Orbul acesta are să ne fie nouă călăuz, că doar orbii, surzii și muții mai pot trăi pe lume în ziua de azi. Să ne fie lecție, să fim orbi la neajunsurile străine, muți ca să nu le înfierăm și nici să ne ridicăm pe noi în slavă, împăcînd ura cu clewetirea în răzbunarea reciprocă. Să fim surzi ca să nu luăm aminte la gura lumii.

Cu această lecție izbutiră să treacă, cel puțin li s-a putut spune „treacă...“, mulți admirîndu-i și puțini imitîndu-i. Intrară, în sfîrșit, în acel vestit emporiu al reputației, populat de mărețe edificii, palate magnifice, turnuri semețe, arcuri, piramide și obeliscuri, a căror zidire e foarte costisitoare, dar apoi dăinuie veșnic. Observară de îndată că toate acoperișurile caselor, pînă și cele ale palatelor, erau dintr-o sticlă pe cît de fragilă, pe-atît de simplă; foarte strălucitoare, dar foarte lesne de spart, așa încît puține erau tefere și aproape nici unul întreg. Pricina o descoperiră iute : era un omuleț cit o nimica toată ¹, care doar de afurisit nu se sătura niciodată. Avea o față acră și li se acrea tuturor cînd îi privea, căutătură rea și mină și mai rea, ochii mai scirboși decît ai unui medic, chiar decît ai unuia de privată ², brațe de dărăcitor care se alege cu gunoaiete, obraji de catalan, și încă și mai supti, căci nu numai nu mîncă, vorba zicalei, cu amîndoi, dar nici măcar cu unul ; de slab, ce era, sleit, deși mușca din orice ; livid și făcînd să pălească tot ce-i bun. Vorba lui era biziit de muscă-de-gunoi, care disprețuindu-le fîldeșul și neaua, se așează pe cele mai gingașe miini ca pe rapăn. Nas de satir, și chiar mai băgăcios. Spinare dublă, răsufare nesuferită, semn de măruntaie stricate. Lua la ochi tot ce era bun și-și înfigea dinții în tot ce era rău.

¹ Adversarii lui Gracián, în *Critica de reflexión*, reproduc acest pasaj ca reflex fizic și moral al scriitorului însuși.

² În original : [médico] de cámara, în sensul de : medic de diaree.

Se fălea că vede prost și zicea : „Blestemat fie ce văd“. Și se uita la toți.

Omulețul acesta, așadar, care, pentru că n-avea nimic bun în el însuși, găsea numai rău în ceilalți, prinsese chef să strice cheful. Toată ziua (nu și bună ziua) dădea într-una și pe sub mână cu pietre de *dar*, fără să cruțe nici un acoperiș. Fiecare era încredințat că dăduse cu ele vecinul, drept care arunca îndărăt tot atâtea. Vecinul credea că-l bombardează altul, iar altul celălalt, bănuindu-se unii pe alții și aruncînd cu pietre unii într-alții, dar toți pe sub mână. Nefiind siguri, aruncau multe ca să nimerască măcar una, și totul era vălmășag și grindină vulgară, în așa hal, sau mai degrabă fără de el, încît nu mai era chip de trăit și nu se găsea nimeni în stare să-i pună capăt. Zburau neconținut prin văzduh salve și pietre, fără a se ști de unde și de ce. Așa încît nu mai rămînea acoperiș teafăr, nici reputație sigură, nici viață ireproșabilă. Nu se auzeau decît glasuri răuvoitoare, bîrfeli, faime bune de lepădat, iar spiridușii calomniilor nu mai aveau astîmpăr.

— Eu unul nu cred — zicea unul —, dar așa se spune despre cutare.

— Păcat — zicea altul — să se spună una ca asta despre doamna cutare.

Și, sub pretextul compătimirii, se dezlănțuia un tir care făcea zob un acoperiș întreg. Dar se găsea și altul care, la rîndul lui, să le spargă și lor capetele. Și așa, acel gnom universal continua să întoarcă lumea pe dos. Se dedase unei distracții și mai dăunătoare, și anume să arunce în obrazul oamenilor, în loc de pietre, cărbuni, care-i mînjeau rău ; și așa umblau aproape toți măscuiți, ca niște arătări ridicole, unul cu o pată de funingine pe frunte, altul pe obraz, iar celălalt cu o cruce pe toată fața, și rideau unii de alții, fără a se privi pe sine și a-și da seama de propria slujenie, ci numai de cea străină. Demn de văzut și de tot

hazul era cum umblau cu toții negri de funingine și-și băteau joc unii de alții.

— Nu vedeți — zicea unul — ce pată urită are cutare în neamul lui ? Și mai îndrăznește să vorbească de ceilalți !

— Dar el — zicea altul —, cum de nu-și vede propria infamie care-ți sare-n ochi și se-apucă să vorbească de-ale altora ! Să nu fie unul fără onoare pe limbă !

— Ia te uită cine vorbește — sărea altul —, cu o nevestă ca a lui ! Ar face mult mai bine să-și vadă de casa lui și-ar afla cine dă cinstea pe rușine.

Pe cînd zicea acestea, altul se crucea :

— Cum de nu-și dă seama ăsta că ar avea de ce-și ține gura, cu o soră cum știm noi !

Despre acesta adăugă însă un altul :

— Mult mai bine i-ar prinde să-și aducă aminte cine a fost bunică-su ! Așa-i lumea, vorbesc tocmai cei care-ar trebui să tacă.

— S-a mai pomenit o asemenea nerușinare pe pămînt, ăsta să aibă curajul să vorbească ?

— Ce muiere neobrăzată, să sară ea și să-i ia alteia vorba din gură ?

Așa se întindea jocul și rîsul lumii întregi, căci întotdeauna jumătate din ea rîde de cealaltă jumătate, bătîndu-și joc unii de alții și fiind toți măscuiți. Aceștia îi luau în zeflema pe aceia și aceia pe aceștia, și totul era rîs, neștiință, clewetire, dispreț, înfumurare și prostie, iar afurisitul de-o șchioapă triumfa.

Unii mai chibzuîți, dacă nu mai fericiți, își dădeau seama că rîde lumea de ei și se duceau grabnic la o fin-tină, oglindă obștească în mijlocul unei piețe, ca să-și cerceteze fața în cleștarele ei și, văzîndu-se plini de negreală, întindeau mîna după apă, căci după ce se dă în vileag cusurul, răsare și leacul și-l curăță ; dar cu oricîtă îndîrjire s-ar fi lăut și lăudat, mai rău era de ei, fiindcă ceilalți, supărați de-atîta îngîmfare căutată, ziceau :

— Oare nu el vindea și cumpăra ? Păi ce se găsește acum să ne vîndă nouă onoruri ?

— Ia stai, nu-i cutare fiul lui cutărică ? Păi pentru patru reali cîți are, umblă cu nasul pe sus, cînd tot blazonul lui nu-i la modă, ci modic ?

Dar cel mai rău lucru era că însăși apa limpede scotea la lumină multe pete de mult uitare. Și așa, unuia care încercă să se laude că e nevinovat, îi ieși pe chip un „s“, prilej să se zică : „Iese, e s !“¹

— O știu din izvor sigur — zicea unul —, cutare e așa și pe dincolo.

Și nu era decît izvod mincinos, de vreme ce împrôșca asemenea tulbureală. O anume doamnă, care se împăuna cu cel mai roșu sînge din regat, era foarte mîhnită că împotriva ei cleveteala ridicase capul, și nu vedea că pata unei nebăgări de seamă e mai țipătoare pe brocart, ca și spuzeala pe un chip frumos. Alta era foarte rușinată că, matroană fiind, îi aruncau în obraz nu știu ce copilărie de pe cînd era fetișcană. Celălalt era cît pe ce să ocupe o dregătorie și-i ieșea pe față funinginea nu știu cărei pozne din tinerețe. Dar cel mai amărit fu un principe, pe-a cărui frunte ilustră un istoric făcu o pată cînd își scutură pana. Unul nu putea suferi faptul că fusese :

— Că se dă pe față ce ești, treacă-meargă, dar să trag eu pentru ce-a făcut străstrăstrăbunicul meu !

— Ce noimă are — stăruia altul — ca pentru ceva petrecut pe vremea regelui turbat², să mă facă pe mine să turbez acuma ?

Cel mai nimerit era să taci ca să tacă și să nu te lauzi, deoarece din herburî, ceilalți făceau hîrburi. Și de îndată ce prindeau a se spăla la fîntina îngîmfării și închipuirii, le ieșeau și mai multe pete pe față. Și unii și alții își azvîrleau în obraz sluțeniile de-acum mai bine de

¹ S era litera cu care erau marcați slavii, cu ajutorul unui fier înroșit.

² Vezi mai sus, p. 141.

o mie de ani. Și așa se făcu (mai bine zis se desfăcu), de nu rămase chip fără benghi, ochi fără urdori, limbă fără mîncărime, frunte fără zbîrcituri, mină fără neg, picior fără bătătură, spinare fără gheb, gît fără gușă, piept fără tuse, nas fără guturai, unghie fără naș, pupilă fără albeață, cap fără vîrtej și păr fără păruială. Fiecare avea cîte ceva la care să arate cu degetul pîrîtorul acela și de care să se teamă ceilalți. Și chiar toți fugeau de el, strigînd în gura mare :

— Păzea, afurisitul ! Păzea, bîrfitorul ! O, blestemată limbă !

Cunoscură astfel că era Momos și-ar fi fugit și ei, dacă nu i-ar fi atacat el însuși, întrebîndu-i ce caută, pentru că păreau străini după rătăcire. Îi răspunseră că veniseră în căutarea bunei regine Honoria. Iar el pe loc :

— Femeie și bună, și încă în veacul acesta ? Mă în-
doiesc. În gura mea, cel puțin, n-are să fie. Eu le cunosc pe toate și pe toți și nu aflu nimic bun. Vremurile bune s-au dus de mult și cu ele și tot ce e bun. (În gura bătrînului, bunele s-au dus, relele acu-s.) Cu toate acestea, vreau să vă slujesc astăzi drept busolă ; hai să colindăm prin cetate, să ne-ncercăm norocul, căci nu va fi ușor de găsit, ea numărîndu-se printre lucrurile acelea despre care lumea crede că e plină ochi tocmai cînd e mai goală.

Îl auziră pe unul cum se străduia să-l înduplece pe altul să-și ierte dușmanul și să se liniștească, iar el îi răspunse :

— Și onoarea ?

Îl sfătuiră pe altul să-și lase ibovnica și să termine cu atîta scandal de ani de zile, iar el :

— N-ar mai fi onorabil acum.

Pe un hulitor, să nu mai jure și să nu mai injure, iar el răspunse :

— Unde mi-ar mai sta onoarea ?

Pe un risipitor, să se gîndească la ziua de mîine, că averea n-are multe zile :

— Nu-mi dă voie onoarea !

— Păi bine firtați ai lui Barabas — zise Momos —, în ce stă onoarea ? Mai bine nu spun !

De cealaltă parte îl auziră pe unul zicînd :

— Uită-te la cutare, în ce-și pune onoarea.

Și acesta răspunse :

— Dar el în ce și-o pune ?

— Uitați-vă la ăsta, uitați-vă la ăla și uitați-vă la toți în ce și-o pun !

Unul de viță nobilă, prețuit pentru onoarea lui, zicea că a lui îi vine hăt de departe, tocmai de la strămoși, din ale căror isprăvi trăiește.

— Onoarea aia, domnul meu — îi spuse Momos —, a început să cam miroasă, e rîncedă. Caută de-ți găsește alta mai proaspătă. E zadarnică onoarea antică, dacă înfamia e modernă. Iar dacă nu te îmbraci în hainele înaintașilor domniei-tale, pentru că nu mai sînt la modă, și nici nu ieși într-o bună zi în nădragii bunicului, pentru că ai ajunge de rîsul lumii cu asemenea vechituri, nu mai căuta nici să trezești sufletul onorurilor lui ; caută reputație la modă în isprăvi noi.

S-a găsit și unul care să le spună că ar putea găsi onoarea în bogăție.

— Nu-i cu putință — zise Momos —, căci onoarea și folosul nu încap în sacul ăsta.

Porniră către locuințele bărbaților faimoși și vrednici de aplauze și aflară că se duseseră la culcare. Întîlniră un proaspăt cavaler cu vinele gîlgîind de sînge ilustru, și ziseră numaidecît :

— El într-adevăr că va fi știind ceva despre ea.

Văzură că era lac de apă și gata să plesnească, mai rău decît dacă ar fi dus o lume în spinare. Gemea și suspina întruna.

— Ce are omul ăsta ? — zise Andrenio. De ce-l trec toate nădușelile ?

— Oare nu vezi — zise Momos — punctul acela indvizibil pe care-l duce pe umeri ? El îl împovărează.

— Ia te uită — replică Andrenio — ce mai Atlas ținând în spate un cer ! Ce Hercule proptind monarhia întregii lumi !

— Punctișorul ăsta — chibzui Momos —, pe mulți îi face să asude și chiar să plesnească ; și ca să-și păzească punctul de care s-au agățat ori au fost agățați, gem cît e viața de lungă, le slăbesc puterile, se adaugă sarcinile, cresc cheltuielile, scad veniturile : dar punctul de onoare nu trebuie să lipsească.

— Dacă e vorba s-o găsiți — le spuse unul —, atunci numai în ceea ce se tîrăște ¹.

— Onoarea care merge prin țărînă se umple de noroi — zise Critilo.

— Ba eu zic că da, căci ceea ce tîrăște onorează.

— Asta nu — sări Momos. Eu zic dimpotrivă, că ceea ce onorează tîrăște și onoarea asta șchioapă de-o șchioapă îi tîrăște pe mulți după sine. O, pe cîți nu-i tîrăsc oare rochiile de gală și lanțurile femeilor, livrelele pajilor, și sînt cu atît mai plouați cu cît sînt mai onorați ! Zic că-și fac datoria ; eu spun dimpotrivă, că sînt datornici pentru ceea ce fac, s-o spună negustorul, și meșteșugarul, și slujitorii.

Văzură mulți și încă și mai mulți ce-și dădeau sufletul și plesnea fierea în ei.

— Și mai rău — zise Andrenio.

— Ba dacă e vorba să găsim la cineva onoarea — zise Momos —, atunci numai la aceștia.

— Și de ce ?

— Pentru că plesnesc de-atîta onoare.

¹ Adică la nobili, care purtau veșminte lungi pînă la pămînt, cu trenă.

— Scump îi costă sabia boantă a nasului subțire.

— Și nenorocirea e că tocmai cînd sînt mai siguri că au dobîndit-o, atunci le scapă mai mult, pierzîndu-și uneori și viața și tot ce au.

— Nu vă mai osteniți — zise unul —, că-n viață n-aveți s-o găsiți, ci numai la moarte.

— Cum la moarte ?

— Da, pentru că atunci e ziua proslăvirilor și după moarte ți se fac onorurile.

— O, ce glumă bună ! — zise Andrenio. Într-un sac de pămînt puțină onoare încape. E scumpă reputația pe care-o plătești cu moartea, iar dacă un mort e țărînă și nimic, toată onoarea îi va fi o nimica toată.

— Mare lucru — chibzuia Critilo —, că nici pe Honoria n-o găsim la curtea ei, nici onoarea într-un oraș atît de populat.

— Onoarea și orașul mare — zise Momos — se bat cap în cap. Pe vremuri s-ar mai fi putut găsi onoare prin orașe, dar azi e surghiunită din toate. Vă încredințez că tot ce mai era bun s-a dus în ziua în care-a fost izgonit din oraș acel om de vază, atît de vrednic de veșnic respect și pomenire și pe care toți îl venerau pentru capacitatea și cîrmuirea lui neasemuită : el a ieșit pe-o poartă, ce păcat, și toate ticăloșiile au intrat pe cealaltă, ce nenorocire !

— Cine a fost bărbatul acela — întrebă el —, atît de însemnat și cu atîta autoritate ?

— Era guvernatorul cetății, zice-se chiar fiul reginei Honoria. Nu era alt Licurg ca el și n-a existat niciodată republică a lui Platon mai armonios cîrmuită decît aceasta ; tot timpul cît a vegheat el cetatea, nu s-a știut ce sînt viciile, nu răsuna un scandal, nu era picior de răufăcător și de ticălos, pentru că toți îi știau de frică,

mai temut fiind decît însuși guvernatorul Aragonului¹. Respectul față de el avea mai multă putere decît înseși legile, iar el era mai temut decît cei doi stîlpi ai supliciului². Dar de îndată ce n-a mai fost, s-a zis și cu binele.

— Nu vrei să ne spui cine-a fost personajul acesta atît de vestit și de integru ?

— Cu adevărat era renumit și tare mă mir că nu vă dați seama. Era înțeleptul, atentul, temutul *Cesar Spune* ?, ins foarte cunoscut, pe care și principii îl respectau, și chiar se temeau de el, zicînd : „Ce s-ar spune despre un principe ca mine, că în loc să fiu oglinda în care să se gătească toată lumea, nu sînt decît scandalul care o dă gata ?“ „Ce s-ar spune, zicea nobilul, văzîndu-se că nu-mi îndeplinesc datoriile, de multe ce sînt, că decad față de înaintașii mei, eroi faimoși care m-au acoperit de fapte mari, iar eu mă acopăr de josnicii ?“ „Ce s-ar spune oare despre mine, zicea judecătorul, că nesocotesc dreptatea, cînd ar trebui să-i stau ajutor, și cînd din judecător devin inculpat ? N-o să se spună una ca asta despre mine.“ Cînd nu mai putea s-o ție, orice soție își aducea aminte de el și zicea : „Ce s-ar spune despre mine că dintr-o matroană cum sînt, dintr-o Penelopă, m-am preschimbat într-o Elenă și plătesc rău buna purtare a bărbatului meu cu purtarea mea ? Nu, nu se poate, ferească-mă Dumnezeu de asemenea pacoste.“ Pînă și fata cuminte se păstra în grădina ferelii sale, zicînd : „Eu, care sînt o floare înmiresmată, să fi dat rod atît de rău ? Eu, care sînt o roză, s-ajung de rîsul lumii ? Eu să mă uit prea lung, ca să mă ia lumea la ochi ? Eu, pentru că vorbesc, să intru-n gura lumii ? Am să mă păzesc ca de foc de-așa ceva.“ „Ce s-ar spune, zicea văduva, că i-a murit bărbatul

¹ Se referă la *Pedro Pablo Zapata*, ulterior guvernator în Cartagena de Indias.

² Probabil cei doi stîlpi ai unei spînzurători sub formă de portal.

și-altul îi și ia patul, că din stropitul plînsului meu răsare iarba plăcerilor, că schimb atît de iute prohodul în aleluia ?” „Nu se va putea spune, zicea soldatul, că mi-am făcut cizme îmblănite. Ce se va spune despre un spaniol, că sun a gol între gali ?” „Ce va spune despre un om cu înzestrările mele, zicea filozoful, dacă din învățacel al Minervei m-aș face rob ticălos al Venerei ?” „Ce vor spune tinerii ?”, zicea bătrînul, și „ce vor spune bătrînii ?”, zicea tînărul. „Ce vor spune vecinii ?” zicea omul de ispravă. Și astfel toți își luau seama. „Ce vor spune rivalii mei, zicea înțeleptul, că-i zi bună pentru ei și noapte rea pentru mine ?” „Ce vor spune subalternii ?”, zicea superiorul, și „Ce-ar spune superiorul ?”, ziceau subalternii. În felul acesta, toată lumea se temea de el și-l respecta și toate mergeau dacă nu cu voie bună, cel puțin de bună voie. N-a mai fost el, din aceeași zi n-a mai fost nici binele. S-a ales praful și pulberea de toate.

— Dar ce s-a întîmplat cu un Cato atît de sever și cu un Licurg atît de atotprevăzător ?

— Ce s-a întîmplat ? Că unii și alții, care nu-l puteau suferi, nu și-au găsit liniștea pînă ce nu l-au alungat. S-a uneltit împotriva lui un barbar ostracism plebeu și l-au surghiunit după legea de azi, pentru că era bun. Trebuie să-știți că orașul acesta, cu vremea care pe toate le răstoarnă, s-a întins și-a crescut, cu spor de lume și de vîlmășag, căci orice mare curte e un Babilon. Locuitorii nu se mai cunoșteau unii pe alții, neajuns al marilor așezări. Prinseră astfel puțin cîte puțin să nu-și mai prețuiască marea cîrmuire, apoi să nu mai țină seama de el, ca nu după mult timp să-l ia peste picior. Cum toți erau răi, nu se mai mirau unii de alții și nu mai spuneau nimic de ceilalți ; se privea fiecare pe sine și amuțea, își vîra mîna în sîn și și-o scotea atît de rîioasă, încît nu-și mai bătea capul cu a vecinului. Nu mai ziceau acum „ce s-ar spune ?”, ci „ce să spun eu de el, ca să nu spună el de mine, și chiar mai mult ?” În felul acesta, unindu-se cu toții, l-au dat

afară pe *Cesar Spune*, și pe loc rușinea se pierdu, reputația își luă zborul, modestia se sihăstri, punctul de onoare fugi ; nimeni nu-și mai vedea de îndatoriri, drept care totul căzu în paragină. De pe-o zi pe alta, matroana se prefăcu în matracucă ; fecioara, din vestală, bestială ; negustorul cu storul tras, ca să-și orbească mușteriu ; judecătorul se prinse parte cu cine împarte ; învățații se învățară la rele ; soldatul, bun de sold. Până și oglinda universală s-a făcut de rînd. Așa încît nu mai e onoare și nici nu se mai zărește. Eh, să nu ne mai ostenim a căuta în amurg ce n-au izbutit a găsi alții în crucea amiezii.

— Cum se poate, într-o cetate atît de faimoasă ? — stăruia Critilo.

— A devenit fumuroasă — zise Momos — de atîta fum și funingine și numai învălmășeală.

— Te înșeli — i-o întoarse cu glas tare un alt personaj, care se arătă în văzul tuturor, fiind bine văzut, întrucît era trupeș și plăcut, foarte deosebit de Momos, ba chiar opusul lui în înfățișare, comportare, fire, straie, fapte și vorbe.

— Cine e insul acesta ? Al cui supus este ? — întrebă Andrenio pe unul din suita pe cît de numeroasă, pe-atît de plebee.

Iar el îi răspunse :

— Bine-ai spus, supus în totul și tuturor.

— Ce rumen e !

— Ca unul care nu-și face deloc gînduri negre.

— Ce înlesnit !

— Caută să trăiască.

— Pare om cu fificați strașnici și splină și mai bună. Cum de s-a îngrășat așa în vremurile astea ?

— Mănîncă pîine și sare cu toți.

— Pare sărac cu duhul.

— Din interes. Pentru că dacă ești mintos, ești temut și curînd detestat.

- Nu pare prea cunoscător într-ale liturghiei.
- Știe destul, de vreme ce știe să zică amin.
- Și cum îl cheamă ?

— Are multe nume și toate bune. Unii-l strigă omul cel bun, alții Juan¹ pîinea lui Dumnezeu, țircovnicul amin, *mangia con tutti*² pîinea gustoasă, aluatul domnesc. Dar numele lui adevărat în spaniolă este *sí, sí*, iar în italiană *bono, bono*. Și așa cum lui Momos i s-a pus numele de *No, no*, care, prin stîlcirea *n*-ului, din ignoranță sau din răutate, a devenit *Mo mo*, așa și acesta, din *bono, bono* i-a rămas *bou-bou*, fiindcă laudă tot și spune bogdaproste la toate și, chiar dacă are de-a face cu cea mai vîrfuită prostie, zice : „Bon, bon“ ; la cea mai de speriat nerozie : „Ce bine !“ ; la cea mai gogonată minciună : „Da ! Da !“ ; la greșeala cea mai boacăna : „E bine !“ ; la cea mai strigătoare neghiobie : „Ce frumos !“ Așa stînd lucrurile, stă și el pe mîncarea și băutura tuturor și se îngrașă din orice, avînd o rentă de toată frumusețea din neghiobia celorlalți.

— Păi, dacă-i așa, ar trebui să i se spună Ecoul prostiei. Spune-mi însă : cum de nu l-au zeificat oare anticii, la fel ca pe Momos, și cu și mai multă îndreptățire, intrucît e vrednic de laudă și mai plăcut ?

— În privința asta sînt multe de spus. Unii sînt nemişcați, fiindcă, deși pus mereu pe lingușeală, cum fiecare crede că tot ce i se spune i se cuvine, nimeni nu-i e recunoscător. Pe mulți îi slujește și nimeni nu-l plătește și are să moară mîncat de lupi. Alții zic că într-adevăr nu e de nici un folos pe lume, ba e chiar dăunător. Sigur e că răutatea omenească nu i-a prețuit nevinovățiile pe cît s-a temut de opărelile lui Momos.

De cum îl văzu, acesta se tulbură tare. Se încinse între ei o gilceavă înverșunată. Dădură fuga toți susținătorii

¹ Juan în spaniolă e numele generic al prostănacilor.

² Mîncă împreună cu toți (it.).

amîndurora și se împărțiră în două tabere : ceapcînii, criticii, deștepții, bacalaureații, rînzoșii, mofturoșii, satiricii și gurile rele îi luară partea lui Momos. Dimpotrivă, gogomanii, oamenii de treabă, bogdaproștiții, lingușitorii, săracii cu duhul și milosîrducii trecură în tabăra lui Boubou. Critilo și Andrenio stăteau și priveau, cînd iată că veni la ei un ins miraculos și le spuse :

— Nu-i prostie mai mare decît să stai și să-i ascuți. Dacă ați venit în căutarea Onoarei, urmați-mă, că eu am să vă călăuzesc către locul unde se află onoarea întregii lumi.

Unde îi duse și unde o găsiră cu adevărat, rămîne pentru altă critică.

CRITICA a 12-a

Tronul domniei

Artele și Științele își disputau titlul suveran de regină, soare al înțelepciunii și augustă împărăteasă a literelor. După ce-i cerură cuvenita îngăduință sacrei Teologii (într-adevăr divină, deoarece se consacră în întregime cunoașterii lui Dumnezeu și cercetării infinitelor lui atribute), ridicînd-o deasupra capetelor lor și chiar mai presus de stele, deoarece ar fi fost o necuvîință s-o coboare în rînd cu gloata, întrecerea se urmă între toate celelalte din cuprinsul lumii de-aici, lăceferi ai adevărului și nor-duri sigure ale înțelepciunii. Numaidecît, în apărarea ambelor filozofii alergară în păr toți înșii de seamă, ingenioșii de partea celei naturale, iar judicioșii de partea celei morale, remarcîndu-se între toți Platon, care înveșnicea divinități, și Seneca, sentințe. Nu mai puțin numeros și strălucitor se arată și alaiul umanioarelor, numai oameni cu aleasă înzestrare. Iar dintre toți, un înțelept cu capă și spadă, după ce pledase în favoarea ei, încheie zicînd :

— O, vrednică de aplauze Enciclopedie, căci la tine se reduce toată știința practică ! Însuși numele tău de Umanioare spune cît ești de vrednică de om. Cu drept cuvînt și-au dat înțelepții supranumele de Bune Litere,

căci între toate artele tu, cu supremă îndreptăţire, te numeşti cea bună.

Dar Bartolo şi Baldo începură să şi invoce argumente în favoarea Jurisprudenţei ; spicuiind din cele două sute de texte cu o strălucire ce nu uită nimic, dovediră cu evidenţă că ea găsisese miraculosul secret de-a îmbina reputaţia şi folosul, ridicându-i pe oameni la cele mai înalte demnităţi, pînă la cea supremă.

Hipocrat şi Galen riseră de afirmaţia lor, zicînd :

— Domnii mei, aici nu-i vorba de nimic mai puţin decît de viaţă. Ce preţuieşte totul fără sănătate ?

Iar Pedro García, de fel din Alcalá de Henares, care cu faima sa îşi dezminţi vulgaritatea renumelui¹, dădea o mare însemnătate faptului că divinul Înţelept propovăduise cinstirea doctorilor, iar nu a juriştilor şi nici a poezilor.

— Aici Onoare şi Faimă ! — se fălea un istoric. În felul acesta cu adevărat dai viaţă persoanelor şi le faci nemuri-toare !

— Eh, pentru gust nimic nu e mai potrivit ca Poezia — comenta un poet. Admit bucuros că Jurisprudenţa a pus mîna pe reputaţie şi Medicina pe folos. Dar plăcutul, desfătătorul rămîie pentru lebedele cîntătoare.

— Dar ce, şi Astrologia — zicea un matematician —, oare să nu aibă stea, cînd dă ochi cu toate şi are de-a face cu însuşi soarele ?

— Eh, ca să trăiesc şi să mă afirm — zicea un ateist, adică un om de stat —, eu unul rămîn la Politică. Ea este ştiinţa principilor şi principesa ştiinţelor.

Astfel alerga Năzuinţa dintr-o argumentare într-alta, cînd marele cancelar al Literelor, vrednic preşedinte al doctei Academii, după ce ascultă părţile şi le cîntări cu luare-aminte preacovîngătoarele temeieri, dădu semne că vrea să rostească sentinţa. Potoli într-o clipă murmurul

¹ Acela de *médico de cámara* (sau, cum am tradus : medic de privată) al lui Filip al III-lea.

nedeslușit și atunci atenția fu la fel de mare ca nerăbdarea. Toți pedanții pînă la unul fură văzuți lungindu-și gîtul ca barza, stînd într-un picior asemeni cocorilor, holbînd ochii ca huhurezii și ciulind urechile ca iepurii. În toiul unei așteptări atît de cuceritoare de se-auzea musca, severul președinte se descheie la piept și scoase din sin o cărțuție pitică, nu tom, ci atom, cu doar ceva mai mult de douăsprezece file, și, ridicînd-o sus spre deplină învedereare, zise :

— Aceasta cu adevărat e coroana învățaturii, ea e știința științelor, busola destoinicilor.

Toți erau uluiți, mirîndu-se și măsurîndu-se unii pe alții, doritori să afle ce artă e aceea, căci după cum apăsarea nu prea părea și tare se îndoiu de puțința dovedirii. Dar el începu s-o laude încă o dată peste măsură :

— Aceasta într-adevăr e știința practică, arta oricărui înțelept, cea care dă picioare și mîini și întărește chiar spatele omului ; ea îl poate ridica pe un pigmeu din țărînă pe tronul domniei. Plece-se *Autenticele*¹ Cezarului, dispară *Aforismele* medicului, numite astfel fie din pricina afuriseniei lor, fie că dau afară din lume pe orice viețuitor. O, ce lecție de afirmare și pricopsire ! Nici Politica, nici Filozofia, nici toate la un loc nu sînt în stare de ceea ce poate o singură literă din cărticica asta.

Curiozitatea sporea tot mai mult, ațîțată de-o atare proslăvire, cu atît mai uimitoare cu cît venea din gura unui atent.

— În sfîrșit — zise —, cărticica asta de aur a fost rodul nobil al acelui celebru grămatic, prodigioasă veghere a lui Luis Vives² și se intitulează : *De conscribendi epistolis, Arta alcătuirii...*

¹ Probabil aluzie la ópera juridică a lui Iustinian.

² *Juan Luis Vives* (1492—1540), umanist și filozof spaniol, unul din întemeietorii didacticii.

Nu mai apucă să rostească și *scrisorilor*, deoarece teatrul acela erudit fu cuprins de un asemenea râs, de o asemenea tempestă de hohote, încît multă vreme nu mai izbuti, de vîntul stîrnit, să ia cuvîntul ca să se explice. Se și pregătea să-și ascundă cărticica la loc în sîn cu atîta severitate, încît fu de ajuns ca să-i liniștească, și le spuse foarte solemn :

— M-a mîhnit nespus văzîndu-vă azi atît de vulgari. Nu mă poate mîngîia decît constatarea că sînteți dezamăgiți. Luați aminte că pe lume nu e altă învățătură mai presus de știința scrierii unei epistole ; și cine dorește să domnească, să pună în practică acel aforism important : „*Qui vult regnare, scribat*“, „cine vrea să domnească, să scrie“.

Această întîmplare grea de înțeles le-o istorisi cineva nici persoană, nici măcar om, ci doar umbră de om, vedenie ciudată și pînă la urmă nimic. Pentru că nu avea mîini ca să aibă pe cineva la mînă, nici glas, nici spate, nici picioare ca să dea din pîteni, nici nu putea să se umfle-n piept, și cît trăise nu avusese cu ce să pună bărbi. Într-atîta încît Andrenio, uimit, îl întrebă :

— Ești sau nu ești ? Și dacă ești din ce trăiești ?

— Eu — zise — sînt umbră și, ca atare, viețuiesc numai din umbră. Dar nu te mira, fiindcă cei mai mulți pe lume nu s-au născut decît ca să fie umbre ale picturii, nu lumini sau contururi. Pentru că un frate mai mic, ce altceva este decît umbra celui mai mare ? Cel ce s-a născut ca să slujească, cel ce imită, cel care se lasă purtat, cel ce nu zice nici *da*, nici *nu*, cel ce n-are părere proprie, oricine atîrnă de altul, oare ce sînt toți aceștia dacă nu umbre ale celorlalți ? Credeți-mă, cei mai mulți sînt umbre, căci unii le fac și alții le urmează. Norocul e să te rezemi de un copac vînjos, ca nu cumva să fii umbră a unui scai, a unui stejărel de plută sau a unui jugastru

prizărit. De-aceea, mă aflu în căutarea unui om mare, ca să devin umbra lui și să pot domni peste lume.

— Cum — replică Andrenio —, tu să domnești ?

— Da, de vreme ce mulți care au fost mai puțin și chiar nimic, au ajuns să domnească peste toate. Știu că-n curînd mă veți vedea întronat. Așteptați s-ajungem la curte, că dacă acum sînt umbră, într-o bună zi am să-i umbresc pe toți. Să mergem acolo, și-acolo aveți să vedeți onoarea lumii în renumitul, dreptul și viteazul Ferdinand August ¹. El e onoarea secolului nostru, a doua columnă *non plus ultra* a credinței, tron al dreptății, temelie a tăriei de cuget și centru al oricărei virtuți. Și credeți-mă că nu există altă reputație decît aceea care se bizuie pe virtute, în viciu neputînd fi nimic de seamă.

Tare se bucurară amîndoi pelerinii văzînd că se apropiau de acel oraș, sălaș al multcăutatului odor al amîndurora și țintă a doritei lor fericiri. Li se și dezvălui privirii, înălțîndu-se pe înălțimea celei mai semețe culmi, o cetate imperială pe care o încununau razele soarelui. Se apropiară și admirară un număr nesfîrșit de oameni, tînjind cu toții la poalele ei spre a urca la coroană. Ca să fie și mai lămurii, amîndoi pelerinii întrebă ră dacă aceea e Curtea.

— Păi nu se dă în vileag — li se răspunse — prin mulțimea neobrăzaților ? Aceasta e Curtea și chiar toate curțile într-însa. Acesta e tronul domniei, pe care toți mor să se cațere, așa încît ajung morți, unii ca să fie primii, alții secunzii și nici unul ultimul.

Văzură că unii, foarte puțini, o apucau pe calea ocolită, a meritelor, care însă nu se mai isprăvea niciodată. Cel mai la îndemină, mai mult decît cel al literelor, al curajului și al virtuții, era drumul aurului, dar greutatea era să-ți faci scară, intrucît de obicei, cei mai merituoși sînt și cei mai împiedicați. Unuia, mai mult de hatîr decît

¹ Ferdinand al III-lea al Germaniei.

prin alegere, i se azvirli o scară a înaltului, iar el, odată sus, o trase ca să nu mai urce nimeni. Altul, dimpotrivă, aruncă de jos un cîrlig de aur care se prinse de miinile a doi-trei inși de sus, astfel încît se putu cătăra cu ușurință. Iar printre aceștia se numărau și niște nemaivăzuți acrobați ai ambiției, care, pe frînghii de aur, zburau de parcă nici nu le atingeau. Unul înjura și hulea.

— Ce are ? — întrebă Andrenio.

Și i se răspunse :

— Îi înjură pe cei care nu i-au stat în jur cînd trebuia.

Cel mai mult îi uimi faptul că, urcușul fiind foarte alunecos și plin de ghețușuri, veni unul și începu să le ungă cu osînză, care, după cît era de albă, părea săpun, iar după cum strălucea, argint.

— S-a văzut oare prostie mai invederată ! — ziceau ei.
Dar Adumbritul :

— Așteptați — zise — și veți vedea efectul miraculos.

Fu de ajuns, deoarece în virtutea acestei străduințe, izbuti să urce cu ușurință și în deplină siguranță, fără amenințarea nici unei hurducături.

— O, mare secret — exclamă Critilo —, să ungă miinile celorlalți ca să nu-i lunece lui picioarele !

Unii se făleau cu bărbile prolixе, puhoaie ale autorității, care, cu cît fac mai mare paradă de știință, cu atît dezvăluie mai multă îndreptățire.

— Dar aceștia — întrebă Andrenio — de ce nu-și fac barba ?

— O ! — răspunse Adumbritul —, ca să facă dîră prin ea.

Îl recunoscură pe unul care părea prost și cu adevărat era, după acel aforism statornic : că sînt tonți toți care par și jumătate din cei ce nu par. Și pentru că era incapabil, stăteau în preajma lui sumedenie de destoinici care-l ajutau să urce și-i făceau vînt pe toate căile cu puțință, neconținînd să-l acrediteze drept om cu cap (pofida pă-

rerii lor), de mare curaj și foarte capabil pentru orice slujbă.

— Ce urmăresc acești înțelepți — observă Critilo — de-l ocrotesc pe tontul acesta, străduindu-se cu tot dinadinsul să-l urce pe tron ?

— O ! — zise Umbritorul, ba chiar uluitorul —, oare nu vedeți că, dacă ajunge el la domnie, au să domnească ei asupra lui ? E om de paie și toți nădăjduiesc astfel să joace cum îi cîntă ei.

O, cît valora aici o uncie de dragoste sinceră, iar un prieten cît un Perú, mai cu seamă o rudă, fie și cumnat ! Pentru că ziceau :

— Să ai parte de-ai tăi !

Critilo însă, prevăzînd atîtea și atît de inaccesibile greutăți, gîdea să se retragă, mîngîindu-se ca vulpea cu strugurii și zicînd :

— De, o fi cîrmuirea treabă demnă de bărbați, dar nu-i o fericire. Și e sigur — chibzuia el — că pentru a guverna nebuni e nevoie de minte multă, dar pentru a-i conduce pe proști, de multă învățătură. Mă lipsesc de ranguri de grele ce li-s rîngile.

Și dînd din umeri, se pregătea să întoarcă spatele. Îl opri însă Adumbritorul cu acea sentință paradoxală, pentru unii de viață, pentru alții de moarte : Că un om trebuie să se nască ori rege, ori nebun ¹ ; cale de mijloc nu există : ori Cezar, ori nimic ².

— Care înțelept — zicea el — poate trăi supunîndu-se altuia și cu atît mai mult unui prost ? Mai de folos îi e să fie nebun, nu atît pentru a nu simți disprețul, cît pentru a se face iute rege în închipuire și-a cîrmui cu fantazia. Eu, deși sînt umbră, tot nu deznădăjduiesc de-a ajunge la domnie.

— Dar pe ce te bizui ? — zise Andrenio —, cînd se auzi un glas care striga de sus de tot :

¹ Seneca, *De morte Claudii Caesaris*.

² *Aut Caesar, aut nihil*, deviza lui Cesare Borgia.

— Păzea, păzea !

Erau cu toții nerăbdători să vadă ce are să arunce, cînd iată că zăriră căzînd la picioarele Umbrei niște spete de bărbat, și încă de bărbat adevărat, cu umeri puternici și spinare robustă.

Strigătul se repetă :

— Păzea !

Și căzură două mîini cu niște brațe atît de vîinoase, încît fiecare părea cîte un braț de fier. În felul acesta căzură toate podoabele unui bărbat cu vază. Privitorii rămăseseră uluiți văzînd atîtea mădulare omenеști semă-nate pe jos, dar Umbra le culese pe toate și le îmbracă unul cîte unul, drept care se prefăcu într-o persoană desăvîrșită, bărbat puternic și apreciat ; iar cel care mai înainte nu părea nimic și nu putea nimic și era privit ca un nimic, se arăta acum în chip de uriaș plin de sine și în stare de orice. Așa încît unul îi ținu spatele, altul îi dădu nas, se găsi și cine să-i dea mina, cine să-i slu-jescă drept picioare, putînd astfel să dea din pîteni și să se umfle în piept ; pînă și inteligență se găsi cine să-i dea. Văzîndu-se bărbat, căută să urce mai sus și izbuti, fiind în stare a-și ocroti și soții pentru care puse umărul ca să poată urca și ei cît mai bine.

Pe prima treaptă a pricopsirii, dădură de o fîntînă ciudată, unde toți căutau să-și potolească marea sete a ambiției, dar urmările erau cu totul contrarii : una din cele mai vrednice de atenție, era o uitare atît de nemai-pomenită a trecutului, încît nu erau dați uitării numai prietenii și cunoscuți dinainte, vederea martorilor josniciei vechi născînd în ei o întristare de necrezut, ci și frații înșiși, ba chiar s-a găsit un bărbat atît de barbar în trufia sa, că nu-l mai cunoscă nici pe tatăl care-l ză-mislise, ștergîndu-și din amintire toate îndatoririle trecute, binefacerile primite, favorizînd oameni noi acum, întrucît voiau să fie mai degrabă creditori decît dator-nici : preferau să dea pe veresie decît să plătească. Dar

ce să ne mai mirăm dacă cei mai mulți ajunseră să uite și de sine și de ceea ce ~~se~~ fuseseră, de obirșiile de baltă, acum cînd se văzură ~~la~~ largul mării, și de tot ce le-ar putea aminti gunoiul vechi, sîndu-i să-și strîngă roata cozii. Dădea naștere unei ingratitudini de necrezut, unei înțepeneli cu totul supărătoare, unei remarcabile înstrăinări și pînă la urmă îl schimba cu desăvîrșire pe cel înscăunat, lăsindu-l parcă dus, de nici el nu se mai cunoștea și nici ceilalți nu mai izbuteau să-l cunoască. Într-atîta schimbă onorurile năravurile !

Sosiră sus tocmai într-o împrejurare cînd toți erau tulburați și curtea răscolită din pricină că dispăruse unul din cei mai mari monarhi din Europa și, după ce-l căutaseră prin o sută de locuri, tot nu-i putuseră da de urmă. Unii bănuiau că se va fi pierdut la vînătoare (și n-ar fi fost primul), că va fi mas peste noapte în casa vreunui țaran, deșteptîndu-se din somnul său greu și cinînd dezamăgiri, el, care trăia atît de întărcat de adevăruri. Dar se făcu zi și tot nu apăru. Mîhnirea era mare și obștească, deoarece era iubit de toți pentru marile sale înzestrări, prinț sortit de stea, ceea ce nu-i puțin lucru. Nu rămase Yuste¹, San Dionis², conac, pădure și grădină unde să nu-l fi căutat, pînă cînd în cele din urmă îl găsiră tocmai unde s-ar fi așteptat mai puțin și nici cu gîndul n-ar fi gîndit, adică într-o piață, printre hamali și salahori, îmbrăcat ca unul dintre ei, cărînd poveri și năimindu-și umerii pentru un real. Rămaseră uluiți cînd îl văzură atît de schimbat, mîncînd un codru de pîine cu mai multă poftă decît fazani la el în palat. Amuțiră pentru o bună bucată de vreme, nemaiizbutind a scoate o vorbă, nevenindu-le să-și creadă ochilor. I se plînseră, cu regretul cuvenit, că-și lăsase tronul regal și

^{1, 2} Locuri unde obișnuia să se retragă Carol Quintul. Precis localizabilă e minăstirea Yuste (prov. Cáceres), unde Carol Quintul și-a petrecut ultimii ani de viață după abdicare (1555). Aici folosite prin antonomază.

se coborise la o îndeletnicire atît de nevrednică. Dar el le răspunse :

— Vă dau cuvîntul meu, e mai puțin apăsătoare cea mai grea dintre poverile acestea, fie și una de multe ocale de plumb, decît povara pe care am părăsit-o. Desaga cea mai burdușită mi se pare un pai pe lîngă lumea pe care-o duceam în spate, iar umerii mi-au fost recunoscători. Ce pat de brocart mai bun ca pămîntul acesta fără griji, pe care am dormit în ultimele patru nopți mai mult decît viața întreagă ?

Îl implorau să se întoarcă la măreția sa, dar el :

— Lăsați-mă așa — răspunse —, căci abia acum încep să trăiesc ; mă bucur acum și eu și-mi sînt rege peste mine însumi.

— Dar, stăpîne — stăruiră ei iarăși —, cum a putut un principe cu un geniu atît de strălucit să stea de vorbă, făcîndu-se om de rînd, cu o gloată atît de josnică, adevărată scursură a vulgului ?

— Ei, nu mi s-a părut ceva nou. Oare la palat nu eram înconjurat de cerșetori, nătingi, pitici și lingușitori, gadine mai rele după spusele unui rege mărînimos ¹ ?

Îl rugară care mai de care să se întoarcă la domnie, dar el, cu un ultim cuvînt, le spuse :

— Plecați și lăsați-mă, căci odată ce am încercat viața aceasta, ar fi o mare nebunie să mă mai întorc la cea trecută.

Purceseră să aleagă un altul (trebuie să fi fost în Polonia ²) și puseră ochii pe unul deloc copil și pe deplin bărbat, foarte capabil și curajos, foarte inteligent și întreprinzător, dăruit și cu alte o mie de înzestrări mărețe, atît de bărbat cît și de rege. Îi înfățișară coroana, dar el, luînd-o în mîini și cîntărind-o, zise :

¹ *Alfons al V-lea cel Mărînimos*, regele Aragonului.

² Deoarece în Polonia, monarhia era electivă, nu ereditară.

— După cît apasă, păsurile grele : cine-ar putea suferi o durere de cap toată viața, tu trăgînd greu, și eu greu de gînduri ?

Ceru ca măcar să i-o susțină cu mîinile amîndouă un bărbat voinic, ca să nu poarte el toată greutatea pe cap, dar venerabilul președinte al parlamentului îi spuse :

— Asta, Sire, ar însemna să aibă mai mult celălalt coroana pe mîină decît domnia-ta pe frunte.

Veni vremea să îmbrace bogata și arătoasa mantie de purpură, dar văzînd-o căptușită nu cu samuri sumari, ci cu arici de caznă, și-o lăsă ceva mai largă. Dar cum maestrul de ceremonii îi spuse să și-o strîngă astfel încît să-i vină lipită pe trup, începu să suspine după o bundiță. Îi fu pus sceptrul în mîină și se dovedi atît de greu, încît întrebă dacă nu cumva e vîslă, temîndu-se de furtuni și mai grozave decît în golful Leului¹; cu cît era mai prețios, cu atît mai apăsător era, și-n vîrf avea nu petalele unei flori, ci ochi în chip de roade : un ochi foarte treaz, care valora cît mulți la un loc. Întrebă care îi este înțelesul, iar marele cancelar îi spuse :

— Îți face cu ochiul și-ți glăsuiește : „Sire, fii cu ochii la Dumnezeu și la oameni, la lingușire și la integritate, fii cu ochii la păstrarea păcii și la isprăvirea războiului, cu ochii la răsplata unora și la plata altora, la cei de departe și mai cu seamă la cei din apropiere, cu ochii la bogat și urechea la sărac, cu ochii la toate și pretutindeni. Privește cerul și pămîntul, ia seama la domnia-ta și la vasalii domniei-tale“. Toate acestea și multe altele sfătuiește acest ochi atît de treaz. Și ia aminte că dacă sceptrul are ochi, el are și suflet, după cum te vei convinge domnia-ta dacă vei trage de partea de jos.

¹ Golful fiind bîntuit de furtuni grozave, era cu atît mai de temut cu cît pe aici trecea ruta — foarte frecventată — Barcelona — Genova.

Făcu astfel și scoase ca dintr-o teacă o spadă sclipitoare, căci sufletul domniei e dreptatea. I se citiră legile și îngrădirile sarcinii sale, care spuneau : prima să nu-și aparțină sieși, ci tuturor ; să nu aibă clipă proprie, toate să-i fie ale celorlalți ; să fie sclav obștesc, să nu aibă prieten personal, să nu audă adevăruri (ceea ce-l mîhni tare), să caute a le face tuturor pe plac, să mulțumească și pe Dumnezeu și pe oameni, să moară în picioare și dînd legi.

— Destul — zise —, că-mi caut și eu adăpost în altarul libertății și renunț de pe acum la coroană, numită așa după corvoada și grijile de care umple inima, la purpura căptușită cu spinii-lui-Cristos, la sceptrul vislă și la tronul stilp de caznă.

Se apropie de el un monstru sau ministru și-i șopti la ureche să caute a lua doar rangul, nu și ranga.

— Să domnească — zicea maică-sa, chiar de-aș plăti-o cu viața.

Coribanții izbucniră în aplauze, fascinîndu-l cu fast zgomotos, iar el ieși curtat de nobila măreție și aclamat de înșesata vulgaritate. În mijlocul acesteia se afla Andrenio, proslăvind maiestuoasa norocire a noului principe, cînd un bărbat și jumătate, apropiindu-se de el, îi spuse :

— Crezi oare că acesta pe care-l vezi e monarhul care domnește ?

— Cine atunci, dacă nu el ? — răspunse Andrenio. Și bărbatul :

— O, cum te amăgești de la început pînă la sfîrșit ! Și arătîndu-i un sclav netrebnic cu zgardă la gît, lanț la picioare și tirînd după el un glob mare :

— El e — îi zise — cel ce conduce lumea.

Lui Andrenio i se păru fie o nerozie, fie o glumă, și prinse a face mare haz de ea. Dar omul îl lămurii cu toată seriozitatea :

— Pentru că, ia seama — îi spuse —, bila aceea mare de fiare, ce poate fi dacă nu însăși lumea, pe care el o

tirăște de colo pînă colo ? Vezi acele verigi ? Ei bine, iată supunerea : prima e principele, deși, poate, făcînd bine socoteala, el e al treilea, al cincilea și chiar al treisprezecelea ; a doua e un favorit ; acestuia îi poruncește nevasta ; ea are un băiețaș pe care-l idolatrizează ; copilașul îndrăgește un sclav care-i cere băiatului tot ce i se năzare ; băiatul plînge pe lîngă maică-sa, ea își sîcîie soțul, el îl sfătuiește pe principe, care decretează. Așa încît, din verigă în verigă, lumea ajunge să se rostogolească la picioarele unui sclav, rob al patimilor lui.

Triumful trecu, căci asupra tuturor triumfă timpul, și, călăuziți de Bărbatul extremelor, extrem și-n ele, ajunseră într-o mare piață unde patru sau șase personaje în straie ușoare, ușor trecînd peste toate din jur, jucau mîngea. Acesta îi arunca mîngea aceluia și acela altuia, pînă ce se întorcea la primul, închizînd cercul politic, care e cel mai vicios, și rostogolindu-se pururi între aceiași inși, fără a ieși niciodată din mîinile lor. Toți ceilalți stăteau și priveau, nefăcînd altceva decît să se uite la joc. Critilo observă și zise :

— Asta pare mîngea lumii : între piele și vînt sau cîlți.

— Iar acesta — răspuse Extremistul — e jocul domniei, este cîrmuirea tuturor obștilor și statelor. Unii și aceiași sînt cei care poruncesc pururi, fără a-i lăsa și pe ceilalți să pună mîna pe mînge, căci nu e politică fără cusururile și hazardurile ei. Dar dacă vreți să mă credeți, lepădați-vă de orice domnie mincinoasă și urmați-mă, căci vă făgăduiesc să vă arăt singura și adevărata stăpînire regească.

— Aici ne oprim — răspuse Critilo. Cea mai mare bunăvoință ar fi să ne călăuzești la casa celui faimos marchiz, ambasadorul Spaniei, a cărui locuință ne este centrul, unde nădăjduim să punem capăt peregrinărilor noastre încîlcite, găsindu-ne fericirea dorită.

Ce le răspuse și ce se întîmplă aici ni le va istorisi critica următoare.

CRITICA a 13-a

Cuşca tuturor

Trupul creşte pînă la douăzeci şi cinci de ani, iar inima pînă la cincizeci, dar cugetul pururi : măreaţă dovadă a nemuririi lui ! Vîrsta bărbătească e cea mai bună treime a vieţii, ca una ce se află la mijlocul ei. Omul ajunge acum la apogeul său, spiritul e copt, cuvîntarea plină de miez, curajul împlinit, iar judecata raţiunii foarte potrivită ei : în sfîrşit, totul e maturitate şi cuminenie. Din acest punct ar trebui să începem a trăi, dar unii n-au început niciodată, şi alţii încep zilnic. Aceasta e regina vîrstelor, şi dacă nu perfectă întru totul, cu mai puţine imperfecţiuni, întrucît nu e ignorantă precum copilăria, nici nebună precum tinereţea, nici amorţită şi amurgită ca bătrîneţea : soarele însuşi face popas de lumini la amiaz. Natura le dă slujitorilor săi trei livrele de culori osebite după feluritele vîrste : începe cu bălaiul şi purpuriul în aurora copilăriei, la răsăritul soarelui tinereţii, strai fastuos colorat şi bătător la ochi ; dar înveşmîntează în negru şi cu decenţă barba şi părul la vremea vîrstei bărbăteşti, semn de gînduri adînci şi griji cuminiţi ; sfîrşeşte cu albul, şi albă se mîntuie şi viaţa, căci acesta e portul primitiv al virtuţii, livrea a bătrîneţii neprihănirea.

Andrenio ajunsese pe culmea vîrstei bărbătești, pe cînd Critilo se și vedea scăpătînd pe drumul coborîtor al vieții, rostogolindu-se chiar din betesug în betesug. Îi escorta bărbatul acela ciudat, foarte nimerit în acea împrejurare, pentru că, deși mai întîlniseră și alții cu totul miraculoși în decursul unei vieți atît de variate (căci cine mult trăiește prin multe trece), acesta le pricinui însă o nespusă uimire, deoarece creștea și se mîcea după vreme, se întindea cînd trebuia și-și desfăcea trupul, își înălța capul, ridica glasul și se împieptoșa de părea un uriaș atît de nemăsurat, încît se putea măsura cu însuși căpitanul Plaza¹ și chiar cu Pepo²; dimpotrivă, cînd socotea el de cuviință, se strîngea și se micșora la loc într-atîta, încît părea un pigmeu după puținătatea trupească și un copil după purtări. Andrenio rămăsese uluit la vederea unei însușiri atît de schimbătoare.

— N-ai de ce să te miri — îi spuse el însuși —, deoarece eu unul celor care fac totul ca să se sumetească și să se înalțe la mai mare, celor care vor să ducă lucrurile din rău în mai rău, știu și eu să le pun piciorul în prag; dar cu cei care se smeresc și duc lucrurile din bine în mai bine, mă îmblinzesc într-atîta, încît mă pot plămădi ca pe-o ceară fără să mi-o ceară deloc : căci deviza mea e să fiu iertător cu cei umili și necruțător cu trufașii.

Acest, prin urmare, om al extremelor, după ce-i lămuri că marchizul ambasador căutat de ei nu se mai afla de mult la curtea imperială, ci la cea romană, cu treburi de-o nemaipomenită măreție, și după ce ei se deciseră, în ciuda decepției și-a supărării, să-și urmeze mai departe călătoria vieții pînă la dobîndirea îndepărtatei fericiri,

¹ Probail José de Plaza, catalan, căpitan de cavalerie, asasinat în 1656.

² „E foarte probabil ca autorul să se refere la vreun tip local [...], poate la una din figurile de uriași scoase cu prilejul serbărilor publice de la Zaragoza, Huesca sau Calatayud“ (Romera-Navarro, *El Crítico*n, II, 362).

pornind-o spre vicleana Italie, uriașul le oferi de bună voie tovarășia sa pînă la Alpii colilii, ținut aflat sub stăpînirea faimoasei Vejecia ¹.

— Și pentru că m-am legat — zise el — să vă arăt adevărata stăpînire, aflați că ea nu constă în a domni asupra altora, ci asupra ta însuși. La ce bun supune cineva lumea întreagă, dacă nu se supune pe sine rațiunii ? Și de cele mai multe ori, cei care sînt stăpîni peste mai mulți sînt cel mai puțin stăpîni pe sine și poate că acela cu mai mulți supuși e cel mai nesupus. Imperiul nu e fericire, ci corvoadă, dar a fi stăpîn pe poftele tale, iată o superioritate de neprețuit. Vă încredințez că nu e tiranie mai rea decît aceea a unei patimi, oricare ar fi ea, nici sclav supus celui mai barbar african precum acela ce se înrobește unei poște. De cîte ori n-ar vrea să doarmă fără vise îndrăgostitul nebun, dar pasiunea îi zice : „Marș, cîine, că nu-i de tine raiul acesta, ci doar un iad în care să gemi noaptea-ntreagă la pragul frumuseții înfumurate !“ Zgîrcitul ar vrea măcar să-și amăgească foamea cîinească, dacă nu să și-o potolească, și lăcomia lui îi spune : „Fugi, cîine, să n-ai parte de sete de apă, ci mereu de bani !“ Ambițiosul oftează după liniștea fericită, dar dorința de a se afirma îi strigă : „Ei, cîine, ai să alergi asmuțit așa toată viața !“ E oare Berberie mai barbară decît asta ? Eh, în toată lumea nu-i stăpînire mai de preț ca libertatea inimii. Așa ești cu adevărat stăpîn, principe, rege și monarh peste tine însuși. Numai înzestrarea asta vă mai lipsea ca să ajungeți pe culmea unei desăvîrșiri nemuritoare ; pe toate celelalte le-ați dobîndit, cinstita învățătură, averea îndestulătoare, dulcea prietenie, curajul însemnat, norocul dorit, virtutea frumoasă, reputația bine întemeiată, și acum și adevărata domnie. Cum vi s-au părut germanii cei bravi ? — întrebă urieșescul lor tovarăș de drum.

¹ Personificare a bătrîneții (sp. *vejez* = bătrînețe).

Oameni mari, era cit pe ce să spună Critilo, cînd definiția îi fu tulburată de un ins care părea că venise-n fugă după cum gîfîia, și care scotea strigăte greu de deslușit :

— Păzea, fiara ! Păzea, dihania turbată !

Fură cuprinși de frică și ei, cu atît mai mult cu cît îi auziră și pe alții și alții repetînd același lucru, cu toții întorcîndu-se de spaimă din drum.

— E oare cu puțință — zise Andrenio — ca niciodată să nu ne vedem slobozi de monștri și de fiare, ca toată viața să ne-o petrecem sub arme ?

Se pregăteau să fugă și să se pună la adăpost, cînd, întorcîndu-se către însoțitorul lor, Uriășul, nu-l văzură, ci-l simțiră. Virit într-unul din pantofii lor, micit de tot. Spaima îi cuprinse și mai rău, crezînd că era urmarea fricii, dar el, cu glas plin de îndrăzneală, îi îmbărbătă, zicînd :

— Nu vă temeți, nu ; căci acesta nu e nenoroc, ci noroc.

— Cum noroc — strigă unul dintre fugari —, cînd e o fiară atît de crudă, încît nu le cruță nici pe cele mai desăvîrșite persoane ?

— Cum de ne călăuzești pe-aici ? — stăruî Critilo.

Și el :

— Pentru că e drumul celor mai mari foloase, cel al marilor oameni, iar pentru mine această fiară atît de temută nu e sperietoare, ci trofeu.

Auzînd acestea, Andrenio simțea că-l cuprinde minia și-l întrebă pe unul dintre cei mai puțin speriați :

— Nu vrei oare să-mi spui ce fiară e asta ? Ai văzut-o cu ochii tăi ?

— Ba chiar — răspunse el — i-am încercat, din nefericire, hainia, pe pielea mea. E un monstru pe cît de ticălos pe-atît de neiertător, care nu se hrănește decît cu oameni deveniți persoane desăvîrșite. În fiecare zi trebuie să i se arunce, ca hrană, 'cel mai bun om din cîți se

cunosc, un erou, și tocmai pentru că e cunoscut și renumit; insul cel mai eminent, fie în arme, fie în litere, fie în politică; iar dacă e femeie, cea mai minunată, cea mai frumoasă, și numai decît o îmbucătățește trandafir cu trandafir, stea cu stea, și o înghite, căci la urite și haine, unul ca el nici nu se uită. Toți oamenii faimoși sînt primejduiți: cînd apare un înțelept, un învățat, pe loc îl adulmecă de la o mie de leghe și face asemenea ravagii, încît proprii lor cunoscuți i-i aduc, ba uneori și proprii lor frați, căci primul om pe care l-a sfișiat a fost adus de un frate al său. E jalnic să vezi un mare soldat, cu cît e mai viteaz și mai pus pe fapte de seamă, căzînd parcă victimă turbării ei mîrșave.

— Dar ce, se-ncumetă la viteji ?

— Cum dacă se-ncumetă ? L-a atacat pe însăși Torrecuso¹, pe inimosul Cantelmo², pe însuși ducele de Feria³ și pe alții tot atît de excelenți : monstru sălbatic pornit să sfișie tot ce e bun. Să vezi cum strică totul cu limba, cu colții, ba chiar cu schime, cu strîmbături, și-n toate felurile !

— Ce bun gust trebuie să aibă ! — zise Critilo.

— Ba nu, fiindcă binele îi miroase urît și nu-l poate înghiți, deși mușcă ce-i mai bun. Iar dacă uneori îl înghite, pentru că-i dă crezare, nu-l poate mistui, căci îi cade greu. Are gust cum nu se poate mai prost și miros încă și mai rău, deoarece adulmecă o eminentă de la o sută de leghe și turbează s-o sfișie. Și astfel, eu strig : „Afară, frumoaselor ! Fugiți, înțelepților ! Păziți-vă, vitejilor ! Atenție, principe ! Vine, sosește turbînd dihania prizărită ! Păzea, păzea !“

¹ *Carlo Andrea Caracciolo*, marchiz de Torrecuso (1590—1653), ofițer superior în armata din Catalonia, a murit sub zidurile Barcelonei.

² *Andrea Cantelmo*, vicerege al Cataloniei în 1644.

³ *Gómez Suárez de Figueroa* (1587—1634), demnitar spaniol.

— Ei, stai un pic — zise acum piticul Uriaş. Oricum, nu poţi tăgădui că cine se hrăneşte cu toate lucrurile mari nu e mare.

— Ba e o nimica toată şi cu toate că nu-şi înfige dintele veninos decît în ceea ce excelează, e totuşi ticăloasă şi plesneşte în fiecare zi. Nimic mai pestilent ca răsuflarea ei, ieşită dintr-un bot atît de fatal, de pe-o limbă atît de spurcată şi din măruntaie şi mai rele. Am văzut-o eclipsînd soarele şi întunecînd şi stelele : abureşte cleştarele şi innegreşte argintul cel mai strălucitor. Aşa încît, de îndată ce zăreşte vreun lucru eminent şi rar, îl ia la ochi şi nu-l mai slăbeşte.

— Nu se găseşte nici un paladin care să descăpăţineze chitul acesta atît de păgubitor ? — întrebă Andrenio.

— Cine să-l ucidă ? Nu cei mici, pentru că nu le face nici un rău, ci, dimpotrivă, îi răzbună şi-i mîngîie. Nici oamenii mari, pentru că le vine de hac tuturor. Aşadar, cine să-l atace ?

— E dobitoc sau persoană ?

— Are ceva, deşi puţin, de bărbat ; de femeie, mult, şi de fiară, totul.

Dar în aceeaşi clipă se şi îndreptă către ei un trăsnet în chip de monstru, muşcînd hain în dreapta şi-n stînga, spumegînd venin :

— Am dat de leac — strigă cel prefăcut acum în Pitic şi încă şi mai mic —, să nu excelezi prin nimic, să nu străluceşti, să nu ieşi în evidenţă, să nu fluturi nici o înzestrare !

Aşa şi făcură, iar fiara care venea scrişnind din dinţi şi îmbăloşindu-se toată de spumele veninului, după ce văzu cît de puţin se sumeteau şi că acela socotit Uriaş e un pigmeu, nu catadicsi nici măcar să le arunce o privire şi-i acoperi de dispreţ, întorcîndu-se la puţinătatea şi la josnicia ei.

— Ce spuneţi de monsturoasa babă ? — întrebă cel iarăşi Uriaş.

Și Critilo :

— Am stat să cuget dacă nu e cumva ostracismul modern, care-i surghiunește pe toți bărbații de seamă și-ar vrea să-i azvîrle afară din lume doar fiindcă sînt astfel. Cum adulmecă un doct, îi face proces de bărbat excelent și-l osîndește să nu fie ascultat ; pe bărbatul ilustru, îl face să-și piardă lustrul, pe viteaz îl învinuiește, prefăcîndu-i bravurile în vinovății ; pe cel mai mare ministru și cel mai bun cîrmuitor îl face cunoscut ca pe un ins de nesuferit ; pe cea mai mare frumusețe, nedemnă de văzut ; și, în sfîrșit, orice eminentă să plece și să lipsească din ochii lui.

— Și erau în stare să făptuiască așa ceva oamenii cu judecată din Atena ? — îi întoarse vorba Andrenio.

— Și azi se petrece aieveya același lucru — îi răspunse.

— Și unde se oploșesc atîția oameni destoinici ?

— Unde ? Vitejii în Extremadura și La Mancha, mințile alese în Portugalia, înțelepții în Aragon, oamenii de bine în Castilia, deșteptele la Toledo, frumoasele la Granada, bunii vorbitori la Sevilla, bărbații eminenți la Córdoba, generoșii în Noua Castilie, femeile cinstite și sfioase în Catalonia, iar tot ce strălucește se adună la curte.

— Mie unuia — zise Andrenio —, după privirile acelea înveninate, după gura strîmbă, după schime, după vorbele aruncate și după țifnă, mi s-a părut că e Invidia.

— Chiar ea — răspunse Uriașul —, cu toate că ea o tăgăduiește.

Scăpați, așadar, de pizmuiți și pizmătareți, sosiră la un pas de neocolit, unde veghea temeinic statornicit un bărbat foarte la locul său. El era cel care ținea în mînă dreapta măsură a inteligențelor, cum anume să fie. Și era ciudat să vezi că din cei mulți care soseau în fiecare clipă ca să se măsoare, nici unul nu se potrivea pe de-a-ntregul. Unii rămîneau foarte scurți, la două-trei degete de prostie, dintr-o pricină sau alta : unul pentru

că, deși se pricepea în unele materii, n-o nimerea în altele ; acesta era ingenios, dar naiv ; acela doct, dar rustic. Așa încît nici unul nu era capabil întru totul. Alții, dimpotrivă, întreceau măsura și erau bacalaureați, pedanți, firoscoși și chiar aproape nebuni : unii vorbeau bine, dar se ascultau ; alții știau, dar se împăunau ; și toți erau supărători. Așa că unii de prea scurți, alții de prea lungi, unii pentru o spație mai mult, alții pentru una mai puțin, toți pierdeau : unora le lipsea o bucată de înțelegere, altora le prisosea. Rareori, cîte unul la o mie, dacă se potrivea să fie pe măsură, și încă era pus la îndoială. Cînd judiciosul bărbat vedea că unul n-ajunge ori că altul dă pe-afară, porunceă să fie vîriți în marea cușcă a tuturor, numită astfel după numărul nesfîrșit al acelora de care pururi era ticsită ; căci de nebunie sau prostie puțini scapă, unii de prea puțin, alții de prea mult, osîndindu-se toți, unii ca tonți, alții ca smintiți. Unul dintre cei care se și aflau înăuntru începu să strige după ei și să le spună :

— Intrați aici, nu mai are rost să vă măsurați, că toți sîntem nebuni, și cei mulți, și cei puțini !

Își luară inima în dinți, deoarece în țara proștilor nebunul e rege, și, călăuziți de marele lor om, intrară acolo. Pe cei mai mulți îi văzură umblînd de colo pînă colo, fără a le umbla însă și mintea. Fiecare cu țicneala lui, ba unii și cu cîte două, iar altul cu patru. Erau secte capricioase și fiecare își cînta în strună : unul ca deștept, altul ca bun vorbitor, acesta chipeș, acela brav, cutare nobil și cutărică năzuos, mulți ca îndrăgostiți, cîțiva ca nemulțumiți de tot ; măscăricii, măscăriți rău ; mucaliții, tare nesărați ; delăsătorii, lipsiți ; perfizii, nesuferiți ; originalii, arătați cu degetul ; vitejii, furioși ; încăpăținații, ușuratici ; lăudătorii peste măsură, discreditați ; preavolnicii, supărători ; vulgarii, disprețuiți ; hulițorii, detestați ; bătăranii, urîți ; zavistnicii, ocoliți ; și-reții, temuți. Mirat de priveliștea unei nebunii atît de

universale, Andrenio se arată doritor a-i afla cauza, și i se spuse :

— Ia aminte că aceasta e sămînța care încolțește cel mai mult azi în pămînt, căci rodesc o sută la una, iar pe alocuri o mie. Fiecare nebun face o sută, iar fiecare dintre aceștia încă pe-atiția și astfel, în patru zile se umple un oraș. Azi am văzut cum a intrat o nebună într-un sat, iar a doua zi avea o sută de imitatoare ale veșmintelor ei destrăbălate. Și lucru ciudat e că o sută de înțelepți n-ajung să înțeleptească un nebun, pe cînd un nebun smintește o sută de înțelepți. Înțelepții nu le sînt de nici un folos nebunilor, dar aceștia zău că le aduc mari pagube aceloră ; și încă în asemenea măsură, încît s-a întimplat ca un nebun să fie pus printre mulți înțelepți din cei mai de soi, spre a se vedea dacă nu cumva se poate lecui, și cum în tot ce spunea și făcea îl scirbeau, începu să răcnească, cerînd să fie scos dintre nebunii aceia dacă nu vor să-l vadă pierzîndu-și judecata în patru zile.

Era de mirare cîți treceau la fapte fără o clipă de chibzuință și fără habar, și cu toții își ieșeau din adevărata lor fire și se vîrau în piei străine, ba chiar opuse lor : pentru că ignorantul se închipuia savant, ieșindu-și astfel din minți ; un nimeni se credea om de seamă ; mîrlanul, mare cavalier ; urîta se visa frumoasă ; bătrîna, copilă ; prostul, preaînțelept. Așa încît nimeni nu e-n toate mințile și nimeni nu-și recunoaște cazul și casa. Și hazul era că fiecare îl întreba pe celălalt dacă e întreg la cap :

— Ei, tu, omul dracului, ești nebun ?

— Ce, sîntem la casa de nebuni ? — zicea unul.

— Pricepi ce-ți spun ? — zicea altul.

Și la drept vorbind ar fi fost vai de el dacă ar fi priceput. Pe toți ceilalți și-i închipuiau la antipodul lor și porniți pe dos, fiecare încredințîndu-se că numai el merge drept, iar celălalt cu capul în jos, măturînd cerul

cu ceafa, numai ei foarte capeși, iar ceilalți de-a rostogolul.

— Pe ce drum greșit a apucat-o cutare ! — zicea acesta.

Și celălalt răspundea :

— Uite-l cum trece gîrla încălțat !

Toți își băteau joc, unii de alții : zgîrcitul de potlogar, și acesta de zgîrcit, spaniolul de francez, și francezul de spaniol.

— Vai, nebunie a lumii întregi ! — filozofa Critilo. Și cu cîtă îndreptățire se numește cușca tuturor !

Pe cînd cugetau astfel, dădură de englezii închiși într-o cușcă foarte veselă.

— Cu cîtă veselie mărturisesc păcatele ! — zise Andrenio.

Și-i răspunseră că stăteau acolo fiind înfumurați :

— E cusurul frumuseții.

Pe spanioli îi zăriră într-alta, ca răutăcioși, pe italieni ca scornitori, pe nemți ca furioși, pe francezi pentru o sută de pricini, iar pe polonezi, în tabăra cealaltă. Erau dihănii din fiecare stihie : nebuni ai văzduhului, trufașii ; ai focului, colericii ; ai pămîntului, avarii ; și ai apei, narcisii, acesta fiind elementul cel mai simplu ; în al cincilea, lingușitorii, zicînd că fără ei nu se poate trăi la curte și nici în lume. Dădeau de nebunii nemăsurate, toane strașnice. Unul căzuse în doaga voinței de a nu face bine nimănui și izbutea. Andrenio îl întrebă din ce cauză, iar el îi răspunse :

— Domnul meu, ca să nu mor curînd.

— Ba nu — i se întoarse vorba —, căci făcînd bine tuturor, toți au să-ți dorească viață lungă.

— Vă înșelați — răspunse el —, căci astăzi, cînd faci bine iese rău. Iar de nu, dați-vă banii cu împrumut și-aveți să vedeți ce se-ntîmplă ; cei mai nerecunoscători sînt cei cărora li s-a făcut cel mai mult bine.

— Ei, sînt trei-patru ticăloși și din pricina lor nu trebuie să pătimească atîția oameni buni care recunosc și sînt recunoscători.

— Cine sînt aceştia — zise el —, ca să le aducem un elogiu ? Ce mai, domnule, nu te mai osteni, că eu unul nu-mi doresc să mor alît de iute, pentru că ştiţi doar că cine îţi face bine, ori îţi fuge, ori îţi moare.

Lîngă acesta era altul, mare prezicător, altfel om onorabil ; dacă întilnea un saşiu, se întorcea acasă şi nu mai ieşea două săptămîni, iar dacă îi ieşea în drum un chior, stătea închis un an întreg. Nu era chip să mănînce, ros de tristeţe.

— Ce ai ? — îl întrebă un prieten. Ce ţi s-a întîmplat ?

Şi el :

— O mare nenorocire.

— Ce ?

— S-a răsturnat solniţa pe masă.

Celălalt rise cu poftă şi-i zise :

— Ferească Sfîntul să nu ţi se răstoarne oala, că după mine nu e semn mai rău decît semnele pe care le-ar lăsa pe tine zeama din ea.

Îi uimi nespus cînd văzură o cuşcă plină de oameni socotiţi înţelepţi şi foarte ingenioşi, drept care Critilo zise :

— Domnule, să şadă aici îndrăgostiţii, înţeleg, că doar o singură literă le desparte capul de capiul ; să şadă muzicanţii în zvonul lor, mă rog ; dar oameni inteligenţi !

— Da ! — răspundea Seneca —, pentru că nu e mare inteligenţă fără un grăunte de nebunie¹.

Un german şi un francez aveau vorbe, nici vorbă că fără rost. Erau cît pe ce să-şi facă felul, iar francezul îl făcu pe neamţ beţiv, iar acesta îi zise nebunile ; francezul se socoti foarte jignit şi, năpustindu-se asupra-i (căci întotdeauna caută să fie ei agresorii şi astfel cîştigă), jura că are să-i dea cep ca să-i scurgă tot sîngele, şi

¹ Seneca, *De tranquillitate animi* (Despre liniştea sufletului), I, 15 : „Sive Aristoteli, nullum magnum ingenium sive mixtum dementiae fuit”.

n-are să fie puțin ; iar neamțul, că are să-i facă zob creierii pe care nu-i are. Se vîrî între ei un spaniol, dar cu toate că le zise cîteva, nu izbutea să-l potolească pe francez.

— N-ai dreptate — îi spuse —, că dacă el te-a făcut nebun, domnia-ta l-ai făcut bețiv, așa că sînteți chit.

— Nu, musiu — zicea francezul —, mai de ocară am ajuns eu ; mai rău e nebun decît bețiv.

— Rău e și una și alta — i-o întoarse spaniolul —; numai că nebunia e lipsă, iar beția prisos.

— Așa e — zise francezul —, dar faptul că ți-ai ieșit din minți de veselie e de mare folos, este doar o greșeală de gust.

— Eh, și un nebun, dacă se crede rege sau papă, duce o viață de toată frumusețea. Așa încît nu pricep de ce te arăți atît de atins.

— Eu unul rămîn la părerea mea — zise francezul —; că mi se pare o mare deosebire între nebun și bețiv.

— Pentru că unul e smintit de uscăciune, iar celălalt de prea multă udătură !

O femeie era nebună de legat după frumusețea ei; căci mai toate cele de teapa ei n-au un dram de minte.

— Uite una — zise Critilo — care știu c-o să-i înnebunească pe-o sută.

— Și chiar mai mulți — zise Andrenio.

Și așa a și fost, căci ea era nebună, și maică-sa împreună cu ea, bărbatul nebun de gelozie, și nebuni toți cîți o priveau.

Un mare personaj ridică glasul și zise :

— Pe mine, pe un om de calitate mea, pe un magnat, să încerce să mă pună aici ? Asta nu ! Dacă vor s-o facă pentru că așa și pe dincolo, mi-am avut eu temeiurile mele, nu trebuie să dau socoteală tuturor de ce fac. Dacă e din pricina cealaltă, se înșeală. Ce știu ei despre lucrările oamenilor de seamă, cînd nici măcar nu le pot cuprinde cu mintea ? De ce cîrtesc împotriva lor ? Sint

și istorici, și chiar cei mai mulți, care n-au habar nici de cer, nici de pământ.

Se apăra cît putea, dar supraveghetorii cuștii, purtîndu-se foarte rău cu el, gata să-l calce în picioare, îl luară pe sus împotriva voinței lui, zicînd :

— Aici nu se judecă după înțelepciunea lăuntrică, ci după nebunia din afară. La cușcă fără-ntîrziere cu cine a făcut atîtea strîmbătăți.

Critilo se apropie și, văzînd că era un mare personaj foarte cunoscut, le spuse că nu aveau dreptate să bage acolo un asemenea bărbat.

— Eh, ba da, domnule — ziseră ei —, căci oamenii aceștia mari fac întotdeauna și nebunii pe măsura lor, cu atît mai mari cu cît sînt și ei mai mari.

— Cel puțin — stăruie Critilo —, nu-l puneți cu toți laolaltă, ci separat ; să fie o cușcă retrasă pentru cei de felul lui.

Riseră cu poftă și-i spuseră :

— Domnul meu, pentru cine a dus la rîpă o lume, o lume întreagă să-i fie și cușca.

Altul, dimpotrivă, se ruga cu cerul și pămîntul să fie onorat cu o cușcă de nebun, dar ocîrmuitorii nu se învoiră. Ci-l duseră la cea a proștilor, care făceau parte din cealaltă tabără, și asta pentru că pretindea să domnească : pe toți pretendenții la domnie îi puneau la un deget de limb. Erau nebuni de tinere de minte, lucru nou și nemaivăzut (de voință și judecată fiind azi ceva obișnuit), și aceștia erau prosperii, sătuii uitînd de flămînzii, prezenții de absenți, cei de azi de cei de ieri, cei care s-au poticnit de două ori de același prag, cei care au pornit-o a doua oară în largul mării și cei care s-au înșurat a doua oară, cei înșelați între năîngi, iar pentru cine a pățit-o de două ori, cușcă dublă. Fiecărui buimac i se dădu mac. Doi se certau care fusese cel mai mare nebun din lume, fiindcă primul e știut de mult. Numiră

mulți și impunători, antici și moderni în Franța, cu soț, iar în Spania fără pereche. Puseră capăt disputei, încheind poemul cu chipeșul Medoro ¹.

Andrenio întreabă de ce-i puneau pe veseli alături de triști, pe răbdători cot la cot cu nervoșii, pe încrezuți lângă creduli. Răspunse unul că pentru a cumpăni țara și tarele ; dar altul, mai cu noimă, ca să se lecuiască unii pe alții.

— Dar cum, se mai și vindecă unii ?

— Da, cite unul, și încă de nevoie, ca în pățania celui care, tămăduit fiind de către un mare medic, nu mai voia să-l plătească. Fu chemat în fața judecătorului care, mirat de atare nerecunoștință, se întreabă dacă nu cumva înnebunise iarăși. Împricinatul răspunse că nici în privința lui nu se respectase învoiala și nici doctorul nu făcuse treabă bună, ci foarte proastă, redându-i judecata, întrucît, zicea el, nu dusesese viață mai bună ca în răstimpul cît fusese nebun, deoarece nu simțea jignirile și habar n-avea de dispreț, nu-i păsa de nimic. Într-o zi își închipuia că e rege, într-alta papă ; cînd bogat, cînd viteaz și biruitor, cînd în lume, cînd în rai, și totdeauna în slavă ; dar acum, sănătos, își făcea gînduri din orice, se amăra din toate, văzînd cum merg toate. Fu somat să plătească ori de nu, să redevină nebun, iar el alese calea din urmă.

Foarte stăruitor, îi chemă unul care se afla în cușca nemulțumiților. Începu să le vorbească cu multă înflăcărare, plîngîndu-se că e ținut acolo fără motiv. Invoca rațiuni atît de întemeiate, încît mai că-i făcu să creadă că nu-i lipsește nici lui, pentru că zicea :

— Domnii mei, care cine poate trăi mulțumit cu soarta lui ? Dacă e sărac, pătimește o mie de neajunsuri ; dacă e bogat, griji ; dacă e însurat, necazuri ; dacă e

¹ Aluzie, după Romero-Navarra, la romanța lui Góngora : „*En un pastoral albergue...*“.

burlac, singurătate ; dacă e învățat, nerăbdări ; dacă e neștiutor, amăgiri ; dacă e cinstit, pedepse ; dacă e de rînd, vorbe grele ; dacă e tînăr, patimi ; dacă e bătrîn, beteșuguri ; dacă e singur, izbeliști ; dacă e înrudit, supărări ; dacă e superior, cleветiri ; dacă e vasal, poveri ; dacă e retras, melancolii ; dacă e binevoitor, dispreț. Așadar, ce poate face un om, cu atît mai mult dacă e și persoană ? Cine poate oare trăi fericit dacă nu doar un tembel ? Nu vi se pare că am dreptate ? Ah, de-aș avea și noroc, că de minte nu duc lipsă.

După asta îi cunoscută nebunia, și încă mare. Boală a multora, care trăiesc pe cît de mulțumiți de mintea lor, pe-atît de nemulțumiți de puținătatea norocului lor.

— O ! — zise Critilo — cîți nu dau vina pentru prisosul lor de nebunie pe lipsa lor de noroc !

Unul veni foarte încrezător, cu gîndul să se distreze privind coliviile, dar pe loc îl înhățară ca să-l vîre în cămașă. Se apără și întrebă de ce, pentru că nu era nici muzicant, nici îndrăgostit, nici îngîmfat, nu-l credita nici pe Cresus în persoană, nu se încrezuse în bărbați și nici nu crezuse în femei, necum în francezi, nici nu se căsătorise pentru ochii după moda veche și pentru degetele în stil modern, numărînd banii, nu purtase surguci, nici buchețele, nu murea că alții trăiesc, nu suspina că alți rîd în hohote, nici nu pierduse un prieten de dragul unei vorbe, nici nu era din vreuna dintre cele patru nații, astfel încît nu ținea de nici o smucire. Degeaba.

— În colivie cu el ! — strigă maimarele ospiciului.

Iar el :

— De ce ?

— Pentru că numai el se crede cuminte. Și chiar dacă nu-i nebun, poate fi socotit astfel, cum se-ntîmplă zilnic. Și să bage toți la cap, oricît de cumînți ar fi, că dacă apucă ceilalți să le zică „Nebunul, nebunul !“, ori au să-i scoată din fire, ori au să le știrbească reputația.

Andrenio cugeta că aproape toți erau bărbați ; nu erau copii, nici băiețandri.

— Asta pentru că încă nu s-au îndrăgostit — îi răspunse unul.

Dar altul :

— Oare cum să piardă ceea ce încă nu au ?

Un medic susținea că pricina e umezeala creierilor, dar un filozof, cu mai multă îndreptățire, traiul fără necazuri. Zbirii aduseră un neamț, iar el zicea că încurcaseră socotelile, fiindcă boala lui nu-și avea obârșia în uscăciunea creierului, ci în prea multa umezeală și-i încredință că niciodată nu era mai în toate mințile ca atunci când era beat. Îl întrebară pe ce se întemeiază, iar el, cu toată nevinovăția, le spuse că ori de câte ori e în starea aceea, tot ce-i cade sub ochi i se pare că merge de-a-ndoaselea, totul anapoda, ce-i sus, jos și, cum adevărul adevărat e că așa merge lumea cu toate ale ei, pe dos, niciodată n-o nimerea mai sigur și n-o cunoștea mai bine decât atunci când o privea de-a-ndoaselea, deoarece atunci o vedea drept și așa cum trebuie privită. Totuși nu-i ieși după socoteală și-i spuseră că, deși o vedea pe dos, nu era din pricină că el ar fi umblat drept, și acestea fiind zise, îl puseră laolaltă cu veselii.

Oriunde se întorceau, dădeau fie de nebuni, fie de smintiți, toată lumea plină de gol.

— Credeam — zise Andrenio — că toți nebunii încap într-un cotlon al lumii și stau strinși acolo ca într-un Spital al Nunțiului¹, dar acumă văd că ocupă toată rotonjimea pământului.

— La aceasta am putea răspunde — zise unul —, ca altul dintr-o anumită cetate preanobilă și preainfloritoare, unde, după ce se preumblă printr-însa cu un străin, arătându-i toate lucrurile cele mai celebre și mai vrednice de văzut (căci erau pe cât de numeroase, pe atât de mă-

¹ Casa de nebuni din Toledo (*Hospital del Nuncio*).

rețe: clădiri semețe, piețe îmbelșugate, grădini nespuse de îmbietoare și temple magnifice), oaspetele băgă de seamă că nu fusese dus la o casă care lui îi plăcea foarte. „Care anume? Că numaidecît te duc și-acolo.“ „Casa celor duși de-acasă.“ „O, domnule — răspunse el —, aici nu-i o casă anume, ci e tot orașul!“

Tare se mira Andrenio văzînd nebuni cu înțelegere sănătoasă.

— Aceștia — îi zise unul — sînt cei mai răi, pentru că n-au vindecare. Iată unul înzestrat cu cea mai bună înțelegere din cîte se cunosc, dar mă-ndoiesc să existe înțelegere care să-și slujească mai puțin stăpînul.

— O, casă a Domnului — exclamă Critilo —, locuită de cretincioși!

Dar cînd rosti acestea, toți se năpustiră ca fiarele asupra-le, de pretutindeni și de toate națiile. Se văzură deodată impresurați de smintiți, fără a se putea apăra de ei și nici a-i cumînți. Uriașul însă, ducîndu-și mîna la cingătoare, desprinsе un corn de fildeș curat și lucios și, punîndu-l la gură, începu a scoate un sunet atît de supărător pentru ei, încît toți laolaltă, făcînd stînga-m-prejur, dădură bir cu fugiții și dispărură, deși nu tocmai în ordine. Astfel se văzură sloboziți de furia lor și trecătoarea le stătu înainte eliberată. Uimit, Andrenio îl întrebă dacă nu cumva e cornul lui Astolfo¹, cel atît de vestit.

— E văr primar cu el, deși acesta e mai moral. Ce pot spune e că mi l-a dăruit însuși Adevărul. Cu ajutorul lui am scăpat deseori, și încă din încercări grozave; deoarece, după cum ați văzut, de îndată ce aud adevărul, toți întorc spatele, pleacă unii după alții și mă lasă în pace. Veți vedea că toți amuțesc cînd li se spune adevărul

¹ Prinț legendar din Anglia, unul din cei mai vestiți paladini din *Orlando furioso* de Ariosto. O zină i-a dat în dar cornul al cărui sunet era atît de puternic, încît nu-l putea îndura nici un muritor.

în față și-o șterg mai mult decît iute ; spunîndu-i unui înfumurat să ia seama că n-are de ce și mai bine să-și aducă aminte de bunică-su, îngheață pe loc ; dacă-i spui magnatului să nu împerecheze măreția cu viciul, repede se uită-n altă parte ; dacă-i spuneți celeilalte că nu pare așa cum se zugrăvește ea de bine, chiar inger de e, se strîmbă la tine ca un drac ; dacă-i aduceți aminte bogatului de milostenie și că toți săracii îl blestemă, iute i se scutură carnea și se scutură de voi ; dacă-i spuneți soldatului să lupte și-n cugetul lui ca să nu-i mai fie atît de zdrențaros ; sau lui Baldo să nu fie venal și nici să nu primească toate pricinile ; sau soțului, să nu rămînă doar mire, ci să se mai și mire ; sau medicului, să nu se tot omoare să omoare ; sau judei, să nu se confunde cu Iuda ; sau fecioarei că nu calcă bine primind, nici doamna dînd ; sau soției frumoase să se ție mai scumpă la vedere, căci altminteri se vede rea, toți întorc spatele. Așa încît, cum sună odiosul corn al adevărului, aveți să vedeți că ruda nu te mai recunoaște, prietenul se retrage, stăpînul te oropsește, toată lumea te părăsește și toți strigă cît îi ține gura : „Păzea, păzea !“, pentru păzirea auzului.

O dată eliberat pasul vieții, porniră către Alpii cărunți, domeniu al temutei Vejecia. Ce li se întîmplă pe-acolo făgăduiește a o istorisi cea de-a treia parte, în răstimpul zbîrlitei ierni a bătrîneții.

CUPRINS

CRITICONUL

Partea întâi

ÎN PRIMĂVARA COPILĂRIEI ȘI-N VARA TINEREȚII (continuare)

Critica a 10-a	<i>Pasul primejdios al prădăciunii</i>	7
Critica a 11-a	<i>Marea vieții de curte</i>	26
Critica a 12-a	<i>Farmecele Falsirenei</i>	49
Critica a 13-a	<i>Tirgul întregii lumi</i>	68

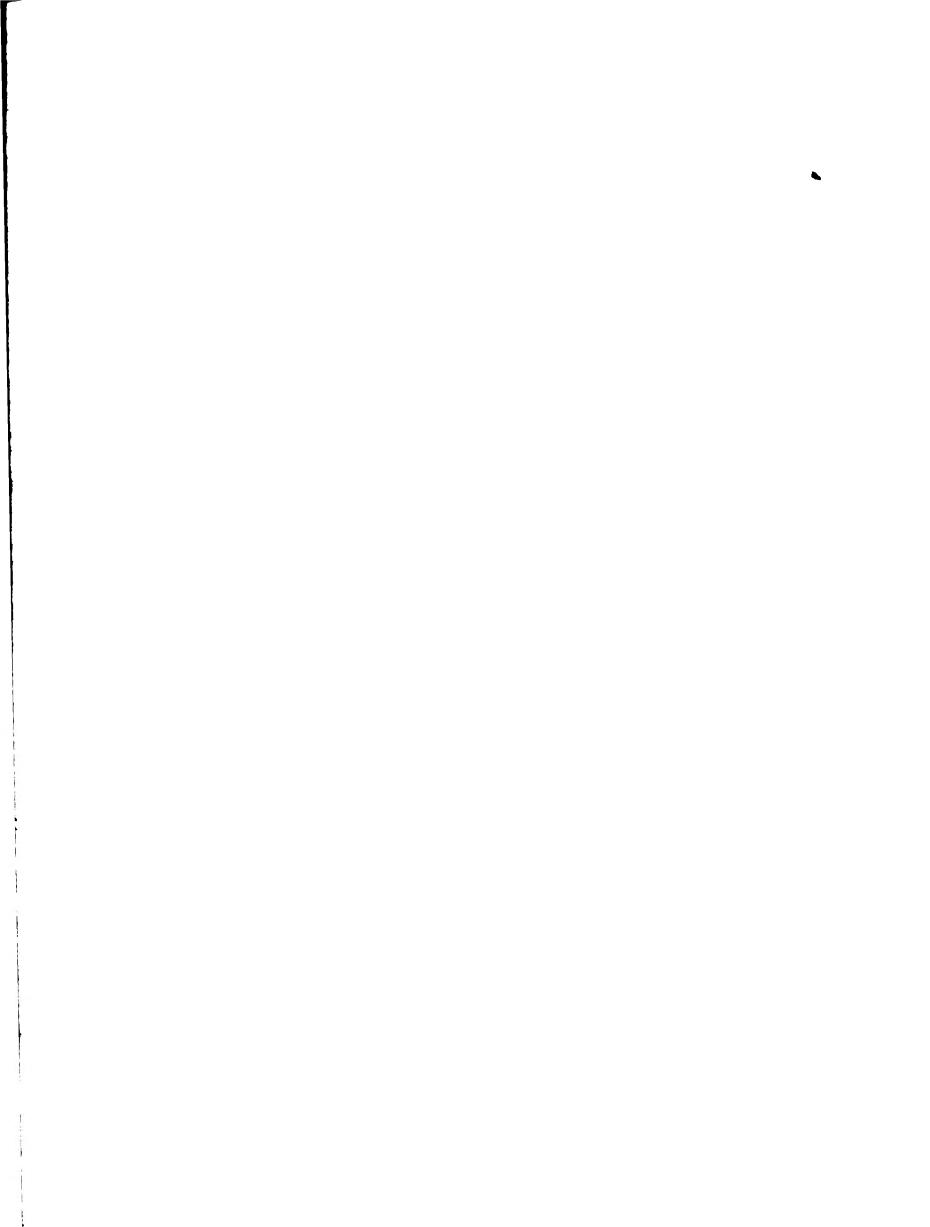
CRITICONUL

Partea a doua

JUDICIOASĂ FILOZOFIE AULICĂ ÎN TOAMNA VIRSTEI BĂRBĂTEȘTI

Serenisimului seînor don Juan de Austria	91
Critica 1 <i>Reforma universală</i>	93
Critica a 2-a <i>Minunile lui Salastano</i>	114
Critica a 3-a <i>Temnița de aur și beciurile de argint</i>	138
Critica a 4-a <i>Muzeul omului de lume</i>	162
Critica a 5-a <i>Piața plebei și țarcul prostimii</i>	190

Critica a 6-a <i>Învinovăţirile şi dezvinovăţirile Fortunei</i>	209
Critica a 7-a <i>Pustia Hipocrindei</i>	229
Critica a 8-a <i>Armăria curajului</i>	247
Critica a 9-a <i>Amfiteatrul monstruoşităţilor</i>	269
Critica a 10-a <i>Virtelia fermecată</i>	282
Critica a 11-a <i>Acoperişul de sticlă şi Momos dînd cu pietre</i>	300
Critica a 12-a <i>Tronul domniei</i>	318
Critica a 13-a <i>Cuşca tuturor</i>	331

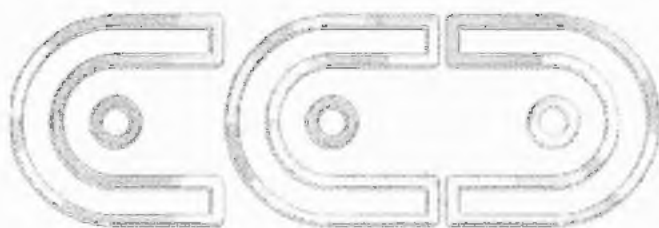
Lector : ELENA MURGU
Tehnoredactor : ELENA CALUGARU

Bun de tipar 7.VIII.1975. Tiraj 23 100 ex. bro-
șate. Coli ed. 17,28. Coli tipar 11.

Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii”
București — Piața Scînteii nr. 1
Republica Socialistă România
Comanda nr. 50 336

Scanare și prelucrare digitală

de

Anonim

și

CAT Graur

Antwerpen

2026

